İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU KAPSAMINDA DİRENME SUÇU

Irmak ERDOĞAN

1146122005

Yrd. Doç. Dr. Asuman AYTEKİN İNCEOĞLU

İSTANBUL

2017

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU KAPSAMINDA DİRENME SUÇU

Irmak ERDOĞAN

1146122005

Yrd. Doç. Dr. Asuman AYTEKİN İNCEOĞLU

İSTANBUL

2017

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU KAPSAMINDA DİRENME SUÇU

CRIME OF RESISTANCE WITHIN THE LAW NUMBERED 2911 ON MEETINGS AND DEMONSTRATIONS

Irmak ERDOĞAN

1146122005

Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Asuman AYTEKİN İNCEOĞLU (İstanbul Bilgi Üniversitesi)**

Jüri Üyesi : **Doç. Dr. Ümit KOCASAKAL(Galatasaray Üniversitesi)**

Jüri Üyesi : **Yrd. Doç. Dr. Mualla Buket SOYGÜT ARSLAN(İstanbul Bilgi Üniversitesi)**

Tezin Onaylandığı Tarih : **23.06.2017**

Toplam Sayfa Sayısı : **237**

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

1) Direnme Suçu
2) Kanuna aykırı toplantı
3) Gösteri yürüyüşü
4) Zor kullanma
5) Toplanma hakkı

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Crime of resistance
2) Unlawful assembly
3) Demonstration march
4) Use of force
5) Right to assemble

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR viii
ABSTRACT x
ÖZET xii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BAĞLAMIYLA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. MODERN DEVLET ÖNCESİ TOPLANMA KAVRAMININ NÜVELERİ 5
1.2. MODERN AVRUPA VE AMERİKA'DA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ 8
1.2.1. İngiltere'de Tanımsız Bir Özgürlük: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri 8
1.2.2. Fransa'da Bastille Yıkılırken: Toplanmaya Özgürlük 10
1.2.3. İtalya'da Toplanma Özgürlüğü: Faşizm Düşerken 11
1.2.4. Amerika'da Anayasa'ya İlk Ek: Barışçıl Toplantı Engellenemez 12
1.3. TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ 14
1.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü 14
1.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine İlişkin Düzenlemeler 16
1.3.2.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplanma Özgürlüğü 16
1.3.2.2. Çok Partili Dönemde Toplanma Özgürlüğü 16
1.3.2.3. 1961 Anayasası: Direnme Hakkı ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri 19
1.3.2.4. 1982 Anayasası Kapsamında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri 21
1.4. ULUSLARARASI METİNLERDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ 23
1.4.1. Birleşmiş Milletler Bünyesinde Özgürlüğün Tanınması: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Hakları Sözleşmesi 23
1.4.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı 24

1.4.3. Afrika Birliği Örgütü Tarafından Kabul Edilen Belgelerde Toplanma Hakkı: İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı 25
1.4.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma Hakkı 26
1.4.5. Arap Devletler Birliği Bünyesinde Toplanma Hakkının Korunması: Arap İnsan Hakları Şartı 26

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ESASLARI

2.1. GENEL OLARAK TOPLANTI KAVRAMI 27
2.1.1. Kişi Unsuru 29
2.1.2. Amaç Unsuru 36
2.1.3. Süre Unsuru 38
2.1.4. Yer Unsuru 40
2.1.5. Tartışmalı Unsur: Toplantının Düzenlenmiş Olması 43
2.1.5.1. Ani Toplantılar ve Düzenleme Unsuru 44
2.1.5.2. Acele Toplantılar ve Düzenleme Unsuru 46
2.2. TOPLANTI TÜRLERİ 47
2.2.1. Açık Yer- Kapalı Yer Toplantıları 47
2.2.2. Genel -Özel Toplantılar 49
2.2.2.1. Toplantının Yapıldığı Yer 50
2.2.2.2. Davet Unsuru 51
2.2.3. Genel Olarak Gösteri Yürüyüşü Kavramı 53
2.2.3.1. Gösteri 53
2.2.3.2. Yürüyüş Kavramı 56
2.4. GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖRNEKLERİ 58
2.5. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNÜ TAMAMLAYAN DİĞER ÖZGÜRLÜKLER 60
2.5.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün İfade Özgürlüğü ile Bağlantısı 61
2.5.1.1. Topluma Sesleniş ve Bildiri Dağıtımının İfade Özgürlüğü Kapsamında Kabul Edilmesi 67
2.5.1.2. Basın Açıklamalarının İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilmesi 68
2.5.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Dilekçe Hakkı ile İlişkisi 71

2.5.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Direnme Hakkı ile İlişkisi 74
2.5.3.1. Aktif Direnme 76
2.5.3.1.1. Hukuk Dışı Bir İktidarın Bulunması 76
2.5.3.1.2. Baskı Aygıtına Dönüşen Yönetimi Durdurmanın Başka Bir Yolunun Kalmaması 77
2.5.3.1.3. Direnme Hakkının Hukuka Uygunluğu Yeniden Tesis Etmek İçin Kullanılması 78
2.5.3.2. Pasif Direnme Kapsamında Sivil İtaatsizlik 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU KAPSAMINDA DİRENME SUÇU

3.1. GENEL OLARAK TOPLANTI, GÖSTERİ VE YÜRÜYÜŞLERDE "DİRENME SUÇU" VE GEÇMİŞ DÜZENLEMELER 83
3.2. DİRENME SUÇUNUN UNSURLARI 85
3.2.1. Korunan Hukuksal Değer 86
3.2.1.1. İlk Fıkradaki Suç ile Korunan Hukuksal Değer 90
3.2.1.2. İkinci Fıkradaki Suç ile Korunan Hukuksal Değer 91
3.2.2. Suçun Konusu 93
3.2.2.1. Birinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Konusu 94
3.2.2.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Konusu 94
3.2.3. Suçun Faili 95
3.2.3.1. İlk Fıkrada Düzenlenen Suçun Faili 95
3.2.3.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Faili 96
3.2.4. Suçun Mağduru 97
3.2.4.1. İlk Fıkrada Düzenlenen Suçun Mağduru 98
3.2.4.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Mağduru 99
3.2.5. Maddi Unsur 101
3.2.5.1. Kanuna Aykırı Toplantı veya Gösteri Yürüyüşüne Katılanların İhtar ve Zor Kullanmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etmesi (m.32/1) 102
3.2.5.1.1. Kanuna Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşüne Katılma 102
3.2.5.1.1.1. Bildirim Yükümlülüğünü Yerine Getirmeme veya Toplantı İçin Belirlenen Gün ve Saatin Dışına Çıkma 103
3.2.5.1.1.2. Ateşli, Patlayıcı, Kesici, Yakıcı Maddeler veya Yasadışı Amblem, Afiş, Araç-Gereçler Bulundurarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Katılmak 106

3.2.5.1.1.2.1. Toplantı veya Gösteri Yürüyüşlerinde Ateşli Silah veya Diğer Silah Türlerini Bulundurma 106
3.2.5.1.1.2.2. Yasa Dışı Örgüt ve Topluluklara Ait Amblem ve İşaretler ile Bunları Bulunduran Üniforma Benzeri Giysiler 108
3.2.5.1.1.2.3. Kimlik Gizlemek Amacıyla Yüzü Tamamen veya Kısmen Bez ve Sair Unsurlarla Örterek Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Katılma 112
3.2.5.1.1.2.4. Kanunların Suç Saydığı Nitelikte Afiş, Pankart, Döviz, Araç ve Gereçler Taşıma veya Bu Nitelikte Sloganlar Söyleme veya Ses Cihazları İle Yayınlama 114
3.2.5.1.1.3. Zaman Bakımında Kanunda Öngörülen Şartlara Uymama 118
3.2.5.1.1.4. Yer Bakımından Kanunda Öngörülen Düzenlemelere Uymama 119
3.2.5.1.1.5. Kanunun 20. ve 22. Maddelerine Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme 122
3.2.5.1.1.6. Kanun Kapsamı Dışında Kalan Toplantıların Amaç ve Sınırları Dışına Çıkılması 123
3.2.5.1.1.6.1. Maddenin f Bendi ile Öngörülen Sınırlar 123
3.2.5.1.1.6.2. Maddenin g Bendi ile Öngörülen Kanunların Suç Saydığı Amaçlarla Yapılan Toplantılar 126
3.2.5.1.1.6.3. Maddenin h Bendiyle Bildirimde Belirtilen Amaçların Dışına Çıkılması 127
3.2.5.1.1.7. Yasaklanma veya Ertelenme Açısından Öngörülen Süreler Sona Ermeden Toplantı veya Yürüyüş Düzenleme 128
3.2.5.1.1.8. Dağılmasına Karar Verildikten Sonra Devam Edilen Toplantı veya Gösteri Yürüyüşleri 132
3.2.5.1.1.9. Maddenin k Bendi 133
3.2.5.1.1.10. Yabancıların İzin Almadan Düzenledikleri veya Bildirimde Bulunmadan Topluluğa Hitap Ettikleri Toplantı veya Gösteri Yürüyüşleri 133
3.2.5.1.1.11. Kanuna Aykırı Toplantı Kavramının Değerlendirilmesi 134
3.2.5.1.2. İhtara ve Zor Kullanmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etme.. 137
3.2.5.1.2.1. İhtarda Bulunulması 138
3.2.5.1.2.2. Zor Kullanılması 142
3.2.5.1.2.2.1. Bedeni Kuvvet Kullanımı 145
3.2.5.1.2.2.2. Maddi Güç Kullanımı 146

3.2.5.1.2.2.3. Silah Kullanma 149
3.2.5.1.2.3. İhtara ve Zor Kullanılmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etme 156
3.2.5.2. İhtar ve Zor Kullanmaya Rağmen Kolluk Görevlilerine Karşı Cebir veya Tehdit Kullanılarak Direnme (m.32/2) 157
3.2.5.2.1. Cebir Kullanarak Direnme 158
3.2.5.2.2. Tehdit Kullanarak Direnme 163
3.2.6. Manevi Unsur 166
3.2.6.1. İlk Fıkradaki Suç Kapsamında Manevi Unsur 167
3.2.6.2. İkinci Fıkradaki Suç Kapsamında Manevi Unsur 168
3.2.6.3. TCK m. 30 f. 1 Kapsamında Suçun Unsurlarına İlişkin Hata 169
3.2.7. Hukuka Aykırılık Unsuru 171
3.2.7.1. Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Meşru Savunma 173
3.2.7.2. TCK m.27 Kapsamında Meşru Savunmada Sınır Aşımının Değerlendirilmesi 175
3.2.8. Kusurluluğu Etkileyen Haller 179
3.2.8.1. Haksız Tahrik 179
3.2.8.2. TCK m. 30 f. 3 ve f. 4 Kapsamında Kusurluluğu Etkileyen Hata Halleri 183
3.3. DİRENME SUÇUNUN NİTELİKLİ HALLERİ 184
3.4. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ 185
3.4.1. Teşebbüs 185
3.4.2. İştirak 187
3.4.3. İçtima 190
3.4.3.1. Bileşik Suç 190
3.4.3.2. Fikri İçtima 191
3.4.3.3. Zincirleme Suç 192
3.4.3.4. Özel Norm-Genel Norm İlişkisi 194
3.4.3.5. Gerçek İçtima 195
3.4.4. Yaptırım 199
3.4.5. Yargılama 201
SONUÇ 203
KAYNAKÇA 210

KISALTMALAR

AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CD	: Ceza Dairesi
CMK	: 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	: Çeviren
D.	: Daire
E.	: Esas
EÜHFD	: Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi
İHY	: İnsan Hakları Yıllığı
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
K.	: Karar
m.	: Madde
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
No.	: Numara
ODIHR	: Office for Democratic Institutions and Human Rights

OSCE	: Organization for Security and Co-Operation in Europe
para.	: Paragraf
PVSK	: Polis Vazife ve Selahiyat Kanunu
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
v.	: versus
Yarg.	: Yargıtay
YBHD	: Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi
CGK	: Yargıtay Ceza Genel Kurulu

ABSTRACT

Resistance appears occasionally as a protected right; and at times it is considered as crime. It is possible to state that laws regulating resistance as crime are more prevalent than norms that explicitly protect resistance as a right. Even if the first example that comes to mind in domestic law is Article 265 in Turkish Criminal Code which criminalizes resisting lawful execution of the duties and generally known as "obstructing a police officer", there is another crime under the title of resistance within the Law on Meetings and Demonstrations numbered 2911, which is frequently applied.

Within the scope of the thesis, the crime of resistance which is regulated in the Law numbered 2911 and rarely emphasized in the legal works, will be examined. However, for this crime to occur, primarily there must be an unlawful meeting or demonstration march. The definition and limitation of meetings or demonstration marches have, of course, been shaped by wars and struggles over many years. For this reason, in the first part of the thesis, background information and historical context will be used to shed light on the relevant terms. Afterwards, the elements which must be present so that a meeting or a demonstration can be protected by law, will be discussed and national and international legal norms which safeguard them will be set forth. Finally, in this chapter, the autonomous character of the right to assembly will be emphasized, yet its connection to the freedom of expression, the right to petition and the right to resist will not be neglected.

In the second part, the crime of resistance under Article 32 of the Law on Meetings and Demonstrations, will be analysed by the classical method of Criminal Law. The elements and special appearance forms of crime will be discussed in the light of national and international judicial decisions, and finally the sanction and the procedure foreseen for the relevant crime will be explained. The examination of the crime of resistance requires also the clarification of related notions such as participating in an unlawful assembly, use of force by law enforcement officers and articles with regard to acts of threat and coercion.

Key Words

Crime of Resistance, unlawful assembly, demonstration march, warning, use of force, freedom of speech, right to assemble

ÖZET

Direnme hukuk düzeninde kimi zaman korunan bir hak, kimi zaman ise bir suç olarak karşımıza çıkmaktadır. Direnmeyi suç olarak düzenleyen kanunların, direnmeyi hak olarak koruyan normlardan daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bir suç olarak direnmeye ilişkin iç hukukta akla ilk gelen örnek, "polise mukavemet" şeklinde bilinen, Türk Ceza Kanunu'nda 265. maddede düzenlenmiş görevini yaptırmamak için direnme suçu olmakla birlikte, aslında 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda da direnme başlıklı bir suç bulunmakta ve uygulamada bu norma sıklıkla başvurulmaktadır.

Tez kapsamında 2911 sayılı Kanun'da düzenlenen ve hukuki çalışmalarda üzerinde nadiren durulmuş direnme suçu ele alınacaktır. Ancak bu suçtan bahsedebilmek için öncelikle kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşünün varlığı gerekir. Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin tanımı ve sınırları ise kuşkusuz uzun yıllar içerisinde pek çok savaş ve mücadele ile şekillenmiştir. Bu nedenle tezin ilk bölümünde, ilgili kavramlar tarihsel bağlamından koparılmadan ve arka planı sunularak aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ardından günümüzde bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün hukukun koruması altına girebilmesi için aranan unsurlar tartışılacak, bu korumayı sağlayan ulusal ve uluslararası nitelikte hukuk kuralları ortaya konulacaktır. Bu bölümde son olarak, toplanma hakkının bağımsız bir hak olduğu vurgulanmakla birlikte bu hakkın ifade hakkı, dilekçe hakkı ve direnme hakkı gibi haklarla ilişkisi üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde ise Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 32. maddesinde düzenlenen direnme suçu, Ceza Hukuku kapsamında klasik suç inceleme tekniği ile ele alınacaktır. Suçun unsurları ve suçun özel görünüş şekilleri ulusal ve uluslararası yargı kararları ışığında değerlendirildikten sonra suç için öngörülen yaptırım ve yargılama usulü üzerinde durulacaktır. Direnme suçunun incelenmesi, suç ile doğrudan ilişkili kanuna aykırı toplantıya katılma kavramı,

kolluk kuvvetlerinin ihtar ve zor kullanma yetkisi, cebir, tehdit fiilleri ile ilgili hukuki normların da tartışılmasını gerektirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Direnme suçu, kanuna aykırı toplantı, gösteri yürüyüşü, ihtar, zor kullanma, ifade özgürlüğü, toplanma hakkı.

GİRİŞ

Toplumsal sözleşmeden bu yana insan, topluluk içerisinde erime hissiyatı ile rasyonel bireyin evrenin merkezi olduğu fikri arasında gidip gelmektedir. İnsanın ürünü olan demokrasi de benzer bir ikilemi barındırır. Bir yandan sayılar haline gelmiş kişileri vatandaş kavramı içerisinde eritir ve kalabalık adına yönetimi belli kişilere devreder, bir yandan ise seçme hakkı verdiği bireyi her şeyin odağında özel hissettirir. Bireyin ve demokrasinin temelinde yatan bu gerilimi azaltmak adına birey ile toplum, yöneten ile yönetilen arasındaki çelişkinin giderilemez olduğuna dair yargı kırılmalıdır. Elbette topluluk halinde yaşamak, bireyin kendisini sınırlaması ve güdülerini bastırması anlamına gelir, öte yandan bireyin toplumsallaşmadan kendisinin ve yeteneklerinin farkına varabilme olanağı oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla yalnızlaşmak her zaman özgürleşmek anlamına gelmemektedir, bilinçlenerek bir arada mücadele eden insan, her zaman kendisini daha iyi geliştirebileceği bir düzen kurabilir. Bunun için kişi, öncelikle başkalarının özgürlüğünü kendi aleyhine genişleyen bir tehdit olarak görmekten vazgeçmeli; demokratik yönetimler ise seçim mekanizması dışında da vatandaşlara seslerini duyurma olanağı tanımalıdır.

Çağımızın toplumları sürüklediği nokta sürekli arayış içerisinde olan bireylerin bağsız birlikteliğidir, oysa aidiyet ruhu olmaksızın bir topluluktan bahsetmek mümkün değildir. Her ne kadar demokratik yönetimler vatandaşlara verdikleri önemi büyüterek servis etseler de aslında karar mekanizmalarının çoğu onlar işitilmeksizin yürütülmektedir. İşte bu nedenle kişiler bir araya gelip birlikte daha güçlü talepler şekillendirmelidir. Talepte bulunma ve var olanı değiştirme iddiası, aslında bulunulan yerin ve bu yer üzerinde alınan kararların sahiplenilmesi anlamına gelir. Hukuki ve soyut bağlardan çok, toplanmalar ve yürüyüşler gibi somut birliktelik halleri bireye aidiyet ruhunu aşılar, onu gerçek anlamıyla bir vatandaş haline getirir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin anlamı ve işlevi, tarihsel süreçte modern devletlerin kurulması ile gündeme gelmiş, ancak bir araya gelen "kitle" aslında demokratik toplumlarda dahi hep kaygıyla karşılanmıştır. Bir araya gelmenin yarattığı kaynayan ruh halinin, her türlü hareketi bulaşıcı kılacağı, kişileri rasyonel olandan uzaklaştırarak yığın içerisinde kontrol edilemez hale getireceği endişesi, yönetimleri toplantıları sınırlama veya yasaklama refleksiyle hareket etmeye itmiştir. Demokratik olmayan yönetimlerin korkusu ise kontrol edilemez hareketlilikten çok, kalabalığın iletmek istediği mesajların içeriği olmuş; hiçbir karşı görüşü kabul etmeyen otoriter yönetimler, kimi zaman toplantıları meşru bir gerekçe dahi aramaksızın doğrudan yasaklarken, kimi zaman ise "kamu düzeni", "milli güvenlik" gibi kavramlara sığınmışlardır.

Oysa Antik Çağ döneminde dahi -içeriği bugünden farklı olmakla birlikte- toplanma kavramına ayrı bir önem verilmiştir. Toplantı ve yürüyüşlerin talep edilebilir bir hak olarak tanınması ise 18. yüzyılı beklemiş ve pek çok çatışma ve hatta savaşların ardından demokratik yönetim kavramının farklı şekilde algılanmasıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yüklenen anlam da evrilmiştir. Tarihsel sürecin okunması, hangi şartlar altında bu hakkın özünün belirlendiğini kavramak adına oldukça önemlidir, çünkü bu hakka yapılacak sınırlamaların da bir sınırı vardır ve bunlardan ilki öze müdahale edilmemesidir. Bu nedenle tezin ilk bölünde Antik Çağ'dan bugüne toplanma hakkının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bu konuda yürütülen tartışmalarda *toplanma hakkı*, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne paralel bir şekilde toplantı, gösteri ve yürüyüş haklarını içeren çatı kavram olarak kullanılmıştır. Ancak 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu bu hakları toplantı hakkı ve gösteri yürüyüşü hakkı şeklinde ayırarak incelediğinden, iç mevzuatımız kapsamında yürütülen tartışmalarda Kanun'un lafzı dikkate alınmış ve ikili bir ayrım yapılmıştır.

Toplanma hakkının tarihsel evrimi ile yetinilmeyerek hangi hallerde bu hakkın hukukun koruyucu zırhından yararlanacağını açıklayabilmek adına toplanmayı oluşturan unsurlar bilinmelidir. Toplanma hakkının sınırlandırılması

için, kuşkusuz ki öncelikle unsurları oluşmuş, hukuk düzeni içerisinde vücut bulmuş bir toplantı veya gösteri yürüyüşü gerçekleştirilmelidir.

Günümüzde toplanma hakkı kadar direnme hakkı da bireyin insan onuruna yakışır bir hayat sürdürebilmesinin aracı olarak kabul edilmektedir. Direnme çoğu ülke mevzuatında açıkça bir hak olarak düzenlenmese de en azından insan hakları ile bağdaşmayan uygulamalara karşı kullanıldığı takdirde meşru kabul edilmektedir. Direnme bazı durumlarda ise meşru kabul edilmemek bir yana, hapis cezasını gerektiren bir suç olarak karşımıza çıkar. Elbette hümanist ceza hukuku anlayışında, insani değerleri koruma altına almayan bir ceza normu düşünülemez. Bu bağlamda direnmenin bir suç olabilmesi için diğer kişilerin haklarına, ya da onların birlik, huzur ve esenlik içerisinde yaşamasını mümkün kılan toplumsal düzene zarar verecek nitelikte bir hareketi içermesi gerekir. Yukarıda tartışıldığı üzere bireylerin diğerlerinin özgürlüklerini tehdit olarak algılamadığı, kamu düzeninin çoğulculuğu içerdiği ve farklı görüşlerin korunmasının düzenin ana unsuru olarak kabul edildiği toplumlarda, ancak topluca şiddete başvurulduğu, kişilerin güç kullanımıyla hiçleştirildiği durumlar hukuka aykırı bir direnme olarak değerlendirilecektir.

Ülkemizde toplanma hakkını düzenleyen 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ise 1980 darbesinin bir ürünü olup bugüne dek vasıflı hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Böyle bir Kanun'un bireysel özgürlükleri dar bir şekilde değerlendireceği açıktır. Bu nedenledir ki toplantıların kanuna aykırı kabul edilmesi oldukça kolaylaşmış, barışçıl hareketler dahi direnme suçu olarak kabul edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde bu nedenle ilgili Kanun kapsamında düzenlenen direnme suçuyla korunan hukuksal değer ele alınırken "demokratik bir toplumda korunması gereken değer"den yola çıkılmış ve direnme suçuna getirilen eleştiriler "olması gereken" üzerinden yürütülmüştür. Ancak yürütülen tartışmalar sırasında elbette mevcut kanunlar, bağlayıcı olan uluslararası sözleşmeler ve temel hukuk ilkeleri dikkate alınmış, dolayısıyla 2911 s. Kanun'da "olması gereken" hukuk normları tartışılırken bir ütopya yaratılmak istenmemiş, tersine mevcut sisteme göre acilen

değiştirilmeye muhtaç düzenlemeler hatırlatılarak direnmenin bir suç olarak kabul edildiği alanın "hukuka uygun" bir çizgi ile belirlenmesine davet edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BAĞLAMIYLA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. MODERN DEVLET ÖNCESİ TOPLANMA KAVRAMININ NÜVELERİ

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü tarih içinde yol alarak bugünkü anlamına kavuşmadan önce nüveleri Antik Yunan sitelerinde bulunmaktaydı. Modern demokrasi tanımı üzerinden birebir kavramanın mümkün olmayacağı Antik dönemde, sistemin büyük itici güçlerinden biri halkın davet edildiği forumlarda yapılan tartışmalardı. Halk meclislerine (ekklesia) 18 yaş ve üzerindeki erkekler katılmakta, katılanlara gerçekten kendi kaderlerini tayin edebilecek tartışma, oylama, fikir iletme imkânı sunan bir ortamda, şehrin finansal, dini, politik yaşamından, tek bir Atinalının hayatını ilgilendiren küçük olaylara kadar tüm gelişmeler ve bu yönde alınacak kararlar tartışılmaktaydı[1].

Nitekim Antik Çağ'da toplanma ve yönetime katılıma hakkını "Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayacak nitelikteyiz. Biz tartışmaya siyasal eylemin önüne dikilen bir engel değil, bilgece davranmanın vazgeçilmez bir ön hazırlığı diye bakarız"[2] şeklinde açıklayan Perikles'in sesi bugüne kadar ulaşmıştır. Bu sese Antik dönemde kadınların, kölelerin ve yabancıların sesinin doğrudan eklenemediğini söylemek mümkündür; yönetime eşit katılımın varlığı bugün dahi tartışmalı bir meseledir. Ancak düşüncelerini herkesin bir arada olduğu bir ortamda iletebilme, toplumu ilgilendiren kararları birlikte değerlendirme ve eleştirebilme açısından Antik Çağ dönemi, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğününün özüne ışık tutmaktadır. Yönetime katılma hakkı "az miktardaki su, çok miktardakinden daha çabuk

---

[1] **Blackwell,** Christopher, "Athenian Democracy: A Brief Overview", Demos Electronic Publication, Special Collection, 2003, s.5.

[2] **Kışlalı**, Ahmet Taner, "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, 1984, s.73.

bozulur" anlayışı ile[3], başka bir deyişle tek kişinin ya da grubun vereceği karara oranla bilinçlenmiş ve geleceğini sahiplenmiş toplulukların esaslı bir şekilde tartışırak fikirlerini iletmesi sonucu verilecek kararların yozlaşma ihtimalinin daha düşük olacağı fikri Antik Çağlardan bugüne olgunlaşarak gelmiştir.

Dolayısıyla dayatma veya hegemonya ile ikna etme yerine, açıkça tartışmaya açma ve halkın katılımını sağlama, demokratik yönetimin ön koşulu olarak modern devletlerden çok daha önce gerçekleşmiş ve örnekleri Heredotos'un Tarih kitabında M.Ö. 5. yüzyılda dahi yerini bulmuştur[4].

Halkın yönetime katılımı, Antik Çağ'da önem taşımakla birlikte, bu dönemde de gerçek anlamıyla bir toplanma veya gösteri yürüyüşü özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Aksine meclis dışında gerçekleştirilen bazı toplantı türleri aşırı ağır yaptırımlarla karşılanmıştır. Örneğin gece yapılan toplanmalar için Roma İmparatorluğu döneminde 12 Levha Kanunlarının 8. Levhasında ölüm cezası öngörülmektedir[5].

Antik Çağ'da ön plana çıkan öz yönetim birbiri ardına gerçekleşen savaşlar sonrasında yerini monarşik bir düzene bırakmıştır. Savaşlar sırasında askere gidenlerin evlerini ve topraklarını kaybetmesi ve kazanılan ganimetlerin daha çok elitlerin malvarlığına eklenmesi ile İmparatorluğun monarşi döneminde alt ve üst sınıflar arasındaki uçurum açılmakla kalmamamış, Roma İmparatorluğunda halk meclisleri de önemini kaybetmiştir[6].

Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü ile başladığı kabul edilen Orta Çağ ise kanunlarla korunan hak ve özgürlüklerin ileri sürülmesinin mümkün olmadığı alacakaranlık bir dönem olarak anılmaktadır. Yeryüzünde dinin işaret ettiği kişi olarak gösterilen krallara ve kiliseye karşı düzenlenecek bir toplantı veya gösteri

---

[3]**Aristotle**, Politics, (çev. Benjamin Jowett), Kitchener Yayınevi, 1999, https://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/aristotle/Politics.pdf, s.75.

[4] **Kışlalı**, s.71.p

[5]**Farrington**, Henry, Blueprint for Legal Practice: Establishing Cicero's Ideal Style, Honors Bachelor of Arts Thesis, Xavier University, Cincinnati 2015, s.7.

[6] **Posner**, Eric, The Constitution Of The Roman Republic: A Political Economy Perspective, The Public Law and Legal Theory Working Papers Series, No:327, 2010, s.30,31.

yürüyüşü özgürlüğünden bahsetmek imkansızdır[7]. Ancak bugünkü anlamıyla her yönetimden ve herkesten talep edilebilir bir hak olan gösteri ve yürüyüş hakkının ve genel olarak kişi özgürlüklerinin alt yapısının da bu karanlık dönemde hazırlanmaya başlandığı gözden kaçırılmamalıdır. Bugünkü hak ve özgürlüklerin sadece Aydınlanma Çağı'nın ve Fransız Devrimi'nin bir ürünü olarak algılanması kuşkusuz eksik bir tarih okuması olacaktır.

Orta Çağ'da Ius commune olarak adlandırılan kilise hukuku ve Roma hukukunu kapsayan kurallar, kişisel hak ve özgürlüklerin, egemenliğin temeli olduğu kadar aynı zamanda sınırı olarak düşünülmesinin zeminini oluşturmuştur[8]. Bu dönemde, her ne kadar sahip olunan haklar, feodal bir sistem içerisinde mensup olunan hiyerarşik kesime göre değişkenlik gösterse de tam da bu koşullar neticesinde keyfilik ve göreliliğe karşı kişilerin bağımsız ve bölünemez hakları fikri ortaya atılabilmiştir. Nitekim Kilise öğretileriyle Aristo'nun fikirlerini birleştirerek "mantığa aykırı olan insan doğasına da aykırıdır" diyen Thomas Aquinas'tan, egemenliğin kişisel özgürlüklerle olan ilişkisini sorgulayan Ocham'a kadar pek çok kişi tarafından özgürlük ve dünyevi egemenliğin dayanağı tartışılmıştır. Sonuç olarak insanların hayatlarına ilişkin kararları tayin etmede tüm yetkiyi güç odaklarına bırakmadan yaşamaları gerektiğine vurgu yapılarak, yönetim ve özgürlüklere ileri sürülen tüm bu fikirler, Grotius ile laik bir düzleme kaydırılmıştır[9].

Bu dönemde kişisel hak ve özgürlük talebinin somutlaştığı örneklerden biri İngiltere'de, Fransa ile yapılacak savaşa mali kaynak sağlamak amacıyla vergilerin üç kat arttırılması üzerine, yaşam koşulları katlanılamaz boyuta ulaşan serflerin 1381'de başlattıkları ayaklanmadır. Kral Richard'ın "serfsiniz ve serf olarak

---

[7] **İşgören**, Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara 2016, s.27.

[8] **Helmholz**, Richard H., "Natural Human Rights: The Perspective of the Ius Commune", Catholic University Law Review, Cilt:52, Sayı:2, 2003, s. 300-302.

[9] **Vizard**, Polly, Antecedents Of The Idea Of Human Rights: A Survey Of Perspectives Human Rights and Human Development Background Paper, UN Development Programme, 2000, http://hdr.undp.org/sites/default/files/polly_vizard.pdf, 11.12.2015, s.5-6.

kalacaksınız." hitabına[10] boyun eğmeyen serflerin Londra'ya girmesi üzerine Kral, liderleriyle görüşmek zorunda kalmış ve halkı dikkate almayan bir yönetimin mümkün olmayacağı böylelikle tarih sayfalarına bir kez daha not edilmiştir.

1.2. MODERN AVRUPA VE AMERİKA'DA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Bireylerin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün açıkça kanunlarla tanınması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir[11]. Yönetenlerin de kurallarla bağlı olduğu fikri ve keyfi yönetimin ayaklanmalarla karşılanacağı gerçeği Antik Çağlardan bugüne değişmemiştir. Artık yönetimde paylarını görmek isteyen yurttaşların egemenlikleri için önemli bir araç olan toplantı ve gösteri yürüyüşü, açıkça tanınması gereken bir hak olarak konuşulmaya başlanmıştır ve bu tartışmanın odağında İngiltere bulunmaktadır.

1.2.1. İngiltere'de Tanımsız Bir Özgürlük: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

İngiltere'de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı değerlendirilirken Anglo-Saxon hukuk sisteminin "yasaklanmayan her şey serbesttir" anlayışı göz önünde bulundurulmalıdır[12]. Bu anlayış çerçevesinde İngiltere'de kanunlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı düzenlenmemiş, yalnızca yasaklanan hareketler belirtilerek bunların dışındakilerin serbest olacağı kabul edilmiştir. 1412 tarihli Kanun'da, yirmi veya yirmiden fazla sayıda kişinin, hukuka aykırı bir isyan ve ayaklanmaya yol açacak nitelikte toplanması halinde, uyarıda bulunulduktan sonra bir saat içerisinde dağılmamaları

---

[10] **Constitutional Rights Foundation**, "World History: Wat Tylor's Rebellion", Bill of Rights in Action Newsletter, Cilt: 5, Sayı: 2, 1998, s.2-4. Kral tarafından serflere yönelik söylenen bu sözlerin orjinali "villeins ye are, and villeins ye shall remain."dir. İlginç olan serf kelimesinin karşılığı olan "villein" kelimesinin zaman içerisinde İngilizce'de hain, suçlu, zalim anlamına gelen "villain" kelimesine evrilmiş olmasıdır, bu yönde bkz. **Townsend**, Lindsay, "Villains or... Villeins?", Unusual Historicals, 24.11.2011. Buradan yola çıkarak eşitsiz bir yönetime karşı isyan edenlerin olumlu bir şekilde anılmak bir yana zalim ve suçlu sıfatıyla özdeşleştirildiklerini söylemek mümkündür.

[11] **İşgören**, s.27.

[12] **Akın**, İlhan, "Toplanma Özgürlüğü", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:30, Sayı:3-4, 1964, s.547.

suç olarak düzenlenmiş[13], yine krala karşı çıkan şiddetli ayaklanmaları bastırmak için 1714'te düzenlenen Kanun'da[14] 50 kişiyi aşan bir toplantının hâkim tarafından doğrudan yasaklanabileceği belirtilmiştir. Bu Kanun'a göre, 12 kişiyi aşan bir toplantıda ise "kargaşa çıkarma amacının güdüldüğünün açıkça belirlendiği hallerde" toplantılar hukuka aykırı kabul edilecektir[15]. Bu şekilde Kanun'la yasaklanan hallerin dışında kalan toplanmalar ise özgürce gerçekleştirilebilecektir.

1817 yılında düzenlenen "Seditious Meeting Act" ise önceki kanunlardan farklı olarak toplantı özgürlüğünün çerçevesini açıkça düzenlemektedir. Artık ilgili Kanunla toplantılar için izin şartı öngörülmüş, Parlamento toplantıları sırasında Westminister Hall'ün bir mil yakınında elliden fazla kişinin toplanması kanuna aykırı sayılmıştır. 1908 yılında düzenlenen Public Meeting Act ise toplantıya katılan kişileri koruyucu bir tavırla, bu hakkın amacına uygun kullanılmasını engelleyenlere karşı yaptırımlar içermektedir[16]. Toplantıya katılanları koruyan bu düzenleme, bugün devletlerin toplantı ve gösteri özgürlüğünün kullanılabilmesi için elverişli bir ortam yaratma pozitif yükümlülüğüne paralellik göstermektedir.

Barışçıl bir şekilde toplanma hakkı açıkça 1998 yılında Human Rights Act[17] ile tanınmıştır. Bu Kanun ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ("AİHS") ile korunan hak ve özgürlükler iç hukukta uygulanabilir hale gelmiştir. 1986 tarihli The Public Order Act ise kamusal alanlarda açık toplantıların ciddi bir kargaşa, aksaklık veya malvarlığına karşı zarara yol açacağının öngörülmesi veya toplantının amacının diğer kişileri sindirmek olması halinde polislere söz konusu kaygıları ortadan kaldıracak ya da bunları kısıtlayacak önlemler alma görev ve yetkisi tanımaktadır[18]. Bu önlemlere örnek olarak polisin gösterinin rotasını

---

[13] **Smith**, George P., "The Development of the Right of Assembly- A Current Socio-Legal Investigation", William & Mary Law Review, Cilt:9, Sayı:2, 1967, s.363.
[14] Kanunun orijinal adı" Riot Act"tır.
[15] **Akın**, s.548.
[16] **Yarsuvat**, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul 1968, s.69.
[17] Human Rights Act 1998, c. 42, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/schedule/1.
[18] **Global Legal Research Center**,"Right to Peaceful Assembly", The Law Library of Congress, s.15, https://www.loc.gov/law/help/peaceful-assembly/right-to-peaceful-assembly.pdf, Erişim Tarihi:21.12.2015.

değiştirmesi veya belli kamusal alanlara girişi yasaklaması verilebilir. Ancak yürüyüşü yasaklama yetkisi polis amirine verilmiş olmakla birlikte İçişleri Bakanı'nın onayı aranmaktadır[19].

1.2.2. Fransa'da Bastille Yıkılırken: Toplanmaya Özgürlük

Fransa'da ise 1789 Devrimine kadar toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü otoriter bir tavırla karşılanmıştır. Dini toplantılar veya silaha başvurulan toplantılar cezalandırılmış, barışçıl toplantıların kral izni olmaksızın yapılması yasaklanmıştır[20].

Devrimin ardından Kurucu Meclis tarafından 14 Aralık 1789'da düzenlenen Kanun'un 62. maddesi "aktif vatandaşlara barışçıl ve silahsız toplanma hakkı"nı açıkça tanımış, bunun yanı sıra belediye, idari organlar, meclis ve krala yönelik dilekçe yazma hakkını da düzenlemiştir. Burada söz konusu hakların "aktif vatandaşlara" (les citoyens actifs) tanınması dikkat çekicidir[21]. Aktif vatandaşlar Anayasa'da belirtildiği üzere ancak 25 yaşını doldurmuş, en az üç günlük çalışma ücretine denk vergi ödeyen, evlerde hizmetli olarak çalışmayan Fransızlar olarak tanımlanmış[22]; alt sınıfların, kadınların ve gençlerin politik ve kamusal bir katkıda bulunabilmesi kabul edilmemiştir. Fransa'da bu dönemde vatandaşlar arasında yapılan ayrım Anayasa'ya da yansımıştır. 1791 Anayasası'na göre aktif vatandaş kamusal hayata etkin bir şekilde katılabilir, seçme, seçilme, toplanma, dilekçe yazma gibi haklardan yararlanabilirken diğer vatandaşlara bu haklar tanınmamıştır.

1793 Anayasası ise "kişilerin fikir ve düşüncelerini basın veya herhangi başka bir yolla açıklamaları ve barışçıl bir şekilde toplanmaları yasaklanamaz"

---

[19]**Peters**, Anne /**Ley**, Isabelle, Comparative Study: Freedom of Peaceful Assembly in Europe, Democracy Through Law, Venice Commission, Mart 2015, s.14.
[20] **Yarsuvat**, s.50.
[21] **Durelle-Marc**, Yann A., "Nature et Origines du Droit de Pétition", Archives nationales (Paris), Revue Administrative, Özel Sayı, Ekim 2008, s.58,59.
[22]**Montgaillard**, Guillaume Honore Rocques de, Histoire de France Depuis La Fin Du Règne de Louis XVI Jusqu'à L'année 1825, Moutardier Yayınevi, Cilt:2, 4. Baskı, Paris 1828, s.409,410.

hükmü ile toplantı özgürlüğü açısından önemli bir güvence sağlamıştır[23]. Ardından 1848 Anayasası ile tüm vatandaşların barışçıl ve silahsız dernek kurma ve toplanma hakkını tekrar güvence altına alınmıştır. Anayasal düzenlemelerin yanı sıra 30 Haziran 1881 tarihli Kanun'da toplantılar için bildirimin yeterli olduğu düzenlenerek, söz konusu bildirimin sadece toplantı yapılacak yer ve saati, sınırları içerisinde bulunulan belediyeye iletmekten ibaret olduğu belirtilmiştir. 28 Mart 1907 tarihinde bildirim zorunluluğu dahi kaldırılmıştır[24].

Özellikle 1930lu yıllarda sosyalist hareketin büyümesinden duyulan endişe ile arka arkaya çıkartılan kararname ve sirküler kamu yolları üzerinde gösteri yapılmasını yasaklamış, bu yasak, uygulayıcılar tarafından genişletilerek her türlü toplantıya uygulanmıştır. Yine benzer şekilde kamu düzenini bozan toplantıların yasaklanması yetkisinin idari makamlara tanınmasıyla örneğin Fransız Komünist Partisi'nin düzenlediği toplantıların büyük kısmı "halk kitlelerini kışkırtarak dış tehlike doğuracağı" gerekçesiyle yasaklanmıştır. Bu dönemde içtihat değiştiren Fransız Danıştay'ı, özgürlükler ile idari tedbirlerin çatıştığı durumlarda, özgürlüklerin kamu düzeninin korunması için "ikinci plana çekilmesi gerektiği"[25] anlayışıyla yaklaşmıştır.

1.2.3. İtalya'da Toplanma Özgürlüğü: Faşizm Düşerken

Toplantı hakkı İtalya Anayasası'nda 1848 tarihinde güvence altına alınmış, ancak İtalya'da gittikçe fakirleşen köylülerin ve işçilerin memnuniyetsizlikleri üzerine ülkenin pek çok yerinde köylüler ve polisler arasında çatışmalar çıkmıştır. Köylü liderlerinin askeri mahkemeler tarafından yargılanarak mahkum edilmesinin ardından, valilere sosyalist örgütlerin dağıtılması için tam yetki verilmiştir. 1898'de General Pelloux başkanlığında kurulan hükümetin tepkisel yaklaşımı, bu dönemde alınan tedbir ve çıkartılan kanunlara da yansımış, Haziran 1899 tarihli kararnamelerle genel bir toplantının yapılabilmesi tamamen polisin ya da idarenin

---

[23] 24 Haziran 1973 Anayasasının 7. maddesinin orjinali için bkz. http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-24-juin-1793.5084.html, Erişim Tarihi:5.01.2016.

[24] **Yarsuvat**, s.55-56.

[25] **Akın**, s.555, 556.

takdirine bırakılmıştır. Ancak 22 Şubat 1900'de Yargıtay tarafından Pelloux Kararnameleri olarak adlandırılan bu kararnameler iptal edilmiştir[26].

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik buhran ve sürekli değişen hükümetlerin yarattığı istikrarsızlığın ardından zemin bularak yükselen faşizmin izlerini, 1926 yılında çıkartılan 1468 sayılı Kanun'da görmek mümkündür. Söz konusu Kanun ile vali izni olmaksızın genel toplantıların, hatta spor faaliyetleri, anma ve kutlamaların yapılması yasaklanmıştır. Bu dönemde pek çok gösteri "milli bilince aykırı" bulunarak reddedilmiştir.

Faşist yönetimin düşmesinin ardından kısıtlanan hak ve özgürlükler iade edilmek istenmiş; 1948 Anayasası'nın 17. maddesinde toplanma özgürlüğü yeniden düzenlenerek halka açık toplantılar ve özel toplantılar için izin gerekmediği belirtilmiştir.

Günümüzde toplantı ve gösteri yürüyüşleri için Anayasa'da öngörülen rejimi ihlal eden Kamu Güvenliği Kanunu gibi özel kanunlar İtalya'da hala yürürlüktedir[27].

1.2.4. Amerika'da Anayasa'ya İlk Ek: Barışçıl Toplantı Engellenemez

Amerika'da kölelik karşıtı mücadele, kadın hareketi, işçi hareketleri ve sivil haklar mücadelelerinin kazanılmasında çok önemli yeri olan gösteri ve yürüyüş hakkının anayasal bir hak olarak tanınması 1789 yılında gerçekleşmiştir. 1789 yılında Anayasa'ya yapılan eklerden ilki Kongrenin barışçıl toplanma ve doğan zararları devletten talep edebilme haklarını engellemesinin mümkün olmadığının belirtilmesidir[28].

---

[26] **Shotwell**, Thomson J., Governments of Continental Europe, The Macmillan Company, New York 1940, s. 590, 591.

[27] **Spitzmiller**, Rebecca, "Reliance On Freedom Of Assembly: Comparative Perspectives", Peace Processes Online Review, Cilt:2, Sayı:1, 2016, s.10,12-17. http://www.peaceprocesses.it/images/pdf/r._spitzmiller_-_reliance_on_freedom_of_assembly.pdf, Erişim Tarihi:11.02.2016.

[28] **Smith**, s.367.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise "kızıl korku" nedeniyle Amerika'da toplanma özgürlüğünü sınırlama refleksi gelişmiş, bu refleks 1917 tarihli Casusluk Kanunu, 1918 yılında yürürlüğe giren Göç Kanunu, 1919 tarihli Yasadışı Sendika Kanunu'nda toplantı ve gösterilere getirelen kısıtlamalara ve özgürlüğü sınırlandıran yargı kararlarına yansımıştır[29]. Dönemin anlayışını açıkça gösteren Whitney v. California kararında[30] kamu barışı için açık ve yakın bir tehlike söz konusu olması halinde ifade ve toplanma özgürlüğünün kısıtlanabileceği kabul edilmiştir. Kararda "kişilerin grup halinde kendilerini ifade etmesinin izole bireylerin hareket ve ifadelerinden çok daha endişe verici olduğu" belirtilerek aslında toplanma özgürlüğünün ifade özgürlüğünü daha da güçlü kılmak adına ne kadar önemli olduğu vurgulanmış, bununla birlikte tam da bu güç, toplanma özgürlüğünün kısıtlanmasını meşrulaştırma sebebi olarak kullanılmıştır. İnsan hakları tarihi açısından önem teşkil eden bu kararın karşı görüş yazısında, hakim Brandeis ise politik gerçekliğin ortaya çıkartılmasında ifade ve toplanma özgürlüklerinin vazgeçilmez olduğunu ve zararlı görüşlerin yayılmasını engelleme adı altında cezai yaptırımlarla pasif kılınan bireylerin bu özgürlüklerden yararlanma zemininin kalmayacağını belirterek karara karşı çıkmıştır[31].

1937'den sonraki süreçte verilen mahkeme kararlarında ise toplanma özgürlüğü demokrasinin temel taşı olarak kabul edilmiş ve "ciddi ve yakın tehlike oluşturma" kriterine daha ihtiyatlı bakılmıştır. De Jonge v. Oregon ile Hague v. Committee for Industrial Organization kararları ile artık toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğünden bağımsız ve vazgeçilmez bir hak olarak açıkça kabul edilmiş ve devlet görevlilerinin bu hakkı kısıtlamak yerine bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamakla yükümlü olduklarının altı çizilmiştir[32].

---

[29] **Inazu**, John D., "The Forgotten Freedom of Assembly", Tulane Law Review, Cilt:84, Sayı:3, 2010, s.596.
[30]Whitney v. California, Başvuru Tarihi: 6 Ekim 1925, Karar Tarihi: 16 Mayıs 1927, https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/274/357.
[31] **Inazu**, s.597.
[32] **Inazu** s. 599, 600.

1.3. TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

1.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü

Türkiye topraklarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ilk kez bir hak olarak 1909 yılında tanınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde baskılara karşı toplanma ve dernekleşme yoluyla direnmenin meyvesi olarak II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve özgürleşme mücadeleleri hukuksal ifadesini 1909 yılında 1876 Kanuni Esasi'de değişiklik yapılması ile bulmuştur[33]. 1909 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile "kanun-ı mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakk-ı içtimaa mâliktir"[34] denilerek Osmanlı vatandaşlarına toplanma hakkı açıkça tanınmıştır. Bu maddeye göre toplanma hakkı, ancak bu hakkı düzenleyen kanuna uygun olduğu müddetçe serbesttir. Ancak bu dönemde temel hakların kanunlarla kısıtlanıyor olması kanunların padişahın doğrudan etkisi ile hazırlanması nedeniyle büyük bir güvence sağlamamaktadır. Örneğin Ayan Meclisi üyeleri bizzat padişah tarafından belirlenmekte, bu üyeler dışında seçim yoluyla göreve gelen Mebusan Meclisi tarafından herhangi bir kanun teklifi yapıldığında ise teklifin padişaha iletilmesi ve onun izninin alınması gerekmektedir. Padişahın izin verdiği ihtimalde, kanun tasarısı meclisler tarafından değil Şura-yı Devlet tarafından hazırlanıp son olarak yine padişahın onayına sunulmaktadır[35]. Dolayısıyla hangi toplantıların hukuka uygun olduğunun kanun ile belirlenmesi toplantı hakkının korunması açısından önemli bir garanti sağlamamaktadır.

Anayasa'daki toplanma hakkına dayanarak düzenlenen 9 Haziran 1909 (20 Cemaziyelevvel 1327) tarihli İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, padişahın gölgesinde hazırlanmakla birlikte, II. Meşrutiyet'in heyecanıyla dönemin koşullarına göre

---

[33] **Tanör**, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008, s.196,197.

[34] Orijinal metni için bkz.: "7 Zilhicce Tarihli Kanun-I Esasî'nin Bazı Mevadd-I Muaddelesine Dair Kanun", R.G: 8 Ağustos 1909, https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876-1/1876-1-degisiklik.pdf.

[35] **Bulut**, Nihat, "Türkiye'de Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi Açısından 1909 Anayasa Değişikliklerinin Önemi", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, S. 1–2, 2008, s.6.

oldukça özgürlükçü bir kanundur. Kanun'un ilk maddesi Osmanlıların silahsız olmak şartıyla genel toplantı düzenleme özgürlüğüne sahip olduklarını belirtmektedir. Aynı madde toplantı yapılması için izne gerek olmadığının altını çizerken, 2.,3.,4 maddeler en az iki kişi tarafından imzalanmış ve toplantının yapılacağı gün, yer ve saati belirten bir bildirimin yapılması gerektiğini düzenlemektedir. Yer bakımından yasaklanan alanlar ise padişahın sarayı, meclis binalarının üç kilometre çevresi ve genel yollardır[36].

İçtimaat-ı Umumiye Kanunu'nda toplantı hakkı oldukça özgürlükçü bir şekilde düzenlenmiş, kanunsuz toplanmalar ile ilgili herhangi cezai hükme yer verilmemiştir. Ancak 1909 yılında başlayan 31 Mart Ayaklanması, basın, düşünce özgürlüğü, dernek özgürlüğü ve henüz yeni filizlenen toplanma özgürlüğüne müdahaleyi de beraberinde getirmiş ve "meşruti ıslahat dönemi" denilen bu dönemde söz konusu özgürlükleri kısıtlayan kanunlar yürürlüğe girmiştir[37]. Bunlardan 3 Mart 1912 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanun-u Muvakkat silahlı toplantıları ve "halkın huzurunu bozan" silahsız toplanmaları yasaklamış, kanundaki şartlara uyulmadan düzenlenen toplantılara katılanlar hakkında ceza verilmesini öngörmüştür. Diğer yandan bu Kanun bugün dahi koruma altına alınmamış ani toplantı ve gösteriler ile kalabalıkların kendiliğinden bir araya gelmesini toplantı hakkının kapsamı altında ele almış ve bildirim yapılmasını aramaksızın bu tür toplantıları hukuka uygun kabul etmiştir[38].

---

[36] **Anayurt**, Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1998, s.104.
[37] **Tanör**, s.104.
[38] **Azrak**, Ülkü, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu", Anayasa ve Uyum Yasaları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, s.239.

1.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine İlişkin Düzenlemeler

1.3.2.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplanma Özgürlüğü

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu toplanma özgürlüğüne dair herhangi bir hüküm içermemektedir. Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1924 Anayasası ile 1876 tarihli Kanuni Esasi yürürlükten kaldırılmış ve Anayasa'nın 70. maddesi ile "toplanma hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır" denilerek toplanma hürriyeti doğal bir hak olarak kabul edilmiştir. 70. maddede toplanma hakkının ancak kanunla sınırlanacağı belirtilmekle birlikte bu hakka ilişkin yeni bir kanun yapılmamış, Cumhuriyet öncesi 9 Haziran 1909 tarihinde düzenlenmiş olan İçtimaatı Umumiye Kanunu bu dönemde de yürürlükte kalmaya devam etmiştir[39].

Sıkıyönetim uygulamalarının söz konusu olduğu, Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile zorunlu yerleştirme yasalarının yürürlükte olduğu bu dönemde, teorik olarak toplanma özgürlüğü tanınmış olsa da pratikte bir hak olarak kullanılması pek mümkün olmamıştır[40].

1.3.2.2. Çok Partili Dönemde Toplanma Özgürlüğü

Çok partili döneme geçiş için hazırlık yapılan süreçte, seçimlerden bir yıl önce 4 Haziran 1949 tarihinde çıkartılan bir kanunla İçtimaat-ı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanun kaldırılmış ve toplantıları yasaklama konusunda hükümete yetki tanıyan ve izin alınmasını gerektiren toplantı rejimi terk edilmiştir. Böylelikle toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkının serbestçe kullanılmasının önü açılmıştır[41].

1950 seçimlerini kazanan Demokrat Parti döneminde toplanma özgürlüğüne ilişkin düzenlenen ilk kanun 6178 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun olmuştur. İlgili Kanun'un 4. maddesinde açık ve

---

[39] **Çelenk**, Halit, Toplantılar ve Yürüyüşler, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Sayı:3, Ankara 1977, s.8-9.
[40] **Tanör**, s.318.
[41] **Tuğluoğlu**, Fatih, "Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)", Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:15, 2016, s.162.

kapalı yer toplantılarında "*her ne suretle* olursa olsun sözlü ve fiili hakarette veya ihlalde bulunulması veya toplantının huzur ve sükununun bozulması halinde" faillerin cezalandırılacağını belirtilirken, hangi sözlerin toplantının huzurunu bozacağı, hakaret teşkil edeceği ve hangi fiillerin ihlal teşkil edeceği ilgili hükümde muğlak olup bu konuda takdir idareye ve kolluğa bırakılmıştır[42]. Nitekim bu konuda yapılan meclis tartışmalarında "tasavvur buyurunuz, İstanbul... merkezinde... söz söyliyen hatibe, orada zabıta vazifesini gören köy korucusu, jandarma eri veya bir polis, takdir ile müdahale edecek ve onu kürsüden indirecektir. Bu topluluğa alet ve vasıta olan hatip ortadan kalkarsa o topluluğun mevcudiyetinin devam edeceği yolunda bir mütalâa serdetmeye imkân bulunur mu? Bu sebeptedir ki bağımsız mahkemelerde tetkik edilerek karara bağlanmasını istediğimiz suçların hakikaten suç olup olmadığının belli olmadığı bir zamanda zabıtanın emrine işi terketmekle toplanma hürriyeti tahdit edilmiş olacaktır"[43] denilerek itiraz edilmiştir.

27 Haziran 1956'da ise 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun'un 2. kısmının 3. maddesinde "beyanname vermek suretiyle yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşleri"nden bahsedilse de aynı Kanun'da "ruhsat ve müsaade" sistemi getirilerek önceki kanunlarda düzenlenen bildirim yükümlülüğünden daha ağır bir yükümlülük öngörülmektedir[44]. Hatta mülki amir toplantının gerçekleşmesine izin vermediği takdirde, gerekçe gösterme yükümlülüğü dahi bulunmamaktadır. Gerekçe gösterilmeden toplantılara izin vermeme yetkisi, hakkın kullanımını tamamen yürütmenin takdirine terk etmiştir[45]. Kanun'un 2. maddesi ise seçim dönemleri dışında siyasi partilerin veya siyasi propaganda kastıyla hareket eden gerçek veya tüzel kişilerin toplantı düzenlemesini yasaklamaktadır. Kanun gerekçesinde "temiz

---

[42] **Yarsuvat**, s.89.
[43] Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt:34, Toplantı:8, 23.07.1953, s.1070.
[44] **Geray**, Cevat, "Türkiye'de Toplanma Hürriyetinin Düzenlenmesi", SBFD, Cilt:16, Sayı:4, 1959, s.109.
[45] **Şirin**, Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2013, s.7.

vicdanı ve masum kanaatleriyle *muhtelif partilere mensubolan* vatandaşlarımızı, ardı ve arası kesilmiyen ve yıllarca devam edegelen toplantılarda...birbirlerine düşman hale getirmenin ve *haksız olarak* memleketin âtisinden (geleceğinden) endişeye sevk etmenin...göz önünde tutulması ve bu hususta gereken önleyici tedbirlerin alınması zamanı çoktan gelmiş bulunmaktadır...Demokrasi, huzur ve sükûn ifade eder, millî birlik ve tesanüdü (dayanışma) gerektirir. Siyasi partilerin, seçim propaganda müddeti haricinde, sanki yurtta her gün seçim varmış gibi...her çareye başvurarak cemiyetteki huzur ve sükûnu bozucu, millî menfaatlere zarar verici ve millî irade ile iktidara gelen bir partiyi ve onun hükümetini iç ve dışta kötüleyici faaliyetleri bir nizam altına almanın zamanı gelmiş bulunmaktadır."[46] denilerek seçim dönemi dışında herhangi muhalif bir toplantının "siyasi propaganda" sayılarak yasaklanması mümkün kılınmıştır.

6761 sayılı Kanun'da daha da endişe verici olan 13. madde ile polis memurlarına kanuna aykırı toplantılarda *hedef gözetmeksizin silah kullanmak suretiyle* topluluğu dağıtma yetkisi tanınmasıdır. Söz konusu maddede silah kullanmadan önce, kanuna aykırı şekilde toplanan gruba ihtarda bulunulması, ihtara uyulmazsa havaya ateş açılması gerektiği, bu iki aşamanın ardından silah kullanılacağı belirtilmiştir[47]. Ancak savaşta dahi düşmana öldürecek şekilde değil silah kullanmasını engelleyecek şekilde ateş edilmesinin esas olduğu düşünüldüğünde, ülke içinde düzenlenen toplantı veya gösteri yürüyüşlerinde vatandaşlara karşı *hedef gözetmeksizin* ateş açma yetkisinin verilmesi, Anayasa ve insan hakları zemini açısından gelinen noktanın vahimliğini açıkça göstermektedir.

---

[46] **T. C. Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi**, Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun Lâyihası ve Muvakkat, Encümen Mazbatası, Devre:X, İçtima:2, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf, s.2,5.

[47] **Anayurt**, s.111.

1.3.2.3. 1961 Anayasası: Direnme Hakkı ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve bu müdahaleye iten koşulların ürünü olan 1961 Anayasası, askeri bir rejim ortamında hazırlanmakla birlikte, Anayasa'nın başlangıç kısmında Türkiye'de herhangi bir kanunla daha önce tanınmamış olan "iktidara karşı direnme hakkı"dan bahsedilmesi dikkat çekicidir. 1961 Anayasası'nın 156. maddesi gereği Başlangıç kısmı da Anayasa'ya dahil kabul edildiğinden; "direnme hakkı" anayasal bir hak olarak güvence altına alınmış bulunmaktadır[48]. Böylelikle 1961 Anayasası döneminde Anayasa'ya ve hukuka aykırı davranan tüm yönetimlere karşı direnmek meşru kabul edilmiştir.

Bunun yanı sıra Anayasa'nın "toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı"nı düzenleyen 28. maddesi herkesin önceden izin almaksızın toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı bulunduğunu belirtmiş ve bu hakkın ancak kanunla sınırlanabileceğini vurgulamıştır. Bu dönemde yukarıda çeşitli maddeleri eleştirilen ve 1956'dan sonra hala yürürlükte olan 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'un 12 maddesinin (f) bendinin[49] Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülmüş, Anayasa Mahkemesi 1963 yılında ilgili fıkrayı "gösteri ve protesto maksadiyle yapılacak toplantıların ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması ve yine bu bentte yer alan ve neyi ifade ettiği açıkça anlaşılmayan ve her türlü yoruma elverişli bulunan (maksadı mahsus) gibi terimlerle belirtilen hükümler, kişinin temel haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşünün belli şekil ve konularını kökünden kaldırmakta ve bu sebeple de Anayasa'nın 11. maddesinin 2'nci fıkrasına aykırı olarak (hak ve hürriyetin özüne) dokunmaktadır" diyerek iptal etmiştir[50]. 6761 sayılı Kanun, Anayasa ruhuna uymayan hükümler içermesi sebebiyle 10

---

[48] **Ömeroğlu**, Ömer, "Direnme Hakkı, Meşruluğu ve Pratik Değeri", EÜHFD, Cilt: XIII, Sayı: 1–2, 2009, s.112,113.

[49] İlgili bentte "her nerede olursa olsun, tezahürat veya gösteri veya protesto maksadiyle yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi veya hazırlanması yahut bu hususta zabıtaca alınan tedbirlere riayet olunmaması" durumunda toplantı kanuna aykırı kabul edilmiş ve bu maddeye uymayan kişilere aynı Kanun'un 14. maddesinde cezai yaptırım öngörülmüştür.

[50] R.G: 13.03.1963, Sayı:11354 E. 1962/208, K.1963/1.

Şubat 1963 yılında düzenlenen 171 sayılı "Toplantı ve Gösteri Hürriyeti Hakkında Kanun" ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

1963 yılında düzenlenen 171 sayılı Kanun ise Anayasa'nın 28. maddesini tekrar ederek toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izne tabi olmadığını, toplantı yapılmadan en az 48 saat önce bildirim yapılmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Kanun'da genel yollar, parklar, mabetler, kamu hizmeti gören bina ve tesislerde, TBMM'nin bir kilometre mesafesi dahilinde toplantı yapılamayacağı düzenlenmiştir. Kanun'un 11. maddesi, mülki amire gerekli ve zorunlu gördüğü takdirde yürüyüşlerin yapılacağı yol ve istikametleri belirleme yetkisi tanımıştır[51]. Her ne kadar bu yetki kullanılırken yazılı bir gerekçe gösterilmesi gerektiği belirtilse de bu madde ile toplantının yapılacağı yer bakımından yetki idarenin takdirine bırakılmıştır.

171 sayılı Kanun'un 20. maddesinde ise "yapılmakta olan toplantı veya yürüyüşte huzur ve sükûnu bozmak maksadiyle tehdit veya hakaret veya taarruz veya mukavemette bulunanlar *veya başka bir suretle* huzur ve sükûnun bozulmasına sebebiyet verenler"in cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Tehdit, hakaret, taarruz, mukavemetin dışında "başka bir suretle" huzur ve sükunu bozan hareketlerin ne olduğu belirtilmemiş[52], dolayısıyla suç ve cezaların kanuniliğin gerektirdiği belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleri çiğnenmiştir. Böylesine belirsiz bir ceza tehdidinin, toplanma özgürlüğünü kullanmak isteyenleri psikolojik olarak caydıracağı ve özgürlüğün kullanılması açısından ciddi bir engel oluşturacağı açıktır.

171 sayılı Kanun'da yer alan eleştiriye açık maddelerin sayısı 1973 yılında yapılan değişikliklerle daha da artmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından düzenlenen 19.06.1973 tarih ve 1742 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler ile Kanun'un 7. maddesindeki 48 saatlik bildirim süresi 4 güne çıkarılmış, toplantının kamu düzenini bozucu sonuçlar doğuracağı anlaşılırsa, İçişleri Bakanlığı'na 30

---

[51] **İşgören**, s.59.
[52] **Akın**, s.567.

güne kadar toplantıyı erteleme yetkisi tanınmıştır. Söz konusu değişiklikleri içeren 1742 sayılı Kanun, Anayasa Mahkemesi tarafından biçim yönünden Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir[53].

1.3.2.4. 1982 Anayasası Kapsamında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

1982 Anayasası 34. maddede herkese önceden izin almadan silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı tanıyan ilk fıkranın ardından aslında "herkesin" bu hakkı kullanamayacağını, özellikle de toplumsal muhalefet öznelerinin bu hakkı sınırlı bir şekilde kullanabileceklerini "teminat altına" almıştır[54]. Anayasa'da "dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları *kendi konu ve amaçları dışında* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler." denilerek oldukça geniş yorumlanmaya açık yasaklara kapı aralanmıştır.

Bunun yanı sıra 34. maddenin 4. fıkrasında "kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması" hallerinde, idari makamların bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü iki ayı aşmamak üzere ertelemesi ve hatta yasaklaması mümkün kılınmıştır. Erteleme ve yasaklama kararlarına karşı idari yargıya başvurma olanağı tanınmakla birlikte[55], bu başvurunun sonuçlanmasına kadar geçecek sürede güncel bir soruna ilişkin yapılacak toplantı veya gösterinin yapılış amacı ortadan kalkabilecek, böyle durumlarda hakkın kullanımı anlamsız hale gelecektir.

Hakkın öznelerine yönelik kısıtlama ve toplantıları erteleme ve yasaklamayı öngören yetkiler 2001 yılında yapılan değişikliklerle Anayasa'dan çıkarılmıştır.

---

[53] R.G:17.6.1974,Sayı:14918,E:1973/33,K1974/9,T:14.3.1974, http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/64d9db87-6307-4d32-a39c-5411902a2a18?excludeGerekce=False&wordsOnly=False.

[54] R.G: 17.10.2001, S:24406, 4709 sayılı Anayasanın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017M1.htm.

[55] **Yüzbaşıoğlu**, Necmi, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme", Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları, No:1, Ankara 2003, s.42.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunla gösterileceği belirtilmiştir. İlgili kanun 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkındaki Kanun olup 1983 yılında bu Kanun yürürlüğe giren 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile ("2911 sayılı Kanun") mülga olmuştur[56]. Dolayısıyla toplanma hakkı günümüzde 2911 sayılı Kanun ile düzenlenmektedir.

2911 sayılı Kanun, 1980 darbesini izleyen dönemin ruhuna uygun bir şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü güvence altına almak bir yana bu hakkın kullanımını sınırlamak amacıyla hazırlanmıştır. Darbe döneminin ardından, bu dönemin etkilerini ortadan kaldırmak adına Anayasa'da değişiklikler yapılmış, buna rağmen ilgili değişiklikler 2911 sayılı Kanun'a yeteri kadar yansıtılmamıştır. Anayasa'da yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla düzenlenen 4748 ve 4771 sayılı Kanunlarla 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklik yapılmakla birlikte, bu değişiklikler oldukça şekli ve sınırlı kalmıştır. Örneğin yapılan değişiklikler, ilgili Kanunda mülki amirlere tanınan 2-3 ay erteleme veya yasaklama sürelerine hiç dokunmamıştır. Kanun ile toplantıdan 48 saat önce yapılması öngörülen bildirim yükümlülüğüne aykırılık, tüm toplantının kanuna aykırı olarak kabul edilmesine yol açmaktadır. Ani toplantıların koruma altına alınmaması, kimi zaman beklenmeyen gelişmelere karşı toplantı veya gösteri ile iletilmek istenen güncel mesajın duyulmasına engel teşkil etmekte, böyle durumlarda salt bildirim yükümlülüğü sebebiyle toplantı düzenlenememesi hakkın özüne dokunmaktadır[57]. Tüm bunlara rağmen, Anayasa'ya kıyasla, özgürlükleri oldukça fazla kısıtlayan bu Kanun kapsamında hukuka aykırı sayılan hareketlere cezai yaptırımlar uygulanmaya devam edilmektedir[58].

2911 sayılı Kanunun AİHS ve Anayasa'nın ruhuna uygun olmayan maddeleri ileride ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır. Ancak bu tartışmaya girilmeden

---

[56] R.G. Tarih:8.10.1983, Sayı: 18185.
[57] **Şirin**, Türkiye'de Toplantı, s.294.
[58] **Şirin**, Tolga, "Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenlenmesine İlişkin Sorunlar", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s.291, 292.

önce toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının ne anlama geldiği uluslararası hukuk ve iç hukuk normları ışığında ele alınmalıdır.

1.4. ULUSLARARASI METİNLERDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ

1.4.1. Birleşmiş Milletler Bünyesinde Özgürlüğün Tanınması: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın izleri silinmeye çalışılırken, insan hakları ve temel özgürlükleri koruma altına almak birincil amaç haline gelmiş, bu amaca pek çok sözleşme ve bildirge düzenlenerek ulaşılmaya çalışılmıştır. Temel özgürlüklerden biri olan toplanma özgürlüğü de bu dönemde uluslararası belgelerde kendisine yer edinmiştir. Örneğin 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. maddesinde açıkça "Herkes barışçıl amaçla toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne sahiptir." şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Bildirge'de genel olarak sayılan hakların sınırını öngören 29. madde ise hakların "başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması" ve "demokratik toplumda ahlak, kamu düzeni ve genel refahı sağlama" amacıyla sınırlandırılabileceğini belirtmektedir[59].

Aslında "tavsiye" niteliğinde olan Bildirge'nin bağlayıcı bir etkisi olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Ancak 360'a yakın dile çevrilmiş olması ve dünya çapında bir etki uyandırması göz önüne alındığında[60], böyle bir Bildirge'de toplanma özgürlüğüne yer verilmiş olmasının önemi açıktır.

---

[59] **İşgören**, s.30. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin tamamı için, bkz. http://www.jus.uio.no/lm/un.universal.declaration.of.human.rights.1948/portrait.a4.pdf, Erişim Tarihi:10.03.2016.

[60] **Aybay**, Rona, Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, s.6.

Yine Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanmış ancak tavsiye niteliğinin ötesine geçerek bağlayıcı bir sözleşme olan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ("MSHS") de 21. maddesinde benzer bir şekilde toplanma özgürlüğüne yer vermiştir. İlgili maddede, barışçıl toplanma hakkının tanınması gerektiği, bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka sınırlama getirilemeyeceği belirtilmektedir[61].

Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanıp toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yer veren diğer bir belge ise Çocuk Hakları Sözleşmesi ("ÇHS")'dir. Sözleşme'de sayılan hakların öznesini netleştirmek adına, birinci madde 18 yaşından küçük olan kişilerin çocuk olduğunu düzenlemektedir. Sözleşme'nin 15. maddesi açıkça taraf devletlere, çocuklara örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl bir şekilde toplanma özgürlüğünü tanıma yükümlülüğü getirmektedir. Maddenin ikinci fıkrası, bu hakkın sınırlandırılmasında MSHS'de belirtilen sınırlandırma rejimine paralel bir rejim öngörmektedir[62].

1.4.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin imzaladığı AİHS özel nitelikte bir uluslararası sözleşme olup taraf devletlerin yasama, yürütme, yargı organlarının, idare makamlarının, tüm kişi ve kuruluşlarının Sözleşme'ye uymasını gerektirmektedir. Klasik nitelikteki uluslararası sözleşmelerde aranan ikili yükümlülüklerin çerçevesinin dışına çıkarak Sözleşme'de sayılan hakların kullanılabilmesine uygun bir ortam sağlanmadığı takdirde, vatandaşların da hesap sorabileceği bir zemin yaratmıştır[63]. 10 Mart 1954 tarihinde usulüne uygun bir

---

[61]Sözleşmenin tamamı için bkz. http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0589.pdf, Erişim Tarihi:14.03.2016.

[62]**Çözeli**, Yusuf, "Karşılaştırmalı Olarak Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgelerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü", YBHD, Sayı:2, 2016, s.153.

[63] **Bilge**, Suat, "İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:6, 1989, s.985.

şekilde onaylanarak Türk hukuk düzeninde yürürlüğe giren bu Sözleşme'nin[64] 11. maddesinde herkesin barışçıl ve silahsız toplanma hakkı olduğunu açıkça düzenlemektedir. Aynı maddenin ikinci fıkrası ise bu hakkın sınırlandırılma rejimini göstermektedir. Buna göre toplanma hakkı ancak demokratik bir toplumda zorunlu olduğu ölçüde, meşru gerekçelerle ve kanunla sınırlandırılabilir. Meşru gerekçeler ise milli güvenlik, genel asayiş, kamu düzeni, genel ahlak, genel sağlık, suçların önlenmesi ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Bu amaçlar dışında başka bir amaçla hakkın sınırlandırılması mümkün olmadığı gibi sayılan sınırlama nedenleri de uygulanırken dar bir yoruma tabi tutulmalıdır[65].

1.4.3. Afrika Birliği Örgütü Tarafından Kabul Edilen Belgelerde Toplanma Hakkı: İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı

Afrika kıtasında insan haklarının korunmasını amaçlayan Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartında grup haklarına bireysel haklara oranla daha fazla ağırlık verilmekte, halkların haklarına ilişkin düzenlemeler Şartı diğer insan hakları belgelerinden farklılaştırmaktadır. Afrika Birliği Örgütü tarafından 1881 yılında kabul edilen Şart, Afrika Birliği'nin toplanma hakkına yer verdiği ilk insan hakları belgesidir. 11. maddesinde "Her birey başkaları ile serbestçe toplanma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımı sadece milli güvenlik, emniyet, ahlak, sağlık ve başkalarının hak ve özgürlükleri nedeniyle öngörülmüş sınırlara tabi olacaktır" denilmektedir. Burada diğer uluslararası belgelerden farklı olarak hakkın "barışçıl" şekilde kullanılması gerektiği açıkça düzenlenmemiştir[66].

Birleşmiş Milletler bünyesindeki Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne benzer bir şekilde Afrika Birliği Örgütü bünyesinde de Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı kabul edilmiştir. Sözleşme'nin 8. maddesi "Her çocuk yasaya uygun olarak örgütlenme serbestisi ve barışçıl nitelikte toplanma özgürlüğü hakkına sahip

---

[64]Sözleşmenin tamamı için bkz. http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, Erişim Tarihi:19.03.2016.
[65] **Anayurt**, s.58.
[66] **Çözeli**, s.151,152.

olacaktır" demektedir. Burada herhangi bir sınırlandırılma sebebinden bahsedilmemiş, ancak bu sefer toplanmanın barışçıl niteliğine vurgu yapılarak toplanma hakkı bu şartla garanti altına alınmıştır[67].

1.4.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma Hakkı

1978 yılında yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, AİHS gibi klasik hakları düzenleyen bir belge olup ilk maddesi ile taraf devletlere Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklere saygı gösterme ve kendi yargı yetkileri alanındaki herkese, hiçbir ayrım yapmaksızın bu haklardan yararlanabilme olanağı sağlama yükümlülüğü getirmiş ve bu yükümlüğün denetimi Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'ne bırakılmıştır[68]. Sözleşme'nin 15. maddesi açıkça barışçıl ve silahsız toplanma hakkını tanımakta ve bu hakkın sınırlanıdırlmasında AİHS m. 11 ile paralel bir rejim öngörmektedir.

1.4.5. Arap Devletler Birliği Bünyesinde Toplanma Hakkının Korunması: Arap İnsan Hakları Şartı

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan bölgesel birliklerden biri olan Arap Devletler Birliği, üye devletlerin bağımsızlığını güçlendirmek ve birbirleriyle barışçıl ilişkiler kurmalarını sağlamak amacıyla kurulmuş olup 1994 tarihli Arap İnsan Hakları Şartı gibi insan hakları belgelerine imza atmıştır. Bununla birlikte söz konusu Şart, üye devletler arasında büyük tepkilere yol açmış ve tam anlamıyla kabul görmemiş, bunun üzerine 2004 yılında gözden geçirilmiş versiyonu düzenlenmiştir. Şartın değiştirilmiş versiyonu üye devletler tarafından daha çok benimsenmiştir[69]. Şartın son halinde 24. maddede tüm vatandaşlara barışçıl toplanma özgürlüğü tanınırken, AİHS'ye benzer şekilde ancak kanunla, demokratik toplumda gerekli olduğu takdirde ve belli amaçlarla bu hakkın sınırlanabileceği belirtilmiştir.

---

[67] **Çözeli**, s.154.
[68] **Uslan Ural**, Yurdanur/ **Güner**, Tuğba, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, 2014, s.312,313.
[69] **Çözeli**, s.135, s.155.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ESASLARI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi toplantı ve gösteri yürüyüşü şeklinde iki ayrı kavram kullanmaksızın 11. maddesinde her iki kavramı "toplanma hakkı" başlığı altında toplamıştır. Tüm toplantı, gösteri ve yürüyüş türleri bu maddenin çatısı altında korunmaktadır[70]. Ancak gerek Anayasamızın 34. maddesi gerekse 2911 s. Kanun'da toplanma hakkı şeklinde şemsiye bir terim kullanılmadığından, ileriki bölümlerde iç mevzuatun sistematiğine sadık kalınarak toplantı hakkı ve gösteri yürüyüşleri hakkı ayrı ayrı açıklanacaktır.

2.1. GENEL OLARAK TOPLANTI KAVRAMI

Türk Dil Kurumu toplantı kavramını "birden çok kimsenin belirli amaçlarla bir araya gelmesi"[71] olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla geniş anlamıyla toplantı kavramı amacı ne olursa olsun, örneğin konser, düğün, maç ya da aile ziyareti gibi nedenlerle bir araya gelinmesini içermektedir. Ancak hukukun koruma altına aldığı toplantı kavramının kapsamı bu denli geniş değildir.

Toplantı kavramı pek çok ülkenin mevzuatında açıkça tanımlanmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de toplanma özgürlüğü düzenlenmekle birlikte toplantının ne olduğu tanımlanmamıştır. Yapılan her tanımlama aslında somut ve özgül olayları dışarıda bırakacak bir sınırlama içerdiğinden, özgürlüğün kapsayıcı olması ve geniş bir koruma alanı sağlaması açısından tanım yapmaktan kaçınıldığını söylemek mümkündür. Bu konuda tanım boşluğu doktrin, Avrupa

---

[70] **Harris**, David/ **O'boyle**, Michael/ **Bates**, Edward/ **Buckley**, Carla, Law of The European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 3. Baskı, Oxford, 2014, s.615.

[71] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.578ba114dc5732.83127560.

İnsan Hakları Mahkemesi ("AİHM") ve iç hukuk mahkemelerinin içtihatları aracılığıyla doldurulmaktadır[72].

Doktrinde ise toplantıya ilişkin pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan biri toplantıyı "aynı amaç ve müşterek bir düşünce etrafında belirli bir yerde, belirli sayıda kişinin geçici olarak bir araya gelmesi[73]" şeklinde nitelendirirken, diğeri "birçok kimsenin ortak menfaatlerini korumak veya belli bir görüş ve fikir yaymak amacıyla bir araya gelmesi[74]" olarak tanımlamaktadır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ("AGİT") ise hazırladığı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kılavuzunda toplantıyı "kamusal bir alanda, ortak bir amacı dışarı vurmak için, bilerek ve isteyerek geçici şekilde bir araya gelen insan topluluğu[75]" olarak açıklamıştır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu toplantıyı "bireylerin bir fikir açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde bir araya gelmesi[76]" şeklinde tanımlamıştır. Toplantılar aslında herhangi bir fikri ifade etme yönteminin de ötesinde "baskıcı hükümetlere boyun eğdirme aracı olduğu kadar; halkın görüşleriyle hareket eden demokratik yönetimlerin ise devamlılığının garantisi"[77]dir.

Yabancı mevzuatlar ve uluslararası sözleşmeler toplantı kavramını sınırlı bir tanım çerçevesine sıkıştırmayacak şekilde düzenlemeyi tercih etmektedir. Bizim mevzuatımız açısından da 2911 sayılı Kanun'a kadar herhangi bir kanunda toplantının açık bir tanımı yapılmamıştır[78]. Ancak 2911 s. Kanun'un "Tanımlar"

---

[72] **Alpkaya**, Gökçen, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak", Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2001, s. 4.

[73] **Joubrel**, Albert, Du Droit de Réunion'dan aktaran **Anayurt,** s.8.

[74] **Yarsuvat**, s.34-35.

[75] **OSCE&ODIHR/ Venice Comission Panel of Experts**, Guidelines of Freedom of Peaceful Assembly, Office for Democratic Institutions and Human Rights,2. Baskı, Varşova, 2010, s.15.

[76] Christians against Racism and Fascism v. İngiltere, Başvuru No:8440/78, 16.07.1980, s.138'den aktaran **İşgören**, s.61.

[77] **Cossart**, Paula, From Deliberation to Demonstration: Political Rallies in France, 1868-1939, ECPR PRESS, Ağustos 2013, s.35.

[78] 171 sayılı Kanun'un metninde yer almamakla birlikte Kanun'un genel gerekçesinde toplanma özgürlüğü "belirli meseleler üzerinde müzakere, icra ve karar ittihaz etmek üzere genel yani herkesin girebileceği yerlerde geçici toplantılar yapılmasına teşebbüs ve temin hakkı" olarak tanımlanmaktadır, **Güngör**, Şener/ **Kavalalı**, Mümin A., Uygulamada Toplantı ve Gösteri

başlıklı 2. maddesinin a fıkrasında toplantı, "belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları" şeklinde tarif edilmiştir.

Toplantı kavramının tarifi yapılmakla birlikte hukuken korunan toplantıları daha net anlamak adına ulusal ve uluslararası mevzuatlar ışığında toplantıyı oluşturan unsurlar detaylı bir şekilde incelenmelidir.

2.1.1. Kişi Unsuru

Toplantı kavramı niteliği gereği birden fazla kişinin bir araya gelmesi gereklidir. Bu kişiler 2911 sayılı Kanun'un toplantıyı tanımlayan 2. maddesi bakımından gerçek veya tüzel kişi olabilir. Ancak en az kaç kişinin bir araya gelmesi gerektiğine ilişkin, kanunlar genel olarak suskun kalmış ve her olay özelinde değerlendirme yapılarak bir toplantı söz konusu olup olmadığını tespit etme takdiri hakimlere bırakılmıştır[79]. Nitekim AGİT'in Barışçıl Toplantı Özgürlüğü El Kitabı'nda da toplantı tanımı yapılırken kişi sayısı açıkça belirtilmeksizin "bir grup kişinin bir araya gelmesi"nden bahsedilmiştir[80]. Bunun yanı sıra tüzel kişilere toplantı hakkının tanınması ile sendika, dernek, vakıf gibi hukuki kişiliğe sahip toplulukların toplantıya katılma ve toplantı düzenleme hakkı garanti altına alınmıştır.

Toplantı kavramını kişinin ifade özgürlüğünü tek başına kullanmasından daha farklı bir noktaya taşıyan unsur aslında "kişi sayısı+1" formülü[81] olarak özetlenebilir. Toplantıdan bahsedebilmek için iç hukuk metinlerinde özellikle daha fazla katılımcı sayısı aranmadığı sürece bir kişinin en azından başka bir kişiyle daha bir araya gelmesi gereklidir.

Yürüyüşleri, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 1990, s.24. Elbette söz konusu gerekçe kanun metninde yer almadığı için bağlayıcı değildir.

[79] **Yarsuvat**, s.29.

[80] **OSCE&ODIHR Panel of Experts,** s.16.

[81] **Liiri**, Oja, Right To Freedom Of Assembly in Europe, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Oslo, Norveç 2011, s.16.

Mevzuatımızda Anayasa'da toplantı özgürlüğünü tanımlayan 34. madde kişi sayısı kısıtlaması öngörmemektedir. Bu durumda Anayasa açısından en azından bir kişinin başka bir kişiyle toplanması halinde bir toplantı söz konusu olacağını ve bu kişilerin toplanma hakkı çerçevesinde bir korumadan yararlanacağını söylemek mümkündür[82]. Ancak 2911 sayılı Kanun'un 9. maddesi toplantıların en az yedi kişiden oluşan bir "düzenleme kurulu" tarafından düzenlenmesini aramakta, 11. madde ise bu kurulun başkanı dahil en az yedi kişinin toplantının yapıldığı yerde bulunması gerektiğini öngörmektedir. Dolaylı olarak en az yedi kişi bir arada bulunduğunda kanunen korunan bir toplantı söz konusu olacaktır. Oysa toplantı hakkını daha kapsayıcı bir şekilde tanımak adına iki kişi tarafından düzenlenen bir toplantının dahi hukuk düzeni tarafından koruma altına alınması gerekir.

2911 sayılı Kanun'da toplantı düzenleme hakkı bulunan kişiler açısından da bir sınırlama söz konusudur. Anayasamız toplantı hakkını, dolayısıyla toplantı düzenleme, toplantıya katılma ve toplantıyı sona erdirme hakkını herkese tanımıştır. Oysa söz konusu Kanun 9. maddesinde düzenleme kurulundaki kişilerin 18 yaşından büyük olması gerektiğini öngörmektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinine göre taraf Devletler, çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanmaya ilişkin haklarını tanımakla yükümlüdür. Düzenleme kurulu oluşturulmadan gerçekleştirilen toplantıların hukuka aykırı kabul edilmesi ve bu kurulda yalnızca 18 yaşından büyüklerin yer alabilmesi, çocukların hukuken koruma altına alınan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekleri anlamına gelmektedir. Kuşkusuz ki çocuklar da toplantı hakkının öznesidir ve çocukların toplantı düzenlemelerini engelleyen bu hüküm, Anayasa ve Anayasa'nın 90. maddesi ışığında dikkate alınması zorunlu olan ilgili BM Sözleşmesi'ne aykırılık içermektedir.

---

[82] **Ülgen**, Özen, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2004, s.6.

Çocukların okullarının kapanmasına karşı bir araya gelip seslerini duyurması[83], kimi zaman günde 13 saate kadar varan çalışma saatleri sebebiyle göremedikleri anne ve babalarının iş koşullarına karşı ayaklanmaları[84], temiz bir çevrede yaşamak için ellerinde saksılarla çiçek dağıtmaları[85], tüm toplumu sarsan kadın cinayetleri[86], Soma madenindeki iş cinayeti[87], can güvenliklerini tehdit altında hissettiren Ankara katliamı[88] gibi konulara dair seslerini yükseltmeleri sınırlandırılmak bir yana, koruma ve güvence altına alınması gereken haklarıdır.

Toplantı düzenleyebilecek ve toplantıya katılabilecek kişiler açısından ikinci tartışmalı nokta ise kamu görevlilerin söz konusu hakkın öznesi olmalarının mümkün olup olmadığıdır. AİHS'nin 11. maddesi herkesin toplantı hakkına sahip olduğunu söylemekle birlikte 2. fıkrasında kamu görevlisi olan kişiler ile kamu görevlisi olmayanlar arasında bir ayrım yaparak açıkça "silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarda anılan haklarını kullanmasına *meşru sınırlamalar* getirilmesi"nin mümkün olduğunu belirtmektedir. İlgili madde sayılan kişilerin haklarını sınırlama açısından devletlere takdir yetkisi tanınmakla birlikte, bu hakkın tamamen yasaklanmasını mümkün kılmamaktadır.

AİHS m. 11 f. 2'de sayılan gruplardan ilk ikisi doğrudan güvenlikten sorumlu olmaları ve mesleklerinin niteleği gereği özellikle vurgulanmıştır. Toplantı hakkı kullanımı sınırlandırılabilecek diğer grup ise "devletin idare mekanizmasında görevli olanlar" şeklinde tarif edilmiş, *idari mekanizmada görevli olma* kavramı AİHM içtihatları ile netlik kazanmıştır. AİHM özellikle Vogt/Germany kararında devlet idaresi mensupları denilirken devlet bünyesinde çalışan tüm memurların kast

---

[83] "Minikler Okullarının Kapanmaması İçin Yaptı", http://www.haberler.com/minikler-okullarinin-kapanmamasi-icin-eylem-yapti-4666232-haberi/, 24.05.2013, Erişim Tarihi:10.04.2016.

[84]" İşçi Çocuklarının 23 Nisan İsyanı", http://www.kayseriolay.com/isci-cocuklarinin-nisan-isyani-h1885.htm, 04.24.2014, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

[85] "Miniklerden Çevre Eylemi", http://www.hurriyet.com.tr/miniklerden-cevre-eylemi-40106635, 20.05.2016, Erişim Tarihi: 30.05.2016.

[86] "Lise Öğrencilerinden Kadın Cinayetlerine Tepki Yürüyüşü", http://www.memurlar.net/haber/567703/, 27.02.2016, Erişim Tarihi: 01.04.2016.

[87] "Öğrenciler Soma İçin Fidan Dikti", http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2014/12/25/ogrenciler-soma-icin-fidan-dikti, 25.12.2014, Erişim Tarihi: 01.04.2016.

[88]"Liseliler Katliama Karşı Sokağa Çıktı", Evrensel Gazetesi, 19.10.2015, https://www.evrensel.net/haber/263084/liseliler-katliama-karsi-sokaga-cikti, Erişim Tarihi:01.04.2016.

edilmediğini, söz konusu sınırlandırma açısından devlet idaresinde görev alan üst düzey kamu görevlilerinin düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır[89]. Söz konusu karar ile öğretmenlerin, dolayısıyla da her kademede çalışan memur, hizmetli ve görevlilerin "devleti idare etme" görevini yürüten kişi sayılamayacağı açıklık kazanmıştır[90].

Sonuç olarak silah ve güç kullama yetkisi bulunan kişiler ve üst kademede görevli yöneticiler için mesleklerinin niteliği gereği sınırlamalar yapılabilmesi mümkün görülmektedir[91]. Ancak söz konusu sınırlamalar kamu hizmeti veren üst düzey yöneticiler ile silahlı görevlilerin kendilerinden beklenen hizmeti sunabilmesi ve toplumun bu tür kamu görevlilerinin "tarafsızlığına" olan güvenini koruması amacıyla yapılmış olmalıdır. Tarafsızlığı sağlamak ise söz konusu kişilerin ifade özgürlüğünü keyfi olarak kısıtlayabilmek anlamına gelmemektedir[92]. Bunun yanı sıra devletler tarafından kanunla yapılacak düzenlemelerle bu kişilerin toplantı hakkının tamamen ortadan kaldırılamayacağı açıktır. Nitekim bu konuda köşe taşı niteliğindeki Demir ve Baykara kararında AİHM, Sözleşme'nin 11. maddesinde sayılan üç gruba yönelik sınırlandırmaların dar yorumlanması gerektiğini belirterek, bu kişilerin toplanma haklarını kullanmaları belli bir ölçüde sınırlandırılabilse de hakkın özüne dokunulamayacağının ve sayılan grupların tamamen bu haktan yoksun bırakılamayacağının altını çizmiştir[93].

---

[89]AİHM, Vogt v. Germany, Başvuru No:17851/91, Karar Tarihi: 02.09.1996, bkz. **Arıcan**, Mehmet, "Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt:5, Sayı:19, s.56.

[90] Bu bağlamda Devlet Memurları Kanunu'nun 7. maddesi ile üst düzey ayrımı yapmaksızın tüm memurlar için "hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar" şeklinde oldukça geniş yorumlanmaya açık bir düzenleme getirilmesi AİHM ilkelerine aykırıdır. Bu madde devlet memurlarının kendilerini vatandaşlar olarak etkileyebilecek karar ve hükümlere dair fikir sunmalarını tümüyle yasaklamaktadır. Oysa memurun yönetime katılması ve fikir beyan etmesi ile tarafsız olması farklı kavramlardır. Tarafsızlık ilkesi gereği devlet memurlarından beklenmesi gereken kişilere ayrım gözetmeksizin eşit hizmet sunmaları ve herkese aynı hizmetin sunulduğuna dair kuşkuya yer bırakmayacak şekilde davranmalarıdır. Bunun ötesinde tüm memurlara yönelik bir yasak ifade ve toplanma hürriyetinin özüne aykırıdır.

[91] **Gölcüklü**, Feyyaz, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:243, Ankara, 1992, s. 42, 43.

[92] **OSCE &ODIHR Panel of Experts**, s.37

[93] Demir and Baykara v. Turkey, Büyük Daire, Başvuru No: 34503/97, Karar T.12.11.2008, paragraf 97,http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["demir

AİHS gibi taraf devletleri bağlayıcı bir etkiye sahip olmayan, bununla birlikte genel ilkeler ortaya koyan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de 20.maddesinde herhangi bir istisna öngörmeksizin silahsız ve saldırısız toplanma hakkının herkes için geçerli olduğunu belirtmekte, yine Birleşmiş Milletler bünyesinde düzenlenen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 21. maddesi toplanma özgürlüğünü düzenlerken herhangi bir grup açısından kısıtlamaya gidilebilmesinin önünü açmamaktadır[94].

İç mevzuata bakıldığında kamu görevlilerinin toplanma hakkı açısından 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun[95] ("TCK") 260. maddesi dikkate alınmalıdır. İlgili madde "hukuka aykırı olarak ve toplu biçimde, görevlerini terk eden, görevlerine gelmeyen, görevlerini geçici de olsa kısmen veya tamamen yapmayan veya yavaşlatan kamu görevlilerinin her biri hakkında üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir. Kamu görevlisi sayısının üçten fazla olmaması halinde cezaya hükmolunmaz." diyerek örneğin çalışma koşullarını protesto etme amaçlı üçten fazla kamu görevlisinin işini geçici olarak bırakması durumunda bu kişilere hapis cezası verileceğini belirtmektedir. Bu durum kamu görevlileri açısından toplantı hakkının sınırlandırılmasının da ötesine geçilip söz konusu hakkın kullanılamaz hale getirildiğini göstermektedir. Belki de bu nedenle ilgili maddenin ikinci fıkrası "kamu görevlilerinin mesleki ve sosyal hakları ile ilgili olarak, hizmeti aksatmayacak biçimde, geçici ve kısa süreli iş bırakmaları veya yavaşlatmaları halinde, verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza da verilmeyebilir." şeklinde muğlak bir ifade ile toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarını kullanan kamu görevlilerine ceza verilip verilmeyeceğinin takdiri tamamen hakime bırakılmış, ancak ceza verilme ihtimali tamamen ortadan kaldırılmayarak kamu görevlileri olası bir hapis cezası tehditi ile karşı karşıya bırakılmıştır.

---

baykara"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-89558"]}.

[94] Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme toplanma özgürlüğünü herkese istisnasız tanımakla birlikte 22. maddesinde silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı üyelerinin dernek, sendika kurma gibi örgütlenme özgürlüğnü ilgilendiren hakları açısından sınırlama yapılabileceğini söylemektedir.

[95] R.G. T.: 12.10.2004, S.: 25611.

Kolluk kuvvetlerinin, bir silahlı saldırıda 2 polis memurunun hayatını kaybetmesinin ardından müdürlerine, hükümete ve dönemin başbakanına kolluk görevlilerine sahip çıkmaları için düzenledikleri toplantı ve gösteri yürüyüşü ile TCK m. 260'ta düzenlenen suç tekrar gündeme gelmiştir[96]. 3000 polisin işlerini bırakarak sokakları doldurduğu olayda, TCK m. 260'ın unsurlarının oluşmadığına karar verilirken, Yargıtay 2911 s. Kanun açısından da güvenlik güçlerinin "suç teşkil etmeyen sloganlar atarak yürüme, saygı duruşunda bulunma, İstiklal Marşı okuma ve daha sonra görevlerine dönme" eylemini demokratik tepki niteliğinde[97] kabul edilmesi gereken bir eylem olarak ele almış ve 2911 s. Kanun'da belirtilen suçların unsurlarının oluşmadığını belirtmiştir[98]. Bu olayda Yargıtay toplantı özgürlüğünü koruyucu bir karar vermekle birlikte, bu hakkı sınırlandıran cezai yaptırımlar hala yürürlüktedir. Bazı mahkemelerin "demokratik tepki" diyerek ceza vermekten kaçındığı fiiller, başka Mahkemelerce suç olarak nitelendirilebilmektedir. Toplantı hakkını koruyan ve kullanılmasını güvence altına alan yeknesak uygulamalar, ancak mevcut düzenlemelerin daha özgürlükçü kanunlarla değiştirilmesi ile mümkün olabilir.

Kişiye ilişkin sınırlamalar bakımından yabancıların toplantıya katılabilmeleri de tartışmalıdır. Bu konuda Anayasa ile 2911 sayılı Kanun arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Anayasa 34. maddesinde önceden *izin almaksızın herkesin* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı olduğunu belirtmekte, bu hakkı yalnızca Türk vatandaşları ile sınırlandırmamaktadır. Buna rağmen 2911 s. Kanun'un 3. maddesinde *yabancıların* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının *iznine* bağlanmıştır. Her ne kadar Anayasa'nın 16. maddesinde tüm temel hak ve hürriyetlerin yabancılar açısından kanunla sınırlandırılabileceği düzenlense de yapılacak herhangi bir sınırlamanın uluslararası sözleşmelere uygun

---

[96] **Arıcan**, s.42,43.

[97] Yargıtay 8. C.D., 19.9.2006 tarih, E:2005/3245, K: 2006/6775, **Fırat**, Engin, "Toplanma Özgürlüğü ve Sınırları Toplumsal Olaylara Müdahalenin AİHS'nin 3. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi", TAAD, Yıl:5, Sayı:19, Ekim 2014, s.757.

[98] Cezai yaptırımların yanı sıra idari yaptırımlar da demokratik toplumlarda gerekli ve orantılı olmalıdır. Nitekim söz konusu olayda 41 polis açığa alınmış, 30 polise kıdem durdurma ve 1449 polise uyarma yaptırımı uygulanmıştır, **Arıcan**, s.49'ta yer alan dipnot 51.

olması gerektiği de aynı maddede belirtilmiştir[99]. Yabancıların haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler ele alındığında AİHS m. 11 toplantı hakkının herkese tanınmasını öngörmektedir, yine Sözleşme'de m. 16 ise yabancıların yalnızca siyasal faaliyetlerinin kısıtlanabileceğini belirtmektedir. Venedik Komisyonu AİHS m. 16'daki sınırlamanın yabancıların doğrudan milli güvenliği etkileyecek nutuk veya demeçler vermeleri gibi durumlarda uygulanabileceğini belirtmektedir; ancak ülkenin göçmenlere ilişkin politikalarına veya yasalarına yönelik bir toplantı düzenlenmesi örneğinde yabancı uyruklu bir kişinin bu toplantıya katılması m. 16 uyarınca kısıtlanmamalıdır[100]. Benzer bir şekilde AİHM, Cisse/France kararında bir grup kaçak göçmenin yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek için kiliseyi işgal ettikleri eylemde bir kişinin yasa dışı yollarla ülkeye girmiş bir göçmen olmasının tek başına toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına sahip olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir[101].

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de düzenlenen hakların taraf devletlerin sınırları ve egemenliği altındaki herkese tanınması gerektiğini, dolayısıyla yabancı ve vatandaş ayrımı yapılamayacağını belirtmiş, yabancıların toplantı hakkından faydalanması gerektiğinin ayrıca altını çizmiştir[102].

Son olarak tüzel kişiler açısından her ne kadar Anayasa'da 2001 yılında yapılan değişiklik ile 34. maddenin son fıkrasındaki "dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları *kendi amaçları dışında* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler" hükmü yürürlükten kaldırılsa da tüzel kişilerin her konuda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri önündeki tüm engellerin kalktığını söylemek mümkün değildir. Öncelikle dernekler için ihtisas ilkesi söz konusudur. Bu ilkeye göre dernekler ancak amaçları ile sınırlı olarak ve

---

[99] **Şirin**, "Türkiye'de Toplantı", s.295.
[100] **OSCE&ODIHR**, s.36.
[101] AİHM, Cisse v. France, Başvuru No: 51346/99, 9 Nisan 2002, para. 50, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60413.
[102] **UN Human Rights Committee (HCR)**, CCPR General Comment No.15: The Position of Aliens Under The Covenant, 11 Nisan 1986, http://www.refworld.org/docid/45139acfc.html, para. 1,7, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2016.

tüzüklerinde belirtilmiş faaliyetlerde bulunabilirler ve bu nedenle amaçları dışına çıkan konularda baskı grubu olma ihtimalleri yoktur[103]. İhtisas ilkesi sayılan diğer tüzel kişiler için de geçerli olduğundan sendika ve vakıfların da kendi amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri dahil herhangi bir faaliyette bulunmaları mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Anayasa'da yapılan değişiklik yalnızca bir "redaksiyon değişliği"[104] olarak kalmış, fiilen tüzel kişilerin her alanda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesi önündeki engeller kaldırılmamıştır[105].

2.1.2. Amaç Unsuru

Toplantının hukuken koruma altına alınması için bir araya gelmesi gereken kişi sayısından daha da önemli olan bu kişilerin ne için bir araya geldikleridir. Sohbet etme, bilet kuyruğunda bekleme, çimlerde piknik yapma gibi amaçlarla kişilerin yan yana olması alelade bir toplanmadır. Bu kişiler aynı amaçla ya da tesadüfen bir araya gelmiş olabilirler. Ancak hukuk düzeni tarafından korunan bir toplantıdan bahsedebilmek için kişilerin benzer amaçlarla ortak bir yerde bulunmaları yeterli değildir. Bu amaca ulaşmak için tesadüfen ve kişisel olarak değil, birlik duygusu içerisinde toplanılmış olması gereklidir[106].

Toplantının amacını sınırlandırmamak adına kişilerin herhangi bir "ortak dışa vurumcu amaçla", bir araya gelmesini yeterli kabul etmek mümkündür[107]. AİHM de toplanma hakkının her türlü amaçla bir araya gelen kişileri koruyacak şekilde ele alınması gerektiğini belirtmektedir[108]. Anayasamızda da toplantı amacı açısından bir sınır görülmemekte, hak geniş bir şekilde tanımlanmaktadır. Ancak

---

[103] **Kaboğlu**, İbrahim Ö., "Dernek ve Toplantı Özgürlükleri", İHY, 1992, s.114-116.
[104] **Gözler**, Kemal, "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", Anayasa Dergisi, Cilt:19, 2002, s.332.
[105] Ancak 6356 s. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 2. maddesinde sendikanın amacı "çalışma ilişkilerinde ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek" olarak tanımlanmaktadır. İlgili madde dar yorumlanmamalı, sendikalar, örneğin hükümetin ekonomik ve sosyal politikaları ve bu politikalarla ilgili her türlü gelişme hakkında görüşlerini kamuya serbestçe açıklayabilmeli, kamuoyunun dikkatini bu konularla ilinti her karar, hamle ve tavıra yöneltebilmelidir, ayrıntılı bir tartışma için bkz. **Sur**, Melda, "6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun Uluslararası Normlar Açısından Değerlendirilmesi", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2013/4, sayı:39, s.336.
[106] **Ülgen**, s.8,9.
[107] **OSCE&ODIHR**, s.17.
[108] **Harris ve diğerleri**, s.711.

2911 s. Kanun, toplantı kavramını bu denli geniş ele almamış, 4. maddesinde, kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar, spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar, hukuki olarak korunan toplantı hakkının kapsamı dışında tutulmuştur.

Doktrinde ise toplantıdan bahsedebilmek için kişilerin *entellektüel bir amaçla* bir araya gelmeleri gerektiği kabul edilmektedir. Bu görüşe göre 1915 yılında Fransa'da Danıştay'ın da belirttiği üzere bir toplantının amacı "fikir alışverişinde bulunmak veya ortak menfaatleri korumak" olmalıdır. Entellektüel amaç, toplantıyı bir maç ya da eğlence topluluğundan veya bale, tiyatro gibi kültürel toplanmalardan ayırmaktadır[109].

Entelektüel, Fransızcadan çevrilmiş bir sözcük olup, Latince "algılamak", "ayırt etmek" anlamına gelen "intelligere" sözcüğünden türetilmiştir[110]. Dolayısıyla insanın algılamaya yönelik yani zihinsel olan tüm aktiviteleri entelektüel aktivitelerdir[111]. Elbette kişilerin herhangi bir nedenle bir araya gelmesi, kendilerini ve dünyalarını idrak etmelerinin bir sonucudur. Nitekim bir tiyatro ya da film gösterimi rahatlatıcı ve eğlendirici niteliği bir yana kuşkusuz ki kişinin "kendisini tamamlayacak değişimlerin tohumlarını eken"[112] zihinsel etkinliklerdir. Dolayısıyla entelektüel amaç unsuru, kanunla korunan toplantıları, niteliği gereği entelektüel olan diğer etkinliklere katılımdan ayırt etmeye yeterli bir unsur değildir. Bu nedenle hukuki anlamda korunan toplantıları özellikle de kültürel amaçlı toplantılardan "entelektüel amaç" kriteri ile ayırmak mümkün olmayacaktır.

Burada önemli olan hangi amaçla olursa olsun -hukuk düzenine aykırı bir amaç olmadığı müddetçe- toplanan kişilerin birlikte hareket etme kararlılığı olup, kişilerin bağımsız bireyler olarak değil, gruba aidiyet hissederek

---

[109] Bu yönde bkz. **Yarsuvat**, s.32, **Anayurt**, s.14, **İşgören**, s. 63.

[110] **Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales**, "intellect", http://www.cnrtl.fr/etymologie/intellect.

[111] **Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales**, "intellectuel, -elle" http://www.cnrtl.fr/etymologie/intellectuel.

[112] Brecht'in Tretyakov'a yazdığı mektuptan alıntıyı aktaran, **Akgül**, Kamile, "Tiyatronun Toplum Bilinçlendirme ve Estetik Sanat Anlayışı Geliştirmede İşlevi ve Önemi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 2011, s.974.

(Gruppenzugehörigkeit) bir araya gelmiş olmalarıdır[113]. Düşünsel bir bilgi paylaşımını bireyler olarak tecrübe ediyor olmaları, başka bir deyişle kişilerin tek başına gittikleri bir sinema ya da tiyatro oyunundan keyif alıyor olmaları hukuken korunan toplantı hakkını kullandıkları anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla ortak bir amaçla hareket ediyor olmak, bir araya gelen kişiler arasında bir bağ oluşturacak ve bu bağ ile bir araya gelen kişilerin toplanma hakkı farklı bir koruma altına alınacaktır.

Kişilerin birleştiren amacın mutlaka toplumsal anlamda fikir oluşturmaya yönelik olması gerektiğini söyleyen görüşler bulunmaktadır[114]. Ancak toplumsal konulara mutlaka katkı sunmamakla birlikte, hatta bir düşünce alışverişi sağlamasa dahi[115] kişilerin birlikte hareket etme arzusuyla toplanmalarının korunması gerektiğini savunarak "amaç" kriterini geniş yorumlamak özgürlüğün kapsamını genişletecek, toplanma hakkının her hâlükârda korunması açısından yerinde olacaktır. Dolayısıyla toplantının korunma amacı salt toplantının vereceği mesaj ile ilişkilendirilmemelidir. Hangi toplantıların koruma altına alınacağı tartışılırken, kişilerin rastlantısal değil, bir araya gelme arzusuyla, bireyselliklerinden sıyrılarak ortak bir şekilde toplanmış olmaları aranmalı, bu aidiyet ve ortaklaşma isteği toplantının "amaç unsuru" açısından yeterli görülmelidir.

2.1.3. Süre Unsuru

Kural olarak toplantılar "geçici bir süre için bir araya gelme" şeklinde tanımlanmaktadır[116]. Örneğin ani bir toplanma da iki saat için bir araya gelme de geçici bir süre olarak kabul edilmektedir. Ancak geçici süre kavramı dar yorumlanmamalıdır. Örneğin toplanılan yerlerde çadır kurularak kalınması durumunda günler süren birliktelik hukuken koruma altına alınmaktadır. Nitekim AİHM, 2006 yılında verdiği Cisse/Fransa kararında Fransa'da oturma iznine sahip

---

[113] **Michael**, Lothar/ **Morlok**, Martin, Grundrechte, Nomos Yayınevi, 3. Baskı,Baden 2012, s.158.
[114]Alman Federal Mahkemesinin de bu yönde kararları bulunduğuna dair bkz. **Pötters**, Stephan/ **Werkmeister**, Christoph, "Neue Problemkreise des Versammlungsrechts: Konturierung des Schutzbereichs des Art. 8 Abs. 1 GG", Zeitschrift für das Juristische Studium, Sayı:3, 2011, s.223.
[115] Bu yönde bkz. **Atalay**, Esra, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir 1995, s.4.
[116] **Liiri**, s.15.

olmayan 200 civarında protestocunun iki ay süreyle Paris'teki Saint-Bernard kilisesini işgal etmelerini; Öllinger/Avusturya kararında Viyana'da bir meydanın bir hafta boyunca, evsizlerin sorunlarına dikkat çekmek amacıyla trafiği aksatacak şekilde işgal edilmesini toplantı hakkı kapsamında ele almıştır. Yine Çiloğlu/Türkiye davasında tutuklu yakınlarının Galatasaray Lisesi önünde 176 hafta boyunca yaptıkları oturma eyleminde söz konusu sürenin 176 hafta olması toplantının geçici olarak değerlendirilmesine engel teşkil etmemiştir[117].

Toplantının süre bakımından geçici olma unsuru, toplantının hemen sona ermesini gerektirmez. AİHM kararlarında da görüldüğü üzere, toplantı süresi dakikalar, günler hatta yıllara yayılabilmektedir. Söz konusu geçicilik, üyelerin arasında toplantının ötesinde süreklilik arz eden bir ilişki kurulduğu anda sona erecektir. Eğer üyeleri arasında sürekli bir bağ kurulan, bu bağın toplantı sonrası dahi kesilmediği kalıcı bir hukuki örgütlenme[118] varsa artık toplantı hakkından değil dernek kurma hakkından bahsetmek gerekir.

Nitekim 5253 sayılı Dernekler Kanunu[119] "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde derneği "kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle kurulan tüzel kişilikler" olarak açıklamıştır. Belli bir amaçla bir araya geldikten sonra dağılan ve dağıldıktan sonra aralarında herhangi bir hukuki bağ kalmayan kişilerin kullandıkları toplantı hakkı, süreklilik arz eden ve Anayasa'nın 33. maddesinde koruma altına alınan dernek kurma hakkından geçici olma özelliği ile ayrılır.

Süre bakımından getirilen kısıtlamalara 2911 sayılı Kanun'un 7. maddesinde rastlamak mümkündür. İlgili madde toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamayacağı, açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşlerin güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantıların

---

[117]Bahsedilen kararlar sırasıyla: Cisse/Fransa, Başvuru No:51346/99, K. 09.04. 2002, Öllinger/Avusturya, Başvuru No:76900/01, K.29.06. 2006, Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 73333/01, 6.03. 2007, aktaran **Tanyar**, Ziya Çınar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", AÜHFD, Cilt:60, Sayı: 3, 2011, s.604, 621.

[118] **Anayurt**, s.13.

[119] R.G. Tarih:23.11.2004, Sayı:25649.

ise saat 24.00'e kadar yapılabileceği yönünde sınırlar öngörmektedir. Ancak söz konusu sınırlamalar, ani toplumsal refleks göstermek gereken durumları, kişilerin mesajlarını iletebilmek için kimi zaman güneş battıktan sonra, kimi zaman güneş doğmadan önce toplantı haklarını kullanmaya devam edebileceklerini göz ardı etmektedir.

2.1.4. Yer Unsuru

Toplantı ile verilmek istenen mesajın topluma ulaşabilmesi ve görünür kılınabilmesi adına, toplantı yapılacak yerin özgürce seçimi de koruma altına alınmalıdır. Ancak toplantı hakkının kalabalık kitleler tarafından kullanılabildiği düşünüldüğünde bazı kamusal alanlarda kanunla sınırlamalar yapılabilmektedir.

Öncelikle bir toplantıdan bahsedebilmek için bir araya gelme ortak bir yerde olmalıdır. "Yer açısından birlik" kriteri toplantının vazgeçilmez unsurudur. Dolayısıyla kişiler toplantı hakkından yararlanabilmek için aynı zamanda aynı yerde bulunmalıdır. Aynı yerde bulunma doktrinde "fiziksel olarak" bir arada bulunma olarak nitelendirilmektedir[120]. Bu tanımlama pek çok insanın sanal dünyada, yani chat odalarında, Facebook'ta veya başka kanallar yoluyla internet üzerinde bir araya gelmesini toplantının koruma alanı dışında bırakmaktadır.

Uluslararası belgelerde, internet üzerinden toplantı yapılıp yapılamayacağına dair açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte Birleşmiş Milletler 68/167 sayılı ve 69/166 sayılı Genel Kurul kararlarında[121] "kişilerin offline oldukları sırada sahip oldukları tüm hakları online olduklarında da korunmalıdır" ifadeleri yer almaktadır. Gerek Avrupa Konseyi gerekse Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan pek çok rapor, karar ve tavsiyede yeni teknolojilerin kullanımının öneminden bahsedilmekte ve İnsan Hakları Konseyi tarafından çıkarılan 21/162 ve 24/53 sayılı kararlarda toplantı özgürlüğüne vurgu

---

[120] **Atalay**, Türkiye'de Toplantı, s.5.; bu yönde bkz. **Liiri**, s.55, **İşgören**, s.64.

[121] Kararlar için bkz. United Nations General Assembly Resolution: 68/167, 18. 12.2013, https://ccdcoe.org/sites/default/files/documents/UN-131218-RightToPrivacy.pdf, 69/166, 18.12.2014,https://ccdcoe.org/sites/default/files/documents/UN-150324-SpecialRapporteurOnThe RightToPrivacy.pdf.

yapılarak, bu hakkın online şekilde kullanımını düzenlemenin önemi vurgulanmaktadır[122].

Özellikle Avrupa Konseyi'nin taraf devletlere tavsiye niteliğinde aldığı Bakanlar Komitesi kararlarında vatandaşlara tanınan hakların internet ortamında da tanınması gerektiği belirtildikten sonra, internet kullanıcılarına online haklarını hatırlatma kılavuzu oluşturulmuştur. İnternet kullanıcılarına hitaben hazırlanmış kılavuza göre herkes interneti kullanarak diğer kişilerle toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir. Bu hak pratikte istenilen internet sayfası, online uygulama ya da hizmet aracılığıyla sosyal gruplanmalar ve toplantılar oluşturma, bunlara katılma, bunlar üzerinden harekete geçmenin korunmasını içermektedir. Ancak hizmetlere erişimi engelleme, hizmetleri bloke etme veya mülkiyete zarar verme şeklinde hakkın kötüye kullanılması söz konusu olduğunda yasal sorumlulukların doğacağı vurgulanmıştır[123].

Dolayısıyla kişilerin toplanma yeri açısından "fiziksel alan" kriteri günümüzde yok olmaya yüz tutmaktadır. Bu durum yine de istenilen her yerde mutlak bir toplantı hakkı tanındığı anlamına gelmemektedir. Nitekim AİHS de kamuya açık yerlerde toplanmayı mutlak suretle garanti altına alacak şekilde yorumlanamaz[124].

Yer açısından sokak ve park kategorisine giren mekanlar, tarih boyunca kamunun kullanımına tahsis edilmiş ve yurttaşların düşüncelerini paylaşması, kamusal meselelerin tartışılması amacıyla toplantı yeri olarak kullanılmışlardır. Ancak sokak ve parkların bu amaçlarla kullanımı genel huzur, asayiş ve kamu düzeni için sınırlamalara tabi tutulmuştur. Önemli olan, Amerikan hukuku açısından oldukça önem taşıyan Hague v. Committee for Industrial Organization

---

[122] Human Rights Council Resolution A/HRC/RES/24/5, A/HRC/RES/21/16. **Council of Europe**, "Draft Report On Freedom Of Assembly And Association On The Internet", 30 Eylül 2015, s.2.
[123] **Comittee of Ministers**, Appendix to Recommendation CM/Rec (2014)6, Guide to Human Rights for Internet Users, 16.04.2014, http://medialaw.org.ua/en/library/recommendation-cm-rec-2014-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-a-guide-to-human-rights-for-internet-users/.
[124] **Doğru**, Osman, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", TBB Dergisi, Sayı:64, 2006, s.43.

kararında da belirtildiği üzere "meşru amaçlardan birinin söz konusu olduğu kisvesi altında halkın kamusal alanlardan yararlanma ayrıcalığının ortadan kaldırılmamasıdır"[125].

2911 sayılı Kanun, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yer ve Güzergahı" başlıklı 6. maddesinde toplanılacak yer ve güzergahın "kamu düzenini ve genel asayişi bozmama" ayrıca "vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmama" şartlarına uygun şekilde belirlenmesi öngörülmüştür. Yine yer ve güzergâh açısından aynı Kanunun 22. maddesine uyulması gerektiği düzenlenmiştir. 22. madde incelendiğinde genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde; bunun yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içerisinde toplantı yapılamayacağı ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemeyeceği belirtilmektedir.

22. madde toplantı ve gösterilerin belli yerlerde yapılmasına kategorik bir engel getirmiş, en baştan, olayın koşulları değerlendirilmeksizin belli yerlerde toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlenmesi yasaklanmıştır[126]. Oysa toplantı düzenlenmesini yer bakımından kategorik olarak sınırlandırmak bir yana, toplantı özgürlüğünün etkin bir şekilde kullanılabilmesi için yeri geldiğinde söz konusu mekanların gündelik amaçlarla kullanılması ikincil plana atılmalıdır[127]. Nitekim AİHM içtihatlarında mabetlerde, otoyollarda, hatta başkanlık binası gibi devlet kurumlarına ait binalarda toplantı ve gösteri yapılabileceği kabul edilmektedir[128].

Son olarak 2911 s. Kanun m. 6 f. 2 ve devamında il ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirleneceği düzenlenmiştir. Mülki amir tarafından belirlenen güzergâh halka

---

[125] US Supreme Court, Hague v. Committee for Industrial Organization, 307 U.S. 496 (1939), aktaran **Özenç**, Berke, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları", İÜHFM Cilt: LXXIII, Sayı:2, 2015, s.90.

[126] **Şirin**, Türkiye'de Toplantı, s.297.

[127] Almanya Federal Anayasa Mahkemesi, BvR 699/06, T:22.2.2011, § 64, **Özenç**, s.97.

[128] **Özenç**, s.14, ve dipnot 141,142,143'te yer alan AİHM, Cisse v. France, Başvuru No:51346/99, T. 9.4.2002, § 50-54, Kudrevičius and Others v. Lithuania, Başvuru No: 37553/05, T.26.11.2013, § 80-84., Taranenko v. Russia, Başvuru No:19554/05, T.15.5.2014, § 95.

sonradan ilan edilecek, bu güzergâhta değişiklik yapma hakkı da saklı tutulacaktır. İlgili madde toplantıyı düzenleyen kişilere, toplantı yapacakları yeri belirlemede hiçbir söz hakkı tanımadığı gibi idareye gösteri ve yürüyüş özgürlüğünün düzenleneceği yeri keyfi bir şekilde belirleme yetkisi vermektedir. Elbette toplantı özgürlüğü sınırsız değildir, ancak sınırlama yetkisi kullanılırken toplanma özgürlüğü içeriğini kaybetmemelidir. Nitekim AİHM, DİSK/KESK davasında, Taksim meydanının yasaklanması için ileri sürülen "günlük hayatta bazı kesintilere yol açılması", "trafikte oluşacak düzensizlik" gerekçelerini "kamuya ait mekanlarda yapılacak gösteriler trafikte düzensizlik de dahil olmak üzere kesintilere yol açabilir" diyerek karşılamış, Hükümetin toplantı ve gösteri hakkını korumanın yanı sıra, mantıksız, dolaylı kısıtlamalar uygulamaktan kaçınması gerektiğini, "varsayımsal kamu düzeni bozulması riski veya düşmanca tavırlar sergileyen bir topluluğun varlığının" toplanma hakkını sınırlamak için yeterli olmadığını belirtmiştir[129].

Dolayısıyla devletlere toplantı ve gösteri yapılacak yerlerde kamu düzeni, milli güvenlik gibi kanunda öngörülen gerekçelerle sınırlama yetkisi tanınmakla birlikte bu yetkinin, her olay özelinde, gerekçelendirilerek, hakkın özüne dokunulmaksızın kullanılması gerekir. Bu nedenle bütüncül yasaklar getiren 2911 s. Kanun'un Anayasa ve uluslararası sözleşmelere aykırı olduğu, yer bakımından idareye tanınan sınırsız yetkinin, tüm bu ilkeler ışığında yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır.

2.1.5. Tartışmalı Unsur: Toplantının Düzenlenmiş Olması

2911 s. Kanun'un 9. maddesi toplantının mutlaka bir kurul tarafından düzenlenmiş olmasını aramaktadır. Fiil ehliyetine sahip, 18 yaşını doldurmuş, en az 7 kişiden oluşması gereken kurul, ilgili Kanunun 10. maddesi uyarınca toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce, bildirim hazırlayıp imzalayarak

---

[129] AİHM, DİSK- KESK c. Türkiye, Başvuru No: 38676/08, T:27.11.2012, para.36,
Becerik Sun, Arzu, "İHAM, DİSK/KESK c. Türkiye: 1 Mayıs Kararı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Emsal Bir Kararla Taksim Meydanı'nın 1 Mayıs Alanı Olduğuna Hükmetti", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt: 2, Sayı:3, Yıl:2013, s.169-171.

toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa bu bildirimi vermekle yükümlüdür. Aksi halde bildirimsiz düzenlenecek toplantı aynı Kanun'un 23. maddesinin ilk fıkrasında a bendi gereği kanuna aykırı toplantı sayılmaktadır. Dolayısıyla toplantıların önceden oluşturulan bir kurul aracılığıyla ve 48 saat öncesinden bildirim yapılarak düzenlenmesi aranmaktadır.

Toplantıları yığınlardan ayıran, organize bir topluluk tarafından gerçekleştirilmeleridir. Ancak organizasyondan kast edilen yukarıda amaç bölümünde tartışıldığı üzere[130] kişilerin tesadüfen değil, ortak bir amaç etrafında hareket etmeleri, gruba aidiyet hissederek aralarında bir bağ kurmalarıdır[131]. Oysa 2911 s. Kanunda aranan düzenleme kurulu oluşturulması şartı bu anlamda bir organizasyon aramanın ötesine geçmiş, anlık tepkiler sonucu gerçekleştirilebilecek toplantıları koruma dışında bırakmıştır. Aşağıda karşılaştırmalı hukukta koruma altına alınmakla birlikte Türk Hukukunda önceden düzenlenmiş olma şartı nedeniyle kanun kapsamı dışında bırakılan toplantı türleri incelenecektir.

2.1.5.1. Ani Toplantılar ve Düzenleme Unsuru

Hızla gerçekleşen bir olay, büyük bir kaza veya politik bir gelişme karşısında aynı hızla tepki oluşması durumunda kişilerden düzenleme kurulu oluşturmasını beklemek ve bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmesini istemek toplantı hakkının özüne aykırıdır. Bu tür olaylarda 48 saat önce yapılması zorunlu tutulan bildirim süresini beklemek, kuşkusuz ki paylaşılmak istenen tepki ve mesajın etkisini azaltacaktır. Ani toplantılara öncülük eden düzenleyici bir kurul olmayabilir; böyle bir kurul oluşturulabilse dahi bildirim süresine uymak mümkün olmayabilir[132].

Toplantıların bir kurul tarafından düzenlenmesi ve bildirim yükümlülüğünün gerekçesi toplantıya katılanları ve toplantıdan etkilenme ihtimali olanları korumaktır. Kişiler ani bir şekilde toplanmakla birlikte barışçıl

---

[130] Bkz "Amaç Unsuru", s.35-37.
[131] **Anayurt**, s.10.
[132] **OSCE&ODIHR Panel of Experts**, s.67.

davranıyorsa yapılan ani toplantı hukuka aykırı kabul edilmemelidir; böyle bir durumda zaten toplantıya katılanların güveliği ve kamunun düzeni tehlikeye girmemektedir. AİHM de aniden gelişen olaylara tepki verilmesi hakkının, bildirimde bulunma yükümlülüğünden daha baskın olduğunu vurgulamakta ve eğer toplantıyı geciktirmek, verilmek istenen mesajı anlamsız kılıyorsa, aniden gelişen barışçıl toplanmalara müdahale edilmemesi gerektiğini belirtmektedir[133].

Mevzuatımızda ani toplantılarla ilgili açık bir düzenleme bulunmaması, bu tür toplantıların koruma altına alınmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen bazı yargı kararlarında düzenleme kurulu bulunmayan ve bildirim yapılmaksızın düzenlenmiş ani toplantılar 2911 sayılı Kanuna aykırı bulunmamaktadır. Örneğin Bergama'da bir şirkete kamyonla siyanür taşındığını duyan halkın bu haberin etkisiyle önceden kararlaştırmaksızın yaşamlarını ve çevrelerini korumak amacıyla toplandığı ve yürüyüş düzenlediği olayda Yargıtay ilk kez "ani tepki" ve "toplumsal refleks" kavramlarına başvurarak gerçekleştirilen toplantı ve yürüyüşü hukuka uygun bulmuştur[134]. 2004 yılında Yargıtay yine bir işletmenin özelleştirildiği kararını duyar duymaz fabrika önünde kendiliğinden toplanan sendika yöneticilerine ve işçilere uyarı yapılmakla birlikte müdahale edilmediğini, polisin huzurunda olaysız gerçekleşen toplanmanın ve özelleştirmeyi protesto etmenin "demokratik bir tepki niteliğinde" olduğunu belirterek 2911 s. Kanuna aykırılık olmadığına hükmetmiştir[135]. Ancak bu konuda yeknesak kararların alınması ani toplantılar için açık bir düzenleme bulunmadığı müddetçe mümkün olmayacaktır. Oysa 1912'de çıkartılan Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat dahi genel yollarda tesadüfi şekilde yapılan toplantıları açıkça koruma altına almış, bildirim yapılmaksızın kendiliğinden kalabalıkların oluşumunu bir özgürlük olarak kabul

---

[133] Bukta and Others v. Hungary, Başvuru No: 25691/04, 17.07. 2007 ve Éva Molnár v. Hungary Başvuru No: 10346/05, 7.01.2009, http://hudoc.echr.coe.int/.

[134] Yargıtay 8. CD., E:2002/949, K:2002/7518, T: 27.06.2002, **Aktan**, Hamdi Yaver, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması", Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, s.532.

[135] Yargıtay 8. CD., E:2002/12823, K:2004/323, T:23.01.2004, www.kazanci.com.

etmiştir[136]. İlgili Kanundan yetmiş yıl sonra yürürlüğe giren 2911 s. Kanunun ise bu tür toplantıları evleviyetle koruması gereklidir.

Ani toplantıların yanı sıra toplantıların önceden düzenlenmesi ve bildirim yapılması yükümlülüğü ile bağdaşmayan diğer bir toplantı türü de acele toplantılardır.

2.1.5.2.Acele Toplantılar ve Düzenleme Unsuru

Ani toplantılar bir haberin ve olayın öğrenilmesiyle derhal verilen tepkiler sonucu oluşurken, acele toplantılar olay ile toplantı arasında daha fazla zaman aralığı bulunan, düzenleyeni belli olan toplantılardır. Acele toplantılarda sorun yaratan, toplantıyı düzenlemek için yeterli süre olsa da bildirim süresi beklendiği takdirde toplantının veya gösterinin anlamını kaybedecek olmasıdır[137].

Örneğin kıdem tazminatına ilişkin kanun değişikliği tasarısının kamuoyuna bir ve iki gün içinde kabul edileceği ihtimalde tasarı kanunlaştıktan sonra eylem yapılması anlamsız olacaktır. Bu süreç içerisinde sendikalar düzenleme kurulu oluşturabilir; ancak Kanun gereği toplantıdan kırk sekiz saat önce bildirim yapma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülük nedeniyle işçilerin tasarı kanunlaşmadan önce kanun koyucu ve yöneticilere iletmek istedikleri mesajı duyurmaları ve toplantı hakkından tam anlamıyla yararlanmaları mümkün olmayacaktır.

Alman doktrini hiçbir düzenleme ve bildirim ihtimali olmayan ve anlık bir tepkiyle oluşan ani toplanmalarla (Spontanversammlungen), yukarıdaki örnekte açıklandığı şekilde aslında düzenlemenin ve bildirim yapılmasının mümkün olduğu ancak amacına ulaşması için kısa süre içerisinde yapılması gereken acele eylemleri (Eilversammlungen)[138] birbirinden ayırarak ele almıştır. Buna ilişkin Almanya

---

[136] **Azrak**, s.239.
[137] **Salát**, Orsolya, From The Mass Mind To Content Neutrality: Freedom of Assembly in Comparative Perspective, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Central European University, Budapest, 2012, s.173.
[138] **Salát**, s.172.

Federal İdare Mahkemesi'nin verdiği bir kararda acele eylemlerde bildirimin imkânsız olmadığı ancak bildirim süresini beklemenin toplanmanın amacını tehlikeye düşüreceği belirtilmiştir. Mahkeme bu tür toplantıları düzenleyenlerin yaptırıma uğrama korkusuyla toplantı haklarını kullanmaktan caydırılmamaları gerektiğini, bu nedenle acele toplantılar için bildirimde bulunulduğu an, bu bildirimin normalde öngörülen süreden daha kısa sürede kabul edilmesi ve böylelikle bu tür toplantıların düzenlenmesine engel olunmaması gerektiğinin altını çizmiştir[139].

Türk hukuku açısından da gerek ani toplantılar gerekse acele toplantılar, sadece 2911 s. Kanunda öngörülen bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi nedeniyle hukuka aykırı sayılmamalıdır[140]. Bu tür toplantıların düzenlenmesi ve bildirim usulüne ilişkin istisnalar ise açıkça kanunda öngörülmelidir. Nitekim açık düzenlemelerin yapılması, uygulama açısından da yol gösterici olacaktır.

2.2. TOPLANTI TÜRLERİ

Düzenleme unsuru kapsamında ani ve acele toplantılar tartışılmış olduğundan, bu başlık altında, diğer toplantı türleri ele alınacaktır.

2.2.1. Açık Yer- Kapalı Yer Toplantıları

Bir toplantının açık olan bir yerde yapılması veya kapalı bir yerde yapılması kamu düzenini etkileme düzeyleri bakımından farklılık gösterir. Nitekim bu durum dikkate alınarak 2911 s. Kanun'un bazı maddelerinde açık ve kapalı toplantı türlerine ilişkin farklı hükümler öngörülmüştür. Öncelikle ilgili Kanun'un 4. maddesinde siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzel kişilerin yapacakları kapalı yer toplantıları Kanun'un kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun yanı sıra m. 26'da kapalı yer toplantılarında, ses yükseltici alet veya araçlarla dışarıya yayın yapılamayacağı belirtilmiştir. Son olarak madde 7 ile açık yerlerdeki

[139] Bundesverfassungsgericht, Karar No: 85, 69, T: 23.10.1991, https://dejure.org.
[140] Bu yönde bkz **Atalay**, s.55 ve orada dipnot 60.

toplantılar ile yürüyüşlerin güneş batmadan önce dağılacak şekilde yapılması öngörülürken, kapalı yerlerdeki toplantıların ise saat 24.00'e kadar yapılabileceği belirtilmektedir.

Açık yer toplantısı ve kapalı yer toplantısından kast edilen kamuya açıklık veya kapalılık değil, toplantı yapılan mekânın fiziksel olarak açık veya kapalı olmasıdır. 2911 s. Kanun hangi mekanların kapalı veya açık sayılacağını açıkça tarif etmemiştir. Bu tarif mülga 6761 s. Kanun'da yapılmış, ilgili Kanun'un 19. maddesinde "her tarafı muhkem[141] şekilde kapatılmış, insan topluluğunun barınabileceği daimî yerler" kapalı yer olarak tanımlanmıştır. Kanun fazla şekli bir şekilde yorumlandığında duvarlarla çevrili, ancak çatısı olmayan apartman veya okul bahçeleri ile avlular her tarafı kapalı olmadığı için açık yer sayılacak; ancak ve ancak her tarafı tamamen çevrili, örneğin çatısı, camları ve kapısı olan bir spor salonu ya da sinema kapalı yer sayılacaktır. Ancak bu şekilde açık-kapalı yer ayrımının mantığı irdelenmeden yapılan salt lafzi bir tanım hatalı olacaktır. Nitekim geçmişte bunun örneği "her tarafı sağlam bir şekilde kapalı" tanımını fazla dar yorumlayan bir valinin Manisa'da sinemada düzenlenmiş olan bir toplantıda, havanın aşırı sıcak olmasına rağmen kapalı toplantı tanımını ihlal etmemek için pencerelerin açılmasına izin vermemesi şeklinde görülmüştür[142].

Aslında kapalı yerler belli giriş çıkışları ve sınırları olan bir alanda, dışarıdan rastgele herkesin girebilmesinin mümkün olmadığı, kamusal alanlarla arasında belirgin bir sınır olan yerler olarak ele alınmalıdır. Nitekim açık ve kapalı yerleri ayrı düzenlemenin nedeni açık yerlerde yapılan toplantılara öngörülemeyen sayıda insanın kolaylıkla erişebilmesi ve bu nedenle açık yerde yapılan toplantıların kamu düzenini etkileme ihtimallerinin daha yüksek olmasıdır[143]. Dolayısıyla "kapalılık" açısından aranması gereken bir çatının veya kapalı camların bulunması

---

[141] Muhkem kelimesi sağlam, sağlamlaştırılmış anlamına gelmektedir, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi:10.06.2016.

[142] **Anayurt**, s.36 ve orada dipnot 120.

[143] **Wächtler**, Hartmut/ **Heinhold**, Hubert ve Rolf **Merk**, Bayerisches Versammlungsgesetz, Richard-Boorberg Yayınevi,1. Baskı, Münih 2011, s.173.

değil, herkesin kolaylıkla erişiminin bulunmadığı bir yerde toplantı yapılmasıdır[144]. Aksi bir yorum, örneğin tek kapısı bahçeye açılan yazlık bir evde yapılan toplantının "açık toplantı" sayılması gibi amaca aykırı bir çıkarım yapılmasına yol açacaktır.

Sonuç olarak her olay özelinde toplanılan yer ile kamusal alan arasındaki bağlantının kesilip kesilmediği incelenmelidir[145]. Eğer bir toplantı sınırları belli olacak şekilde dışarıya kapalı ve giriş çıkışı kontrol edilebilir bir yerde gerçekleştiriliyorsa, bu yer her yanı kapatılmış olmasa dahi kapalı yer olarak kabul edilmelidir.

Ancak kapalı yerde yapılmakla birlikte daha önce yukarıda bahsedilen tüzel kişilerin toplantıları, düğün, tören gibi geleneksel toplantılar, spor faaliyetleri, bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlı toplantılar ve yine kapalı yerlerde gerçekleşen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler, 2911 s. Kanun'un 4. maddesi gereği, bu Kanun'un kapsamı dışında tutulmuştur. Dolayısıyla 4. maddede sayılan toplantıları düzenleyenler ve bunlara katılanlar, Kanun'da öngörülen yükümlülüklerden muaf olmakla birlikte, toplantı hakkı çerçevesinde hukuksal bir korumadan yararlanamayacaklardır.

2.2.2. Genel -Özel Toplantılar

Toplantıların özel ve genel olarak ayrılması, toplantılara uygulanacak rejim açısından önem taşımaktadır. Özel toplantılar konut dokunulmazlığı, özel mülkiyet, özel hayatın gizliliği gibi temel hak ve özgürlükler ışığında ele alınırken; genel toplantılar kamu düzenini etkileyemeye daha elverişli kabul edilip kamu otoritelerin müdahalesine daha fazla uğramaktadır[146].

---

[144] **Esen**, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk, Nebioğlu Yayınevi, Ankara 1957, s.198, aynı yönde **Geray**, s.105.
[145] **Yarsuvat**, s.40.
[146] **Yarsuvat**, s.35.

Toplanma özgürlüğünü düzenleyen kanunlar, genellikle özel toplantılarla ilgili hükümler içermemektedir. Özel toplantılar, kamusal alana taşmadığı müddetçe, bildirimde bulunma gibi yükümlülüklere tabi tutulmamaktadır. Ancak bu durum özel toplantıların engellenmesi halinde toplantı özgürlüğü kapsamında korunmayacakları anlamına gelmemelidir[147]. Her iki toplantı arasındaki farklılaşma toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı ile ilgili öngörülen yükümlülükler açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle özel ve genel toplantıları birbirinden ayırt etmeye yarayan unsurlar üzerinde durulmalıdır.

2.2.2.1. Toplantının Yapıldığı Yer

Özel toplantıları genel toplantılardan ayırt edebilmek için uzun yıllar toplantının yapıldığı yer dikkate alınmıştır. Kişinin kendi konutunda ya da özel bir mekânda gerçekleştirdiği etkinlik özel toplantı sayılırken, herkese açık olan meydan, park, sokak gibi alanlarda toplanılması, bu yerlerin niteliği gereği genel toplantı olarak adlandırılmıştır[148].

Tarihsel süreçte özel alanlarda gerçekleşen toplantılara kamu güçlerinin müdahale edemeyeceğinin, bu ortamlara yapılacak müdahalenin konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği gibi temel hakların ihlali anlamına geleceğinin benimsenmesi kolay olmamıştır. Örneğin 1934 yılındaki Thomas v. Sawkings davası, kişisel özgürlüklerin kamu otoritesi karşısında ne kadar arka planda kaldığını göstermektedir. Bu davada Caereau'da bir grup tarafından özel olarak kiralanan bir alanda "İtaatsizliğe Teşvik Kanunu"nu tartışmak üzere toplanıldığı sırada[149] içeri giren üç polis memurunun toplantıyı terk etmeleri istenmiş, buna rağmen polisler dışarı çıkmamıştır. Bunun üzerine aleyhlerine dava

---

[147] Nitekim AHİM de toplantı özgürlüğünün genel ve özel tüm toplantıları kapsayacak şekilde düşünülmesi ve özel toplantıların da korunması gerektiğinin altını çizmektedir, bkz. AİHM Djavit An/Türkiye Kararı, Başvuru No:20652/92, K: 20.02.2003, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve orada para. 56'da bahsedilen Racism and Fascism- Birleşik Krallık kararı, Başvuru No: 8440/78, K.: 16.07.1980, http://hudoc.echr.coe.int.

[148] **Anayurt**, s.27, 28.

[149] **Goodhart,** A.L., "Thomas v. Sawkins: A Constitutional Innovation", The Cambridge Law Journal, Cilt:6, Sayı:1,1936, s.22,23. Davaya karar toplantıda tartışılan kanun Türk Ceza Kanunu m.319'daki Askerleri İtaatsizliğe Teşvik suçu benzeri bir düzenleme olup, yürürlüğe girdiği dönemde Amerika'da büyük eleştirilere yol açmıştır.

açılan polis memurları hakkında Mahkeme, tahrik edici ifadelerin kullanılacağı veya kamu barışının bozulacağına ilişkin makul bir sebebi olan kolluk görevlilerinin, önleyici tedbir olarak özel toplantılara katılma ve gerekirse müdahalede bulunma yetkileri olduğunu belirtmiştir[150].

Türkiye açısından ise 1956 yılında Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun kendi evinde Hürriyet Partili arkadaşlarına vereceği yemekli toplantı Valilik tarafından iptal edilmiştir. Yine CHP Bakırköy İlçe Başkanlığı'nın İnönü şerefine vereceği yemek 6761 s. Kanun'a aykırı toplantı olarak kabul edilerek engellenmiştir[151].

Toplantıları sadece toplanılan yere göre özel veya genel olarak ayrılması kimi zaman yanıltıcı olabilmektedir. Özel bir alanın herkese açık bir şekilde toplanılması için kullanılması mümkündür. Yine aslında herkesin girmesinin serbest olduğu sinema, gazino, tiyatro gibi alanların da özel bir toplantı için tahsis edilmesi söz konusu olabilir[152]. Böyle durumlarda, toplantının kamuya açık veya kamuya kapalı olması, seçilen yerden bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla iki toplantı türünü birbirinden ayırt edebilmek için toplantının yapıldığı yeri incelemek yeterli değildir; toplantılara ilişkin diğer unsurlar irdelenmelidir.

2.2.2.2. Davet Unsuru

Kamuya açık toplantı, birbiriyle toplanma amacı dışında kişisel ilişkisi bulunmayan kişilere sınır gözetmeksizin toplantıya katılım imkânı tanımaktadır. Böylelikle çok sayıda kişiye ulaşma ve bu kişileri etkileme ihtimali doğmuş olur[153].

Özel toplantılar ise toplantıya bizzat davet edilen kişilerin katılımı ile gerçekleşir; toplantıya çağrılmayan kişilerin katılamaması sebebiyle bu toplantılar

---

[150] Benzer yönde bkz. Protestan konuşmacının Katolik olmayanlara yönelik kışkırtıcı ifadeler kullanacağına dair makul şüphe bulunduğunu kabul eden Wise v. Dunning (1902) kararı; kadın hareketinin militanlaştırılarak barışçıl ortamın tehdit edildiği gerekçesiyle yapılan polis müdahelesinin yerinde olduğuna ilişkin Lansburry v. Riley (1914) kararı, **Channing**, Iain, The Police and The Expansion of Public Order In Britain:1829-2014, Routledge Yayınları, Londra 2015, s.185.

[151] Cumhuriyet Gazetesi, T.4.8.11956 ve T. 12.8.1956'dan aktaran **Geray**, s.104 ve orada dipnot:24.

[152] **Yarsuvat**, s.34

[153] **Atalay**, s.55.

kamuya kapalı kabul edilmektedir[154]. Bir toplantının yukarıda tartışıldığı üzere tiyatro, sinema, kütüphane gibi kamuya açık yerlerde yapılması herkese açık olacağı anlamına gelmemektedir. Bu tür yerlerde de yalnızca sınırlı sayıda kişinin katılımına imkân tanındıysa, toplanılan yerin niteliğinden bağımsız bir şekilde özel toplantı söz konusu olacaktır. Buna karşılık herkese yönelik bir duyuru ya da davetin yapıldığı, örneğin afiş veya gazetede ilan yoluyla kişilerin toplanmaya çağrıldığı durumlarda ise kamuya açık bir toplantı yapıldığı kabul edilmelidir[155].

Yalnızca toplantının yapıldığı yer kriteri gözetildiğinde, özel mülkiyet alanında yapılan tüm toplantılar özel toplantı olarak kabul edilecekken, davet kriteri göz önüne alındığında daha isabetli olarak bir toplantı özel bir mülkte yapılsa bile herkese açıksa kamuya açık bir toplantı olarak tanımlanacaktır. Özellikle günümüzde parklar ve meydanlar gibi kamusal alanların yerlerini alışveriş merkezi, özel kampüs, rezidans gibi özel mülkiyet alanlarına bıraktığı dikkate alınırsa, bu alanlardaki tüm toplantıların "özel toplantı" olarak değerlendirilmesi sınırlı bir yaklaşım olacaktır. "Kitlesel özel mülkiyet"[156] alanları olarak tarif edilen bu alanlarda kimi zaman mülkiyet hakkı ile toplantı hakkı karşı karşıya gelebilmektedir. Böyle durumlarda kamusal alanları hızla daraltan "özel mülkiyetin her hâlükârda korunması" ve "diğer tüm hak ve özgürlüklerden üstün görülmesi" anlayışının dışına çıkılarak, toplantı hakkının gerçekleştirilebilmesi için alan yaratılması gereklidir[157]. Toplantı hakkı söz konusu alanlarında hiçbir makul

---

[154] **İşgören**, s.78.

[155] **Anayurt**, s.30, 31.

[156] Günümüzde geniş alana yayılmış plaza, alışveriş merkezi gibi alanlara "mass private property" yani kitlesel özel mülkiyet denilmektedir. Özellikle alışveriş merkezleri benzeri yerler, amaçları gereği kamuya açık olmaları sebebiye yarı kamusal (quasi public) alanlar olarak adlandırılmaktadır, **Gray**, Kevin / **Gray**, Susan Francis, "Civil Rights, Civil Wrongs And Quasi-Public Space", European Human Rights Law Review, Sayı:46, 1999, s.5, s.11.

[157]Özel mülkiyet hakkı bazı kişilerin mülkiyete girmesini yasaklama yetkisini mülkiyet sahibine tanımaktadır. Ancak bu durum özellikle alışveriş merkezleri, plazalar gibi devasal özel mülkiyet alanlarında kişilerin kendilerini ifade etme hakkının özüne dokunursa, bu kişilerin haklarını kullanabilmesini sağlamak devletin pozitif yükümlülüğü kapsamındadır, **OSCE&ODIHR Panel of Experts**, s.32, bu yönde **Benli**, Salih, "Türk Anayasa Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Sınırlandırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstititüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Kırıkkale 2005, s.7.

gerekçe sunulmadan, hakkın özüne dokunacak şekilde engellenmemelidir[158].

Sonuç olarak toplantının yapıldığı yer unsuru, genel toplantı ve özel toplantıları belirlemede yetersiz kalmaktadır. Buna karşılık davet unsuru, kamuya açık veya özel yer tanımının gittikçe karmaşıklaştığı günümüzde toplantı türünü tayin ederken daha fazla yol gösterici olacaktır.

2.2.3. Genel Olarak Gösteri Yürüyüşü Kavramı

Gösteri yürüyüşü kavramı, aslında birbirinden farklı olan gösteri ve yürüyüş olgularını içermekte ve her ikisini de koruma altına almaktadır. Gösteriler ve yürüyüşler de toplantılar gibi kitlelerin ekonomik, sosyal, siyasal konularda alınan karar ve yapılan uygulamalara yönelik fikir ve düşüncelerini toplu olarak ortaya koymalarına yardımcı olan araçlardan biridir[159].

2911 sayılı Kanun, 2. maddesinde gösteri yürüyüşünü "belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından düzenlenen yürüyüşler" olarak tanımlamıştır. Gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamını tam anlayabilmek adına bu kavramlar ayrı ayrı ele alınmalıdır.

2.2.3.1. Gösteri

Gösteri kelimesinin TDK'de ilk karşılığı "ilgi, dikkat çekmek için bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun" dur. TDK'nin ikinci tanımı hukuki anlamıyla gösteri kavramına daha yakın olup gösteriyi "bir istek veya karşı görüşün,

---

[158] **Mead**, David, "Strasbourg Succumbs To The Temptation 'To Make A God of The Right of Property': Peaceful Protest On Private Land & The Ramifications of Appleby v. UK", Journal of Civil Liberties, Cilt:8, Sayı:2, 2003, s.106.

[159] Özel mülkiyet hakkı bazı kişilerin mülkiyete girmesini yasaklama yetkisini mülkiyet sahibine tanımaktadır. Ancak bu durum özellikle alışveriş merkezleri, plazalar gibi devasal özel mülkiyet alanlarında kişilerin kendilerini ifade etme hakkının özüne dokunursa, bu kişilerin haklarını kullanabilmesini sağlamak devletin pozitif yükümlülüğü kapsamındadır, **OSCE&ODIHR Panel of Experts**, s.32, bu yönde **Benli**, Salih, "Türk Anayasa Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Sınırlandırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstititüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Kırıkkale 2005, s.7.

halkın ilgisini çekecek biçimde topluca veya açıkça yapılması"[160] şeklinde tarif etmektedir.

Gösterinin bir mesajı üçüncü kişilere "gösterme", önemli bir konuyu işaret etme amacı bulunmaktadır[161]. Dolayısıyla gösteri üçüncü kişilerle bir iletişim kurabilmek adına topluca ve kamusal alanda yapılan faaliyetleri içerir. Gösterinin hukuken koruma altına alınması için üç unsurun bir arada bulunması gereklidir. Bunlardan ilki bir mesaj iletme amacının olması, ikincisi bu mesajın ulaştırılabilmesi için gösterinin kamuya açık bir alanda gerçekleşmesi, üçüncüsü ise gösterinin kolektif bir şekilde gerçekleştirilmesidir[162].

Bu unsurların toplantının unsurlarıyla benzeştiği görülür. Ancak toplantılar mutlaka kamusal alanlarda gerçekleştirilmek zorunda değilken gösteriler için bu olmazsa olmaz bir unsurdur. Gösteriler iletilmek istenen mesajın en rahat ulaştırılabileceği sokaklarda, caddelerde, meydanlarda yapılır. Kimi zaman bir yerden başka bir yere hareket edilmesini içermez, kamusal bir alanda sabit bir şekilde gerçekleştirilirler. Ancak gösterilerden önce ya da sonra, hatta gösteri ile birlikte yürüyüş yapılması mümkündür. Eğer gösteriler bir yürüyüş eşliğinde gerçekleştiriliyorsa, kamusal alanda yürüyüş yapılması kamuyu daha doğrudan etkileyeceği için, farklı bir hukuki rejim uygulanacaktır[163].

Gösteriler toplantılardan çeşitli noktalarda farklılaşmaktadır. Toplantılarda kişilerin birbirleriyle fikir alışverişi söz konusuyken, gösterilerde grup içinde bir tartışmadan ziyade dışarıyla etkileşim ve üçüncü kişilerin ilgisini çekme amaçlanır. Bu nedenle gösterilerde jest, pankart, slogan, temsili çizimler, dikkat çekici ifade

---

[160] Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=comgts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5798a2357c9eb7.78501296, Erişim Tarihi: 09.06.2016.

[161] **Atalay**, s.6.

[162] **Babineau**, Gabriel, " La Manifestation: Une Forme d'Expression Collective", Les Cahiers de Droit, Cilt: 53, Sayı: 4, 2012, s. 768-769.

[163] Örneğin yürüyüş içeren gösteriler açısından dolaylı olarak bir bildirim yükümlülüğü getirildiğini söylemek mümkündür. 2911 s. Kanun 6. maddesinde "il ve ilçelerde toplantı ve **gösteri yürüyüşü** yer ve güzergâhının" mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirleneceği, belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının yerel gazeteler ile valilik ve kaymakamlık internet sitelerinden ilan edilerek halka duyurulacağı söylenmiştir. Bu maddenin gerçekleştirilebilmesinin ön koşulu yürüyüş içeren gösterilerin düzenlenmeden önce bildirilmiş olmasıdır.

şekilleri sıklıkla kullanılır; ancak kişilerin kendilerini ifade etme şekilleri geleneksel gösteri yöntemleriyle sınırlı değildir[164]. Gösterilere örnek olarak Beyaz Rusya'da internet üzerinden organize olan binlerce gencin Minsk's Oktyabr Meydanında hiçbir slogan atmadan ve herhangi bir pankart taşımadan gerçekleştirdikleri alkışlama eyleminin yanı sıra[165], trafiği bloke etme[166], siyah giysilerle hastane önünde durma[167], oturma eylemleri verilebilir.

Kolektif bir hak olan gösterilerin tek bir kişi tarafından kullanılmasının mümkün olup olmadığı ise tartışmalıdır. 2911 sayılı Kanun 9. maddesinde "bu Kanuna göre yapılacak *toplantılar*, fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir" denilerek toplantı düzenlemek için en az yedi kişinin bir arada bulunması aranmış, 11.maddede ise düzenleme kurulunun toplantı sırasında toplantı yerinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu düzenlemelerde toplantı kavramına yer verilmekle birlikte, gösteri yürüyüşleri açısından aynı yükümlülükler öngörülmemiştir. Dolayısıyla toplantı teşkil etmeyen gösterilerde, kişi sayısı bakımından bir alt sınır öngörülmemektedir. Bu durumda kamuoyunu etkilemek amacıyla tek bir kişinin gösteri düzenlemesine karşı yasal bir engel bulunmamaktadır. Ancak bu kişinin Anayasa m. 26'daki düşünceyi açıklama ve yayma hakkından[168] mı yoksa m. 34'teki toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkından mı yararlandığı tartışmalıdır. İleride ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü arasındaki ilişki incelenirken daha ayrıntılı olarak tartışılacak bu durumu ifade özgürlüğü ile korunan "eylemli ifade" kapsamında nitelendirmek daha doğru olacaktır. Örneğin elindeki belgeler

---

[164] **Ülgen**, s.18,19.

[165] "Clapping protest" denilen bu eylem türü oldukça ilgi çekmiştir. Basında konu ile ilgili çıkan haberlerden biri için bkz: **Boldyrev**, Oleg, "Belarus: Silent Protests Frighten the Regime", 30.06,2011, http://www.bbc.com/news/world-europe-13975788, Erişim Tarihi: 10.06.2016.

[166] Bu konuda AİHM, Barraco c. France, Başvuru No: 31684, T: 05, 05.06.2009, http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-91570"]}.

[167] İnsancıl iş koşullarında çalışabilmeyi talep eden ve bu amaçla siyah giysilerle gösteri yapan hemşiler hakkında bkz. "Siyah Giyen Hemşireler Meydanlara İndi", Ege Postası, 6 Mayıs 2015, http://www.egepostasi.com/haber/siyah-giyen-hemsireler-meydanlara-indi/105960, Erişim Tarihi:11.06.2016.

[168] Anayasa madde 26: Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.

üzerine kan dökerek savaşı protesto eden kişi, düşüncesini bir hareketle ifade etmektedir. Eylemin ifadenin eş değeri olduğu bir durumda ifade özgürlüğü yalnızca ifade edilmek istenen düşünceyi değil aynı zamanda bu düşünceyi anlatım şekli olan eylemi de korumaktadır[169]. Her ne kadar doktrinde kamuyu etkileme amacı ön planda olan kendini zincirleme, pandomim veya sokakta politik tiyatro sergileme gibi tek kişilik hareketlerin gösteri olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu belirtilse[170] de burada tek kişi açısından öne çıkan özgürlüğün toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünden çok düşünceyi yayma özgürlüğü olduğunu söylemek daha yerindedir[171].

2.2.3.2. Yürüyüş Kavramı

Yürüyüşler, belli bir yerde düzenlenen ve başka yere hareketi içermeyen toplantılardan ayrılır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında korunan yürüyüşler, belli amaçlarla bir araya gelen topluluğun birlik içinde bir yerden bir yere hareket etmesi ile oluşur[172].

Yürüyüşler genellikle slogan, ıslık, pankart veya görsel dikkat çekici başka ifade biçimleriyle, üçüncü kişileri etkileyecek şekilde gerçekleştiklerinden gösterilerin hareket içeren hali olarak da tanımlanmaktadırlar[173]. Aslında her yürüyüş gösteri içermemekte, benzer bir şekilde her gösteri de yürüyüş eşliğinde gerçekleştirilmemektedir. Buna rağmen 2911 s. Kanunda gösteri ve yürüyüş kavramları birlikte ele alınarak "gösteri yürüyüşü" şeklinde tarif edilmiştir. İlgili Kanun'un 2. maddesinde "gösteri yürüyüşü; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek

---

[169] **Erkeş**, Hilal, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre İfade Hürriyeti", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Konya 2011, s.12,14.

[170] **Atalay**, s.8,

[171] Bu yönde **Liiri**, s.19, **Ülgen**, s.22, **İşgören**, s.65,66. Toplanma özgürlüğü toplu haklar kategorisinde değerlendirilmekle birlikte bu haktan yalnız topluluk olarak faydalanılmadığı, bireylerin tek başına da bu haktan yararlanması gerektiğine ilişkin görüş için bkz. **Kılınç**, Ümit, "Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı ve Devletin Yükümlülükleri", TBB Dergisi, Sayı:110, 2014, s.282 ve orada dipnot 4.

[172] **Yarsuvat**, s.41.

[173] **Akın**, s.19, **Atalay**, s.7.

ve tüzel kişiler tarafından düzenlenen yürüyüşler" olarak tanımlanmış, dolayısıyla gösteri yürüyüşlerini diğer yürüyüşlerden ayırt etmek için bu yürüyüşe katılanların ortak bir amacı olması ve bu amaca yönelik kamuoyu yaratabilmek adına birlikte içinde hareket edilmesi aranmıştır.

Yürüyüşler genellikle sokaklar, yollar gibi insanlarla etkileşimin kolay gerçekleşebildiği yerlerde gerçekleştiklerinden daha sıkı düzenlemeye tabi tutulurlar. Nitekim Fransa'nın İç Güvenlik Kanunu'nda[174] da kamusal yollarda gerçekleştirilen gösteri ve yürüyüşler açısından ayrı bir rejim öngörülerek, genel yollar üzerinde gerçekleştirilmeyen toplantılar için önceden bildirim yapılması aranmazken; genel yollar üzerindeki tüm gösteri ve yürüyüşler açısından ön bildirim zorunluluğu getirilmiş, bu yükümlülüğe uymayanlara, Fransız Ceza Kanunu'nun 431-9. maddesi gereğince 6 ay hapis cezası ve 7500 Euro para cezası verilmesi öngörülmüştür[175].

İngiltere'de de benzer şekilde kamusal alanlarda yapılan gösteri ve yürüyüşler ayrı bir rejime tabi tutularak Kamu Düzeni Kanunu (Public Order Act) m. 11'de bu tür gösteri ve yürüyüşler için bildirimde bulunma yükümlülüğü getirildiği gibi 12. maddede polis amirlerine geniş bir yetki tanınarak amirlerin bu tür gösteri ve yürüyüşlerin karışıklık, aksaklık ve zarar doğuracağına dair makul şüpheleri oluştuğu takdirde hakkın kullanımını kısıtlayabilmeleri mümkün kılınmıştır[176].

Türkiye'de 2911 s. Kanun'da yurt dışındaki örneklerden farklı olarak toplantılar için düzenleme ve bildirim öngörülürken, bu yükümlülükleri düzenleyen m. 9 ve m. 10' da gösteri yürüyüşlerinden bahsedilmemektedir. Ancak yer açısından yapılan sınırlamalar hem toplantılar hem gösteri yürüyüşleri için geçerlidir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri mevzuat tarihinde, gösterileri toplantılardan daha tehlikeli bulup özellikle daha çok kısıtlamış olan Kanun, 1956 tarihinde yürürlüğe

---

[174] Code de la sécurité intérieure, madde 211.1, Code pénal, madde 431-9, https://www.legifrance.gouv.fr.
[175] **Salát,** s.136-137.
[176] **Smartt**, Ursula, Optimize Public Law, Routledge Yayınları, Londra 2014, s.227, 228.

giren 6761 s. Kanun'dur. Bu Kanun'un 5. maddesinin son fıkrasında "gösteri yürüyüşünde nutuk söylenemez, umumi konuşma ve propaganda yapılamaz, ancak yürüyüşün mevzuu ve maksadı dövizlerle ifade edilebilir." denilerek gösteri yürüyüşünde sözlü iletişim dışlanmıştır. Söz konusu mülga Kanun'dan farklı olarak 2911 s. Kanun bünyesinde bu tür yasaklara yer verilmemiş, yürüyüş sırasında hukuka uygun her türlü ifade yolu koruma altına alınmıştır.

2.4. GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖRNEKLERİ

Gösteri yürüyüşlerinde geçen yürüyüş kelimesi "bir yerden başka bir yere hareket etme" şeklinde anlaşılmalı, yalnızca kişilerin yürümesi değil belli bir sorunu topluma iletme amaçlı bisikletle, motorlu taşıtla, atla hareket etmeleri de bu kapsamda kabul edilmelidir[177]. Aksi halde toplumun ilgisini çekme amaçlı yapılan toplu bisiklet ya da motosiklet sürme gibi eylemler yürüyüş kabul edilmeyecek, sportif ya da yarış amaçlı taşıt kullanımıyla bir tutularak "Karayolları Trafik Kanunu" kapsamında belirtilen makamların iznine tabi tutulacaktır[178]. Oysa sadece yarış yapma ya da taşıt sürmeden ibaret olmayan bu tür olayların 2911 s. Kanun kapsamında bir gösteri yürüyüşü olarak kabul edilmesi ve "izin almak" yerine "bildirimde bulunma"nın yeterli görülmesi gereklidir.

Gösteri yürüyüşleri gün geçtikçe farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin "gezinti yürüyüşleri" adı verilen gösteri yürüyüşleri, Putin'in 7 Mayıs 2012'de tekrar başkanlık görevine gelişine ilişkin protestolar sert bir şekilde bastırıldıktan sonra Rusya vatandaşlarının bir bölümü tarafından parklarda ve bulvarlarda buluşularak buralarda "tur atılması" şeklinde gerçekleştirilen yürüyüşlerdir. Bu yürüyüşler

---

[177] **Ülgen**, s.19, **OSCE&ODIHR Panel of Experts**, s.20, 21.

[178] Bu yönde Polonya'da gerçekleştirilen çevre dostu taşıtlar kullanma ve bisiklet sahalarının genişletilmesine dikkat çekme amaçlı toplu bisiklet sürme eylemi "yürüyüş" içermediği gerekçe gösterilerek gösteri yürüyüşü olarak kabul edilmemiş, Karayolları Trafik Kanunu'na tabi kılınmıştır. Bu olayı inceleyen Polonya Anayasa Mahkemesi, 18 Ocak 2006'da politik amaçla yapılan bisiklet turları ile sportif ya da yarış amaçlı yapılanların aynı şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için **Bodnar**, Adam / **Pietryka**, Artur, "Freedom of Assembly from the Cyclist's Perspective", Helsinki Foundation for Human Rights, 18 September 2009, http://humanrightshouse.org/Articles/11797.html.

sırasında binlerce kişi, herhangi bir pankart taşımadan, slogan atmadan, dışarıdan baktığında "kendi halinde yürüyor" gözükmektedir. "Şehirde gezme serbestisi"ni test eden bu yürüyüşler[179] şüphesiz ki ilginç bir gösteri yürüyüşü örneğidir.

Son olarak Türkçe'de grev gözcülüğü olarak çevrilse de tam karşılığını bulamayan "picketing" eylemleri gösteri yürüyüşü hakkı, ifade özgürlüğü ve sendikal hakların kesiştiği bir eylem türüdür. "Picketing" tarihsel olarak İngiltere'de doğmuş ve grevdeki işçiler tarafından greve katılmayan diğer işçileri ikna etmek[180], bunun yanı sıra kamuoyu yaratmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu eylem tarzında işçiler iş yeri önünde kesintisiz yürüme, araç konvoylarıyla iş yeri önünden geçme, broşür dağıtma, afiş asma gibi eylemler yürüterek greve ilişkin bilgilendirme ve cesaretlendirme faaliyetlerinde bulunur[181]. Barışçıl şekilde yapılan bu gösteriler ve yürüyüşler daha çok eylemli ifade özgürlüğü kapsamında korunmaktadır[182]. Ancak uzlaşmazlığın tarafı olmayan bir işyerinde çalışan işçilerin de dayanışma amaçlı "gözcülük" eylemleri yapması anlamına gelen *ikincil gözcülük* eylemleri yasaklanmıştır[183]. Nitekim 6376 s. Kanun'un 74. maddesi de grev ilan edilen

---

[179] Özgürlüğün sınırlarını ironik bir şekilde test etmeyi amaçladıkları için bu yürüyüşler "deneme yürüyüşü" (test stroll) olarak da anılmaktadır, **Katuoka**,Saulius/ **Giedraitytė**, Rūta "Le Droit de Protester En Tant Que Form Spécifique de L'Exercice du Droit de Réunion", Jurisprudencija, Cilt: 21, Sayı:2, 2014, s.464 ve orada dipnot 12. Ayrıca bkz. **Astrasheuskaya**, Nastassia, "Protesters in Mass Stroll to Test Putin's Police", Reuters, 13. 05.2012, http://www.reuters.com/article/us-russia-protest-idUSBRE84C09C20120513.

[180] **Biçerli**, Kemal /**Şişman**, Yener/ **Uçkan**, Banu/ **Kaya**, Pir Ali/ **Koçak**, Hakan /**Kağnıcıoğlu**, Deniz, Çalışma İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir 2013, s.216.

[181]**Moyher**, Thomas/ **Szyba**, Robert T.,"From The Rat To The Mouse: How Secondary Picketing Laws May Apply in the Computer Age", Hofstra Labor & Employment Law Journal, Cilt:26, Sayı:2, Mart 2009, s.273.

[182] Amerika'da bir işçi-işveren uyuşmazlığı kapsamında olmamakla birlikte, hükümetin ırk ayrımcılığına karşı hareketsiz kaldığını düşünen Afrikan-Amerikalıların, beyaz iş adamlarının işyerlerinin önünde sürekli çemberler oluşturması, buralardan alışveriş yapan siyahileri yerel gazetelerde afişe etmeleri, ifade özgürlüğü çevresinde hukuka uygun bir gözcülük eylemi olarak kabul edilmiştir, bkz. **Güran**, Sait, "Hak Arama Özgülrüğünün İki Boyutu", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:9, Sayı:65, s.27.

[183] Bu yasağın tarihi arka planında İngiltere'de hükümetin değişmesine yol açan ve başarısını ikincil gözcülük türlerinden alan maden grevi bulunmaktadır. 1972 yılında gerçekleştirilen maden grevi, başka işyerlerine hareket edilerek bu iş yerlerinin de direnişe geçmesini sağlayan "**hareketli grev gözcülüğü**" (flying pickets) ve ülkenin çeşitli yerlerinde destek ve gösteri yürüyüşlerini teşvik eden **"kitlesel grev gözcülüğü"**(mass picketing) eylemleri sayesinde çok büyük güç kazanmıştır, ayrıntı için bkz. **Yıldızoğlu**, Ergin,"Tekel İşçilerinin Direnişi, 'Proletarya'nın Geri Dönüşü", Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 2010, Erişim Tarihi:21.06.2016. Bu grevin korkutucu başarısı üzerine birinci derece (sadece ilgili iş yerindeki) gözcülüğe izin verilmekle birlikte, ikincil gözcülük modelleri yasaklanmıştır.

işyerinde en fazla dört gözcüye izin vererek işyerinde gözcülük faaliyetini kısıtlamış ve gözcülerin yalnızca "sendika üyesi işçilerin" grev kararına uyup uymadıklarını denetleyebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla başka işyerlerinden işçileri, hatta aynı işyerinde sendika üyesi olmayan işçileri greve katma amaçlı eylemliliklerin önü kapatılmıştır. Demokratik bir toplumda gerekliliği ve ölçülülüğü tartışmalı olan bu yasak toplantı hakkının özü ile çelişmektedir.

2.5. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNÜ TAMAMLAYAN DİĞER ÖZGÜRLÜKLER

Hak ve özgürlükler söz konusu olduğunda, biri olmadan diğerinin de "uzuvsuz" kalacağı açıktır. Bu durumda bir özgürlüğü diğeri olmadan düşünmek, birinin diğerinden daha eksiksiz ya da hiyerarşik olarak diğerinden daha önemli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Toplanma ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü de diğer özgürlüklerle birlikte okunduğunda bütüncül bir anlam kazanır. Demokratik toplumlarda ifade, örgütlenme ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları ancak birlikte kullanıldıkları takdirde, toplumun yönetim sahnesinde olmayan kişiler görünür olabilecek, görüşlerini ifade edebilecek ve yönetenlerin siyasi manevralarının yönünü değiştirebileceklerdir. Söz konusu özgürlükler kullanılamadığı takdirde, direnme hakkı ve sivil itaatsizlik de halka ve hukuka rağmen hareket edenlere karşı, sözü egemenliğin asıl sahiplerine teslim eden yöntemlerdir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünü tam olarak kavrayabilmek için tüm bu hak ve özgürlükler ortak bir bağlamda ele alınmalıdır.

2.5.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün İfade Özgürlüğü ile Bağlantısı

Toplum, bireylerden oluşan, onların arzu, istek ve korkularını yan yana getirerek yaşanabilir bir zemin oluşturmaya çalışan bir örgütlenme çabası olarak nitelendirilebilir. Ancak bu zemini herkes için yaşanabilir kılmak, toplumun odağındaki bireylerin, düşünce ve hislerini, giyiniş ve görünüşlerinden, müziğe ve edebiyata kadar her türlü araçla ifade edebilmeleri, toplumdaki gelişmelerden haberdar olup eleştiri sunarak bu gelişmelere katkıda bulunabilmeleri ile mümkündür.

İfade özgürlüğü olarak tarif edilen bu özgürlük kişilerin düşüncelerini dışarı vurabilmelerini koruma altına almaktadır. Nitekim hukukla korunan düşünce özgürlüğü "bir iç alem özgürlüğü" olmayıp, yalnızca düşüncenin topluma yansıyan kısmıyla ilgilenir[184]. Düşünceyi salt bireysel bir ifadenin ötesine taşıyan, düşüncelerin örgütlenerek daha güçlü şekilde duyurulmasıdır ki bu ancak toplantı özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması ile mümkün olur[185].

İki hak arasındaki bu yakınlık bazı yargı kararlarında ifade özgürlüğünün genişletilerek toplanma hakkı yerine uygulanmasına kadar varmıştır. Örneğin Amerika'da son yirmi yılda toplantı sözcüğü kararlarda sadece yirmi kere geçmiş, asker cenazelerindeki protestolardan, Amerika'nın finans odağı Wall Street'te ekonomik ve sosyal eşitsizliklere karşı büyüyen Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketine kadar, doğrudan toplanma hakkı kapsamında olan çoğu durumda sadece ifade özgürlüğüne ilişkin normlar uygulanmıştır[186].

---

[184]Düşünce özgürlüğünü düşünme ve düşündüğünü açıklama özgürlüğü şeklinde ikiye ayırmak, ilkinin sınırsız ikincisinin ise sınırlı olduğunu ileri sürmek, "yapay olduğu kadar, 'düşünce özgürlüğü yoktur' demenin dolambaçlı bir biçimde söylenmesinden başka bir şey değildir.", **Çelenk**, Halit, Hukuk, Süreç Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1986, s.22.

[185] Bu nedenle Amerikan Anayasasında yapılan değişiklikle "akraba haklar" olarak atfedilen bu haklar ayrı ayrı tanınmış, ancak aynı madde içerisinde düzenlenmişlerdir, **Brod**, Nicholas S., "Rethinking a Reinvigorated Right To Assemble", Duke Law Journal, Cilt:63, Sayı:1, 2013, s.159 ve orada dipnot:25, s.160.

[186] **Brod**, s.160.

Her ne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşleri "ifade hakkı"nın toplu bir şekilde kullanımını içerse de toplantıların düzenlenmesi, kişilerin kalabalıklar halinde bir arada bulunabilme hakkı ve usulü, elbette bireysel ifade özgürlüğünden farklılaşmaktadır. Toplantı hakkının ifade hakkı ile önemli bir bağı olmakla birlikte farklı bir hak olması Anayasalarda ayrıca tanımlanarak koruma altına alınması ile sonuçlanmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini ayrı bir hak olarak değerlendirmeyen ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir parçası olarak gören[187] görüş artık azınlıkta kalmıştır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da dahil olmak üzere pek çok Anayasa ve uluslararası sözleşmede, bağımsız bir norm olarak düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkını, ifade özgürlüğünün bünyesinde alt bir başlık olarak düşünmek mümkün değildir[188].

Toplantı ve gösteri hakkı, yöneticilerin, büyük şirket ve ticaret tekellerinin izledikleri politikalar karşısında bireysel tepki ve ifadeleri dikkate almadığı noktada, düşünce ve eleştirileri, topluca ve dolayısıyla daha güçlü şekilde kamuoyuna iletmeye katkı sunduğu için önemlidir. Bu hakkın can alıcı niteliği olan kolektifliği sayesinde, tek tek bireyler, azınlıklar ve toplumda sosyal konumları gereği yeterli görünürlüğü elde edemeyen diğer tüm kesimlerin "bir diyalog ya da en azından bir monoloğu"[189] gerçekleştirmesi mümkün kılınmaktadır. Toplantı hakkını ayırt edici kılan kolektif niteliği içermemesi nedeniyle, kişisel düzeyde kalan eylem ve ifadeler toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü değil ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınır.

---

[187] **Mangoldt**, H./ **Klein**, F., Das Bonner Grundgesetz s. 300'den aktaran **Atalay**, s.15.

[188] Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ayrı bir hak olarak görmekle birlikte, Anayasa m.26'nın genel norm, toplanma hakkının ise özel norm olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Özel normun, genel normun yerini alarak uygulanması için her iki normun koruma alanı kesişmeli, özel normun içerdiği tüm unsurlar genel normun içerdiği unsurları kendinde toplamalı ve en az bir ek özelliğe daha sahip olmalıdır, daha ayrıntılı bilgi için bkz. **Sağlam**, Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.92,93. Ancak toplanma hakkı, düşüncelerin ifade edilmesi söz konusu olmasa dahi kişilerin bir araya gelebilmesini koruma altına aldığından her iki normun koruduğu değerlerin birebir örtüştüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir, aynı yönde, **Atalay**, s.16.

[189] **Babineau**, Gabriel, "La Manifestation: Une Forme d'Expression Collective", Les Cahiers de Droit, Cilt: 53, n:4, 2012, s.787.

Yine de bazı durumlarda her iki hakkın aynı anda kullanılması ve bu hakların koruma alanınlarının kesişmesi söz konusu olabilir. Örneğin bir gösteri yürüyüşünde pankartların ya da tişörtlerin üzerindeki yazı ve karikatürlerin yasaklanmasının veya söylenen marşın içeriğine müdahale edilmesinin, Anayasa'nın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti başlıklı 26. maddesi çerçevesinde mi yoksa toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin 34. madde kapsamında mı ele alınacağı önemli bir sorudur. Bu soruya verilecek cevap, söz konusu hakkın nasıl sınırlandırılacağını da ilgilendirir, çünkü her iki madde birbirinden farklı sınırlandırma rejimleri öngörmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü yalnızca millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlanabilirken; düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ise Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, Devlet sırrı olan bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının, meslek sırlarının korunması gibi amaçlarla sınırlandırılabilir. Bu hakların sayılan amaçlar söz konusu olduğunda ne şekilde kısıtlanabileceğini düzenleyen kanunlar da birbirinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bir olayda hangi hakkın kullanımının söz konusu olduğu, başvurulacak sınırlandırma rejimi açısından önem taşır.

Bir müdahalenin bu haklardan hangisinin kapsamına girdiği somut olayın şartlarına göre değerlendirilmelidir. Örneğin AİHM, Schwabe ve M.G/Almanya kararında[190], G8 zirvesini protesto etmek amacıyla yola çıkan iki göstericinin, bir kamyonet yanında bekledikleri sırada durdurulup kamyonette yapılan aramada "tüm tutsaklara özgürlük" ve "hepsini serbest bırakın" yazılı pankartların bulunmasının ardından gözaltına alınmalarını incelemiştir. Göstericiler bu olayda hem görüşlerini ifade etme haklarının hem de gösteriye katılma haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. AİHM, olayda temel ihlalin, göstericilerin gözaltına alınmaları sonucu protestoya katılamamaları olduğunu tespit etmiş; göstericilerin

[190]AİHM, Schwabe and M.G v. Germany, Başvuru No:8080/08 ve 8577/08, Karar T:01.03.2013, http://hudoc.echr.coe.int/, para. 99,100.

toplantıya katılabilmeleri mümkün olsa, fikirlerini ifade etme şanslarının da olabileceğini belirterek henüz gösteriye katılma imkanının dahi sağlanmadığı bu aşamada olayı toplanma hakkı kapsamında incelemiştir. Bunun yanı sıra, örneğin gösteriye katıldığı için bir avukatın yaptırma uğraması, bir toplantı sırasında yaptığı konuşma nedeniyle bir devlet görevlisinin hapse atılması, güneydeki halklar arası buluşma toplantısına Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşının katılmasının engellenmesi üzerek AİHM'ye yapılan başvurularda, Mahkeme yapılan müdahaleleri doğrudan toplanma hakkı kapsamında incelemiştir[191].

Bir ihlalin toplantı hakkı kapsamında incelenmesi, olayda ifade özgürlüğünün koruma alanının tamamen dışına çıkıldığı anlamına gelmeyecektir. Toplantı sırasında fikirlerin paylaşılabilmesi de toplanma hakkının bir parçasıdır ve bu fikirler mutlak suretle korunmalıdır. Söz konusu korumanın kapsamı tartışılırken elbette ifade özgürlüğüne ilişkin kural ve içtihatlar da dikkate alınmalıdır.

Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının salt "toplanmanın teknik boyutunu", başka bir deyişle belli bir saatte, belli bir alanda buluşularak bir araya gelinmesini koruduğunu söylemek mümkün değildir[192]. Dışarı yansıtılan fikirler, sloganlar, iletilmek istenen toplu mesajlar da hakkın koruma alanı içerisinde görülmelidir. Aksi halde toplantı hakkı yalnızca bir araya gelme halini düzenleyen kurallar yığınından ibaret olacaktır. Oysa söz konusu hak, iletilmek istenen mesajın hep birlikte duyrulmasını da korumakta; mesaja ilişkin kısıtlama yapılması, toplantının amacının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, toplantı sırasında iletilmek istenen düşünceye ilişkin değerlendirme yapılırken, ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatlar ışığında yorum yapılmalıdır[193]. İfade özgürlüğü

---

[191] Verilen örneklere ilişkin davalar sırasıyla: Ezelin/Fransa, Başvuru No:11800/85, K. 26.04.1991, Osmani and Others v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia", Başvuru No. 50841/99,11.10.2001, Djavit An v. Turkey, Başvuru no: 20652/92, T.20.02.2003, http://hudoc.echr.coe.int.

[192] **Enders**, Christoph, "Das Verhältnis der Versammlungsfreiheit zur Meinungsfreiheit unter dem Grundgesetz", Seminar "Liberalität und Begrenzungsaufgabe des Versammlungsrechts", Universität Leipzig, 2015-2016, http://staatundverwaltung.jura.uni-leipzig.de/sites/uni-leipzig.de.enders/files/Seminararbeit_Charlotte_Korenke.pdf, s.9-11, Erişim Tarihi:25.06.2016.

[193] AİHM de Öllinger/Avusturya kararında toplantı hakkının "kendine has otonom rolü ve özel uygulama alanı" olduğunu vurguladıktan sonra, toplantı hakkı kapsamında değerlendirme yapılırken ifade özgürlüğünden de yaralanılabileceğini vurgulamaktadır, **Tanyar**, s.599.

gibi toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkının da koruma alanı sadece toplumun geneli tarafından savunulan ve kabul gören düşünce ve fikirlerden ibaret değildir; dolayısıyla toplumun genelini rahatsız edebilecek, endişelendirip bazen şok etkisi yaratabilecek fikirleri savunma amacıyla yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri korunmalıdır[194]. Yine ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatlar uyarınca; toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hükümet politikalarına ilişkin söylemlerin daha sert olabileceği kabul edilmelidir[195], işgal ettiği üst mevki sebebiyle hükümeti eleştirme, özel kişileri ve hatta politikacıları eleştirmekten daha büyük hoşgörüyle karşılanmalıdır[196]. Bir toplantı sırasında yetkilerini kötüye kullanan kamu görevlilerinin isimleri açıklanabilir[197]; yargı mensupları eleştirilebilir[198] ve bunların yanı sıra toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında kamu makamlarının haksız bulunan uygulamalarına karşı şiddet içermeyen direniş çağrısı yapılabilir[199].

Bu iki hak arasındaki bağ, kimi zaman yargı içtihatlarında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, kişilerin kendilerini ifade etme yöntemi olarak kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yoruma özellikle 2911 s. Kanun kapsamında yargılanan kişilerin 2 Temmuz 2012'de yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanun[200] hükümlerinden yararlanabilmeleri için başvurulmuştur. Basın ve ifade özgürlüğünün sıklıkla tartışmaya açıldığı ve Türkiye'nin dünyada en çok gazetecinin tutuklu olduğu ülkeler arasında hızla yükseldiği 2011 yılının ardından[201] düzenlenen bu Kanun, geçici 1. maddesi ile 31 Aralık 2011 yılına kadar

---

[194] **Doğru**, Osman/**Nalbant**, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayınları, 2. Cilts, 1. Baskı, Ankara 2013, s.430 ve orada bu yönde örnek gösterilen AİHM kararı için bkz. Plattform Ärzte Für Das Leben /Avusturya, Başvuru No:10126/82, 21.06.1988.

[195] Sürek ve Özdemir/ Türkiye, AİHM Başvuru No: 23927/94 ve 24277/94, Karar T.:8.97.1999, s.28, **Bıçak**, Vahit, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, Ütopya Basın Yayın Ltd. Şti., 1. Baskı, Ankara 2002, s.28.

[196] Castells/İspanya, Başvuru No: 11798/85, Başvuru T.: 23.04.1992, **Doğru/Nalbant**, s.330

[197] Sürek/Türkiye Davası No:2, AİHM Başvuru No. 24122/94, T:8.07.1999, **Bıçak**, s.24

[198] De Haes ve Gijsels/Belçika, AİHM Başvuru No:7/1996/626/809, T.: 24.02.1997, **Bıçak**, s.22.

[199] İncal/Türkiye, AİHM Başvuru No: 41/1997/825/1031, T.: 9.06.1998, **Bıçak**, s.30.

[200] Kanunun tam adı 6352 Sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun'dur; R.G. Tarih: 05.07.2012, Sayı: 28344.

[201] **Comittee to Protect Journalists Special Report**, Number of Jailed Journalists Sets Global Record,11.12.2012,**https://www.cpj.org/reports/2012/12/imprisoned-journalists-world-record.php**, Erişim Tarihi:01.08.2016.

basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenmiş olan ve temel şekli adli para cezasını ya da üst sınırı beş yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiren suçlar yönünden soruşturma, kovuşturma veya infazın ertelenmesine ilişkin kurallar getirilmiştir. İlgili Kanuna göre 31 Aralık 2011 tarihine kadar basın yayın ya diğer düşünce açıklama yöntemleriyle beş yıldan az hapis cezası gerektiren bir suç işlediği iddia edilen kişilere hapis cezası verilmemesi, bunun yerine kamu davası açılmasının veya kovuşturmanın ertelenmesi gerektiği belirtilmiş; eğer bu kapsamda yapılan yargılamanın sonucunda kesinleşmiş mahkûmiyet hükmü söz konusuysa da infazının ertelenmesine karar verilmesi öngörülmüştür.

Yargıtay 6352 s. Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından, "toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması barışçıl amaçlarla yapıldığı, silahsız ve saldırısız olduğu sürece 6352 s. Kanun çerçevesinde değerlendirilmelidir" diyerek 31 Aralık 2011 tarihine kadar gerçekleştirilmiş Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırılık teşkil eden eylemler için de 6352 sayılı Kanun'un dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu yorumun bir sonucu olarak, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü ithamıyla yapılan yargılamalarda, 6352 s. Kanun dikkate alınmaksızın kişilere hapis cezasına hükmedildiği takdirde, Yargıtay verilen hükümleri bozmuştur[202]. Ancak silahsız ve barışçıl toplantı veya gösteri yürüyüşleri açısından yapılan bu yoruma katılmak mümkün değildir. Bu tür barışçıl gösteriler, Anayasa m.90 uyarınca AİHS ve AİHM içtihatları öncelikle dikkate alındığında hukuka uygun olduğundan, bunlara katılanlar hakkında 6352 s. Kanun kapsamında hapis cezası vermemek veya verilen cezayı ertelemek bir yana, herhangi bir soruşturma veya kovuşturma işlemi yapılmaması gerekir[203].

Bir eylemin 6352 s. Kanun çerçevesinde düşünce ve kanaat açıklama kapsamında kalması için Yargıtay öncelikle kullanılan yöntemin meşru olması,

---

[202] Yargıtay 16. CD, E. 2015/1404, K. 2015/1868, T. 17.6.2015, www.kazanci.com.
[203] Urcan and Others v. Turkey, Başvuru No: 23018/04, 23034/04, 23042/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 and 23676/04, T.17.07.2008, Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, Başvuru no. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 ve 32138/02, 18.12.2007, http:// hudoc.echr.coe.int.

mutat sayılması, ifade ve kanaat açıklama hakkının özüne aykırı olmamasını aramaktadır. Bu bağlamda örneğin bir gösteri sırasında molotof kokteyli atılmasının düşünce açıklama aracı kabul edilemeyeceği ve failin 6352 s. Kanun'dan yararlanamayacağı Yargıtay kararlarında belirtilmektedir[204]. Bu tezin konusunu oluşturan direnme suçu açısından ise özellikle 2911 s. Kanun'un direnme başlıklı 32. maddesinin ilk fıkrasında yer alan pasif direnme hareketi barışçıl bir yöntem olması nedeniyle kişilerin kendilerini ifade etme aracı olarak görülerek 30 Aralık 2011 yılına kadar bu fıkra kapsamında yapılan yargılamalarda 6352 s. Kanun göz önüne alınmış[205], verilecek cezalar veya bu cezaların infazı ertelenmiştir.

2.5.1.1. Topluma Sesleniş ve Bildiri Dağıtımının İfade Özgürlüğü Kapsamında Kabul Edilmesi

AİHM ve BM İnsan Hakları Konseyi kişisel düşünce açıklaması olarak kalan sembolik ifade, hareket ve eylemlilikleri kolektif boyutu olmaması sebebiyle toplanma özgürlüğü kapsamında değil doğrudan ifade özgürlüğü kapsamında korumaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, John Coleman/Avusturalya kararında ulusal kanunlara aykırı şekilde belediyeden izin almadan alışveriş merkezi yakınındaki çeşmenin kenarına çıkarak elinde bayrakla 15-20 dakika boyunca politik konuşma yapan kişinin hareketini[206] toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında incelememiş ve ifade özgürlüğü çerçevesinde ele almıştır.

Bildiri dağıtma eylemleri de toplanma ve gösteri yapma çerçevesinde değil bireysel olarak fikirlerini açıklama kapsamında kabul edilmektedir. Buna örnek olarak Arrowsmith kararında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Kuzey İrlanda'ya asker gönderilmemesi için askeri birlikte bildiri dağıtılmasına ilişkin olayı, bildiri

---

[204] Yargıtay CGK., E. 2013/9-386, K. 2014/353, T. 11.7.2014, www.kazanci.com.
[205] Yargıtay 9. CD., E.2013/269, K.2014/3144, T.18/03/2014, www.kazanci.com.
[206] Patrick Coleman v. Australia, Communication No. 1157/2003, U.N. Doc. CCPR/C/87/D/1157/2003, 10.08.2006. Kararın 4.6' numaralı paragrafında, toplantı kavramından bahsedebilmek için birden fazla kişinin bir araya gelmesi gerektiği, olayda aynı amaçla bir araya gelmiş kişilerin söz konusu olmadığı ve pasif bir şekilde konuşmayı dinleyen kişilerin bulunmasının bu kişilerin toplantıya katılması olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmiş, dolayısıyla Coleman'ın kendi başına hareket ettiği tespit edilmiştir, http://hrlibrary.umn.edu/undocs/1157-2003.html.

dağıtan kişinin yanında başka kişiler bulunsa dahi dağıtma eylemi bireysel olarak gerçekleştirildiği için AİHS'nin ifade özgürlüğü başlıklı 10. maddesi çerçevesinde incelemiştir[207].

2.5.1.2. Basın Açıklamalarının İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilmesi

Basın açıklamaları genellikle toplu bir grup ya da örneğin sendika gibi kuruluşlar tarafından yapılmakla birlikte kısa süreli olmaları, genellikle açıklamanın ardından dağılınması şeklinde gerçekleşmeleri sebebiyle kamu düzeni üzerinde daha büyük etkisi olan toplantı ve gösterilerden farklı şekilde ele alınmaktadır. Elbette basın açıklamalarının ilgili bildirinin okunmasından sonra devam etmesi halinde "toplantıya", açıklama sonrasında yürüyüş yapılması halinde "gösteri yürüyüşü"ne dönüşerek 2911 s. Kanun kapsamında değerlendirilmesi gündeme gelebilir. Burada tartışmalı olan husus salt kamuoyunu basın kanalıyla bilgilendirme amacıyla yapılan açıklama sırasında uygulanması gereken hükümlere ilişkindir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü şeklinde cereyan etmeyen basın açıklamalarının 2911 s. Kanun'daki bildirim, düzenleme gibi yükümlülüklere tabi tutulup tutulmayacağı Kanun'da açıkça düzenlenmemiştir.

Bu konuda AİHM, Karademirci ve diğerleri davasında Tüm Sağlık-Sen ve Eğitim-Sen tarafından gerçekleştirilen basın açıklamasını toplantı olarak değerlendirmemiş, İzmir Atatürk Sağlık Meslek Lisesi önündeki 25 kişinin katıldığı bu açıklamayı ifade özgürlüğü maddesi kapsamında incelemiştir[208]. Danıştay da basın açıklamalarına ilişkin idare tarafından yapılan işlemleri incelerken basın açıklamalarını "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kapsamında demokratik bir

---

[207]Arrowsmith/İngiltere, Başvuru No: 7050/75, T.: 16.05. 1977, **Tanyar**, s.603.
[208]Karademirci and Others v. Turkey, Başvuru No: 37096/97 ve 37101/97,T.:25.01.2005, www.hudoc.echr.coe.int.

hak olarak" görmekte, bu hakkın sınırlandırılmasında Anayasa'nın düşünceyi yaymaya ilişkin Anayasa'nın 26. maddesindeki özel sınırlama sebeplerinin gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir[209].

Yargıtay ise basın açıklamaları hakkında herhangi bir sınıflandırma yapmamakta, ancak 2911 s. Kanun'da aranan şartları birebir uygulamaktan kaçınarak esnek bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 2004 tarihinde verdiği bir kararda[210] sendika başkanı, dönem sözcüsü ve şube başkanları olan sanıkların, maaş zammı talep etme, zorunlu tasarrufların ödenmemesini eleştirme, kamu çalışanlarının hak ve menfaatlerini korunmasını sağlama amacıyla düşünce ve istemlerini kamuoyuna açıklayan bir basın açıklaması yapmalarının ve hiçbir uyarı yapılmadan dağılmalarının demokratik tepki mahiyetinde olduğu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırılığın söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Başka bir kararında Yargıtay, Sivas olaylarının yıldönümünde, siyasi bir partinin merkezinin de bulunduğu bir iş hanının girişinde aniden toplanan 15-20 kişilik farklı siyasi parti, dernek ve sendikalardan oluşan grup tarafından bildiri okunmasını da benzer şekilde 2911 s. Kanun'daki "bildirim" ve "düzenleme" gibi yükümlülükleri aramaksızın hukuka uygun bulmuştur[211].

Her ne kadar yargı kararlarında basın açıklamaları 2911 s. Kanun'daki yükümlülüklere tabi tutulmasa da pratikte basın açıklamalarına kolluk görevlileri tarafından sıklıkla müdahale edildiği gözlemlenmektedir. Basın açıklamalarına ilişkin hüküm boşluğunu gidermek amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından genelgeler yayınlanmıştır. Bu konuda 11.06.2004 tarihinde yayınlanmış 2004/100 sayılı Genelge'nin yerini 02 Kasım 2012 tarihinde 2012/64 sayılı Genelge almıştır.

---

[209] Danıştay 10. Dairesi, E:2006/1121, K:2008/6958, T:24.10.2008, **Şahin**, Yahya, "Danıştay Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Sınırlamaları", Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi 5. Yuvarlak Masa Toplantısında Sunulan Metin, 2010, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/sunumlar/SahinDanistayIfadeOzgurlugu.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2016., s.2,3.

[210] Yargıtay 8. CD, E.2003/3291, K. 2004/5569, T.17.06.2004, www.kazanci.com.

[211] Yargıtay 8.CD., E.2002/1414, VK. 2002/5788, T.02.05.2002, **Şirin,** 30 Soruda, s.24.

2004 tarihli mülga Genelge'de kanunda açık bir düzenleme yapılana kadar, basın açıklamalarının sınırlarının ilgili Genelge ile çizileceği belirtilmiştir. Genelge, basın açıklamalarını açıkça 2911 s. Kanun dışında bırakmış, bir saati aşmayan basın açıklamalarının ifade özgürlüğü kapsamında korunacağını, açıklamaların pankart, slogan ve dövizlerle desteklenebileceğini, bu açıklamalar sırasında megafon veya başka cihazların da kullanılabileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra önemli bir güvence olarak siyasi parti, dernek, vakıf, sendika gibi örgütlerin kapalı yer toplantılarının, seminer, konferans ve basın toplantısı gibi etkinliklerinin video ve fotoğraflarının doğrudan kolluk görevlilerince alınması yasaklanmış, basın açıklamalarına karşı esnek davranılması gerektiğinin altını çizilmiştir[212]. Söz konusu Genelge ile bazı önemli sınırlamalar da getirilmiştir. Örneğin basın açıklamaları açısından yalnızca 1 saatlik süre öngörülmüş, yetkili mülki amirlerin gerektiğinde bazı kurum ve kuruluşların yakınında basın açıklaması yapılmasını engellemeleri mümkün kılınmıştır.

Bu Genelge'nin yerini alan 2012 tarihli Genelge'de ise[213] basın açıklaması hakkının bazı sivil toplum kuruluşları tarafından kötüye kullanıldığı iddia edilerek basın açıklaması yapmak amacıyla bir yerden başka bir yere "kamu düzenini bozacak şekilde gösteri amaçlı toplu yürüyüş yapılamayacağı", yalnızca "elle taşınan ses yükseltici araçların" kullanılabileceği ve basın açıklaması yapılamayacak yerlerin mülki idari amir tarafından belirlenip uygun vasıtalarla

---

[212] **Şirin**, 30 Soruda, s.26,27.

[213] İlgili Genelge İçişleri Bakanlığı sitesinde bulunamamaktadır. Bu durum hukuk devletinin temel unsurlarından olan açıklık ilkesine aykırıdır. Genelge ile ilgili ayrıntılı bilgiler, İl Emniyet Müdürlüğü tarafından Muş Valiliğine 16.06.2012 tarihinde gönderilmiş bildirimden edinilmiştir, http://www.mus.pol.tr/Duyurular/Documents/16.06.2014-Basin_Aciklamasi_Yapilamayacak_Yerler.pdf, Erişim Tarihi:10.07.2016. Bu nitelikte düzenlemelerin sadece idari kurumlara gönderilip halkın erişimine açılmamasına ilişkin Türkiye Barolar Birliği de "yasal düzenlemelerin çoğunlukla muhatabının sıradan insanlar olduğu hesaba katılarak, mümkün olduğu ölçüde herkesin erişebileceği yöntemlerle" bulunabilmeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Nitekim "dış dünyayı etkileyen yönleri bulunmasına rağmen kamuya açıklanmayan, erişimi bakımından bir standarda bağlanmayan bu nitelikteki idari işlemler, sadece "şeffaf devlet" ilkesi değil "hukuki belirlilik" ilkesi açısından da birer ihlâl kaynağı haline gelebilmektedir.", **Türkiye Barolar Birliği Kamu Hukukçuları Platformu**, Hukuk Güvenliği, Şen Matbaa, Ankara 2015, s.55,56.

kamuoyuna duyrulabileceği belirtilmiştir. Genelgenin daha ilginç kısmı ise Genelge hükümlerine uyulmadığı takdirde söz konusu basın açıklamasının "2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu" ve ilgili diğer kanunlara tabi tutulacağının belirtilmesidir. 2911 sayılı Kanun çerçevesinde kanuna aykırı nitelik kazanan toplantılara ve bu toplantılar sırasındaki hareketlere ilişkin cezai yaptırımların da öngörüldüğü düşünüldüğünde, salt idare tarafından yayınlanan bir genelge ile bu genelgeye aykırı hareketlerin 2911 s. Kanun'a yapılan atıf nedeniyle özgürlüğü kısıtlayıcı bir yaptırıma tabi tutulması mümkün değildir. Bu durum hukukun en temel kurallarından "kanunsuz suç olmaz", "kanunsuz ceza olmaz" ilkelerini birleştiren kanunilik prensibine aykırıdır. Nitekim Anayasa m. 38 açıkça "ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur" ve "idare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz." demektedir. Bu nedenle ifade özgürlüğü gibi temel bir hakka ilişkin basın açıklamalarının idare tarafından sınırlandırılması ve çizilen sınırlara aykırı davranışlar için bir genelge gereği 2911 s. Kanun'daki özgürlüğü kısıtlayıcı hükümlerin uygulanması mümkün değildir. Sonuç olarak, basın açıklamalarına ilişkin düzenlemelerin çerçevesi bir an önce kanunla çizilmelidir.

2.5.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Dilekçe Hakkı ile İlişkisi

Dilek ile şikâyet arasındaki nazik ayrım Türkçede hem gündelik ilişkilerde hem de idare eden ile idare edilenler arasındaki diyaloglarda her zaman önemli olmuştur. İdare edilenler, sunulanın ötesinde bir hizmet beklerken, bunu "dilek" şeklinde bildirdikleri takdirde bu durum "gayet tabii"[214] bulunurken, hizmetlerin işlemediği ya da hak ihlallerinin doğduğu noktada gündeme gelen "şikâyetler" dilekler kadar hoşgörüyle karşılanmamıştır. Dilek ve şikayetlere cevap vermenin bir merhamet gösterme veya lütuf etmenin ötesinde bir zorunluluk olarak kabul edilmesinin ardından; dilekçe yazma ve yazılan dilekçeye cevap alma bir hak olarak düzenlenmiş; bu hak idare üzerinde önemli bir baskı oluşturma aracı olmuştur.

---

[214] **Armağan**, Servet, Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972, s.1,2.

Dilekçe hakkının kullanım oranı ve bu hakkın kullanılmasına verilen önem, aslında bir ülkenin rejimine dair önemli bir göstergedir. Örneğin, dilekçe vermeyi kendi otoritelerine karşı çıkma olarak algılayan, dilekçelere soruşturma, uzaklaştırma ve cezalandırmalarla cevap veren bir idarenin demokratik bir idare olduğunu ileri sürmek oldukça güç olacaktır.

Dilekçe hakkı Anglo-Sakson hukukunda daha çok "şikâyet hakkına" yaklaşmakta, bir uzantısı da hükümetten, kraldan ve yargıdan kişisel hakların korunmasını ve idarenin işlem ve eylemlerinden doğan zararların giderilmesini talep etmeyi içermektedir. Böylelikle yürütmenin hatta kralın hesap vermesi için kapılar aralanmıştır[215]. Elbette İngiliz Anayasası'nın temel prensibi hele ki 18. yüzyılda kralın kişisel olarak herhangi bir ihlalde bulunma ihtimalinin olmadığı, dolayısıyla kişisel sorumluluğunun söz konusu olamayacağıdır[216]. Dilekçe hakkı doğrudan krala yönelik bir dava açma olanağı tanımasa da bu hak kapsamında yargı ve diğer organlar aracılığıyla uğranılan zararın giderilmesi mümkün kılınmıştır.

Dilekçe hakkını toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yaklaştıran nokta ise hukuka uygun bir protesto biçimi olarak kullanılabilmesi ve (verilen dilekçelerin gerçekten değerlendirildiği bir sistemde) halkın idari sürece ilişkin fikir ve şikayetlerini ilgili kişilere iletebilmesidir. Nitekim bu nedenle Amerikan Anayasası'nda yapılan ilk değişiklikle dilekçe hakkı ifade, basın, toplanma özgürlüğü ile birlikte düzenlenmiştir. Genellikle dilekçe hakkı bireysel bir hak olarak değerlendirilip kolektif hakların gücünden yoksun görülmektedir. Ancak söz konusu değişiklikle Amerikan Anayasası'nda sadece bir kişinin değil "kişilerin dilekçe hakkı"ndan bahsedilerek bu hakkın kolektif niteliği vurgulanmıştır[217].

---

[215] **Pfander**, James E., "Sovereign Immunity And The Right To Petition: Toward A First Amendment Right to Pursue Judicial Claims Against The Government", Northwestern University Law Review, Cilt:91, Sayı: 3, 1997, s.900,901.

[216] **Pfander**, s.901 ve orada dipnot 6.

[217] **Amar**, Akhil Reed "The Bill of Rights as a Constitution", Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper: 1033, Yale Law Journal, Cilt:100, 1992, s. 1146,1155.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da dilekçe hakkının düzenlendiği m. 74'te söz konusu hakkın sahibi "vatandaşlar" ve "yabancılar" şeklinde çoğul bir kalıpla düzenlenmiştir.

Tüm bu nedenlerle dilekçe hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına benzer bir şekilde, bireylerin ve çözümsüz bırakılan sorunların duyurulmasını sağlamaya hizmet etmektedir. Dilekçe hakkının kullanımının önemli bir yol olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır; çünkü bu hak aynı zamanda cevap verilme, dikkate alınma ve en kötü ihtimalle dinlenilmiş olma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir[218].

Nitekim dilekçe hakkının öneminin anlaşılmasıyla, 17. yüzyılda daha çok kişisel amaçlar için kullanılan bu hak, daha sonra toplu bir protesto yöntemine dönüşmüş ve özellikle köleliğin kaldırılması için mücadelede Avrupa ve Amerika'da en çok başvurulan yöntemlerden biri olmuştur. Örneğin İngiltere'de meclise köleliği kaldıran bir yasa düzenlemesi için gönderilen dilekçelerin sayısı 1792 yılında beş kat artarak 400 000 kişiye ulaşmıştır. Dilekçe yazma hakkının kadınlara da tanınmasının ardından kadınların ve işçi sınıfının da katılımıyla 1833 yılında tek bir dilekçe 180 000 imzayla meclise sunulmuş ve imzacıların birlik olup kamusal alanlara taşması sonucu meclis konuyu dikkate almak ve köleliği kaldıran yasayı yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır[219].

Bu konuda Türk mevzuatı incelendiğinde, öncelikle 1961 Anayasası'nda dilekçe hakkının öznesinin çoğul olarak belirtildiği ve hakkın toplu kullanımına ilişkin hiçbir sınırlamaya yer verilmediği görülmektedir. Ancak 1965 yılında çıkarılan Devlet Memurları Kanunu[220] 125. maddesinin c fıkrasının h bendinde; devlet memurlarının "toplu müracaat veya şikâyette bulunma" fiilini gerçekleştirmeleri halinde memurlara aylıktan kesme yaptırımı uygulanacağını

---

[218] **Amar**, s.1156

[219] Elbette bu yasaların çıkartılmasında aynı dönemde Barbados (1816), Demerara (1823) ve Jamaica (1831) gibi Avrupa ülkelerinin kolonilerinde baş gösteren ayaklanmaların etkisi göz ardı edilemez, **Drescher**, Seymour, "Civil Society and Paths to Abolition", História (São Paulo), Cilt:.34, Sayı:2, Haziran-Aralık Sayısı,2015, s.31,32,35.

[220] 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, R.G Sayı:12056, Tarih:23.07.1965.

düzenlemektedir[221]. Özellikle memurların dilekçe hakkının kısıtlanmış olmasının arkasında, memurları kamunun uzantısı olarak gören, yönetimin hatalı uygulamaları karşısında suskun kalmalarını bekleyen bir anlayış bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu anlayışın sonucu olarak memurların sendikal hakları, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları gibi toplu dilekçe hakları da uzun yıllar boyunca kısıtlanmıştır[222].

Dolayısıyla dilekçe hakkının bireysel ve kolektif boyutu olan bir hak olduğunu, özellikle toplu olarak kullanıldığı durumlarda siyasete katılma imkânı tanıması bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşüne yaklaştığını söylemek mümkündür. Ancak halkın eğilimini ve idarenin işlem ve eylemlerin yerindeliğini[223] ölçmeye yardımcı olan bu hakkın etkili olabilmesi için dilekçelerden sonuç çıkarması gereken kurum ve organların kendilerine düşen görevi yerine getirmeleri ve hareketsiz kalmamaları gerekir; aksi halde dilekçe hakkı Anayasa'da sadece şeklen var olan bir hak olarak kalacaktır.

2.5.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Direnme Hakkı ile İlişkisi

Hukuk devleti olarak tanımlanan ve demokrasinin içkinleştiği toplumlarda, Anayasa tüm kuralların doğum noktası ve keyfi şekilde kısıtlanamayacak temel hakların baş koruyucusudur. Demokratik anayasalarda öngörülen tüm organ ve

---

[221]Oysa Meclis Komisyonuna 1974-1977 yılları arasında sunulan dilekçelerin mesleklere göre dağılımını gösteren araştırma, dönemin politize ortamında değişik dengeler arasına sıkışmış, özlük hakları, atama ve yükselmelerine ilişkin keyfi uygulamalar sebebiyle sürekli kaygı yaşayan kamu görevlilerinin, en fazla dilekçe veren meslek grubu olduğunu göstermektedir. Araştırma ve çizelge için bkz. **Kazancı**, Metin,"Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim", AÜSBFD, Cilt:32, Sayı:1,1977, s.136,137.

[222] İlgili maddenin iptali 2010 yılında Anayasa Mahkemesinin kararı ile mümkün olmuş, Mahkeme kararında Anayasa'nın 74. maddesinde dilekçe hakkının ayrım yapılmaksızın herkese tanındığı, kamu görevlilerine her türlü kolektif hakkın tanındığı bir dönemde, memurlara toplu müracaat veya şikayet nedeniyle disiplin cezası uygulamanın Anayasa'ya aykırılık teşkil ettiği ve bu sınırlamanın kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu davada Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesini Anayasa Mahkemesi'ne taşıyan Bursa 1. İdare Mahkemesinin itiraz gerekçeleri de not düşülmeye değerdir. İdare Mahkemesi birkaç memurun aynı dilekçe ile yaptığı şikâyetin toplum düzenini nasıl veya ne yönde bozacağının meçhul olduğunu, "aynı içerikli dilekçenin ayrı ayrı imzalanıp verilmesi suç oluşturmazken, tek dilekçenin birlikte imzalanmasının yaptırıma uğratılmasının demokratik hukuk devletiyle bağdaşmasının mümkün olmadığı"nı belirtmiştir, ayrıntılar için bkz. Anayasa Mahkemesi, E.2008/111, K. 2010/22, T.28.01.2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111210-4.htm.

[223] **Kazancı**, s.144.

müesseseler, hak ve özgürlüklerin korunması için seferber edilmiştir; ancak bunlar her zaman koruyucu bir zırh sağlamayabilir. Demokrasinin sunduğu olanakları kötüye kullanıp bu zırhları teker teker yok eden, toplumun çıkarını gözetmeden hareket eden yönetimlere karşı direnme meşrudur ve hatta bazı ülkelerde pozitif hukukla tanınan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır[224].

Direnmeyi bir hak olarak tanıyan metinlerin ilk örneği olmamakla birlikte[225] önemli örneklerinden biri 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'dir. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin[226] ardından, Fransa'nın 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi, bunun yanı sıra Hitler rejimine tanık olmuş Almanya'nın Federal Anayasası, katliamlara tanık olan Ruanda'nın, başka ülkeler arasında el değiştirmiş ve sonunda bağımsızlık kazanmış Litvanya'nın, Chavez'in yönetime gelmesinin ardından Venezuela[227]'nın ve darbe sonrası 1961 yılında Türkiye'nin Anayasası gibi daha pek çok Anayasada demokratik ilkelere uygun ve insan haklarına saygılı bir yönetim söz konusu değilse, geçmiş tecrübelerin yaşanmaması için halkın direnmesi teşvik edilmiş ve direnme hakkı pozitif bir norm olarak düzenlenmiştir. Bugün direnme hakkına bu açıklıkta yer vermeyen 1982 Anayasası'nın başlangıç bölümünde dahi, Anayasa "Türk milleti tarafından, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi" edilmekte, böylelikle halkın

---

[224] **Kapani**, Münici, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları,7. Baskı, Ankara,1993, s.301.

[225] Aslında Antik Çağ'da da direnme hakkının öncü izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin Atina Sitesi Senatosunun aldığı bir kararda "kurulu demokrasi düzenini yıkan ya da demokrasi yıkıldıktan sonra kurulan siyasi rejimde görev alan kimseye, Atina halkının düşmanı gözü ile bakılsın; bu düşmanı öldüren şahıs ve ona yardım edenler insanlar ve tanrılar önünde suçsuz sayılsın" denilerek demokratik rejimi yıkarak gayrimeşru bir şekilde yönetime gelenlere karşı gerekirse şiddet kullanarak direnme koruma altına alınmıştır, bkz. **Göze**, Ayferi, "Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XXXVI, S.1-4, 1971, s.29.

[226] Bildiride "Hükümetler, bireylerin yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişmek gibi doğal, devredilmez haklarını sağlamak içindir; eğer bir hükümet bu amaçlardan saparsa halk onu değiştirmek veya devirmek hakkına sahiptir" denilmektedir.

[227] **Ginsburg**, Tom/ **Lansberg**, Daniel /**Versteeg**, Rodriguez Mila,"When to Overthrow Your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions", UCLA Law Review, Cilt:60, Sayı: 1184,2013, s.1211,1216.

Anayasayı çiğneyenlere karşı direnmesinin dolaylı olarak dile getirildiği ileri sürülmektedir[228].

Anayasalarda ve bildirgelerde açık bir tanımı yapılmamakla birlikte günümüzde baskıya karşı direnmenin genel olarak iki şekli bulunduğu kabul edilmektedir. Bunlardan ilki kuvvete başvurarak temelden bir değişiklik öngören, kimi zaman isyan kimi zaman devrim olarak şekillenen "aktif direnme"[229], ikincisi ise haksız uygulama ve yasalara şiddet kullanmadan karşı durmayı içeren "pasif direnme"dir. Direnmeyi genel hatlarıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ve diğer mücadele türlerinden ayırt edebilmek için teori ve pratikte üzerinde durulan unsurların altı çizilmelidir. Bu nedenle önce aktif sonra pasif direnmeyi oluşturan karakteristik özelliklerin üzerinde durulacaktır.

2.5.3.1. Aktif Direnme

2.5.3.1.1. Hukuk Dışı Bir İktidarın Bulunması

İktidarın hukuk dışı yollarla ele geçirilmiş olması söz konusu olabilir. Örneğin darbe ya da başka bir ülkenin işgaliyle kurulan kukla bir hükümetin söz konusu olduğu durumlarda, iktidar hukuk dışı yollarla elde edilmiş olacaktır. Kanun, kural ve kurumlarca benimsenen iktidarın gasp edildiği[230], toplumun istek ve iradesinin dışında hareket edildiği bu tür durumlarda halkın hukuk dışı iktidara itaat etmesi beklenmemelidir.

Hukuka aykırı şekilde güç elde etmemiş, aksine seçimle yönetime gelmiş iktidar da zorba bir iktidara dönüşebilir ve Anayasa'nın öngördüğü mekanizmaları lağvedebilir. Bu durum yalnızca faşist sistemde gerçekleşmez. Bir iktidarın kaynağını demokratik rejim kuralları çerçevesinde çoğunluğun iradesinden alması, keyfi olmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim bir iktidarı keyfi ve zorba

---

[228] **Taşkın**, Ahmet, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", TBB Dergisi, Sayı 52, s.56 ve **Aliefendioğlu**, Yılmaz, "Direnme Hakkı", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE, 2002, s. 399.

[229] **Candan**, Kadir/**Bilgin**, Murat, "Sivil İtaatsizlik", Yasama Dergisi, Sayı:19, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, 2011, s.68.

[230] **Göze**, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi,7. Baskı, İstanbul 1995, s.159.

olmasını engelleyen bu iktidarın kaynağının neye dayandığı değil, nasıl sınırlandığıdır[231]. Bu sınırları aşan iktidar kuşkusuz ki hukuk dışı bir iktidar olacak ve direnmeye zemin yaratacaktır.

2.5.3.1.2. Baskı Aygıtına Dönüşen Yönetimi Durdurmanın Başka Bir Yolunun Kalmaması

Genel anlamda bir rejime ya da hükümete karşı direnmenin meşru kabul edilebilmesi için, hukuk dışı uygulamaların sistematik hale gelmesi, halkın baskı ve zulüm altında yönetildiğine dair ortak bir kanıya varılmış olması gerekir. Ancak bu kanının oluşması her zaman kolay değildir. İktidarlar, yalnız siyasal platformlarda değil, eğitimden basına, cadde isimlerinden, mimari tercihlere, ibadet yerleri gibi çeşitli toplumsal alanlara kadar her alanda örtülü bir şekilde yalnızca kendi ideolojilerini sızdırabilir[232], bireyler ise bu örtülü dayatma çerçevesinde, dayatılan fikri kendi fikirleriymişçesine sahiplenebilirler. Böyle bir durumda herkesi tek tipleştiren ikna mekanizmasından sıyrılarak aktif direnme hakkının kullanılması çoğunluk tarafından gayrimeşru kabul edilecektir. Ancak bu şartlar altında dahi, tüm toplumda ortak bir kanı oluşturma ve gücün kötüye kullanımını ifşa etme amacıyla pasif direnme hakkı her zaman saklıdır[233].

Pasif direnme, hukuka aykırılık karşısında tüm yasal yolların fiilen kapalı ya da etkisiz olduğu durumlarda gündeme gelmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşleri, basın özgürlüğü, ifade özgürlükleri de tamamen kısıtlanmış ve başka bir çıkış yolu kalmamışsa

---

[231] **Taşkın**, s.46.

[232] Nitekim Gramsci de bu nedenle hükümet hegemonyasına karşı cadde isimlerinin değişiminden, inşa edilecek bir binaya, gazetelerden tiyatro oyunlarına her alanın önemli bir mücadele alanı olduğunu belirtmektedir, **Morton**, Adam David, Unraveling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy, Pluto Yayınevi, Londra 2007, s.92, 93.

[233] Nitekim pasif direnme modeli olan sivil itaatsizlik, hukuka aykırı karar ya da uygulamalara karşı gösterilen şiddet karşıtı bir direniş olup, iktidarın hukuk dışı davrandığına dair toplumda ortak bir kanıya varılmış olmasa da pasif direnişe başvuran kişi ya da kişilerin hareketi meşru kabul edilebilecektir.

direnme hakkının doğduğu kabul edilmektedir[234]. Dolayısıyla direnme hakkı son çare, diğer bir deyişle son fren olarak başvurulması gereken bir haktır.

2.5.3.1.3. Direnme Hakkının Hukuka Uygunluğu Yeniden Tesis Etmek İçin Kullanılması

Direnme hakkının kullanılmasını içeren bir eylemi diğer eylemlerden veya alelade isyanlardan ayıran unsurlardan biri eylemin amacıdır. Bu eylemlerde tek amaç sistematik hale gelmiş, hukuk dışına çıkan bir iktidarı uzaklaştırmak ya da hukuka uygun davranmaya zorlamaktır[235]. Dolayısıyla amacı hukuka uygunluğu tesis etmek olmayan, yalnızca bir iktidarı zayıflatıp kendi iktidarını kurmayı hedefleyen bir hareketin direnme hakkı ile özdeşleşmesi mümkün değildir.

Teorik olarak iktidarı "hukuka uygun davranmaya çağırma" çerçevesi "meşru" gözükmekle birlikte, pratikte elbette her türlü darbe, ihtilal veya başka yollarla yönetimin el değiştirilmesi sırasında bunların "demokratik ilkeleri yerleştirme" adına yapıldığı ileri sürülmektedir. Ancak direnme hakkı için demokrasinin ve hukukun üstünlüğü, şiddet kullanımını meşrulaştırma için bu şekilde bir araç değil, gerçek bir amaç olmalıdır.

2.5.3.2. Pasif Direnme Kapsamında Sivil İtaatsizlik

Direnme hakkının şiddete başvurmadan kullanımı pasif direnme olarak adlandırılmaktadır. Pasif direnme türü olan sivil itaatsizlik, aslında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden farklı bir kavram olsa da kimi zaman buna rağmen 2911 s. Kanun kapsamında değerlendirilmekte, kimi zaman ise Yargıtay tarafından "demokratik tepki" olarak kabul edilmektedir.

---

[234] **Anbarlı**, Şeniz, Baskıya Karşı Direnme ve Sivil İtaatsizlik (Türkiye Örneği), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir 2006, s.55.

[235] **Taşkın**, s.46.

Demokratik rejimlerde, bir nevi düzeltici fonksiyonu olan sivil itaatsizlik[236], bu yöntemin başta gelen uygulayıcısı Gandi tarafından "vatandaş olmaktan kaynaklanan bir hak ve kendisine saygısı bulunan insanların yozlaşmaya ortak olmama ödevi" olarak tanımlanmıştır[237]. Bir yönetimin katlanılamaz bir zorbalığa dönüştüğü noktada, sivil itaatsizlik eylemleri devreye girerek aktif direnmede olduğu gibi sistemin bütününü değiştirmeyi amaçlamadan, daha çok bireysel kararlarla, insan haklarına aykırı yaptırımlara uymama şeklinde gerçekleştirilir. Sivil itaatsizlik öğretisine göre haksızlıkları tümüyle ortadan kaldırmak mümkün olmasa dahi bunlara doğrudan ya da dolaylı ortak olmamak herkesin ödevidir[238].

Sivil itaatsizlik eylemlerinde haksız bir uygulamaya karşı tüm yasal yollar kapalıdır, bu nedenle kanun dışına çıkılır. Kanun dışılık salt bir kanunun değil yönetmelik veya tüzüğün çiğnenmesinden, genelgeye direnilmesine kadar her türlü pozitif hukuk metnini kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır. Ancak sivil itaatsizlik eylemleri demokratik Anayasaları değiştirmeye veya onları ihlale yönelmez[239], tersine Anayasaya uygun kanunlar yapılması ve hukuka uygun uygulamalarda bulunulmasını amaçlar. Sivil itaatsizlik eylemlerini kanuna aykırı adi suçlardan ayıran özellikler; açıkça haksızlık teşkil eden bir duruma karşı kanunu üçüncü kişilerin de görebileceği ve anlayabileceği şekilde çiğnemek ve kaçmadan bu durumun sonuçlarına katlanmaya hazır olmaktır. Bunun yanı sıra kesinlikle şiddet kullanımına başvurmanın yasak olması, sivil itaatsizliği diğer eylemliliklerden ayırmaktadır[240].

---

[236] **Arendt**, Hannah/ **Dworkin**, Ronald / **Habermas**, Jürgen/ **Galtung**, Johan / **King**, Martin Luther/ **Rawls**, John/ **Saner**, Hans/ **Thoreau**, Henry David, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013, s.23.

[237] **Haksar**, Vinit, "The Right to Civil Disobedience", Osgoode Hall Law Journal, Cilt:41, Sayı:2/3, Osgoode Hall Law, 2003, s.411.

[238] **Thoreau**, Henry David, Doğal Yaşam ve Başkaldırı, Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s.361, 366.

[239] **Arendt ve diğerleri**, s.10.

[240] **Aslan**, Orhan, Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Hukuku Programı, İstanbul 2008, s.17,18.

Bir itaatsizliğin salt kişisel ve bencilce nedenlerle yapılması veya idari uygulamaları anayasa ruhuna uygun kılma amacıyla yapılması arasındaki ayrım, kanunu uygulayan pozitivist hakimler nezdinde önem teşkil etmeyecektir[241]. Pozitivist hukuk anlayışı, kanunları herkese eşit uygulamaya, hatta failler kim olursa olsun gözü bağlı kalmaya dayanır. Bir uygulamanın, kanunun, kararın Anayasaya uygun olup olmadığının şüphe uyandırdığı durumda ise Anayasa Mahkemesinin Anayasa'ya aykırılık tespitine dek bu kurallar hukuka uygun kabul edilir, iptal kararına dek kurallara uymayan kim olursa olsun ihlalcidir[242]. Ancak kanun koyma usulüne uygun hazırlanan her metnin bir kanun olacağını söylemek yerinde değildir. Mutlaka her kanunun asgari etiklik meşruiyeti, Anayasadaki ilke ve özgürlüklere saygılı olması aranmalıdır. Aksi halde örneğin Nasyonal Sosyalist Partinin iktidarını tescillemek amacıyla muhalefetin yok edildiği, başka bir ırkın öldürülmesinin mümkün kılındığı kanunlar dahi uygulanabilir hale gelir. İşte bu nedenle, kanunun en temel insan haklarına hizmet etmekten uzaklaştığı durumlarda kanun metinlerini denetleyen normlar, insan olmayı ilgilendiren kurallardır[243] ve bu kurallara aykırı kanun ve uygulamalara vatandaşlar direnebildiği ölçüde itaat etmemeli, hakimler de kabul edilemezlik derecesine ulaşmış uygulamaları "hukuk vasfı kazanmış" saymamalıdır[244].

Türkiye'de hak ve özgürlüklere ölçüsüz müdahale yapılan dönemlerde sivil itaatsizlik eylemlerinin arttığı ve kimi zaman hakimlerin de mevcut mevzuat ve uygulamalara direndiği görülmektedir. Örneğin 1980 darbesinin ardından hızla yükselen enflasyonun etkisini büyük ölçüde hisseden işçi sınıfının sendikaları kapatılıp, grev hakları, gösteri ve yürüyüş hakları fiilen kullanılamaz hale geldiğinde işçiler son çare olarak 1989 yılında "Bahar Eylemleri"ni başlatmıştır. Bu süreçte işçiler kanun dışı olmakla birlikte şiddet içermeyen pek çok sivil itaatsizlik eylemine imza atmışlardır. 25.10.1982 tarihli Kamu Kurum ve Kuruluşlarında

---

[241] **Arendt**, Hannah, Sivil İtaatsizlik, içinde Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, s.97.
[242] **Dworkin**, Ronald, Taking Rights Seriously, Bloomsbury Academic, Londra 2013, s.258.
[243] **Otacı**, Cengiz, "Hukuka Rağmen Kanun, Hâkimin Direnme Hakkı ya da Radbruch Formülünü Hatırlamak", TBB Dergisi, Sayı:120, 2015, 573, 576
[244] **Radbruch**, Gustave, Five Minutes of Legal Philosophy, çev. Paulson, Bonnie Litschewski/ Paulson, Stanley L., Oxford Journal of Legal Studies, Cilt:26, Sayı:1, 2006, s.14.

Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Yönelik Yönetmelik'in çiğnenerek bıyıkları yarım bırakma, sakal bırakma ve saç kazıtma eylemlerinin gerçekleştirilmesi[245], yine o dönem yürürlükte olan 2882 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'na aykırı kabul edilen iş yavaşlatma, iş yerini terk etmeme, verimi düşürme eylemleri sivil itaatsizliğe örnektir. Özetle dönem içinde uluslararası standartlardan sapan ve temel hak ve özgürlüklere saldıran yasalar yürürlükte olmakla birlikte "toplumu bu yasalara sığdırmak mümkün olmamış"tır[246].

Sivil itaatsizlik eylemleri Türkiye'de çoğunlukla 2911 s. Kanun'a muhalefet çerçevesinde değerlendirilmekte, yine de bilerek ve isteyerek Kanun hükümlerine uyulmaksızın gerçekleştirilen itaatsizlik eylemlerinde, Yargıtay'ın "demokratik tepki" kavramını kullanarak eylemleri hukuka uygun bulduğu kararlara rastlanılmaktadır. Bu bağlamda örneğin TBMM binası ve hatta meclise bir kilometre uzaklıktaki alanda yapılacak toplantılar 2911 s. Kanun gereği yasaklanmakla birlikte 1998 yılında üniversite harçlarını protesto etmek isteyen öğrencilerin TBMM'nin dinleyici bölümünde toplanarak "harçlara hayır" yazılı pankart açması ve "eğitim özgürlüğü engellenemez" diye slogan atmaları Yargıtay tarafından "demokratik bir tepki" olarak değerlendirilmiştir[247].

Yine Denizli'de Gezi Eylemlerinde hayatını kaybedenleri anmak için Valiliğin yasakladığı yerde yapılan eyleme katılmaları sebebiyle yargılanan kişiler hakkında Mahkeme 2911 s. Kanuna aykırılık tespiti yapmamış, bildirim sisteminin bir nevi izin sistemi olarak kullanıldığı, bu durumun hak ve özgürlüklerin kullanılmasına müdahale teşkil ettiği, sanıkların buna rağmen eylem yapmalarının "farklı seslerinin yükselmesi, demokrasinin oluşup yeşermesi için gereken davranış

---

[245] Yönetmeliğin 5. maddesi " saçlar, kulağı kapatmayacak biçimde ve normal duruşta enseden gömlek yakasını aşmayacak şekilde uzatılabilir, temiz bakımlı ve taranmış olur. Her gün sakal tıraşı olunur ve **sakal bırakılmaz**. Bıyık **tabii olarak** bırakılır, uzunluğu üst dudak boyunu geçemez. Üstten alınmaz, yanlar üst dudak hizasında olur, alt uçları dudak hizasından kesilir." demektedir, aktaran **Anbarlı**, s.212, 213.

[246] TBMM Meclis Tutanakları, B:31, 13.11.1989, s.424, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c033/b031/tbmm180330310424.pdf.

[247] Yargıtay 8. CD, E.1998/26, K.1998/4491, T. 27.03.1998, www.kazanci.com.

olduğuna "karar vermiştir[248]. Dolayısıyla kimi durumlarda sivil itaatsizlik eylemleri yargı organları tarafından da meşru kabul edilmektedir.

[248]Denizli 7. Asliye Ceza Mahkemesi, "Denizli'de Hakimden Manifesto Gibi Beraat Kararı", Hürriyet Gazetesi, http://www.hurriyet.com.tr/denizlide-hakimden-manifesto-gibi-beraat-karari-25993323, 12 Mart 2014.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU KAPSAMINDA DİRENME SUÇU

Anayasa m. 34'te düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, ancak Anayasa'da sayılan amaçlar çerçevesinde ve kanunla sınırlandırılabilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin şekil, şart ve usulünü öngörerek bu hakkın sınırlarını çizen Kanun ise 1983 yılında yürürlüğe giren 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'dur. Bu Kanun'un öngördüğü yer, zaman ve kişi sınırlamaları, konu ile ilgili uluslararası mevzuat, temel içtihat ve yol gösterici ilkeler birinci bölümde tartışmaya açılmıştır. Bu bölümde 2911 s. Kanun'un 32. maddesinde bir suç olarak düzenlenen "direnme"nin unsurları tartışılacak, bu unsurlar ile ilişkili olan Kanun'daki diğer maddeler de detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3.1. GENEL OLARAK TOPLANTI, GÖSTERİ VE YÜRÜYÜŞLERDE "DİRENME SUÇU" VE GEÇMİŞ DÜZENLEMELER

Direnme ilk bölümde tartışıldığı üzere hukuka aykırı şekilde ele geçirilmiş veya sonradan hukuk ilkelerini çiğner hale gelmiş bir yönetime ya da doğrudan yönetime olmamakla birlikte bu yönetim tarafından gerçekleştirilen keyfi uygulamalara karşı çıkmayı içerir. Ancak "direnme" sözcüğü kimi durumda olumsuz bir anlam kazanmış, hatta ceza yaptırımı ile karşılanmıştır.

Her direnmenin hukuka aykırı olmayacağı açıktır. Direnme kelimesine tarihin ve siyasi konjonktürün yüklediği anlam ne olursa olsun, hukuk devletlerinin oluşması ve hukukun üstünlüğünün tesisi ve devamlılığı, keyfiliğe karşı direnilmiş olmasının bir sonucudur. Ancak demokratik ve meşru bir yönetimin, hukuka uygun uygulamalarına müdahale edilmesi söz konusuysa, bu tür bir direnme "hukuka aykırı" kabul edilebilir. Bu durumda dahi hukuka aykırı şekilde direnen kişilere

karşı gerçekleştirilecek müdahale ve güç kullanımının sınırı ayrıntılı bir şekilde çizilmelidir. Bu sınırın kanunla çizilmesi tek başına yeterli değildir; direnen kişiler aleyhine bir yaptırım uygulanacaksa, bu yaptırım ölçülü ve demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır. Bu nedenlerle toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hukuka aykırı hareketler söz konusu olursa, faillere ne zaman ve nasıl bir müdahalenin söz konusu olacağı, bu müdahalede kullanılacak gücün sınırı ve bu sınır çerçevesinde güç kullanan kişilere direnmeye uygulanacak yaptırım 2911 s. Kanun'da açıkça düzenlenmektedir. İlgili düzenlemelerin yerinde olup olmadığı ise bu bölümünün konusunu oluşturmaktadır.

Direnme suçunun bugün yürürlükte olan 2911 s. Kanun'dan önceki kanunlarda da suç olarak düzenlendiği görülmektedir. Bunlara kısaca göz atmak gerekirse Cumhuriyet öncesi 1912 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat'ın 6. maddesinde direnme suçu "gayri müsellah (silahsız) olarak tecemmu edilmiş (toplanılmış) olduğu halde bu tecemmua iştirak edenler ikinci emir ve ihtardan mukaddem (önce) çalınan boru ya trampetten sonra çekilip gitmeyecek olurlar ise on beş günden altı aya kadar fakat tecemmu cebren dağıtıldığı halde altı aydan iki seneye kadar hapsedilirler" şeklinde düzenlenmiştir[249].

1956 yılında yürürlüğe giren 6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun[250] ise 14. maddenin 7. fıkrasında "13. maddede[251] vazıh ihtara rağmen dağılmayanlar üç aydan altı aya kadar hapis ve 500 liradan 2000 liraya kadar ağır para cezasiyle cezalandırılır." demektedir.

---

[249] Meclis-i Mebusan Levâyih ve Tekâlif-i Kanımiyye ve Encümen Mazbataları, İçtima:1, Devre:2, Sene:1328 (1912), s.108.

[250] Kanun metninin tamamı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc038/kanuntbmmc038/kanuntbmmc03806761.pdf, Erişim Tarihi:12:08.2016.

[251] 13. madde kanuna aykırı toplantıların dağıtılış usulünü düzenlemekte ve kolluk görevlilerine tanınan yetkiyi şu şekilde tarif etmektedir:"İhtara rağmen topluluk dağılmazsa evvelâ mevcut imkân ve vasıtaları kullanarak dağıtmaya çalışır. Muvaffak olunamadığı takdirde havaya üç el silâh attırır. Yine dağılmazlarsa hedef gözetmeksizin silâh istimal ettirilmek suretiyle topluluğu dağıtır.". "Çok Partili Dönemde Toplanma Özgürlüğü" başlığı altında ilgili hükmün eleştirisi için bkz. s.17.

171 sayılı Kanun'un hükümet emrine karşı gelenler başlıklı 22. maddesinde "kanuna aykırı toplantı veya yürüyüşlere silahsız iştirak edenler emir ve ihtardan sonra çekilip gitmezler ve hükümet kuvvetleri tarafından zorla dağıtılırlarsa altı aydan bir yıla kadar hapis ve beş yüz liradan bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır." şeklinde bir düzenleme öngörülmüştür.

Bugün yürürlükte olan 2911 s. Kanun ise direnme suçuna 32. maddede yer vermiştir. Aşağıda ilgili maddedeki suçun unsurları ayrıntılarıyla incelenecektir.

3.2. DİRENME SUÇUNUN UNSURLARI

2911 s. Kanun'un ceza hükümlerini içeren yedinci bölümünde "direnme" başlığının altında düzenlenen suç ve bu suç için öngörülen yaptırım şu şekildedir:

"Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçu, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işlemesi halinde, bu fıkra hükmüne göre verilecek ceza yarı oranında artırılarak hükmolunur.

İhtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halinde, ayrıca 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 265 inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolunur.

23 üncü maddede yazılı hallerden biri gerçekleşmeden veya 24 üncü madde hükmü yerine getirilmeden yetki sınırı aşılarak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması halinde, yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri işleyenlere verilecek cezalar, dörttebire kadar indirilerek uygulanabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir."

Kanun metninden de anlaşıldığı üzere hükmün birinci ve ikinci fıkrası farklı fiiller içeren birbirinden ayrı suçlardır. Üçüncü fıkra ise hukuk teorisi ve tekniği açısından oldukça tartışmalı bir niteliktedir. Suçu detaylı bir şekilde kavrayabilmek adına her fıkra ayrıntıyla ele alınmalıdır.

3.2.1. Korunan Hukuksal Değer

Metinlerde "korunan hukuki menfaat", "hukuksal yarar", "hukuksal konu" ve daha pek çok farklı ifade ile karşımıza çıkan bu kavram aslında bir suçun düzenlenme nedenidir[252]. Hukuksal değeri, bireye ait veya kolektif olan, yaşamın içerisinden gelen ve ihlal edildikleri takdirde devlet organlarının tepki göstermesi gereken değerler olarak tanımlamak mümkündür[253]. Hangi değerin korunmak istendiği anlaşılmaksızın ilgili suçu ve unsurlarını kavramak mümkün olmayacaktır.

Her suç temel olarak hukuken teşkilatlanmış toplum düzeninin ihlalidir. Bu yönüyle her suç bir şekilde toplumsal düzeni korumayı amaçlar ve dolaylı olarak bu düzeni sağlamakla görevli devleti ilgilendirir. Bu genel amacın yanı sıra suçlar özel olarak doğrudan doğruya ihlale uğrayan kişinin hukuken sahip olduğu değerleri korumak amacıyla düzenlenmişlerdir. Bu değerler suçtan suça değişir ve bazen özel kişilere bazen de kamuya ait olabilirler[254]. Kanun koyucu sistematik olarak benzer hukuki değerleri koruyan suçları olabildiğince aynı bölüm içerisinde sıralamıştır[255]. Bir suçun hangi kısım ve bölümde düzenlendiği, o suçla korunmak istenen hukuksal değere ve o değerin sahibi olan kişiye ilişkin önemli bir göstergedir.

Tezin konusu olan "direnme suçu" Türk Ceza Kanunu içerisinde değil, özel olarak 2911 s. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında düzenlenen suçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle öncelikle 2911 s. Kanun'daki suçlara bütüncül bir şekilde bakıldığında bu suçlara ilişkin başlıkların "yasaklara aykırı

---

[252] Suç tesis etmenin genel amacı, ortak yaşamın devamlılığını güvence altına almak, bu amaçla da "davranışlarda asıl insanca olanı bulup çıkarmak"tır. Nitekim Faruk Erem'in hümanist doktrin açısından yaptığı tarif ilkel insanın tıbbi bir varlık olduğu, oysa bugün yüklediğimiz anlamla "insan"ın kültürün ve tarihin ürünü olduğu anlayışına dayanır. Dolayısıyla suçun hukuki konusu aynı zamanda hangi davranışla bugünkü tanımıyla "insan" olunup hangisi ile olunamayacağını belirler; **Erem**, Faruk, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 13. Baskı, Cilt:1, Ankara 1995, s.270.

[253] **Ünver**, Yener, Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Seçkin Yayınevi,1. Baskı, Ankara 2003, s.71.

[254] **Erem**, Genel Hükümler, s.262, 263.

[255] **Centel**, Nur/**Zafer**, Hamide/**Çakmut**, Özlem, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2007, s.7.

hareket", "toplantı veya gösteri yürüyüşünü engelleyenler", "huzur veya sükunu bozanlar", "kanuna aykırı propaganda vasıtaları ve suç işlemeye teşvik", "direnme", "toplantı ve yürüyüşe silahlı katılanlar", "tahrikçiler ve suç ortakları" şeklinde toplantı düzenini bozan fiillere işaret ettikleri, dolayısıyla toplanma hakkının düzen ve dirlik içerisinde gerçekleşmesini engelleyen hareketleri cezalandırdıklarını tespit etmek mümkündür.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin ceza normlarının düzenlendiği yer açısından diğer ülkelere göz atıldığında örneğin Kanada'da bu hükümlerin ceza kanunları içerisinde "kamu düzenine karşı suçlar" bölümünde yer aldığı görülmektedir[256]. Benzer şekilde Fransa'da Ceza Kanunu bünyesinde düzenlenen toplanma hakkına ilişkin suçlar Millete, Devlete ve Kamu Barışına Karşı suçlar kısmında ve kamusal barışın ihlali bölümünde yer almaktadır[257]. Bunun Fransa'da İç Güvenlik Kanununun "Kamu Düzeni" başlıklı kısmında da L 211-12 ve L.211-14 maddeleri arasında kanuna aykırı toplantılar için adli para veya hapis cezası öngörülmektedir[258]. Almanya'da ise ayrı bir Toplantı ve Yürüyüşler Kanunu bulunmakta[259] bu kanunda yer alan ceza maddeleri daha çok şiddet içeren, mala zarar veren nitelikte toplantıları cezalandırmaktadır. Buradan hareketle toplantı ve gösteri yürüyüşlerini ihlal eden suçların genellikle kamu düzenine ilişkin düzenlemeler arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

Doktrinde bir görüş, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda düzenlenen suçların bireysel bir hak olarak toplantı ve gösteri

---

[256] Kanada Ceza Kanunu (Canadien Criminal Law), R.S.C. 1985, II. Kısım, Kamu Düzenine Karşı Suçlar (Offences Against Public Order), maddeler 63-67, http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/.

[257] Ceza Kanunu (Code pénal), Son Değişiklik Tarihi: 22 Temmuz 2016, IV. Kısım, Millete, Devlete ve Kamu Barışına Karşı Suçlar (Des Crimes et Délits Contre La Nation, l'Etat et La Paix Publique), 431-1'den 431-12'e kadar yapılmış düzenlemeler toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkindir, ayrıtılarıyla incelemek için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719.

[258] **Peters/Ley**, s.27 ve orada dipnot 173. Kanunun tamamı için, bkz. İç Güvenlik Kanunu (Code de la Sécurité Intérieure), Son Değişiklik Tarihi: 1 Ağustos 2016, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=537802AB900FA16DDE5176ABF3AE615F.tpdila12v_1?cidTexte=LEGITEXT000025503132&dateTexte=20120618.

[259] Gesetz Über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz), 24.07.1953, Son Değişikilk Tarihi 08.12.2008, www.legislationline.org.

yürüyüşü hakkının ötesinde "devletin" siyasi gelişimini ve kamu hayatını etkilediğini ileri sürmektedir[260]. Başka bir görüş, temel bir hak olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin "kamu düzeni" bozulmadan yapılması amacıyla düzenlendiği belirtilmektedir[261]. Aslında ilgili suçların koruduğu hukuksal değer olarak karşılaştırmalı hukuk sistemlerinde de üzerinde durulan "kamu düzeni", oldukça genel ve içeriği açıkça düzenlenmemiş bir kavram olması sebebiyle yoruma açıktır.

Kamu düzeni kavramı Türk Hukukunda klasik tanımıyla dirlik ve esenlik, güvenlik ve sağlık olmak üzere üç unsurun birleşiminden oluşur. Gündelik hayatta olağan güvenlik ve huzur içinde yaşama ihtiyacı kamu düzeninin varlığı sayesinde karşılanmaktadır[262]. Kamu düzeninin ilk unsuru olan dirlik ve esenlikten anlaşılması gereken yaşamın normal seyrini etkileyecek her türlü düzensizlik ve karışıklığın yokluğu ve böylelikle huzurun sağlanmasıdır. Daha basit bir tanımla dirlik ve esenlik unsuru "mahalle sakinlerinin dinlenebilmesi imkanı"nı sağlayan unsurdur[263]. Elbette toplantı hakkının kullanılması kimi zaman bu huzurdan fedakârlık edilmesini gerektirecektir. Kimi zaman mesajın diğer kişilere ulaştırılması için, herkese açık kamusal alanlar toplantıya katılan kişilere ayrılabilecektir. Dirlik ve esenlik unsuru ile toplanma hakkı arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla, 2911 s. Kanun'da yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşlerin yapılacağı yerlerin önceden bildirilmesi, toplantının düzeni bozulduğu takdirde düzenleme kurulunun dağılma kararı alması ve benzeri yönde hükümlere yer verilmiştir[264].

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri dirlik ve esenlik unsuru yerine kamu güvenliği ile de ilişkilendirilmektedir. Kamu düzeninin başka bir unsuru olan kamu güvenliği şahsa veya eşyaya zarar verecek tehdit ve tehlikelerin engellenmesini

---

[260] **Yarsuvat**, s.219.
[261] **Hafızoğulları**, Zeki/**Kurşun**, Günal, "Türk Ceza Hukukunda Örgütlü Suçluluk", TBB Dergisi, Sayı 71, 2007, s.32.
[262] **Yayla**, Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2009, s.36.
[263] **Okay Tekinsoy**, Özge, İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı, 12 Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.41.
[264] **Okay Tekinsoy**, s.44-48.

amaçlar[265]. Dolayısıyla kişilerin saldırıya uğramaları veya can ve mallarına yönelik bir endişe duymalarına yol açacak yakın bir tehlike söz konusu değilse, böyle bir durumu kamu güvenliği ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Örneğin bildirim gibi Kanun'daki usuli gerekçeleri karşılamayan ancak *barışçıl nitelikte olan* bir toplantı kamu güvenliğini tehdit edecek nitelikte değildir. Buna rağmen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde en sık başvurulan sınırlandırma gerekçesi kamu güvenliği olup bazen bu kavram daha da genişletilerek hukuka aykırı toplantılar "bir iç güvenlik tehditi" olarak algılanmaktadır. Ancak iç güvenlik ile kamu güvenliği de oldukça farklı kavramlardır. Devletin bir bütün olarak varlığını, siyasi, sosyal ve ekonomik düzenini ortadan kaldırmaya yönelik ve buna elverişli tehditler, milli güvenliğin bir parçası olan iç güvenliği ilgilendirir. Dolayısıyla gündelik hayatta kamu düzenini etkileyen her güvenlik sorununun ulusal güvenliği ve devlet bütünlüğünü etkilemeye elverişli olduğunu söylemek mümkün değildir[266]. Sonuç olarak toplantı hakkı kullanımına ilişkin suçların koruduğu değerin kamu güvenliği olduğunu ileri sürebilmek için can ve mal güvenliğinin ciddi anlamda tehdit altında olması gerekir, bu ihlalleri iç güvenlik ve milli güvenlik ile ilişkilendirmek ise gündelik hayatta gerçekleşen toplantı ve gösteriler açısından isabetli değildir.

Kamu düzeni günümüzde bireyin kişiliğini geliştirebileceği bir dış düzen sağlayan, bireylerin her yönden kendini gerçekleştirebilmesinin koşullarını yaratan bir düzen olarak betimlenmekte[267],özellikle AİHM tarafından kamu düzeninin meşru bir sınırlama sebebi teşkil edebilmesi için bu sınırlamanın demokratik bir toplumda gerekli olması, çoğulcu, hoşgörülü ve açık bir demokratik toplum için[268], özgürlüklerin asgari güvencesini oluşturan bir ortam yaratmayı sağlamayı amaçlaması aranmaktadır. Ancak ülkemizde "kamu" terimi özellikle yargı kararlarında "devlet" kavramına eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Bu durumun

---

[265] **Gözler**, Kemal, İdare Hukuku, Ekin Kitabevi, Cilt:2, 1.Baskı, Bursa 2003, s.419.

[266] Elbette iç güvenliğe yönelik tehditlerin söz konusu olması doğrudan kamu düzenini de etkiler, ancak bunun tersini, yani gündelik hayatta kamu düzeni ve kamu güvenliğini etkileyen her olayın, devletin birliği ve bütünlüğünü ihlal etmeye elverişli olduğunu söylemek imkansızdır, bkz. **Atakan**, Arda, "Kamu Düzeni Kavramı", MÜHF-HAD, C.13, S.1-2, 2007, s.101,102.

[267] **Okay Tekinsoy**, s.39.

[268] **Erdem**, Fazıl Hüsnü, "TCK'nun 312. Maddesinin Koruduğu Hukuksal Değerin Kısa Bir Analizi: Türk Devlet Düzeni v. Demokratik Kamu Düzeni", AÜHFD, Cilt:52, Sayı:1, 2003, s. 42-44.

sonucu olarak "kamusal alan", "devlet alanı"; "kamu düzeni" ise "devlet düzeni" olarak algılanmaktadır. Olması gereken bu algının tersine çevrilerek kamu denildiğinde "toplum"un ve kamu düzeni denildiğinde bireylerin ve toplulukların kendi kimlikleriyle serbestçe katılacakları, kendilerini özgürce ifade edecekleri ve başkalarıyla diyalog içerisine girebilecekleri ortak alanların inşasının anlaşılmasıdır[269].

Direnme suçu, 2911 sayılı Kanun'da düzenlenmiş suçlar hakkında yukarıda çizilen genel şema göz önüne alınıp değerlendirilmelidir. 2911 s. Kanun m.32'nin, birinci ve ikinci fıkralarında farklı suçlar düzenlendiğinden ilgili fıkralar ayrı ayrı değerlendirilecektir.

3.2.1.1. İlk Fıkradaki Suç ile Korunan Hukuksal Değer

2911 s. Kanun bünyesinde düzenlenen 32. maddenin ilk fıkrasında "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılma" ile "ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme" hareketleri için cezai yaptırım öngörülmüştür. Suça karakterini veren özellik, topluluk halinde bulunan faillerin kolluğun ihtarı ve zor kullanımına rağmen dağılmamasıdır. Buradan yola çıkarak doktrinde bir görüş kamu görevlisine direnilmesini cezalandıran normun öncelikle idari organların prestijini[270] koruduğunu belirtmektedir. Oysa hukuka aykırı bir faaliyeti sonlandırma yetkisinin ardında daha büyük bir kamusal yarar[271] söz konusudur. 2911 s. Kanun kapsamında düzenlenen direnme suçu ile kanuna aykırı toplantıların olaysız bir şekilde dağıtılabilmesinin amaçlandığı düşünülürse, suçun koruduğu değerin dirlik ve esenlik olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla emre uymamakla ihlal edilen değer, emir ile tesis edilmek istenen ve yukarıda

---

[269] **Arslan**, Zühtü, "Türkiye'de İstisna Hâli, Terör ve İfade Özgürlüğü", TBB Dergisi, Sayı:71, 2007, s.221.

[270] Korunan değerin "kamu güvenliği ve idari organların prestiji" olduğu yönünde bkz. **Gülhan**, Ozan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Kapsamındaki Suçlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006, s.109.

[271] **Hafızoğulları/Kurşun**, s.34. Bahsedilen yazarlar kamu düzenine aykırı fiilin sonlandırılmasındaki kamusal yararın korunan hukuksal değer olduğunu söyleyerek tespitlerini sonlandırmıştır. Ancak bu yararın ne olduğu sorusu cevapsız bırakılmıştır.

ayrıntılarıyla tartışılan demokratik kamu düzeni[272], özellikle de bu düzenin dirlik ve esenlik unsurudur.

3.2.1.2. İkinci Fıkradaki Suç ile Korunan Hukuksal Değer

2911 s. Kanun'un 2. fıkrasında ise " ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi" düzenlenmiştir. Bu ihtimalde yalnız ilgili fıkradan ötürü değil ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 265'inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolunacağının altı çizilmiştir.

Bu fıkra ile "dağılmama" şeklinde gerçekleşen bir pasif karşı koyma yerine artık kanun hükmünü yerine getirenlere karşı cebir veya tehditle aktif bir şekilde mukavemet edilmesi söz konusudur. Burada yine kamu kavramı ile devlet kavramının yukarıda eleştirildiği şekilde eşdeğer olarak algılanmasının sonucu olarak korunan hukuksal değerin "devlet otoritesi ve prestiji" olduğu görüşü doktrinde yer almakla[273] birlikte hümanist ceza hukuku anlayışı bu görüşe katılmayı mümkün kılmamaktadır.

2911 s. Kanun'da yer alan suç TCK m. 265'te düzenlenen görevi yaptırmamak için direnme suçu[274] ile benzer şekilde görevini icra eden bir kamu görevlisine cebir veya tehdit fiillerini gerçekleştirmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Burada birden fazla korunan değer olduğunu söylemek mümkündür. Korunan değerlerden biri, cebir veya tehdite maruz kalan kamu görevlisinin karar verme ve buna uygun hareket etme özgürlüğüdür[275]. Uygulanan cebir veya tehdit, aynı zamanda kamu görevlisinin kamu düzenini sağlamak için gerçekleştireceği görevini ifa etmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla bu fiille,

---

[272] **Yarsuvat**, s.185.

[273] Devlet otoritesinin korunan değer olarak kabul edildiği görüş için bkz. **Gülhan**, s.119; devlet prestijinin korunan hukuksal değer olduğunu ileri sürülen görüş için bkz. **Manzini**, Vincenso, Trattato di Diritto penale İtaliona'dan aktaran **Yarsuvat**, s.196 ve orada dipnot 13.

[274] *Görevi yaptırmamak için direnme*
TCK madde 265- (1) Kamu görevlisine karşı görevini yapmasını engellemek amacıyla, cebir veya tehdit kullanan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Suçun yargı görevi yapan kişilere karşı işlenmesi halinde, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

[275] Cebir ve tehdit suçlarında korunan hukuksal değer için bkz. **Tezcan**, Durmuş/**Erdem**, Mustafa R. /**Önok**, Murat Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Seçkin Yayınevi, Güncellenmiş 13. Baskı, Ankara 2016, s.437, 469.

yeniden tesis edilmek istenen kamu düzeni ve ilk fıkradaki suçla benzer şekilde bu düzenin özellikle dirlik ve esenlik unsurları ihlal edilmiş olmaktadır.

Bir suçun birden fazla hukuksal değeri koruduğu durumlarda korunan hangi değerin üstün tutulduğu değerlendirilirken, suçun yerleştirildiği bölüm ve kısım dikkate alınmalıdır[276]. Bu bağlamda direnme suçu ile benzerlik gösteren TCK m. 265'teki görevi yaptırmamak için direnme suçu incelendiğinde, kanun koyucunun ilgili suçu "Millete ve Devlete Karşı Suçlar" başlıklı dördüncü kısmın "Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar" bölümünde düzenlediği görülmektedir. Dolayısıyla kanun koyucu TCK m. 265 hükmü açısından öncelikli olarak kamu idaresinin işleyişinin korunduğunu kabul etmiştir. Bu bölüm altında düzenlenen suçlar doğrudan doğruya halkın iradesine uygun bir şekilde, müşterek menfaatleri hayata geçirmek için gerçekleştirilen[277] siyasi, idari ve adli faaliyetleri ilgilendirmektedir. Bu nedenle kamu idaresinin işleyişine karşı işlenen bir suçun öncelikle koruduğu hukuksal değer, idari faaliyeti yürütenlerin bizzat kendileri değil, ifa ettikleri kamusal faaliyet ve bu faaliyetin yöneldiği amaç olan toplumsal ilişkilerin düzen içerisinde devamlılığıdır.

2911 s. Kanun'da yer alan direnme suçu, TCK'da yer almamakla birlikte, yine kamu görevlisi olan kolluk memurlarının görevlerinin ifasını engellemeyi özel olarak düzenlemektedir[278]. Direnme suçunu özel kılan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında düzenlenmiş olması ve özellikle toplantıyı dağıtma görevini engellemeye yönelik hareketleri içermesidir. Bu bağlamda, ikinci fıkra açısından öncelikle korunmak istenen değer, kamu görevlilerinin irade serbestisinden çok, bu görevle tesis edilmek istenen kamu düzeninin dirlik ve esenlik unsurlarıdır. Ancak bu fıkra kapsamında uygulanan cebir veya tehdit,

---

[276] Korunan değere ilişkin değerlendirmeler ahlaki, sosyal ve politik nedenlerle ülkeden ülkeye, hatta bir ülkede farklı zamanlarda yapılan kanunlarda dahi değişiklik göstermektedir, **Soyaslan**, Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Yetkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara 2012, s.75.

[277] **Özek**, Çetin, Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, Cezaevi Matbaası, İstanbul 1967, s.413, 416.

[278] Ancak direnme suçu özel hüküm olmasına rağmen, kanun koyucu ileride içtima başlığı altında s.168'de ayrıntılarıyla inceleneceği üzere, 2911 s. Kanun m.32 f. 2'de, ilgili fiili işleyenlerin hem TCK m.265'ten hem de 2911 s. Kanun m.32'den *ayrı ayrı* cezalandırılacağını öngörmüştür.

çevredeki kişi veya mallara zarar verme derecesine ulaştıysa, artık dirlik ve esenliğin ötesinde kamu güvenliğinin korunduğunu söylemek mümkün olacaktır[279].

3.2.2. Suçun Konusu

Suçun konusu, failin suç tipinde tarif edilen hareketi somut olarak üzerinde gerçekleştirdiği kişi veya şeydir[280]. Suçun konusu "suçun maddi konusu" şeklinde de ifade edilir, çünkü konu dış dünyada meydana gelen hareketin etkilediği, yine dış dünyaya ait bir gerçekliktir. Kimi suçlarda konu suç tipi içerisinde açıkça belirtilirken[281], kimi suçlarda ise bu açıklıkta yer almamaktadır. Nitekim direnme suçu açısından da ilk fıkrada konuya açıkça yer verilmemiştir ancak ikinci fıkrada fiilin somut olarak kimin üzerinde gerçekleştirileceği açıkça düzenlenmiştir.

Konunun dış dünyada bir karşılığı olması gerekmekle birlikte insanın maddi ve manevi bir bütün olduğu, maneviyatının da insanın tabii bir parçası olduğunu unutmamak gerekir[282]. Örneğin kişinin algılama yeteneğinin bozulması Türk Ceza Kanunu tarafından m. 86'da "yaralama" suçunu oluşturan hareketlerden biri olarak sayılmış, fiziksel acı verme hareketi ile eşit derece önemli kabul edilmiştir[283]. Dolayısıyla kişinin algılama süreci, psikolojisi ve manevi boyutu da suçun konusu olabilecektir, hatta psikolojinin sağlığı, fiziksel durumun ise ruhu ve algılamayı karşılıklı bir şekilde sürekli etkilediği düşünüldüğünde insanı maddi ve manevi boyutuyla bir bütün olduğu unutulmamalıdır. Ancak farklı suç tiplerini ayırt etme bakımından bu ayrım hukuki olarak yapılmaktadır. Örneğin "şerefe karşı suçlar" bakımından insanın manevi boyutu konu olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla suçun konusunun maddi olması dar yorumlandığı takdirde çoğu suç açısından suçun konusu fiziksel sınırlara sıkıştırılacak veya bazı suçların konusuz olduğu sonucuna varılacaktır. Ancak tez kapsamında suçun konusunun "idrak edilebilen"

---

[279] Kamu güvenliği ile ilgili açıklamalar için bkz. s.87.
[280] **Toroslu**, Nevzat, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s.185.
[281] Örneğin hırsızlık suçunda tipik fiilin gerçekleştiği konu "başkasına ait taşınır bir mal"dır.
[282] **Toroslu**, s.186.
[283] Bu yönde bkz. **Demirbaş**, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara 2016, s.547.

bir şey olmasını yeterli bulan görüş kabul edilmiştir ve direnme suçu da bu görüş ışığında incelenecektir[284].

3.2.2.1. Birinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Konusu

İlk fıkrada ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme fiili düzenlemiştir. Suçun konusu yukarıda da tartışıldığı üzere fiilin yöneldiği, etkide bulunduğu şey olarak düşünülebilir. Ama fiilin bu şeyi mutlaka tahrip etmesi, yok etmesi gerekmez. Nitekim ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar eden failin bir kişi ya da nesneye doğrudan zarar vermesi değil emre rağmen dağılmamakta ısrar etme hareketi suç olarak düzenlenmiştir. Bu hareket, içinde bulunulan toplantı veya yürüyüş alanındaki fiziksel düzene etkide bulunduğundan bu fıkra açısından hareketin yöneldiği şey, başka bir deyişle suçun konusu, toplantı veya yürüyüş alanının düzeni olarak kabul edilebilecektir.

3.2.2.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Konusu

Direnme suçunun ikinci fıkrasında ihtara ve zor kullanmaya rağmen *kolluk görevlilerine* karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi hali düzenlenmekte, söz konusu fiillerin doğrudan kolluk görevlilerine karşı icra edileceği açıkça belirtilmektedir. Yine de konunun ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için cebir veya tehdit fiilleri konusunda genel bir fikre varılmalıdır.

Cebir ve tehdit suçları Türk Ceza Kanunu'nda kişi hürriyetine karşı suçlar başlığı altında düzenlenmiştir. Bu başlık altındaki suçlarda failin amacı mağdurun iradesi üzerinde baskı yaratarak onun özgürce karar verme ve bu doğrultuda hareket etmesini engellemektir.

Öncelikle cebir suçunu düzenleyen m. 108 incelendiğinde cebir fiilinin "bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi için bir kişiye karşı cebir kullanılması" şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Böyle bir durumda faile verilecek ceza için "kasten yaralama suçundan verilecek ceza üçte

---

[284] Bu yönde **Giannitti**, Fabiola, L'Oggetto Materiale del Reate'den aktaran **Erem**, Genel Hükümler, s.253.

birinden yarısına kadar artırılarak hükmolunur" denilmiştir. Dolayısıyla ileride hareket unsuru başlığı altında daha ayrıntılı tartışılacağı üzere cebir yaralama fiilini içeren, yani fiziksel bir boyutu bulunan bir harekettir. Bu anlamda cebir suçunda hareketin yöneldiği konu cebre maruz kalan kişinin bedenidir[285]. Direnme suçu açısından bu kişinin özellikle kolluk görevlisi olacağı belirtilmiştir. TCK m. 106'da düzenlenen tehdit suçu da "kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden bahisle" kişinin tehdit edilmesiyle oluşur. İlgili maddede failin mağduru malvarlığı itibarıyla büyük bir zarara uğratacağından veya sair bir kötülük edeceğinden bahsetmesi de tehdit olarak kabul edilmiştir. Kişinin bu şekilde iradesini etkileyecek sözler sarf edilmesi, insanın maddi ve manevi bir bütün olarak ele alan görüş çerçevesinde, suçun konusunun iradesi etkilenen kişi olduğu anlamına gelecektir. Direnme suçunun açık düzenlemesi karşısında tehdit hareketinin de kolluk görevlisine yöneltilmiş olması gereklidir.

Bu durumda ikinci fıkra açısından hareketin yöneldiği konu, hükümde açıkça belirtildiği üzere hedef alınan kolluk görevlisidir.

3.2.3. Suçun Faili

2911 s. Kanun'un 32. maddesinde her iki fıkrada farklı suçların düzenlenmiş olması nedeniyle iki fıkra açısından failler de ayrı ayrı ele alınmalıdır.

3.2.3.1. İlk Fıkrada Düzenlenen Suçun Faili

Direnme suçunun ilk fıkrası açısından "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar" eğer ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse cezalandırılacaktır. Dolayısıyla herkes fail olabilir, failin belli bir görevi icra ediyor olması veya özel bir niteliğe sahip olması aranmamıştır. Herhangi bir kişi fail olabilmekle birlikte bu kişinin kanuna aykırı toplantı veya gösteri

[285] Her ne kadar suçun koruduğu hukuksal değer kişinin iradesi doğrultusunda hareket etme özgürlüğü ise de fiil mağdurun vücudu üzerinde gerçekleştiğinden suçun konusu kişinin bedeni, fiziki yapısı olacaktır, bkz. Osman/ **Gökcan**, Hasan T. / **Artuç**, Mustafa, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, 3.Cilt, 1. Baskı, Ankara 2010, s.3605.

yürüyüşüne katılmış olması gerekmektedir. Her ne kadar Yargıtay Ceza Kurulu faili "bazı sanıkların merak saiki ile olay yerine gelmiş olmaları onları fail durumundan çıkaramaz. Zira bu şekilde iştirak edenlerin dahi toplantının kanunsuz olduğuna ilişkin uyarı üzerine dağılmamaları halinde suç oluşur. Yani dağılma emrine uyulmaması anında suç tamamlanır." şeklinde yorumlasa da[286] bir toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasında tesadüfen yoldan geçen ya da olan biteni izlemekte olan herhangi bir kişi direnme suçunun faili olarak kabul edilmemelidir. Nitekim ilgili maddenin açık lafzı da "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar" şeklinde yazılmıştır[287]. Bu durumda 2911 s. Kanun dışına taşmış bir gösterinin parçası olmadan, yalnızca kenarda izleyen kişinin dirlik ve esenliği ihlal etmeye elverişli bir fiil gerçekleştirdiği ileri sürülemez. Ancak fail olabilmek için kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmak yeterli değildir. Bu nitelikte toplantıya katılan kişinin, ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etmesi de gerekir.

Son olarak bu fıkrada sayılan hareketleri bizzat toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işlemesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılacaktır. Dolayısıyla suçun nitelikli halleri tartışılırken üzerinde durulacağı üzere failin düzenleme kurulundan bir kişi olması halinde verilecek ceza daha fazla olacaktır.

3.2.3.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Faili

Suçun ikinci fıkrasında ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi tanımlanmıştır. Bu fıkra açısından da fail, toplantı veya gösteri yürüyüşüne ilişkin ihtar ve zor kullanımıyla karşılaşmış ve buna rağmen cebir veya tehdit fiillerinden birine başvuran herhangi bir kişi olabilir. "Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar" ifadesi bu fıkrada açıkça yer almamakla birlikte bu fıkrada

---

[286] Yargıtay CGK, E. 1988/8-168, K. 1988/270, T. 13.6.1988, www.kazanci.com.

[287] Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma, dağılma emri ve toplantının zorla dağıtılmasını ön şart olarak gören ve suçun unsuru olarak kabul etmeyen karşı görüş için bkz. **Yarsuvat**, s.186. Bu görüşe göre faillerin toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olduğunu, polis ihtarı ve zor kullanmasını bilerek ve isteyerek hareket etmeleri aranmayacaktır.

açısından da faillerin toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmış olması gereklidir. İlgili madde bütüncül bir şekilde okunduğunda ikinci fıkranın ilk fıkra ile birlikte düşünülerek düzenlendiği, ikinci fıkrada ek olarak failin pasif bir dağılmama hareketi yerine cebir veya tehdit kullanmasının ele alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu hareketin 2911 s. Kanun bünyesinde bir suç olarak düzenlenmesinin nedeni, bir toplantı veya gösteri ortamında, bu gösteriye katılan kişilerin dağılmayarak cebir veya tehdite başvurup direnmesidir. Aksi halde örneğin dışarıdan gelen ve toplantı ile hiç ilgisi olmayan bir kişinin kamu görevlisine yumruk atması, TCK'nın 265. maddesinde yer alan "kamu görevlisine karşı görevini yapmasını engellemek amacıyla, cebir veya tehdit kullanma" fiili kapsamında değerlendirilebilir[288]. Dolayısıyla 2911 s. Kanun kapsamında kişinin m. 32 f. 2'deki suçun faili olması için kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılması, kamu görevlisi tarafından ihtar ve zor kullanılmasına rağmen kamu görevlisine karşı cebir veya tehdit fiillerinden birine başvurmuş olması gerekir.

3.2.4. Suçun Mağduru

Mağdur kavramı, işlenen suç ile hukuken korunan menfaati ihlal edilen kişi ya da topluluğu ifade eder. Başka bir deyişle suç tarafından zarara uğratılan veya tehlikeye düşürülen değerin sahibi kim ise mağdur o olacaktır[289].

Bununla birlikte, işlenen tüm suçlar bakımından genel toplum düzenin sarsılması nedeniyle devletin doğal olarak mağdur olduğu doktrinde ileri sürülmektedir. Ancak bu görüş devletin, vatandaşlarına hizmet etme, onların huzur, güvenlik içinde yaşama ve gelişmelerini sağlamak için var olduğunu, bu amaçla hukuksal değerleri temsilen koruduğunu ve söz konusu hukuksal değerlerin asıl

---

[288] Bu yönde bkz. **Gülhan**, s.119.

[289] **Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Mağdur Hakları İnceleme Raporu 24. Dönem 4. Yasama Yılı, 12.06.2014, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/magdur_haklari_incelemeraporu.pdf, s.3.

sahibinin toplum olduğunu ıskalamaktadır[290].

3.2.4.1. İlk Fıkrada Düzenlenen Suçun Mağduru

Direnme suçu açısından mağdur kavramı incelenirken öncelikle ceza hükmünün koruduğu hak veya değerin ne olduğuna bakılmalıdır; çünkü bu değerin sahibi kim ise, mağdur da o olacaktır. İlk fıkrada düzenlenen suçun koruduğu hukuksal değer daha önce tartışıldığı üzere kamu düzeni, özel olarak bu düzenin dirlik ve esenlik unsurlarıdır. Bu düzenin sahibi de kamu yani toplumdur. Ancak doktrinde mağdurların yalnızca hukuk düzeni tarafından tanımlanan süjeler olabileceği, bu süjelerin ise gerçek ve tüzel kişilerle sınırlı olduğunu ileri süren bir görüş de bulunmaktadır. Bu görüş benimsendiği takdirde, aile, toplum gibi gerçek veya tüzel kişiliğe sahip olmayan topluluklar mağdur olarak kabul edilemeyecektir[291]. Liberal ceza hukuku doktrini takipçileri de toplumun değil toplumu oluşturan "bireylerin" yani gerçek kişilerin mağdur olduğunu belirtmektedir. Suç ve ceza normlarına bir tür itaat etme ödevi olarak yaklaşan görüş ise kuşkusuz direnme suçunun mağdurunun devlet olduğunu ileri sürecektir[292].

Oysa belli menfaatler etrafında bir araya gelen ancak tüzel kişilik kazanmamış olan toplanmaların varlığı yadsınmamalıdır, çünkü suçlar yalnızca hukuken tanınan süjelerin sahip olduğu hakları değil, hak derecesine ulaşmamış menfaatleri de korumaktadır. Toplum, her ne kadar hukuken hak sahibi bir özne

---

[290] Mağduru belirli bir kişi olmayan suçlarda mağduru toplum değil, toplumu oluşturan bireyler olarak kabul eden görüş için bkz. **Artuk**, Emin/ **Gökçen**, Ahmet/ **Yenidünya**, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 9. Baskı, Ankara 2015, s.289.

[291] **Toroslu**, Cürümlerin Tasnifi, s. 181; yine tüzel kişiliği olmayan kişi topluluklarının suç mağduru olamayacağı yönünde bkz. **Dönmezer**, Sulhi, **Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbıki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:2, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul 1997, s. 429. **Artuk/Gökçen/Yenidünya,** Genel Hükümler, s.308,309.

[292]Günümüzde her suçun zorunlu mağdurunun devlet olduğunu savunan yazarlar da suçla korunan hukuksal yararı ihlal edilen kişilerin gözardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu konudaki tartışma için bkz, **Karakaş Doğan**, Fatma, "Suçtan Doğan Mağduriyetin Devlet Tarafından Giderilmesi ve Suç Mağdurlarına Yardım Hakkında Kanun Tasarısı", TBB Dergisi, Sayı:95, 2011, s. 203.

olmasa da ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli varlık ya da menfaatlere sahiptir[293]. Kolektif nitelik taşıyan menfaatlerin ihlali durumunda kaçınılmaz olarak bu menfaatlerin ait olduğu kolektivite yani tüm topluluk mağdur olarak kabul edilmelidir. Toplumun mağdur olamayacağını ancak bireylerin mağdur olabileceğini savunan salt birey merkezli liberal görüş, ceza hukukun bireyi korumak için var olduğu anlayışı ile sınırlıdır; oysa bugün çevre, kamu sağlığı gibi kolektif hak ve menfaatlerin de ceza hukuku ile korunduğu görülmektedir[294]. Kamu düzeni de niteliği gereği kolektif bir menfaattir. Her ne kadar dirlik ve esenlik unsurları sayesinde bireyler yaşamlarını huzur içinde sürdürebilse de bu durum, düzenin aslında toplumun geneli ve tüm kolektivitenin yararı için tesis edilmek istendiği gerçeğini değiştirmemektedir. Bu nedenle, direnme suçu ile korunan dirlik ve esenliğin sahibi bireyler değil toplumdur ve ilk fıkra açısından suçun mağdurunun toplum olduğu kabul edilmelidir.

3.2.4.2. İkinci Fıkrada Düzenlenen Suçun Mağduru

Suçun kamu görevlisine karşı cebir veya tehdit kullanmasını içeren ikinci fıkrasında korunan hukuksal değer, yine dirlik ve esenliktir[295]. Eğer bir toplantıda yaygın bir şiddet kullanımı söz konusuysa, kişilerin can ve malvarlıklarına yönelik saldırıda bulunuluyor ise böyle bir durumda kamu güvenliğinin korunduğunu söylemek de mümkün olacaktır. Elbette bu fıkrada düzenlenen cebir veya tehdit fiilleri sonucu, bunlara maruz kalan kamu görevlisinin iradi hareket özgürlüğü de ihlal edilmektedir. Ancak korunan hukuksal değer başlığında tartışıldığı üzere direnme suçu ile öncelikle kamusal görevin ifa edilebilmesi ve böylelikle kamu düzenin yeniden tesisi korunmak istenmiştir.

---

[293] **Türay**, Aras, Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Seçkin Yayınevi, Ankara 2016, s.233, **Katoğlu**, Tuğrul,"Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları", AÜHFD, Cilt:61, Sayı:2, 2012, s.682,683.

[294] **Katoğlu**, "Mağdur Kavramı", s. 683. Bu tür mağduru belirli bir kişi olmayan suçlarda mağdurun kamu veya daha genel olarak toplum olacağına ilişkin, bkz. **Hafızoğulları**, Zeki/ **Özen**, Muharrem, Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler, US-A Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara 2012, s.234.

[295] Tez kapsamında bu konuda yapılan daha ayrıntılı tartışma için bkz "İkinci Fıkra İle Korunan Hukuksal Değer", s.89-91.

İlk fıkrada olduğu gibi ikinci fıkrada düzenlenen suç açısından da korunan hukuksal değer kamu düzeni olup bu düzenin sahibi olan toplum (kamu) mağdur olarak kabul edilmelidir[296].

Tehdit veya cebre maruz kalan kamu görevlilerinin ise mağdur değil suçtan zarar gören olarak nitelendirilmeleri daha yerinde olacaktır[297]. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda[298] ("CMK") birçok yerde mağdur kavramının yanı sıra suçtan zarar gören kavramına yer verildiği görülmektedir. Ancak ilgili Kanun'da "mağdur" ve "suçtan zarar gören"in kim olduğu açıkça tanımlanmamıştır. Yargıtay Ceza Kurulu kararlarında ancak suçtan *doğrudan doğruya* zarar görmüş kişilerin suçtan zarar gören olarak kabul edileceği, dolaylı veya muhtemel zarar görmüş olmanın ise davaya katılma hakkı vermeyeceği kabul edilmektedir[299]. Bu noktada cebir veya tehdit fiili sonucu kolluk görevlileri doğrudan zarar gördüğünden, suçtan zarar gören olarak nitelendirilmeleri mümkündür.

---

[296]Direnme suçunun ikinci fıkrası ile benzer şekilde, kamu görevlilerine görevini yaptırmamak için tehdit veya cebir kullanımını barındıran TCK m.265'e ilişkin birçok Yargıtay kararında kamu görevlisi mağdur olarak kabul edilmektedir, bu yönde bkz. Yarg. 5. CD, E. 2013/5488, K. 2014/3644, T. 2.4.2014; Yarg. 9. CD, E. 2015/16223, K. 2015/6898, T. 3.11.2015, Yarg. 23. CD., E. 2015/15247, K. 2016/3903, T. 4.4.2016. Yargıtay Ceza Genel Kurulu ise başka bir kararda "Görevi yaptırmamak için direnme suçunun, kamu yönetiminin güvenirliğine ve işleyişine yönelik olduğunda kuşku yoktur. Ancak suçun hareket öğesi, kamu görevlisine karşı cebir ve tehdit kullanılmasıdır. Bu şekilde eylem doğrudan *kamu görevlisine yönelmektedir*." diyerek kamu görevlisinin de suçun mağduru olduğunu belirtmiştir, bkz. Yargıtay CGK, T: 2.3.2010, E. 2009/9-259, K.:2010/47, http://www.emsalyargi.com/yargitay.php?karar=ae21d05574f7fb0a. Ancak bir fiilin yöneldiği kişi *suçun konusunu* oluşturur, suçun mağduru ise suç ile korunan değerin sahibidir. Bu iki kavramın birbirine karıştırılması hatalı olup özellikle faile verilecek cezanın tayininde zincirleme suç hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışılırken mağdurun kim olduğu büyük önem taşıyacaktır. Tez kapsamında direnme suçunda zincirleme suç hükümlerinin uygulanmasına ilişkin detaylı bilgi için, bkz. s.193-194.

[297] Katoğlu da toplumun suçun mağduru olduğu durumda, menfaatleri somut olarak zarar görenlerin ise suçtan zarar gören olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir, bkz. **Katoğlu**, "Mağdur Kavramı" s.684.

[298] 5271 sayılı Kanun, R.G T: 17.12.2004, S.: 25673

[299]Yargıtay CGK., E.2013/599, K.2014/190, T.15.04.2014, Yargıtay CGK, E.2010/155 E., K. 2011/80, T. 03.05.2011, Yarg. CGK., E.2006/127, K.2006/180, T.04.07.2006 http://emsal.yargitay.gov.tr.

Doktrinde ise suçtan zarar gören kavramının daha geniş yorumlanarak yalnızca doğrudan zarar gören kişilerle sınırlanmaması gerektiği belirtilmektedir[300]. Suçtan zarar gören kavramına Yargıtay kararlarından daha geniş yaklaşan bu görüş daha yerinde olup bu görüşe göre haklı bir menfaati suç ile nedensel bir bağ içerisinde zedelenen, bu nedenle fiile yargılama yoluyla karşılık vermeleri mümkün olan kişiler de suçtan zarar olarak kabul edilmelidir[301].

3.2.5. Maddi Unsur

2911 s. Kanun m. 32 f. 1'in oluşması için kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılma hareketi ile ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme hareketi birlikte gerçekleştirilmelidir. Birden fazla hareket birlikte gerçekleşmediği takdirde 2911 s. Kanun kapsamında direnme suçu oluşmayacağı için direnme suçunun "birden fazla hareketli suç" olduğu belirtilmelidir. Birden fazla hareketli suçlarda, hareketlerden birinin icrai diğerinin ihmali hareket olması mümkündür[302]. Nitekim kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmak icrai bir hareketken, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme ihmali bir harekettir. Bunun yanı sıra ilgili suç, yalnızca kanuni tanımında tarif edilmiş hareketlerin yapılması ile işlenebileceğinden bağlı hareketli suçtur.

Doktrinde kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma ile ihtar ve zor kullanılması unsurlarını suçun oluşması için bir "ön şart" olarak değerlendiren görüşler bulunmaktadır[303]. Ön şartlar suç gerçekleştirilmeden önce var olması

---

[300] Dolaylı zarar gören kimselerin de suçtan zarar gören olarak tanımlanacağı yönünde, **Hakeri**, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi,19. Baskı, Ankara 2016, s.141, **Öztürk**,Bahri/ **Tezcan**, Durmuş/ **Erdem**, Mustafa Ruhan /**Sırma Gezer**, Özge/ **Saygılar Kırıt**, Yasemin /**Özaydın**, Özdem/ **Alan Akcan**, Esra/ **Tütünce**, Efsar Erden, Nazeri ve Uygulamalı Ceza Muhkamesi Hukuku,Seçkin Yayınevi, 1. Baskı,Ankara 2016, s.223; Artuk/Gökcen/Yenidünya, s.308; **Kafes**, Veli, "Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi", AÜHFD, Cilt: 60(1), 2011,s.87. Hatta fiile maruz kalan kişi dışındakilerin uğradıkları yansıma zararların karşılanacağına ilişkin kanunlarda özel bir hüküm bulunduğu hallerde, bu kişilerin de suçtan zarar gören olarak kabul edilebileceğine dair, bkz **Türay**, s.234 ve orada dipnot 127.

[301] **Özbek**, Veli Ö./ **Kanbur**, Mehmet N./**Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, Ankara 2016, s.267.

[302] **Özgenç**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı, Ankara 2016, s.168.

[303] **Yarsuvat**, s.196, **Gülhan**, s.79.

gereken mantıki ve hukuki şartlar olarak ele alınmaktadır[304]. Ancak ön şart olarak ifade edilen hususlar suçun unsurlarından bağımsız değildir. Ön şartlar gerçekleşmediği takdirde suçun oluşması mümkün olmayacağından, bunların da suçun unsuru olarak kabul edilmesi gerekir[305]. Direnme suçu açısından da kanuna aykırı toplantı, ihtar ve zor kullanma, suçtan tipinden bağımsız ön şartlar olarak değil, suçun unsuru olarak değerlendirilmelidir. Nitekim kişinin suçu işleyebilmesi için öncelikle "kanuna aykırı bir toplantıya katılması" ve ayrıca ilk fıkradaki suç açısından "ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etmesi", ikinci fıkradaki suç açısından "ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnmesi" gerekmektedir. Dolayısıyla tez kapsamında doktrinde ön şart olarak nitelendirilen hususlar, suçun maddi unsuru içerisinde ele alınmışlardır.

Direnme suçunun ilk fıkrasını tam kavrayabilmek adına hareketi oluşturan tüm kavramlar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

3.2.5.1. Kanuna Aykırı Toplantı veya Gösteri Yürüyüşüne Katılanların İhtar ve Zor Kullanmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etmesi (m.32/1)

3.2.5.1.1. Kanuna Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşüne Katılma

Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma, birden fazla hareketli suç olan ilk fıkradaki suçun oluşması için aranan hareketlerden ilki olup hangi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı sayılacağı ise 2911 s. Kanun'un 23. maddesinde açıklanmıştır. Oldukça uzun ve ayrıntılı olan bu madde, toplanma hakkını Anayasa, AİHS ve AİHM içtihatları ile uyumlu olmayan bir şekilde

---

[304] Örneğin çocuk düşürtme suçunda kadının hamile olması, birden çok evlilik suçu açısından kişinin evli olması, rüşvet suçunun oluşabilmesi için failin kamu görevlisi olması bu görüş tarafından ön şart olarak değerlendirilmektedir, **Dönmezer,** Sulhi /**Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku: Genel Kısım, Cilt:1, İstanbul Üniversitesi YayınlarıYeniden Gözden Geçirilmiş 6. Bası, İstanbul 1976, s.330-331.

[305] **Alacakaptan**, Suçun Unsurları, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1975, s.7, aynı yönde **Aytekin İnceoğlu**, Asuman, Bankacılık Kanunu'nda Yer Alan Suçlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006, s.199, **Centel**, Nur/ **Zafer**, Hamide/**Çakmut**, Özlem, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, İstanbul 2016, s. 211.

sınırlamış, hakkın özüne dokunan usuli yükümlülükler öngörmüştür. İlgili maddede toplantıya katılan kişilerin tümüne yansımayan, yalnızca belli bir grup tarafından gerçekleştirilmiş hukuka aykırı hareketlerin "kanuna aykırı toplantı" başlığı altında düzenlenmesi, genel olarak barışçıl nitelikte olan bir toplantının dahi kanuna aykırı kabul edilmesi riskini doğurmuştur. Yine 23. maddenin çoğu fıkrasında toplantı ve gösteriler sırasında kişilerin kendilerini serbestçe ifadesi etmesini gölgeye düşürecek nitelikte muğlak yasaklar öngörülmüştür. Hangi toplantının kanuna aykırı olduğunun belirlenmesi, direnme suçunun oluşup oluşmadığını değerlendirmek adına büyük önem taşıdığından, 23. madde çatısı altında ilk fıkrada yer alan ve kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tanımlayan bentler tek tek ele alınacaktır.

3.2.5.1.1.1. Bildirim Yükümlülüğünü Yerine Getirmeme veya Toplantı İçin Belirlenen Gün ve Saatin Dışına Çıkma

23. madde ilk fıkrasının a bendinde 2911 s. Kanun'un 9. ve 10. maddelerinde öngörülen bildirim yükümlülüğüne uygun hareket edilmediği veya toplantılar ve yürüyüşler için belirtilmiş gün ve saatin dışına taşıldığı takdirde toplantının kanuna aykırı olacağı düzenlenmektedir[306]. Öncelikle bu bendin gönderme yaptığı 2911 s. Kanun'un 9. maddesi değerlendirildiğinde, toplantıların fiil ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kurulun kendi arasından bir başkan seçmesi de madde gereğince aranmaktadır[307]. Bir sonraki madde ise düzenleme kurulu üyelerinin tamamı tarafından bir bildirim imzalanmasını ve bu bildirimin toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat

---

[306] AİHM içtihatlarında ise belirlenen sürenin aşılması veya toplantının uzun bir sürece yayılması doğrudan toplantının hukuka aykırı olarak değerlendirilmesine yol açmamakta, ancak ve ancak toplantı süresi kamu düzenini bozacak nitelik kazandıysa toplantı hukuka aykırı sayılmaktadır. Bu yönde bkz. Cisse v. Fransa, no. 51346/99, 09.04.2002, parag 51, Çiloğlu ve diğerleri-Türkiye, no. 73333/01, 6.3. 2007, parag. 49-51. Ancak "kamu düzenini bozmaya elverişlilik" kavramı geniş yorumlanarak "hayatın olağan akışını etkileme" şeklinde anlaşılmamalıdır. Her toplantı veya gösteri yürüyüşü gündelik hayatın işleyişini etkiler; toplanma hakkının kullanımı için belli aksaklıklara katlanılması zorunludur. Dolayısıyla AİHM kamu düzeni kavramını oldukça dar yorumlamakta, bu tür aksaklıklar nedeniyle hakkın kullanımı engellendiği takdirde, yapılan müdahaleyi toplanma hakkını koruma altına alan AİHS m. 11'in ihlali olarak görmektedir.

[307] 2911 s. Kanun'un 9. maddesine göre diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişilerin düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamayacaklarının altı çizilmelidir.

önce, çalışma saatleri içinde toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilmesini zorunlu tutmuştur. Yapılacak bildirimde toplantının amacı, yapılacağı yer, gün, başlayış ve bitiş saatleri belirtilmeli, düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgahları ve varsa çalışma yerleri de bildirimde yer almalıdır[308].

Görüldüğü üzere bildirim şartı oldukça ayrıntılı düzenlenmiş, bu düzenlemelere uygun bildirim yapılmadığı takdirde gerçekleştirilecek toplantı veya gösteri yürüyüşü kanuna aykırı kabul edilmiştir. Ancak daha önce de üzerinde durulduğu üzere ani gelişmeler sonucu kişilerin kendiliğinden bir araya gelerek tepki göstermesi oldukça sık rastlanabilecek bir durumdur. Böyle hallerde valiliğe toplantı düzenlemeden 48 saat önce bildirimde bulunma zorunluluğu, bu süre beklendiği takdirde gelişmelere verilecek tepkiyi anlamsız hale getirecektir[309]. Salt bildirimin yapılmamış olması sebebiyle bu tür toplantıların kanuna aykırı olduğunu iddia etmek ve toplantı özgürlüğünün kullanımını sınırlamak, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin Anayasa m. 13'e açıkça aykırılık teşkil eden ve hakkın özüne dokunan bir müdahaledir[310]. Elbette bir toplantının bildirime tabi tutulması tek başına toplanma hakkının özüne aykırı değildir. Ancak bildirim yükümlülüğü gizli bir caydırma yöntemi haline getirilmemelidir[311]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında da bildirim yapılmadan düzenlenen toplantılara barışçıl nitelikte oldukları takdirde müdahale edilmemesi ve bu tür eylemlerde

---

[308] Bu bildirime Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Uygulanmasına Dair Yönetmelik'te (R.G T. 08.08.1985, S.: 18836) gösterilen belgeler de eklenmelidir. Yönetmeliğin 5. maddesi bildirime eklenecek belgeleri sıralamaktadır. Bu belgeler arasında düzenleme kurulu ve üyelerinin açık kimliklerinin yanı sıra adli sicil beyanlarının, "Düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için, ilgili valilik kanalıyla, İçişleri Bakanlığından alınan izin belgesi; topluluğa hitap edecek, afiş, pankart, flama, levha, araç ve gereç taşıyacaklar için mahallin en büyük idari amirliğine bildirimde bulunulduğunu gösteren belge" gibi oldukça ayrıntılı bilgi ve belgelerin istenmesi dikkat çekicidir. Bu tür usuli bir müdahalenin orantılılığı ve demokratik toplumda gerekliliği oldukça tartışmalıdır.

[309] Bildirim yapılmaksızın düzenlenen ani ve acele toplantılar hakkında ayrıntılı tartışma için bkz s.43-45.

[310] Bu yönde **Şirin**, "Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenlenmesine İlişkin Sorunlar", s.294.

[311] Eğer amaç toplantıdan haberdar olarak hakkın kullanımını güvence altına almaksa, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağının basın yayın organları aracılığıyla duyurulmuş olması da bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmesi olarak kabul edilmelidir, **Sevdiren**, Öznur, Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı, Hafıza Hakikat Adalet Merkezi, İstanbul 2015, s.131.

toplantıya katılanlara karşı güç kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir[312]. Nitekim Yargıtay da örneğin bağlı çalıştıkları işletmenin özelleştirildiğini öğrenen işçilerin fabrika önünde bildirimde bulunmaksızın toplanarak protestoda bulunmalarını demokratik tepki olarak kabul etmiş, bu eylemi 2911 s. Kanun'a aykırı bulmamıştır[313]. Yine 500 üzerinde domates üreticisinin, alıcıların düşük fiyat vermesi üzerine zarar edip içine düştükleri durumu yetkililere duyurmak amacıyla traktörlerini karayoluna çekerek, domatesleri karayoluna dökmeleri ve konuşma yapmalarının ardından dağılmaları 2911 s. Kanun'a aykırı bulunmamıştır[314]. Ancak benzer özellikler teşkil eden başka davalarda, sanıkların eyleminin demokratik tepki değil, 2911 s. Kanun'un 23. maddesi çerçevesinde kanuna aykırı toplantı olarak nitelendirilmesi söz konusu olabilmektedir[315].

2911 s. Kanun'un lafzı, salt bildirim yükümlülüğüne aykırı düzenlenen toplantıları barışçıl nitelikte olup olmadığını değerlendirmeksizin kanuna aykırı olarak kabul etmekte ve bu konuda Anayasa'nın 90. maddesi gereği uluslararası sözleşmelere ve AİHM içtihatlarına uygun karar verme sorumluluğu hakimlere düşmektedir. Ancak yeknesak kararların alınabilmesi için ani gelişen veya bildirim usulüne uymamakla birlikte barışçıl olan toplantıları da koruma altına alan açık bir düzenleme yapılması önem taşımaktadır.

Nitekim bildirimin amacının toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılabilmesi için idarenin gerekli tedbirleri alması olduğu unutulmamalıdır. Günümüzde Twitter, Facebook gibi anlık ve kitlesel haberleşme araçları aracılığıyla, güvenlik görevlileri ve idari birimler zaten yapılacak toplantı ve gösterilerden hızla haberdar olmaktadır. Böyle durumlarda toplantı veya yürüyüşten haberdar olan idarenin görevi toplantıya katılanları dağıtmak değil, tam tersi toplantı hakkının barışçıl bir

---

[312] Oya Ataman/Türkiye, par. 41; Disk ve Kesk/Türkiye, par. 36.'dan aktaran **Duymaz**, Erkan, "Gezi Parkı Çıkmazında Demokrasi ve İnsan Hakları", Anayasa Hukuku Dergisi, C.: 2, S.:4, 2013, s.276,
[313] Yargıtay 8.Ceza Dairesi, E.2002/12823, K.2004/323, T. 23.01.2004, www.kazanci.com,
[314] Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E. 1997/10518, K.1997/11621, T. 09.09.1997, www.kazanci.com.
[315] KİT'lerin özelleştirilmesine karşı bildirim yapmaksızın bir araya gelen işçilerin eylemlerinin 2911 s. Kanun'a aykırılık teşkil ettiğini ileri süren karar açısından bkz. Yargıtay CGK, E.2004/8-65, K. 2004/117, T.11.05.2004, www.kazanci.com.

şekilde kullanabilmesi için gerekli imkanları yaratmaktır[316].

3.2.5.1.1.2. Ateşli, Patlayıcı, Kesici, Yakıcı Maddeler veya Yasadışı Amblem, Afiş, Araç-Gereçler Bulundurarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Katılmak

23. maddenin ilk fıkrasının b bendinde toplantıya katılanların, madde kapsamındaki araç ve silahları bulundurmaları, afiş, pankart veya amblemleri taşımaları, hatta yalnızca yüzlerini örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmaları halinde toplantının kanuna aykırı olacağı belirtilmiştir. Söz konusu kanuna aykırılığın yaptırımı 2911 s. Kanun'un 33. maddesinde yer almakta, bu fıkrada yer alan silah ve araçları toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında bulunduranlara 2 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası verileceği öngörülmektedir. İç Güvenlik Paketi olarak bilinen 6638 sayılı Kanun[317] hem 23. maddenin f. 1 /(b) bendine, hem de bu bende ilişkin cezai yaptırım öngören 33. maddeye yönelik değişiklikler öngörmüş, oldukça tartışmalı olan 6638 s. Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte değiştirilen söz konusu hükümler yeniden odak noktası olmuştur. Tüm bu gelişmeleri takip edebilmek ve bu bendin içerdiği pürüzlere dikkat çekebilmek adına ilgili hüküm özenli bir incelemeye tabi tutulmalıdır.

3.2.5.1.1.2.1. Toplantı veya Gösteri Yürüyüşlerinde Ateşli Silah veya Diğer Silah Türlerini Bulundurma

Söz konusu fıkra öncelikle toplantı sırasında ateşli silah bulundurmayı yasaklamaktadır, ancak ateşli silah tanımı TCK ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun'da[318] ("6136 s. Kanun") yapılmamıştır. Bu tanıma Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Yönetmelik ("Ateşli Silahlar Yönetmeliği") içerisinde 2. maddede yer verilmiş ve "mermi çekirdeği veya saçma tabir edilen özel şekil ve nitelikteki maddeleri, barut gazı veya bu neviden patlayıcı ve itici güç ile uzak mesafelere kadar atabilen silahlar" ateşli

---

[316] **Aydın**, Devrim, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalenin Esasları", AÜHFD, C:65, S.4, 2016, s.3288,3289.

[317] Kanunun tam adı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur, R.G Tarih: 27.03.2015, Sayı:29316.

[318] R. G Tarih: 15.7.1953, Sayı: 8458.

silah olarak kabul edilmiştir. Öncelikle ateşli silah taşımanın 2911 s. Kanun'un "toplantı ve yürüyüşe silahla katılanlar" başlıklı 33. maddesinde bir suç olarak düzenlendiği düşünüldüğünde, Anayasa m. 38 ve TCK m. 2 gereği suçların idarenin düzenleyici işlemleri ile yaratılamayacağı, dolayısıyla ateşli silahların ne olduğunun idarenin düzenleyici işlemi olan ve yürütmenin keyfi bir şekilde değiştirmesine açık bir yönetmelikle belirlenmesi yerine kanunda tanımlanması gerektiğinin altı çizilmelidir.

İlgili fıkrada ateşli silah kapsamına girmeyen havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı patlayıcı maddeler de yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra sopa, demir ve lastik çubuklar, bilye ve sapan gibi bereleyici araçlarla gösteri ve yürüyüşlere katılmak, kanuna aykırı toplantı ve yürüyüşü başlığı altında düzenlenmiştir. 23. madde, sayılan araç ve silahların toplantı sırasında kullanılmasa dahi sadece bulundurulmaları dolayısıyla toplantının kanuna aykırı hale geleceği şeklinde yorumlanmaya açıktır. Oysa söz konusu araç ve aletleri toplantı açısından tehlikeli kılan bunların kullanılma amacı ve şeklidir. Elinde pankart taşımak için sopa bulunduran, yağmur sebebiyle şemsiyesi olan veya yürüme güçlüğü sebebiyle bastonu olan kişinin "bereleyici bir silah" bulundurduğu iddia edilemeyecektir. Ancak maddenin bu şekilde uygulanmasını engellemek adına bir an önce lafzında değişikliğe gidilerek toplantı sırasında *saldırı, yaralama veya tehdit amacıyla kullanılan* araçların bir silah olarak kabul edilebileceği belirtilmeli, dolayısıyla salt bunları bulundurmanın yeterli olmayacağı, bunları kullanma hareketinin kanuna aykırı olacağı düzenlenmelidir[319].

Bunun yanı sıra, bir toplantının genel seyri, göstericilerin talep ve davranışları dikkate alındığında, toplantının barışçıl olduğu sonucuna varılıyorsa, bu tür toplantı veya yürüyüşlere, şiddet kullanma niyetinde kişilerin karışmış olması, tek başına toplantıyı kanuna aykırı hale getirmemelidir[320]. Toplantıya

---

[319] Kullanılmayan araçların toplantıları "tehlikeye düşüren alet" olarak kabul edilemeyeceği yönünde Alman mahkemelerinin içtihatlarına ilişkin **Mangoldt-Klein**, Das Bonner Grundgesetz'ten aktaran **Yarsuvat**, s.145.

[320] Bu yönde AİHM, Gün ve diğerleri/Türkiye, Başvuru no: 8029/07, T. 18.6.2013, aktaran **Sevdiren**, s.132.

katılırken silah bulunduran kişilerin zaten 2911 s. Kanun m. 33 gereği hapis cezası ile cezalandırılacakları öngörülmektedir. Ancak silah bulunduran kişilerin dışında kalan barışçıl göstericiler, toplantı veya gösterinin geneline şiddet ortamı hakim değilse ve şiddet kullanma amacıyla belli araçlara başvurulması, göstericilerin geneli tarafından benimsenmiyorsa, toplantı haklarından mahrum bırakılmamalıdır. Nitekim idari makamların görevi barışçıl amaçlı gösteri yapmak isteyenlerin bu hakkını şiddete başvuranlara karşı korumaktır. Dolayısıyla barışçıl bir gösteride yalnızca şiddete başvuranlar toplantı alanından uzaklaştırılmalı, toplantının tamamına müdahalede bulunulmamalı, toplantının genelinde şiddet eğilimi ve hukuka aykırı güç kullanımı görülmemekteyse, bu toplantının tümüyle kanuna aykırı olduğu ileri sürülerek toplantının gerçekleştirilmesi engellenmemelidir[321]. Nitekim 2911 s. Kanun'un 24. maddesinin 4. fıkrasında toplantı veya yürüyüşe 23. maddenin (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanlar olursa bu kişilerin güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılacağı ve toplantıya devam edileceği açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla yalnızca şiddete başvuran kişilerin sayısı ve kullanılan şiddetin yaygınlığı, toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek dereceye ulaşmışsa toplantının kanuna aykırı nitelik kazandığı kabul edilebilecektir.

3.2.5.1.1.2.2. Yasa Dışı Örgüt ve Topluluklara Ait Amblem ve İşaretler ile Bunları Bulunduran Üniforma Benzeri Giysiler

Bu bentte ayrıca yasa dışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınması veya bunları bulunduran üniforma benzeri giysiler giyilmesi yasaklanmış ve bu hallerde toplantının kanuna aykırı hale geleceği belirtilmiştir. Burada öncelikle hangi tür amblem, işaret ve giysilerin kanuna aykırı sayıldığının altını çizmek adına yasa dışı örgüt ve topluluk kavramları üzerinde durulmalıdır.

Yasa dışı topluluktan ne anlaşılması gerektiğine ilişkin mevzuatta açıklayıcı bir kanun hükmü bulmak mümkün değildir. Yasadışı topluluklara ait amblem, işaret ve üniforma benzeri giysiler bulundurulması, toplantıya kanuna aykırı bir nitelik

[321] **Duymaz**, s. 276.

kazandırmanın yanı sıra, bunları bulunduran kişiler yine 2911 s. Kanun'un silahla toplantı ve yürüyüşe silahla katılanlar başlıklı 33. maddesi gereği hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Bu durum, Anayasa'nın 38. maddesi ve TCK'nın 2. maddesinde belirtildiği üzere kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemeyeceğini içeren kanunilik ilkesine aykırıdır. İlgili bent ile yasa dışı topluluğun ne olduğuna ilişkin değerlendirme hakimlerin takdirine bırakılmış, her mahkemenin kendi adaletini yaratmasına yol açan, kanun önünde eşitliği zedeleyen bir durum yaratılmıştır.

Yasa dışı örgüt kavramı, yasa dışı topluluğun aksine, kanunlarla sınırları çizilmiş bir kavramdır. Bu kavramı değerlendirilirken ise TCK m. 220'deki suç işlemek amacıyla örgüt kurma, TCK m. 314'teki silahlı örgüt ve Terörle Mücadele Kanunu[322] ("TMK") m. 7 kapsamındaki terör örgütü dikkate alınmalıdır. Ancak "yasa dışı örgüt" ile ilgili maddelerdeki örgütlerden hangisinin kast edildiği ve bu maddelerdeki unsurların oluşup oluşmadığı her olay özelinde değerlendirilmeli, bununla birlikte toplantıya katılan herkes yasa dışı örgütle özdeşleştirilmemelidir[323].

Öncelikle örgüt kurma açısından bir çatı madde niteliğinde olan "suç işlemek amacıyla örgüt kurma" başlıklı TCK m. 220 incelendiğinde, bu madde içerisinde örgüt kurmak, yönetmek, örgüte üye olmak, örgüt faaliyeti çerçevesinde suç işlemek, örgüt adına suç işlemek, örgüte yardım etmek, örgüt propagandası yapmak fiillerinin cezai yaptırım altına alındığı görülmektedir. İlgili suçun oluşabilmesi için öncelikle bir örgütün varlığı söz konusu olmalıdır. Örgüt kuşkusuz ki gelişigüzel fiili bir birliktelik hali değildir; kanunun suç saydığı bir fiili işlemek amacıyla dayanışma, organizasyon ve ortak hareket içeren disiplinli bir yapıdır[324]ve m. 220'nin açık lafzı gereği en az üç kişiden oluşmalıdır. Üye sayısı,

---

[322] 3713 sayılı Kanun, R.G Tarih: 12.04.1991, Sayı: 20843 Mükerrer

[323] Söz konusu düzenlemenin "terör örgütü" ile "yasadışı örgüt" kavramları arasındaki farkı belirsizleştirerek yasa dışına çıkan herkesin kolaylıkla "terörist" olarak damgalanmasına yol açabileceğine ilişkin, **Türk Ceza Hukuku Derneği**, 6638 s. Kanuna İlişkin Genel Değerlendirme, 25 Mayıs 2015, İstanbul, http://www.tchd.org.tr/Uploads/dosyalar/RAPOR.pdf, s.44,79.

[324]**Yenidünya**, Caner/ **İçer**, Zafer, "Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma Suçu", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi C. 19, S. 2, 2013, s.800.

sahip olunan araç ve gereçler, amaçlanan suçları işlemeye elverişli olmalıdır. Örneğin insan ticareti suçu işlemek amacıyla, herhangi bir irtibatı, uygun nakil araçları, maddi ve manevi imkanları olmayan üç dört kişinin bir araya gelmesi durumunda, amaçlanan suçu işlemeye elverişli bir örgütün oluştuğu söylenemez. Bunun yanı sıra örgütten bahsedebilmek için tek bir suç işlenmesinin ardından ortadan kalkan bir yapılanma değil, devamlılık gösteren, hiyerarşik, sistemli ve sürekli bir birliktelik söz konusu olmalıdır[325]. Dolayısıyla bu şartları taşımayan bir yapılanma, TCK m. 220 anlamında yasa dışı bir örgüt teşkil etmeyecektir.

TCK m. 314'te düzenlenen silahlı örgüt ise TCK m. 220'deki suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçuna benzeyen yönler barındırmakla birlikte kurulma amacı ve kullandığı araçlar bakımından farklılıklar taşımaktadır. TCK m. 314 açısından da en az üç üye, sürekli ve hiyerarşik birliktelik, suç işlemeye elverişli araç ve vasıtalara sahip olma unsurları aranmaktadır[326]. Ancak TCK m. 314'teki silahlı örgütü TCK m. 220'den farklılaştıran noktalardan biri silahlı örgütün herhangi bir suç işlemek amacıyla değil belli suçları işlemek amacıyla kurulmuş olmasıdır. TCK m. 314'ün ilk fıkrasında TCK bünyesinde yer alan devletin güvenliğine karşı suçlar ile anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçları işlemek amacıyla kurulan silahlı örgütler cezalandırılmaktadır. Yine TCK m. 314'te örgütün silahlı olması suçun unsuruyken, TCK m. 220 kapsamındaki bir örgüt açısından silah bir unsur değil, verilecek cezayı ağırlaştırma sebebidir[327].

Terör örgütleri ise TMK'de düzenlenmektedir. TMK m. 7'ye göre "cebir ve şiddet kullanılarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleriyle,

---

[325] Yarg. 8. CD., T. 10.5.2010, E. 2008/3322, K. 2010/7143, Yargıtay 8. CD., T. 10.7.2000, E. 2000/10810, K. 2000/13581, aktaran **Yenidünya/İçer**, s.801. Hiyerarşik ilişki unsuru sayesinde bir örgüt kendi mensupları üzerinde hâkimiyet kurabilmektedir. Bazı örgüt yapılanmalarında bu hiyerarşi gevşek bir nitelik taşıyabilir. Yine de örgüt, üyeleri açısından bağlayıcı kararlar alabilen ve onları itaat etmeye zorlayan bir karar ve uygulama mekanizması bulundurmalıdır, **Dursun**, İsmail, Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma Suçu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2009, s.126.

[326] Bunun nedeni TCK m. 314'te TCK m. 220'ye gönderme yapılmasıdır, **Evik**, Vesile Sonay, "Silahlı Örgüt Suçu", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:2006/1, s.107.

[327] **Evik**,"Silahlı Örgüt Suçu", s.101.

1 inci maddede belirtilen amaçlara[328] yönelik olarak suç işlemek üzere terör örgütü kuranlar, yönetenler ile bu örgüte üye olanlar Türk Ceza Kanunu'nun 314. maddesi hükümlerine göre cezalandırılır". Her ne kadar maddede açıkça bu örgütlerin silahlı olması gerektiği belirtilmese de verilecek ceza açısından TCK m. 314'teki silahlı örgüt maddesine atıf yapılması terör örgütlerinin de silahlı olması gerektiğini göstermektedir[329].

Dolayısıyla açıklanan bu maddeler çerçevesinde bir örgüt söz konusu ise, yasa dışı bir örgütten bahsedilebilecek, 2911 s. Kanun'da m. 23 f. 1 (b) atfıyla yasa dışı örgüte ilişkin bir amblem ve işaret taşınması veya bunları bulunduran üniforma benzeri giysiler giyilmesi, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırılık teşkil edecektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin birçok kişinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir, bunlar arasında bir grubun 2911 s. Kanun dışına taşan hareketleri, tüm toplantı veya gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmeyeceği gibi barışçıl göstericileri hukuka aykırı bir topluluk haline dönüştürmeyecektir. Eğer gerçekten yukarıda ayrıntılarıyla tartışılan yasa dışı örgütlere ilişkin amblem ve işaretlere başvuranlar varsa, bu kişilerin cezai sorumluluğu ilgili mevzuat çerçevesinde gündeme gelebilir[330], ancak toplantıya yapılan çağrı, katılanların

---

[328] Bu amaçlar TMK m. 1'de "Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak" şeklinde sıralanmıştır.

[329]Bu yönde **Evik**, s.110,111. Doktrinde eğer örgüt silahlı değilse TMK'nın değil doğrudan TCK'daki genel suç işlemek amacıyla örgüt kurma hükümlerinin (TCK m.220,221) uygulanması gerektiğini söyleyen görüş için bkz. **Özgenç**, İzzet, Suç Örgütleri, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2012, s.45. Ancak bir örgütün varlığından bahsedebilmek için amaç suçu gerçekleştirmeye elverişli bir yapılanma olması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Silahsız bir örgütün devletin varlığını tehlikeye düşürmeye, temel hak ve hürriyetleri yok etmeye, iç ve dış güvenliği tehdit etmeye elverişli olması mümkün değildir. Dolayısıyla TMK m. 1'de sayılan amaçlarla bir araya gelen kişilerin silahsız olması halinde korunan hukuksal değeri ihlal edici nitelikte bir örgütün kurulmasından bahsedilemez. Böyle bir durumda, TMK kapsamındaki amaçlarla biraraya gelmiş kişiler silahsızsa terör örgütü söz konusu olamayacağı gibi biraraya gelme amaçlarına elverişli araçlara sahip olmamaları nedeniyle TCK m. 220 kapsamında bir örgütten bahsetmek de mümkün olmamalıdır.

[330] Bu hareketlere ilişkin cezai yaptırım 2911 s. Kanun m. 33'te düzenlenmektedir. Olayda bir terör örgütü söz konusu ise bu konuda özel bir hüküm içeren TMK m. 7 göz önüne alınmalıdır. Nitekim TMK m. 7'de terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde örgüte ait

hareketleri ve genel anlamıyla toplantı işleyişi barışçıl nitelikte olduğu sürece barışçıl göstericilerin toplanma hakkı korunmaya devam edilmelidir.

3.2.5.1.1.2.3. Kimlik Gizlemek Amacıyla Yüzü Tamamen veya Kısmen Bez ve Sair Unsurlarla Örterek Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Katılma

2911 s. Kanun m. 23 (b) bendinde yer alan ve Ceza Hukuku mantığı ile çelişen önemli bir düzenleme de kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez ve sair unsurlarla örterek toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılınmasının kanuna aykırı kabul edilmesidir. Bunun yanı sıra kimlik gizleme amacıyla yüz örtme 33. maddede 2 yıl altı aydan dört yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır. "Yüzünü saklayanın gizleyeceği bir şey vardır" tahlili çerçevesinde yapılan bu düzenlemeler kuşkusuz ki Ceza Hukukunun temel ilkelerine ve Anayasa'ya aykırıdır.

Ceza hukukunda kanun koyucu çoğunlukla hukuk düzeni tarafından korunan değerlerin zarar gördüğü durumları cezalandırırken; istisnaen bazı eylemleri, henüz bir zarar doğurmamakla birlikte hak ve özgürlüklere yönelik potansiyel bir tehlike yaratmaları dolayısıyla, gerçekleştirildikleri anda cezalandırmaktadır[331]. Tehlike suçları olarak adlandırabileceğimiz bu suçlarda, aslında eyleme içkin tehlikelilik hali, bir hukuksal menfaati sıkı bir şekilde koruyabilmek adına cezalandırılmaktadır[332]. Oysa kimlik gizleme amacıyla yüz örtme hareketi tek başına Anayasa'da korunan herhangi bir hukuksal değeri ihlal etme potansiyelini barındırmamakta, tersine Anayasa'nın koruma altına aldığı hak ve özgürlüklerin güvence alanına girmektedir. Anayasa'nın 20. maddesi, özel hayatın gizliliğini garanti altına alırken kuşkusuz ki konut ve aile mahremiyeti kadar kişinin nedensiz ve açık rıza olmaksızın kimliğini ve günlük alışkanlıklarını

---

amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması, slogan atılması, ses cihazları ile yayın yapılması, terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi durumunda faillere bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verileceği öngörülmüştür.

[331] **Doğan**, Koray, "Tehlike Suçu ile Zarar Suçu Arasındaki Suçların İçtimaı Sorunu", TAAD, Yıl:5, Sayı: 16, Ocak 2014, s.180.

[332] TCK'da düzenlenen yalan yere tanıklık, suçu ve suçluyu övme suçları, soyut tehlike suçlarına örnek olarak gösterilebilir, bkz. **Özgenç**, Genel Hükümler, s.200,201.

açıklamama hakkını da korumaktadır[333]. Bu madde AİHS ve AİHM içtihatları ışığında değerlendirilmeli, özel alanın ev içi ile sınırlamayacağının; dolayısıyla evin dışındaki alanı da kapsayabileceğinin altı çizilmelidir[334]. Kamusal alanda da olsa özel hayatının koruması altında olan kişi üçüncü kişilerden kimliğini[335], görüntülerini, kişisel verilerini saklayabilir. Örneğin bir çalışanın özel sektörde iş güvencesinin olmayışını protesto eden bir eyleme katıldığını iş arkadaşlarından ya da patronundan gizli tutmak istemesi nedeniyle eylem sırasında kısmen yüzünü örtmesi hukuka aykırı olarak kabul edilemez. Buna rağmen, 2911 s. Kanun salt yüz örtme hareketinin gerçekleştirilmesini hukuka aykırı kabul ederek bu fiili en az iki yıl altı aylık bir hapis cezasıyla karşılamaktadır. Oysa üçüncü kişilerden kimliğini gizlemek böyle bir durumda özel hayatın gizliliği kapsamında açıkça korunan bir haktır. Bunun yanı sıra ilgili bent gereği barışçıl bir eyleme katılan kişilerin yoğun bir gaz müdahalesiyle karşılaşması durumunda yüzlerini örtmeleri, her ne kadar "kimlik gizlemek" değil "gazdan etkilenmemek" amacıyla gerçekleştirilmiş olsa da potansiyel şüphelilere dönüşmeleri ile sonuçlanacaktır[336]. Terörle Mücadele Kanunu m. 7'de de bu ihtimali destekleyen bir şekilde "terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır" denilmektedir. Maddenin lafzı dikkatle incelendiğinde, düzenenlenen suçun faili bir toplantıyı terör örgütü propagandasına dönüştüren kişi değildir; fail, toplantı örgüt propagandasına "dönüştürüldüğünde" kimliğini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatan kişi olarak tarif

---

[333] Yalnız ev içinde değil kamusal yerlerde de kişiye dış etkiden korunan bir alan ve sosyal baskıya karşı yalıtım olanağı sağlanmalıdır, **Aras**, Ümit Yaşar, Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları, Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2010, s. 35,36.

[334] Adalet Divanı, Niemietz-Almanya, 16 Aralık 1992, No:72/1991/324/396, parag 28, http://hudoc.echr.coe.int/.

[335] Polis memuru tarafından kimlik sorulması tartışılan konudan ayrı ele alınmalıdır. PVSK m. 4A'nın şartları gerçekleştiği takdirde polis memuru kendi kimliğini gösterdikten sonra karşı tarafın kimliğini sorabilir. Böyle bir durumda kimliğini göstermeyen kişi hakkında ilgili maddedeki tutma, gözaltına alma gibi işlemler gerçekleştirilebilecektir. Ancak bu durum kişinin kimliğini üçüncü kişilere açıklama zorunluluğu olduğu anlamına gelmez. Hatta kişinin kamu görevlisine kimliği veya adresiyle ilgili bilgi vermekten kaçındığı ihtimalde dahi suç işlediğinden bahsedilemez; böyle bir durumda öngörülen idari yaptırım Kabahatler Kanunu m. 40 uyarınca elli Türk Lirası ödenmesidir.

[336] **Türk Ceza Hukuku Derneği**, s.41,42.

edilmiştir. Bir toplantının ne zaman ve nasıl terör örgütü propagandasına dönüşeceğinin belirtilmemiş olması da yine öngörülebilirlik ve belirlilik ilkelerine aykırı olup kanunilik ilkesine açıkça aykırıdır. Bunun yanı sıra barışçıl gösterici ile olmayan gösterici arasında ayrım yapmaksızın şiddete başvurmayan göstericileri sırf yüzlerinin kapalı olması nedeniyle cezalandırmak AİHM içtihatları uyarınca toplanma özgürlüğünün ihlali olarak kabul edilmektedir. Barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılan bir kimse, şiddete başvurmadığı sürece toplantıya katılan başka kişilerin kanuna aykırı eylemleri dolayısıyla toplanma özgürlüğünden mahrum bırakılmamalıdır. Dolayısıyla, barışçıl göstericiler başkalarının işledikleri suçun bir sonucu olarak, salt kendilerini toplantıdan soyutlamamış olmaları nedeniyle yaptırıma uğratılmamalı[337], bunun yanı sıra kişinin yüz örtme hareketi herhangi bir hukuksal değeri ihlal etmeye elverişli olmadığından bir suç olarak düzenlenmemelidir. İlgili hareketin "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü" başlığı altında düzenlenmesi ve söz konusu hareket için hapis cezası öngörülmesi yerinde olmamıştır.

3.2.5.1.1.2.4. Kanunların Suç Saydığı Nitelikte Afiş, Pankart, Döviz, Araç ve Gereçler Taşıma veya Bu Nitelikte Sloganlar Söyleme veya Ses Cihazları İle Yayınlama

Kişilerin kendilerini ifade etme şekli olan pankart, afiş ve dövizler ile sloganlar toplantı özgürlüğünün bir parçası olmakla birlikte hangi nitelikte afiş, pankart, döviz, araç ve sloganların suç sayıldığı ifade özgürlüğü çerçevesinde incelenmelidir[338]. Bir ifadenin, ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmayacağına karar verilirken elbette Anayasa ve AİHS'de tarif edilen ifade özgürlüğünü sınırlama kriterleri dikkate alınmalıdır.

---

[337] 26.04.1991 tarihli Ezelin- Fransa kararından aktaran **Doğru**, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", s.44, 45.

[338] Örneğin Mehmet Ali Aydın'ın Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuruda, basın açıklamasında kullandığı sözlerden dolayı yargılandığı ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edildiğinden şikâyetçi olduğu anlaşılmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi toplantı sırasında kullanılan sözlerin ifade özgürlüğü yönünden incelenmesi gerektiğini belirtmiştir, Başvuru No:2013/9349, Karar Tarihi: 04/06/2015, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr.

İfade özgürlüğünün kanunla sınırlanmış olması, Anayasa m. 26 ve AİHS m. 10 kapsamında yeterli değildir. Bu sınırlama Anayasa ve AİHS'de sayılan milli güvenlik, kamu düzeni, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması gibi sınırlı sayıda meşru amaçla yapılmalıdır. Bir ifadenin bu amaçları ihlal edecek nitelikte olup olmadığı elbette ifadenin söylendiği yerin ve dönemin koşulları, ifade sahibinin konumu, ifadelerin hedefi ve ne kadar alenileştiği gibi unsurlar göz önüne alınarak değerlendirilecektir[339]. Ancak sayılan amaçlarla bu özgürlüğe yönelik yapılacak sınırlamaların da bir sınırı vardır. Yapılan sınırlama demokratik bir toplum düzeninde gerekli olmalı ve sınırlama amacı ile aracı arasında makul bir denge bulunmalıdır[340]. Anayasanın 13. maddesi gereği ifade özgürlüğünün özüne dokunacak, yani bu özgürlüğü tümüyle kullanılamaz hale getirecek nitelikte bir sınırlama yapılması mümkün değildir. Özetle "temel hak ve hürriyetlerin özü", "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçülülük ilkesi" kavramları, özgürlükçü bir rejimin ayrılmaz parçalarıdır.

Bir ifadenin şiddet ve zor kullanımına başvurmaya davet eder nitelikte olduğu durumlarda kanunla ölçülü bir sınırlama yapılması mümkün kılınsa da söz konusu ifadenin şiddete teşvik edip etmediği ön yargıların ışığında değil, somut olayın şartları içerisinde ve bağlamından koparılmadan incelenmelidir[341].

Örneğin bir televizyon programında yönetim şeklini dinsiz olmakla suçlayan ve "belediye memurunun kıydığı resmi nikahla evlenen kişilerin zifaf gecesine girmesi sonucu doğan çocuğun piç olduğunu" iddia eden kişinin ifadesinin doğrudan şiddete çağrı yapmadığını ve programda karşı görüşten kişilerin de konuşma imkanı bulunduğunu değerlendiren AİHM, başvuran hakkında öngörülen

---

[339]**İnceoğlu**, Sibel, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk", Çoğulcu Demokrasi ve Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2010, s.93-96.

[340]**Sunay**, Reyhan, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları,1. Baskı, Ankara 2001, s.99.

[341] Anayasa Mahkemesi, Fatih Taş Başvurusu: Başvuru No:2013/1461, Karar Tarihi: 12.11.2014, § 99, Ali Gürbüz Başvurusu, Başvuru No: 2013/724, Karar Tarihi: 25.06.2015, §66, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/.

2 yıl süreli hapis cezasının ihlal teşkil edecek nitelikte ağır bir ceza olduğunu belirtirken[342], başka bir olayda "adaletin gelmesi için cihat çağrısı" yapan ve ordu kurulmasından bahseden milletvekillerinin söyleminin kuvvet kullanma olasılığını dışlamaması, demokratik düzenin çoğulculuk ilkesiyle çatışması ve şiddet uygulamaya teşvik etmesi nedeniyle[343] ifade özgürlüğü kapsamında korunmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla bir slogan ya da afişin şiddet kullanmaya doğrudan teşvik edici bir içeriği olup olmadığı ilgili mevzuat ve içtihatlar ışığında dikkatle incelenmelidir.

Yargı kararlarında toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında atılan sloganların yakın ve açık bir tehlike oluşturup oluşturmadığına yönelik değerlendirme, dönemin koşulları ve toplum içindeki güç dengelerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin soğuk savaş dönemindeki "kızıl tehlike" algısı yargı kararlarına da yansımış, İnsan Hakları Komisyonu "proletarya diktatörlüğü" kurma iddiasının demokratik düzende savunulamayacak bir iddia olduğu hatta bu iddiadaki bir oluşumun herhangi bir haktan yararlanma talebinin Sözleşme'nin 17. maddesi kapsamında hakkın kötüye kullanılması olduğuna karar vermiştir[344]. İlgili madde, Sözleşme'deki hiçbir hükmün, hak ve özgürlüklerin yok edilmesi amacıyla kullanılamayacağını belirtmekte, günümüzde AİHM özellikle nefret söylemi ve ırkçılık gibi demokratik düzene aykırı herhangi bir eylem, doktrin ya da ifadeyi içeren başvuruları bu madde kapsamında otomatik olarak reddetmektedir[345]. "Giyotin maddesi" olarak atfedilen AİHS m. 17, demokrasiye tehdit olarak algılanan durumlara uygulanmakta, demokrasinin tek bir ideolojisi ve

---

[342] Müslüm Gündüz-Türkiye, Başvuru No:35071/97, Karar Tarihi: 04.12.2003, www.karara.com.

[343] Refah Partisi ve Diğerleri/Türkiye Davası, Başvuru no: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, Karar Tarihi:13.02.2003, www.karara.com.

[344] Sözleşmenin 17. maddesine dayanan Komisyon Alman Komünist Parti kapatılma davası kapsamında yapılan başvuruyu esasa girmeden reddetmiştir, bkz. German Communist Party v. Germany, Başvuru No. 250/57, 20 Temmuz 1957, bkz. **Akbulut**, Olgun, "Criteria Developed By The European Court Of Human Rights On The Dissolution Of Political Parties", Fordham International Law Journal Cilt:34, Sayı:1, 2010, s.47.

[345]Sözleşmenin 17. maddesinin doğrudan başvuruları reddetme gerekçesi olarak uygulanması, böyle durumlarda detaylı incelemenin yapılmaması ve orantılılık unsurunun hiç tartışmaya açılmaması nedeniyle eleştirilmektedir, bkz. **Cannie**, Hannes/ **Voorhoof**, Dirk, "The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection", Netherlands Quarterly of Human Rights Cilt: 29, Sayı:1, s.69-71.

ülküsü olmayacağını; var olan ideolojilerin özgürlüğü ve çoğulculuğu yok etme özgürlüğüne sahip olmadıklarını belirtmektedir[346]. Ancak hangi ideolojilerin bu potansiyeli barındırdığı çoğu durumda hukuki değil politik bir tartışmadır ve çoğulculuğun sınırları liberal demokrasilerde de güç dengelerine göre belirlenmektedir. 1957 yılında Alman Komünist Partisi'nin kapatılmasını bir ihlal olarak değerlendirmeyen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararından yaklaşık yarım yüzyıl sonra, AİHM Gül ve Diğerleri kararında, 1 Mayıs gösteri yürüyüşüne katılan başvuruculuların, "Marks Lenin Mao önderimiz İbo, Savaşıyor TİKKO", "Biz işçinin, köylünün yiğit sesiyiz, namluya sürülmüş halk mermisiyiz", "iktidar namlunun ucundadır" sloganlarına verilen üç yıl dokuz aylık hapis cezasının demokratik düzende gerekli olmadığı sonucuna varmıştır. Kararın gerekçesinde bu sloganların bilinen ve kalıplaşmış solcu sloganlar olduğu, isyana yol açma, ulusal güvenlik ile kamu düzenine açık ve yakın bir tehlike oluşturma potansiyelinden uzak oldukları ifade edilmiştir[347]. Buradan yola çıkarak AİHM'nin iktidara gelme ve rejimi değiştirme ihtimali olan bir partiyi değerlendirirken, yalnızca partinin kullandığı araçların barışçıl olmasını değil, hayata geçirme ihtimali olan amacının da liberal demokrasi kapsamında kalmasını aradığını; bunun yanı sıra içinde bulunulan dönemin koşullarına göre büyük bir tehdit içermediği düşünülen ifadeleri daha fazla koruma altına aldığını söylemek mümkündür[348].

Özetle bir sloganın, pankartın, afişin kullanıldığı yer ve zaman, koşullar, bu sloganların gerçek anlamda şiddete teşvik etme potansiyeli barındırıp barındırmadıkları, araç olarak şiddet uygulayabilecek bir kitleye hitap edip etmedikleri, söyleyen kişilerin konumu, etkileme gücü, ifadenin kullanıldığı bağlam bir arada değerlendirilmelidir. Burada yapılan değerlendirme sadece

---

[346] **Acar**, Bülent, "Hukuk Düzenimizde Düşüncenin Açıklanmasının Cezalandırılması ve Cezalandırmanın Sınırı", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:3,1995, s.20,21.

[347] AİHM, Gül ve Diğerleri-Türkiye,Başvuru No:4870/02, T. 08.06.2010, bu içtihata gönderme yapan Antalya 5.Ağır Ceza Mahkemesi de 14 Kasım 2013 tarihli kararında "bir takım sloganlar öç almaya teşvik edici görünse de basma kalıp sloganların topluluğa açık bir gösteri sırasında atılması, muhataplarının sınırlı sayıda kişi olması nedeniyle bu sloganlar ifade özgürlüğü kapsamında korunmalıdır" diyerek sanıkların beraatine karar vermiştir, "Slogana Özgürlük", Cumhuriyet Gazetesi,http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/16179/Slogana_ozgurluk.html, Erişim Tarihi: 10.09.2016. Ancak bu yönde içtihatların yaygınlaştığını söylemek henüz mümkün değildir.

[348] **İnceoğlu**, s.93.

pankartı taşıyan ya da sloganı atan kişinin ifade özgürlüğünün sınırları ile ilgilidir. Oysa 2911 s. Kanun 23. maddede kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınmasını veya bu nitelikte sloganlar söylenmesini veya ses cihazları ile yayınlanmasını kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü başlığı altında düzenlemektedir. Ancak bunların tek başına barışçıl bir toplantıyı hukuka aykırı hale getireceğini iddia etmek mümkün değildir. Küçük bir grup tarafından suç kapsamına giren bir söylemin kullanılması, barışçıl olan bir toplantı veya gösteriye doğrudan barışçıl olmayan bir nitelik kazandıramaz. Bu durumda eylem dağıtılır ve eyleme katılan herkes 2911 s. Kanun'a aykırı davrandığı gerekçesiyle yargılanırsa, Anayasa m. 13'ün ruhuna aykırı bir şekilde toplanma hakkının özüne dokunulmuş olur[349].

3.2.5.1.1.3. Zaman Bakımında Kanunda Öngörülen Şartlara Uymama

Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri başlıklı 23. maddenin c bendi, "7. madde gözetilmeksizin" yapılan toplantı ve yürüyüşlerin kanuna aykırı olacağını belirtmektedir. 7. maddenin ilk fıkrasında toplantı ve yürüyüşlere güneş doğmadan başlanamayacağı belirtilmektedir. İlgili maddenin ikinci fıkrasında açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşlerin güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantıların ise saat 24.00'e kadar yapılabileceği düzenlenmektedir.

2911 s. Kanun'un 12 Eylül 1980 darbesinin ardından, askeri yönetimin başta bulunduğu 1983 yılında yürürlüğe konulduğu bugün hala göz ardı edilmektedir. İlgili bentteki zaman sınırlaması böyle bir dönemin ruhuna uygun şekilde öngörülmüş ve Kanun hala günümüzün koşullarına uyarlanmamıştır[350]. Kategorik olarak getirilen bu tür bir süre sınırlaması, başlangıç saati ve süresi niteliğine göre değişkenlik gösterebilecek toplantıları, demokratik düzende gerekli

---

[349] Bu yönde bkz. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) Tavsiye Kararı, Şikayet No: 03.2013/310, Karar No :2013/90, parag.148/6, http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf,s.86.

[350] **Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi**, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğüne Dair Bilinmesi Gerekenler", http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/23/toplantı%20ve%20gosteri%20yuruyusu%20ozgurlugu.pdf, Erişim Tarihi: 11.10.2016.

olmayan bir şekilde kısıtlamaktadır. Örneğin gece gerçekleşen bir trafik kazasının ardından olay yerinde yaşayanlar üst geçit yapılmamış olmasını sıcağı sıcağına protesto edebilir. Başka bir örnekte, vermek istedikleri mesajın toplumun dikkatini çekmesini sağlamak için uzun bir süreç boyunca toplantı yerinden ayrılmayan göstericiler, kamu düzenini bozmadıkları, sürekli olacak şekilde ana yolları kapamadıkları, başkalarının hak ve özgürlüklerine orantısız bir zarar vermedikleri takdirde zorla toplantı yerinden uzaklaştırılmamalıdır.

AİHM de göçmenlerin durumlarına dikkat çekmek için bir kilisenin 2 ay boyunca işgal edildiği olayda süre açısından hukuka aykırılık bulmamış, toplantı süresinin, her olayda değerlendirilmesi gereken göreceli bir kavram olduğunu belirtmiştir. AİHM yine başka bir içtihadında, Filistin işgaline karşı 08:00'da düzenlenen toplantıya katılanlara kısa bir süre içerinde müdahale edilmesini değerlendirirken, toplantıya katılanlara görüşlerini açıklamaları için yeterli süre verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir[351].

Dolayısıyla 1983 yılında düzenlenmiş olan kategorik bir zaman sınırlaması ve bu sınırlamaya uyulmadığı takdirde toplantı veya gösterinin kanuna aykırı sayılması, günün şartlarına ve AİHM içtihatlarına uygun olmaktan oldukça uzaktır.

3.2.5.1.1.4. Yer Bakımından Kanunda Öngörülen Düzenlemelere Uymama

23. maddenin d bendi, 2911 s. Kanun'un 6. ve 10. maddelerinde toplantının yapılacağı yerlerin düzenlendiğini ve bu yerler dışında toplantı ya da yürüyüş gerçekleştirilmesinin kanuna aykırı olduğunu belirtmektedir. Öncelikle 6. madde incelendiğinde, ilgili maddede toplantı güzergâhının kamu düzenini ve genel asayişi bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde, mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirleneceği düzenlenmektedir. Bu maddede güzergâh belirlenirken mecliste grubu bulunan siyasi partilerin, güzergâh üzerindeki belediye il ve ilçe başkanlarının, sendika ve kamu kurumu niteliğindeki

[351]Sırasıyla AİHM Cisse/Fransa ve Sami Karabulut/Türkiye kararlarından aktaran **Şirin**, 30 Soruda, s.71-72.

meslek kuruluşlarının başkan ve temsilcilerinin görüşü alınacağı belirtilse de[352] güzergâhı belirlemede asıl yetki mahallin en büyük amirine; yani ilçelerde kaymakamlara, illerde ise valilere bırakılmıştır. İlgili madde vali ve kaymakamlara yalnız güzergahı belirleme değil, belirlenmiş bir güzergahı değiştirme yetkisi de vermektedir. Bu madde ile özellikle toplantı ile belli bir mesajı duyurabilmek açısından oldukça önemli bir unsur olan yer unsurunun belirlenmesi idareye bırakılmıştır. Dahası bu yetkinin sınırı "kamu düzeni", "genel asayiş", "vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmama" gibi genel amaçlarla belirsiz bir şekilde çizilmiştir. Daha önce üzerinde durulduğu üzere AİHM içtihatları, bu tür amaçlarla toplanma hakkının kısıtlanmasını ihlal olarak değerlendirmektedir. Nitekim DİSK/KESK içtihadında, Taksim meydanının yasaklanması açısından gerekçe gösterilen "günlük hayatta bazı kesintilere yol açılması", "trafikte oluşacak düzensizlik" gerekçelerini yetersiz bulmuş ve "kamuya ait mekanlarda yapılacak gösteriler trafikte düzensizlik de dahil olmak üzere kesintilere yol açabilir" vurgusunu yapmıştır. Dolayısıyla "varsayımsal kamu düzeni bozulması riski veya düşmanca tavırlar sergileyen bir topluluğun varlığını" toplanma hakkını sınırlamak için Mahkeme tarafından yeterli kabul edilmemektedir[353].

Bunun yanı sıra 2911 s. Kanun'un 22. maddenin birinci fıkrasında "genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez." denilerek sayılan yerlerde toplantı yapılmasına kategorik olarak yasaklamıştır.

---

[352] 6. maddede yapılan düzenlemenin açık hali "ilgili maddede toplantı güzergahı belirlenirken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile toplantı veya yürüyüş güzergâhının geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının ve en çok üyeye sahip üç sendika ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınacağı" şeklindedir.

[353] Disk ve Kesk/Türkiye, Başvuru No: 38676/08, Karar T. 27/11/2012, benzer yönde bkz. Galstyan/Armenia, Başvuru no: 26986/03, Karar T. 15.11.2017, §116-117, Makhmudov/Russia, Başvuru no: 35082/04, Karar T. 26.07.2007, §70-72.

Olayın şartları gözetilmeksizin öngörülen toplantı yerine ilişkin kategorik yasaklar AİHM tarafından kabul edilmemekte, aksine mabetlerde, otoyollarda, kamu kurumlarına ait binalarda toplantı ve gösteri yapılabileceği kabul edilmektedir[354].

Son olarak 23. maddenin f. 1. d bendinde gönderme yapılan 10. maddede ise düzenleme kurulu tarafından yapılacak bildirimde, toplantının yapılmak istendiği yerin belirtilmesi aranmaktadır. Aynı gün içinde, aynı yer için toplantı yapılması amacıyla farklı düzenleme kurulları tarafından bildirim yapılması durumunda ise ilk bildirimin geçerli olacağı belirtilmiştir

Yer bakımından getirilen sınırlamalar incelendiğinde her ne kadar Anayasa'da herkese toplanma ve yürüyüş hakkı tanınmış olsa da toplantının yapılışı ve oluşumu konusunda idari makamlara tanınan yetkinin bu hakkın öznesini dışarıda bıraktığı görülmektedir[355]. Herhangi bir toplantının diğer vatandaşların günlük yaşamına hiç dokunmaması ya da olağan akışı hiç aksatmaması mümkün değildir. Salt bu gerekçeyle toplantı güzergâhının değiştirilmesi hukuka uygun olmayacaktır. Tersine, toplantı özgürlüğünün etkin bir şekilde kullanılabilmesi için yeri geldiğinde halka açık mekanların diğer amaçlarla kullanılması ikincil plana atılmalıdır. Bunun dışında idareye tanınan kamu düzeni, milli güvenlik gibi kanunda öngörülen nedenlerle sınırlama yetkisi, somut bir şekilde gerekçelendirilerek ve istisnai durumlarda kullanılmalıdır. Aksi halde soyut gerekçelerle bir toplantının mekânsal olarak şehrin uzak noktalarına itilmesi veya kategorik olarak toplantı yapılacak yerlerin yasaklanması, verilmek istenen mesajın ulaştırılmasını engelleyecek ve hakkın özüne dokunacaktır[356]. Bu nedenlerle salt ilgili bende dayanarak barışçıl bir toplantının kanuna aykırı kabul edilmesi ve bu

---

[354]Yer bakımından getirilen sınırlandırmalar, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Esasları başlıklı ikinci bölümde Yer Unsuru alt başlığı altında incelenerek bu konudaki yerel ve uluslararası içtihatlara ilgili bölümde yer verilmiş olduğundan burada aynı hususlar tekrar edilmemiştir. Detaylı bilgi için tekrar ilgili bölüm incelenebilir, bkz. s.41-42.

[355]Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında mekân seçiminin hakkın kullanılmasının ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde, **Gezi Hukuki İzleme Grubu**, Gezi Raporu, (Demokrasi ve Totalitarizm Sarkacında Türkiye), TBB Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2015, s.144-145.

[356] **Kaboğlu**, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, Afa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1993, s. 225.

toplantıya müdahale edilmesi, Anayasa m.34, m.90 ve AİHS ışığında toplanma hakkının ihlaline yol açacaktır.

3.2.5.1.1.5. Kanunun 20. ve 22. Maddelerine Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme

23. maddenin 1.fıkrasının e bendi, 2911 s. Kanun'un 20. ve 22. maddesindeki yasak ve önlemlere uyulmaması halinde toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olacağını belirtmektedir.

Öncelikle e bendinin gönderme yaptığı 20. madde incelendiğinde, bu maddenin de gösteri yürüyüşlerinin, şekil ve şartları ile ertelenmeleri veya yasaklanmalarına ilişkin ilgili Kanun'un 3. ve 4. bölümlerindeki hükümlere gönderme yaptığı görülmektedir. Atıf yapılan bölümler ise Kanunun 9-19. maddeleri arasındaki tüm hükümleri kapsamaktadır. Görüldüğü üzere 23. maddenin e bendinin gönderme yaptığı maddelerle başlayan atıf zincirini takip oldukça güç olmaktadır. Oysa belirlilik ilkesi, düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net ve anlaşılır olmasını gerektirir. Birey, yasadan belirli bir kesinlik içinde hangi somut eyleme hangi hukuksal yaptırımın bağlandığını anlayabilmelidir, ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörebilecek ve davranışlarını bu yükümlülüklere uygun hale getirebilecektir[357]. Tüm atıf yapılan hükümler Kanun çerçevesinde yer alsa da yapılan göndermeleri takip etmek hukuk düzenlemeleri ile tanışık olmayan bir kişi için oldukça zordur. İlgili bende uyulmamasının toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kanuna aykırı hale getirdiği, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleme veya bunlara katılmanın da 2911 s. Kanun'daki suçların bir kısmının unsurunu teşkil ettiği değerlendirildiğinde, e bendinin yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır.

Sonuç olarak ilgili 23/1 (e) hükmü ile Kanun'un 20. maddesine uyulması gerektiği, 20. maddede ise Kanun'un 3. ve 4. bölümlerinde (2911 s. Kanun m. 9-19) yer alan düzenleme kurulunun oluşumu, bildirim usulü ve şartları, toplantının

---

[357] Bu yönde bkz. Anayasa Mahkemesi, E.2005/5, K.2008/93, T. 17.04.2008.

yapılma şekli, ertelenmesi, yasaklanması[358] gibi hususlara ilişkin düzenlemelere uyulmadığı takdirde toplantının hukuka aykırı kabul edileceği belirtilmiştir.

23. maddenin e bendi ayrıca 22. maddedeki toplantı yerine ilişkin yasaklardan kaçınılması gerektiğinin tekrar altını çizmiştir[359]. Tüm bu kurallara uyulmaması halinde toplantı veya gösteri yürüyüşü kanuna aykırı hale gelecektir. 23. Maddenin diğer bentlerinde düzenlenen kuralları daha karmaşık şekilde hatırlatan e bendi ile gereksiz bir tekrara düşüldüğünü söylemek mümkündür.

3.2.5.1.1.6. Kanun Kapsamı Dışında Kalan Toplantıların Amaç ve Sınırları Dışına Çıkılması

3.2.5.1.1.6.1. Maddenin f Bendi ile Öngörülen Sınırlar

Kural olarak siyasi partilerin, sendikaların, vakıfların, ticari ortaklıkların ve genel anlamıyla tüzel kişilerin kendi tüzük ve özel kanunlara göre düzenlenmiş kapalı yer toplantıları 2911 s. Kanun'un 4. maddesi gereği bu Kanun kapsamında kabul edilmeyecektir. Nitekim bu tür kapalı yer toplantılarının kamu düzenini etkileme ihtimali söz konusu olmayacağı gibi toplantıya katılanların kolluk görevlileri tarafından korunmasına da ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla bu tür rutin toplantılar için 2911 s. Kanun'da öngörülen yapılacak yer ve saati ilgili mercilere bildirme gibi yükümlülüklerin yerine getirilmesi aranmamaktadır. Ancak ilgili toplantıların amaç, kural ve sınırları dışına taşılmamalıdır. Aksi halde 23. maddenin f bendi gereği, bu toplantılar kanuna aykırı bir toplantı olarak kabul edileceklerdir. Örneğin bir siyasi parti ya da vakfın iç toplantısı, kamusal alanda bir toplantı ya da gösteri yürüyüşüne dönüşen bir boyut kazandığı takdirde, bu toplantı artık 2911 s. Kanun'dan muaf tutulmayacak, 2911 s. Kanun'daki yükümlülüklerin yerine

---

[358] Erteleme ve yasaklama yetkisine ilişkin tartışmalar için bu çalışma içerisinde bkz. s.20,21,125-129.

[359] 22. maddede belirtilen yasaklar yukarıda yer ile ilgili sınırlamalar kapsamında tartışılmış olan "genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde" toplantı yapılamayacağı ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemeyeceğidir. Bunun yanı sıra genel meydanlardaki toplantılarda da halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunlu tutulmuştur.

getirilmesi aranacaktır. Bu konuya ilişkin Danıştay önüne gelen bir olayda, bir siyasi parti 4. kuruluş yılı dolayısıyla ülke sorunlarına ilişkin görüşlerini kamuoyuna sunmak üzere 11.11.1989 tarihinde Sultanahmet Meydanında açık hava toplantısı yapmak istemiş, rutin kapalı toplantı kapsamının dışında bir toplantı düzenleyeceğinin bilinciyle hareket eden parti, düzenleme komitesi kurarak toplantı yapılacağını İstanbul Valiliğine bildirmiştir[360]. Bu durumda 2911 s. Kanun kapsamındaki yükümlülüklere uygun davranılmış olduğundan, kanuna aykırı bir toplantı söz konusu değildir[361].

Yine başka bir örnekte, Tekstil İşçileri Sendikasının dayanışma gecesi düzenlemesi üzerine, olayda sendikanın kapalı yer toplantısından bahsedilemeyeceği ve dayanışma gecesinin 2911 s. Kanun kapsamında bir toplantı olduğunu iddia edilmiş, ilk derece mahkemesi de sendikanın kanuna aykırı bir toplantı düzenlediğine hükmetmiştir. Yargıtay ise ilgili kararı bozarak, sendikanın gelir elde etmesi amacıyla düzenlenen etkinliğin 2911 s. Kanun değil, olay tarihinde yürürlükte olan mülga 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir[362]. Dolayısıyla bir araya gelinen her durumda 2911 s. Kanun kapsamında bir toplantının oluşmayacağı, somut olaya ilişkin özel kanunlar bulunduğu takdirde, bu kanunlara uygunluğun aranması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

2911 s. Kanun kapsamı dışında bırakılan diğer toplanma türleri ise m. 4, f. 1 (b) bendi uyarınca kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalardır. Bu tür toplantılara örnek olarak 23 Nisan, 19 Mayıs, 29 Ekim gibi bayramlar, düğün, yerel şenlikler, asker uğurlama, folklor gösterisi gibi etkinlikler ile cenaze törenleri gösterilebilir. Bu toplantılar da kapsamları dışına çıkıldığı takdirde, 2911 s. Kanun bünyesinde

---

[360] Danıştay 10. Daire, E.1990/2741, K. 1992/3233, T.24.09.1992, www.kazanci com

[361] Siyasi partilerin diğer tüzel kişilerden farklı olarak seçim dönemlerinde açık alanda propaganda yapma haklarının saklı olduğu da unutulmamalıdır. Seçim dönemlerinde propaganda amaçlı bir toplantı 2911 s. Kanun'a değil 3627 s. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da öngörülen kurallara göre düzenlenecektir.

[362] Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E.1990/3447, K.1990/5340, T. 31.05.1990, www.kazanci.com.

değerlendirilebilmektedir. Özellikle ilgili fıkra açısından verilen yargı kararlarında oldukça tartışmalı olan nokta, cenazeler sırasında slogan atılır veya yürüyüş gerçekleştirilirse bu durumun nasıl değerlendirileceğidir. Niteliği gereği cenazeler, topluluğun bir arada bulunmasını gerektirir. Topluluğun acıyı paylaştığı bir cenazenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na tabi tutulmaması gerekir. Cenaze töreninde yasa dışı kabul edilen bir slogan atıldığı takdirde, slogan atan kişinin cezai sorumluluğu kişisel olup bu durum tüm cenazenin amacı dışına taşan bir toplantı olarak nitelendirilmesine yol açmamalıdır. Uygulamada cenazelerde yasa dışı kabul edilen amblem, slogan ve işaretlerin kullanılması durumunda genellikle kolluk görevlileri topluluğa müdahale etmemekte, cenazeyi izlemekle yetinerek sonradan suç tutanağı düzenlemektedir. Böyle durumlarda polisin kalabalığa yönelik ihtarı veya müdahalesi bulunmadığından, katılanların polise direnme suçunu işlediklerinden söz etmek mümkün değildir[363]. Buna rağmen salt cenazeye katılmış olması nedeniyle kişilerin 2911 s. Kanun'a aykırı nitelikte bir toplantıya katıldığına ve direnme suçunu işlediğine hükmedilerek cezalandırıldığı örneklere rastlamak mümkündür[364].

Son olarak 4. maddenin c fıkrasında, spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantıların ve d fıkrasında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmelerin 2911 s. Kanun kapsamında sayılmadığı

---

[363] **Güngör**, Şener, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç Ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması", Yargıtay Dergisi, Cilt:13, Sayı:1-2, Ocak-Nisan 1987, s.65. Nitekim ihtar ve zor kullanma direnme suçunun esaslı unsurları olup bunlar olmadan kişilerin kanuna aykırı şekilde dağılmamakta ısrar ettiğinden bahsedilemez.

[364]Örneğin Aliağa Asliye Ceza Mahkemesi, Ulucanlar Cezaevinde yaşamını yitiren Nevzat Çiftçi'nin cenazesine katılan 31 kişiye 2911 s. Kanunun 32. maddesine dayanarak hapis cezası verilmiştir, İzmir BİA Haber Merkezi, "Dayaklı Gözaltı, Tutuklama ve 48 Yıl Hapis", 19.02.2004, https://bianet.org/bianet/print/29902-dayakli-gozalti-tutuklama-ve-48-yil-hapis, Erişim Tarihi: 16.09.2016. Başka bir örnek ise Ankara'da Gezi eylemleri sırasında polis kurşunuyla hayatını kaybeden Ethem Sarısülük'ün cenaze törenine katılan 35 kişi hakkında Ankara 16. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından "2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasına Muhalefet" gerekçesiyle 5'er ay hapis cezası, sanıklardan 14'üne ise 3'er bin lira para cezası verilmesidir, bkz. Hürriyet Gazetesi, "Cenazesine Katılanlara Hapis Cezası",4. 12.2015, http://www.hurriyet.com.tr/cenazesine-katilanlara-hapis-cezasi-40023025, Erişim Tarihi:16.09.2016.

belirtilmiştir[365].

2911 s. Kanun'un 4. maddesi gereği kanun kapsamı dışında bırakılan bu tür toplanmaların amaç, sınır ve kuralları dışına çıkılmadığı sürece, bu toplantılar 2911 s. Kanun'a tabi tutulmayacaktır. Bu sınırların dışına taşıldığı durumda ise 2911 s. Kanun uygulanarak, bunların Kanun'un öngördüğü yükümlülükleri karşılayıp karşılamadıkları tartışılacak, karşılamayan toplantılar 2911 s. Kanun m. 23 f. 1 (f) bendi kapsamında kanuna aykırı olarak değerlendirilecektir. Ancak bu bent açısından da şiddete teşvik etmeyen veya katılanların genelinin şiddete başvurmadığı barışçıl toplantıların kanuna aykırı sayılmaması gerektiği vurgulanmalıdır.

3.2.5.1.1.6.2. Maddenin g Bendi ile Öngörülen Kanunların Suç Saydığı Amaçlarla Yapılan Toplantılar

İlgili bent "kanunların suç saydığı maksatlar için" düzenlenen toplantıları kanuna aykırı kabul etmektedir. Öncelikle bu ifadenin modern ceza hukuku mantığına tamamen aykırı olduğunun altı çizilmelidir. Bir suçun işlendiğinden bahsedebilmek için dış dünyada değişiklik yaratan bir hareket söz konusu olmalıdır. Kanunda açıkça suç olarak belirtilen bir hareketi gerçekleştirmeksizin kişilerin sadece düşünce ve kanaatlerinden, iç dünyalarındaki istek ve amaçlarından ötürü cezalandırılmaları mümkün değildir[366]. Kişilerin dışardan bilinmesi mümkün olmayan amaçlarının suç olarak kabul edilmesi söz konusu olamaz, bu amaçların açık şekilde yansıtıldığı bir hareketin gerçekleşmiş olması gereklidir. Örneğin bir grubun mala zarar verme suçunun icra hareketlerine başlamadan önce "mala zarar verme amacıyla toplanmaları" dolayısıyla 2911 s. Kanun'a aykırı davrandıkları iddia edilemez. Bu nedenle kanunun suç saydığı amaçlar için düzenlenen toplantı yerine kanunun suç saydığı hareketlerin gerçekleştirildiği toplantılar ifadesine yer verilmelidir. Aksi halde kişilerin eyleme dökülmemiş muhtemel niyetleri

---

[365]Buna rağmen kimi bilimsel etkinliklerin hukuka aykırı şekilde 2911 s. Kanun kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. İstanbul'da Darphaneyi Amire'de, deprem ile ilgili bilgilendirme yapmak amacıyla kapalı mekanda yapılacak bir toplantının düzenlenmeden önce Valiliğe bildirilmediği gerekçesiyle müdahale ile karşılaştığı örnek için bkz. **Azrak**, s.243-244

[366]**Alacakaptan**, Suçun Unsurları, s.31,32.

cezalandırılmış olacaktır. Örneğin Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda oldukça sınırlı bir şekilde izin verilen grevlerin dışına çıkıldığı takdirde kanuna aykırı grev söz konusu olacağı ve böyle bir greve katılanlara adli para cezası verileceği öngörülmüştür. Böyle bir durumda ilgili bent gereği kanun dışı bir greve katılmak üzere harekete geçen işçilerin greve yönelik dikkat çekme amacıyla gösteri yürüyüşü düzenlemelerinin "kanunun suç saydığı bir maksatla hareket etmeleri" dolayısıyla doğrudan 2911 s. Kanun'a da aykırı kabul edilmesi ihtimali doğmaktadır. Hatta greve katılma hareketini gerçekleştirmeleri ve bu sırada toplantı düzenlemeleri ihtimalinde de iki kere yaptırıma uğratılmaları gündeme gelecektir. Oysa Sendikalar Kanunu ile zaten kanuna aykırı greve katılma hareketi için adli para cezası öngörülmüştür. Söz konusu hareketlerin 2911 s. Kanun'a göre güdülen "amaç" dolayısıyla tekrar cezalandırılması ölçülü olmayacaktır. Kaldı ki 2911 s. Kanun'un var oluş nedeni düzen içerisinde toplanma özgürlüğünün kullanılabileceği bir ortamın yaratılmasıdır. Dolayısıyla toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasında şiddet içermeyen, kamu düzenini ihlal etmeyen hareketlere kişilerin sübjektif amaçları dikkate alınarak 2911 s. Kanun kapsamında ayrıca bir yaptırım uygulanmasının hukuki bir dayanağını bulmak oldukça güçtür[367].

3.2.5.1.1.6.3. Maddenin h Bendiyle Bildirimde Belirtilen Amaçların Dışına Çıkılması

Toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılacağına dair bildirimde, toplantının amacı da belirtilmelidir[368]. 23. maddenin h bendinde, bildirimde belirtilen amacın dışına çıkılması durumunda, toplantı veya yürüyüşün kanuna aykırı olacağı belirtmiştir. Ancak 2911 s. Kanun'da bildirimde belirtilen amacın dışına taşılmasından ne anlaşılması gerektiği belirli değildir. Örneğin eğitim hakkı için toplanılan bir gösteride diğer haklar için de slogan atılması amaç dışına taşılması mı sayılacaktır? Toplantı sırasında bir grubun suç işlemesi toplantının amacı dışına taşıldığını söylemek için yeterli olacak mıdır? Bu sorulardan ilkine verilecek cevap

---

[367] Bu şekilde sübjektif niyetin dikkate alınarak toplantı veya yürüyüşlerin engellenmesinin toplantı özgürlüğü açısından tehlikeli olduğu yönünde bkz. **Yarsuvat**, s.153.

[368] Bu yükümlülük 2911 s. Kanun'un bildirim verilmesine ilişkin 10.maddesimde açıkça düzenlenmektedir.

elbette bir hak talebinin diğer haklarla ilintili olabileceği, bu konuda toplantıya katılan herkesin atacağı her sloganın veya talebin önceden kestirilmesi ve tek tek bildirilmesinin mümkün olmayacağıdır. Aksi yönde bir sınırlama, kuşkusuz toplantı hakkının özüne aykırıdır. Toplantıya katılanlar arasında suç işleyenlerin bulunması ise daha önce pek çok kez tekrarlandığı üzerine, toplantı geneline yansıyan şiddet eğilimi söz konusu olmadığı ve toplantının genel anlamıyla barışçıl niteliğini koruduğu durumlarda "amaçtan sapma" olarak değerlendirilemeyecek ve toplantıya katılan herkese müdahale edilmesini gerektirmeyecektir. Ancak belirsiz bir içeriğe sahip "amacın dışına taşma" hükmü, salt bildirimde yazılı olmayan herhangi bir hareket veya söylem nedeniyle tüm toplantıyı hukuka aykırı hale getirme potansiyeli taşımakta ve yürürlükten kaldırılması gereken bir hüküm olmasına rağmen hala mevzuatta varlığını korumaktadır.

3.2.5.1.1.7. Yasaklanma veya Ertelenme Açısından Öngörülen Süreler Sona Ermeden Toplantı veya Yürüyüş Düzenleme

23. maddenin i bendinde yasaklama ve ertelemeye ilişkin hükümlere gönderme yapılarak bunların uygulanacağı süre içerisinde toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlenmesinden kaçınılması gerektiği, aksi halde toplanma veya yürüyüşün kanuna aykırı olacağını belirtilmiştir. Bu şartlara göz gezdirildiğinde 2911 s. Kanunun 14. maddesi toplantıların bizzat toplantıyı düzenleyen kurul tarafından geri bırakılmasını düzenlemektedir. Maddeye göre düzenleme kurulunun çoğunluğu daha önce toplantıya ilişkin bildirimin verildiği valilik veya kaymakamlığa toplantının yapılacağı saatten en az 24 saat önce toplantının geri bırakılacağını yazılı olarak bildirmelidir. Toplantıların birden fazla kez geri bırakılması mümkün değildir. Bir toplantı 48 saati geçmeyecek şekilde ve yalnız bir kere geri bırakılabilir. 23. maddede toplantıyı geri bırakma bildiriminin ardından, toplantı ertelenen süreden daha önce düzenlenirse artık kanuna aykırı olacağı belirtilmektedir.

23. maddenin f bendi ise doğrudan valilik veya ilgili idari makamlarca toplantının ertelenmesi veya yasaklanması hallerini düzenleyen 15,16,17 ve 19.

maddelere gönderme yapmaktadır. 15. madde bir il sınırları içinde, aynı günde birden çok toplantı yapılmak istendiği takdirde valinin emrindeki güvenlik kuvvetlerinden ve gerekirse diğer güçlerden yararlanabileceğini düzenlemiş, buna rağmen valinin yeterli güvenlik kuvveti olmadığı ve toplantının güvenli bir şekilde yapılamayacağı kanısına vardığı durumlarda, bu toplantıların bir kısmını on günü aşmayacak şekilde, ancak yalnızca bir kereye mahsus erteleyebileceğini söylemiştir. Birden fazla toplantı bulunması durumunda bunlardan hangisinin erteleneceğine karar verilirken müracaat önceliği göz önünde bulundurulacaktır. Böyle bir durumda ertelenen diğer toplantı ya da toplantılar erteleme kararına rağmen gerçekleştirilirse kanuna aykırı nitelik kazanır.

Birden çok ilde aynı günde toplantı yapmak için bildirim verildiğinde bu illerin bağlı olduğu bölge valiliğinden takviye istenebilmektedir. Ancak bölge valisi 2911 s. Kanun m. 16 uyarınca bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa takviye gönderilemeyen illerdeki toplantılar on günü aşmamak üzere bölge valiliğince bir kez ertelenebilmektedir[369]. Bölge valiliği böyle durumlarda İçişleri Bakanlığından da takviye isteyebilmektedir.

Hayatın olağan akışı içerisinde bir il içerisinde veya birçok ilde aynı gün içerisinde yapılacak toplantılarda kolluk kuvvetlerinin huzur ve düzeni sağlayamayacağı bir ihtimalin oluşması kolay değildir. Valilerin 5442 s. İl İdaresi Kanunu'na[370] göre tüm özel ve genel kolluk kuvvetlerinin amiri olduğu, gerektiğinde jandarma ve polisin bir arada çalışacağı göz önüne alındığında; hatta valinin silahlı kuvvetlerden yardım isteme imkânı da bulunduğu hesaba katıldığında bir toplantının güvenliğin ve düzenin sağlanamayacağı gerekçesiyle ertelenmesi hayatın olağan akışı içerisinde mümkün olamamalıdır[371]. Nitekim Anayasa Mahkemesi mülki amirlere benzer gerekçelerle bir toplantı ya da gösteriyi on günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere erteleme yetkisi tanıyan mülga 171

---

[369] Bölge valiliği böyle durumlarda İçişleri Bakanlığından da takviye isteyebilmektedir. 16. madde İçişleri Bakanlığı'na da bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantıları, on günü aşmamak üzere yalnızca bir kez erteleme yetkisi tanımaktadır.

[370] R.G. Tarih: 18.6.1949, Sayı: 7236.

[371] Bu yönde **Çelenk**, Toplantılar ve Yürüyüşler, s.28.

sayılı Kanundaki düzenlemeleri Anayasa'ya aykırı bulmuş, bu hükümlerin toplantı veya gösteri yürüyüşünü bir nevi idarenin iznine bağlı tutan bir sistem getirdiğini, toplantı ve gösteri yürüyüşünden yararlanacak kişilerin istedikleri zaman değil, mülkiye amirlerinin arzuladıkları zamanda toplantının yapılmasına yol açtıklarını belirtmiştir. Bu nedenle Toplantı ve gösteri yürüyüşünün, erteleme süresi sonuna kadar düzenlenmesini engelleyen ve iletilmek istenen mesajın zamanında verilmesini güçleştiren bu hükümler hakkın özüne dokundukları gerekçesiyle iptal edilmiş[372], ancak 1983 yılında iptal edilen bu maddeler bir nevi tepki olarak 2911 s. Kanun'da yeniden düzenlenmiştir.

23. maddenin gönderme yaptığı 17. madde ise toplantının ertelenmesi ve bazı hallerde yasaklanması başlığını taşımaktadır. Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilecek veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilecektir. Hatta 19. madde, aynı gerekçelerle bölge valisinin bölgeye dahil illerin biri veya birkaçında ya da ilçelerde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabileceğini belirtmiştir. Valiler de bu gerekçelerle ancak açık ve yakın bir tehlike olması şartıyla kendilerine bağlı ilçelerin bir veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmeyecek şekilde yasaklayabilecektir.

İdari makamların vereceği erteleme ve yasaklama kararlarının amaç yönünden sınırlandığı görülmekle birlikte "başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması", "milli güvenlik", "suç işlenmesinin önlenmesi", "genel ahlak" gibi

---

[372] AYM, E: 1976/27 K.: 1976/51, T. 22.11.1976, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı: 14, 1977, S.366,367. 171 s. mülga Kanun'un 10. maddesinde iptal edilen 3. ve 4. fıkralar şu şekildedir: "Bir il sınırları içinde aynı günde birden çok toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmak istenmesi halinde vali, emrindeki zabıta kuvvetleri ve gerektiğinde yararlanabileceği güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamağa yeterli olmadığı kanaatine vardığı takdirde bu toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden bir kısmını 10 günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere erteleyebilir.

Aynı günde birden ziyade ilde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmak istenip de toplantı güvenliğini sağlamak üzere, ilgili valilerce İçişleri Bakanlığından takviye istenmesi halinde bu isteğin Bakanlıkça karşılanamayacağı kanaatine varılması halinde bir kısım illerdeki toplantıların yapılmasını 10 günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere ertelemeye İçişleri Bakanlığı yetkilidir."

amaçların içeriğinin nasıl doldurulacağı açık değildir ve bu kavramlar hukuk düzeni tarafından tam olarak tanımlanmış ölçütler sunmamaktadırlar. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Anayasa'da belirtilen bu tür sınırlama nedenlerinin kanunlarda yalnızca tekrar edildiği ancak somutlaştırılmadığı durumlarda yapılan düzenlemeleri yasal düzenleme niteliğinde görmediğini, bu tür soyut kavramların belirli ve yargısal denetime elverişli olmadığını belirtmiştir[373]. Ancak 2911 s. Kanun'da toplantı hakkını "kanunla sınırlama" kriterini karşılamayan ilgili hükümler hala yürürlüktedir.

Her ne kadar bu amaçları tam anlamıyla somutlaştırmak mümkün olmasa da en azından bunların nasıl yorumlanmaması gerektiği yargı kararlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin "başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma" amacı yorumlanırken, halka açık yerde yapılan tüm toplantı veya gösterilerin günlük hayatın akışını etkileyeceği, belli karışıklık ve aksaklıklara sebep olarak olumsuz tepkilere yol açabileceği belirtilmiş, bu durumların başkalarının hak ve özgürlüğünü koruma amacı altında toplantı hakkını engellemek için ileri sürülemeyeceği AİHM ve AYM içtihatlarında benimsenmiştir[374].

Yasaklama ve erteleme yetkisine ilişkin diğer bir sorun ise Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yönetmeliği ile bu yetkilerin Kanun'da öngörülenin ötesinde genişletilmiş olmasıdır. Yönetmeliğin 23. maddesinde "düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda" toplantının ertelenebileceği düzenlenmiştir. Ertelenen süreden önce toplantı düzenlemek kanuna aykırı kabul edilmekte ve kanuna aykırı toplantı 2911 s. Kanun'da belli suçların unsurunu teşkil etmektedir. Bu nedenle bir kanunla değil tamamen idarenin keyfi şekilde belirleyebileceği ve kolaylıkla değiştirilebilen yönetmelikle erteleme yetkisinin genişletilmesi Anayasa m. 38'deki

---

[373] AYM, 25.04.1974, E. 73/41, K.74/13, aktaran **Atalay**, s.119.

[374] AİHM, Achouguian/Ermenistan, Başvuru No: 33268/03, T.7.7.2008, § 90; Berladir ve diğerleri/Rusya, Başvuru No: 34202/06, T.10.7.2012, §§ 38-43; Disk ve Kesk/Türkiye, Başvuru No: 38676/08, T. 27/11/2012, AYM, Osman Erbil, Başvuru No:2013/2394 R.G. T.18/6/2015, S:29390, §29, www.anayasa.gov.tr.

kanunilik prensibine aykırı olduğu kadar temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlandırılabileceğini belirten Anayasanın 13. maddesine de aykırıdır.

Dolayısıyla hukuki güvenilirliğin tesisi için Kanun'da yer almayan sınırlamayı Yönetmelik ile öngören ilgili düzenleme Danıştay önüne götürülmeli, bunun yanı sıra çerçevesi çizilmeksizin ve ölçülülüğe aykırı bir süreyle idareye erteleme ve yasaklama yetkisi veren kanun hükümleri de iptal talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne taşınmalıdır.

3.2.5.1.1.8. Dağılmasına Karar Verildikten Sonra Devam Edilen Toplantı veya Gösteri Yürüyüşleri

2911 s. Kanun düzenleme kurulu için yalnızca bildirimde bulunma yükümlülüğü öngörmemektedir. Kurul aynı zamanda ilgili Kanun'un 12. maddesi gereği toplantının sükûn ve düzenini sağlamalı, sağlayamadığı takdirde kolluk görevlilerinden yardım istemelidir. Eğer toplantı amacı dışına taşar veya toplantının düzen içinde gerçekleştirilmesi imkânsız hale gelirse kurul dağılma kararı almalı ve derhal yetkili kolluk amirine durumu bildirmelidir[375].

Ancak toplantının amacı dışına taşması kavramı oldukça muğlak bir kavram olup kurulun hangi hallerde toplantıyı dağıtma yükümlülüğü olduğu açıkça belirlenmemiştir. Bu tür durumlarda kurul tarafından toplantının dağıtılmasına karar verildikten sonra dağılınmaz ise, 23. maddenin j bendi gereği toplantı kanuna aykırı kabul edilecektir[376].

---

[375] 12. madde gereğince kurul toplanamazsa, düzenleme kurulu başkanının dağılma kararı alma yetkisi bulunmaktadır.

[376] Bu noktada 2911. Kanun'un 28. maddesi hatırlatılarak görevlerini yerine getirmeyen düzenleme kurulu üyelerinin altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağının altı çizilmelidir. Suç ve cezada kanunilik ilkesi hangi durumlarda kurulun dağılma kararı alması gerektiğinin açıkça düzenlenmesini gerektirir. Bu tür muğlak düzenlemeler, kurul üyelerini sürekli ceza tehditi altında hisettirerek ceza almaktansa toplantıyı dağıtma kararı almayı tercih etmelerine yol açabilecektir, **İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi**, "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme Raporu", İstanbul 2014, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/03/02/Temel%20Hak%20ve%20Hurriyetlere%20Dair%20Tasariya%20Iliskin%20Degerlendirme_Bilgi%20Insan%20Haklari%20MRK.pdf, Erişim Tarihi: 5.11.2016, s.24,25.

3.2.5.1.1.9. Maddenin k Bendi

23. madde k bendinde 21. maddeye aykırı şekilde düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olacağını düzenlenmektedir. Ancak dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlenmesini yasaklayan 21. madde 26.3.2002 tarihinde 4748 s. Kanun'un 7. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla 23. madde artık yürürlükte olmayan bir maddeye atıf yapmaktadır ve bu bendin bir anlamı kalmamıştır.

3.2.5.1.1.10. Yabancıların İzin Almadan Düzenledikleri veya Bildirimde Bulunmadan Topluluğa Hitap Ettikleri Toplantı veya Gösteri Yürüyüşleri

2911 s. Kanun m. 3 f. 2 gereği yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. İlgili fıkra gereği yalnızca toplantı düzenlemekten bahsedildiği, yabancıların toplantıya katılması açısından ayrıca bir izin gerekmediğinin altı çizilmelidir. Bu şarta uyulmaksızın düzenlenen toplantılar kanuna aykırı olacaktır.

Yine m. 3 f. 2 gereği yabancıların toplantı veya yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları için toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülkî idare amirliğine toplantıdan en az kırk sekiz saat önce bildirim yapılması gerekmektedir.

İlgili hüküm daha önce tartışıldığı üzere[377] Anayasa'nın "herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir" hükmüne açıkça aykırıdır. Anayasa'da herkese tanınan bir hak, kanunla belli kişiler açısından izne tabi tutulamaz. Bu konuda uluslararası doktrinde de toplanma hakkının yabancı ülkelerin vatandaşlarına, göçmenlere, vatansızlara ve mültecilere, kısacası ayrım yapılmaksızın herkese tanınması gerektiği kabul edilmektedir. Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yabancıların toplanma

[377] Kişi Unsuru başlığı altında yabancılara ilişkin detaylı tartışmalar için, bkz. s.33,34.

hakkı açısından öngörülebilecek sınırlamanın çerçevesi 16. maddede çizilmiştir. Bu madde yabancıların toplantılara katılmasını engelleyecek şekilde yorumlanmamakta, yabancıların yalnızca milli güvenliği tehdit eden konularda doğrudan topluma hitap etmelerinin sınırlandırılabileceği kabul edilmektedir[378]. Dolayısıyla amaç kamu düzenini bozmayacak şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesini sağlamak ise örneğin göçmenlerin kendi sorunlarını duyurmayı amaçlayan bir toplantı düzenlemeleri için bildirimde bulunmalarıyla yetinilmeyerek izin almalarının aranması yersiz olacaktır. Herkes için öngörüldüğü şekilde toplantıdan önce bildirimde bulunularak valiliğin haberdar edilmesi yabancılar açısından da yeterli olmalıdır. Ancak ilgili hüküm uygulamada yabancıların gerekli izin ve bildirim yükümlülüklerine uymaması durumunda 23. maddenin 1 bendi gereği ilgili toplantıların kanuna aykırı kabul edilmesine yol açmaktadır[379].

3.2.5.1.1.11. Kanuna Aykırı Toplantı Kavramının Değerlendirilmesi

Sonuç olarak direnme suçunun oluşması için aranan hareketlerden "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma" yukarıda ayrıntılarıyla tartışılan 23. madde çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak maddenin Anayasanın ruhuna ve uluslararası mevzuata uygun olmadığı açıktır. Anayasanın 34. maddesinde ve AİHS m. 11 çerçevesinde toplantı veya yürüyüşlerin "silahsız ve saldırısız" gerçekleştirildiği takdirde koruma altına alınacağı belirtilmektedir. Ancak 23. madde toplantıların "barışçıl" olma kriteri çerçevesinde şekillenmemiştir. Salt bildirimde bulunulmaması, suç işlememiş kişinin yalnızca yüzünün kapalı olması, toplantının parkta yapılması, toplantıda veya yürüyüşte kanuna aykırı afiş taşıyan ya da slogan atan kişilerin bulunması gibi durumların doğrudan toplantının barışçıl nitelikte olmadığı sonucunu doğurmayacağı açıktır. Kalabalığın geneline yayılan

---

[378] **OSCE &ODIHR Panel of Experts**, s.45.

[379] Örneğin Dikili Kültür ve Sanat Festivali sırasında "Akdeniz'de Barış Politikaları ve Kıbrıs" konulu panele Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti milletvekilinin konuşmacı olarak katılması uygun bulunmamış ve Danıştay da milletvekilinin konuşma yapmasının engellenmesi yönündeki idari tasarrufun 2911 s. Kanun gereği hukuka uygun olduğu sonucuna varmıştır, Danıştay 10. Daire, E.1992/3820, K.1993/5587, T. 28.12.1993, www. kazanci.com.

bir saldırı veya şiddet eğilimi bulunmadığı sürece toplantıya müdahale edilmesi için meşru bir gerekçe ileri sürülmesi mümkün değildir. Ancak şiddete başvuran kişilerin sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek dereceye ulaşırsa toplantı kanuna aykırı kabul edilmelidir.

2911 s. Kanun'da kanuna aykırı toplantıları tanımlayan 23. madde, sadece dirlik ve esenliği bozacak derecede barışçıl olmaktan yoksun toplantıları yasaklamak yerine hakkın özüne dokunan sınırlamalar öngörmektedir. İlgili maddenin Anayasa, uluslararası norm ve AİHM içtihatları dikkate alınmaksızın lafzi bir şekilde uygulanması halinde genel anlamıyla barışçıl bir toplantı veya gösterinin dahi kanuna aykırı kabul edilmesi, barışçıl kalabalığın müdahaleye uğraması ve cezai yaptırımlara tabi tutulması söz konusu olabilecektir.

Barışçıl toplantılara katılanlara verilecek herhangi bir cezanın demokratik toplumda gereklilik ve ölçülülük kriterlerini karşılaması mümkün değildir. Bu tür olayların Anayasa Mahkemesi'ne veya AİHM'ye intikal etmesi ihtimalinde toplantıya katılanların değil müdahalede bulunan idarenin sorumluluğu doğmaktadır[380]. Anayasa m.90 f. 5 gereği usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası andlaşma hükümleri esas alınacaktır. Bu durumda 2911 s. Kanun'un kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü başlıklı 23. maddesi, toplanma hakkını düzenleyen AİHS ile çatışma halinde oldundan, bu konuya ilişkin uyuşmazlıklarda AİHS esas alınmalıdır. Yine AİHS'nin 46. maddesi gereği AİHM kararlarının tarafları bağlayıcı olduğu ve Sözleşme'nin ilk maddesi gereği taraf devletlerin Sözleşme çerçevesinde tanınmış hakları garanti altına alma yükümlülüğü bulunduğu

[380] AİHM kararlarına örnek olarak bkz. Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 20347/07, T.5.10.2016, Süleyman Çelebi ve Diğerleri, Başvuru No: 37273/10, 38958/10, 38963/10, 38968/10, 38973/10, 38980/10, 38991/10, 38997/10, 39004/10, 39030/10, 39032/10, 39034/10, 39037/10, 39038/10, 39042/10, 39049/10, 39052/10 ve 45052/10, T. 24.05.2016,Özbent ve Diğerleri, Başvuru No: 56395 ve 58241/08, T. 9.06.2015,htttp:// hudoc.ehcr.coe.int., AYM kararları için Ali Rıza Özer ve Diğerleri, Başvuru No.2013/3924, T.06.01.2015, Osman Erbil, Başvuru No:2013/2394, T.25.03.2015.

unutulmamalıdır. Dolayısıyla toplantı hakkını oldukça dar yorumlayan ve hakkın özüne dokunan 2911 s. Kanun'un yarattığı ihlallerin durdurulması yeterli olmayıp benzer ihlallerin önlenmesi yükümlülüğü de bulunmaktadır. Ancak ilgili yükümlülüğe yeknesak bir şekilde uyulabilmesini sağlamak için AİHS ile çelişen mevcut iç hukuk düzenlemeleri bir an önce değiştirilmelidir.

2911 s. Kanun'un uluslararası normlara uyumlu hale getirilmesi sürecindeki zorluk ve gecikmeler, bireyleri haklarından yoksun bırakmaya yol açmamalıdır[381]. Nitekim 2911 s. Kanun hala Anayasa ve AİHS ile uyumlu hale getirilmemiş olsa da bazı yargı kararlarında ilgili Kanun'un 23. maddesinin dar yorumlandığı, barışçıl olmakla birlikte salt bildirim yükümlülüğü gibi şekli yükümlülüklere uyulmadan düzenlenmiş toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı kabul edilmediği görülmektedir[382]. Yine de bu durumu tamamen hakimlerin takdirine bırakmak yerine; 23. madde acilen değiştirilmeli, değişiklik yapılana kadar mevcut 23. madde yerine toplantı hakkının sınırlandırma rejimine dair oldukça açık ve belirli kurallar koyan AİHM içtihatları adli mercilerce doğrudan dikkate alınmalıdır[383].

Dolayısıyla direnme suçunun oluşması için maddi unsur kapsamında gerçekleşmesi gereken hareketlerden ilki olan kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma hareketi incelenirken, kanuna aykırı toplantı veya yürüyüş

---

[381] **Lambert Abdelgawad**, Elisabeth, L'exécution des Arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Éditions du Conseil de l'Europe, 1. Baskı, Strasbourg 2008, s.9.

[382] Bkz. Yargıtay 8. CD., T.19.9.2006, E. 2005/3245, K. 2006/6775, Yargıtay 8. CD., T. 7.12.2006, E. 2006/2438, K. 2006/9022, Yargıtay 8. CD. T.11.12.2006, E.: 2006/1660, K.: 2006/9142, Yargıtay 8. C.D., T. 9.2.2010, E. 2007/9352, K. 2010/1550, Yargıtay 9. CD. T. 3.6.2014, E. 2012/8819, K. 2014/6684, aynı yönde kararlar için bkz. Yargıtay 9.CD., T. 03.06.2014, E. 2012/9652, K. 2014/6679, Yargıtay 9.CD. T.03.06.2014, E. 2012/8629, K. 2014/6681, aktaran **Fırat**, s.757-761.

[383] Nitekim AİHM Vermeire v. Belgium kararına (Başvuru No:12849/87, Karar T. 29.10.1991) konu olayda, Belçika'da ayrımcılık yasağına aykırı bir kanun hükmünün uygulanmasından kaynaklanan bir ihlal söz konusu olup, aynı kanundan kaynaklı benzer bir ihlal daha önce AİHM önüne gelen Marckx v. Belgium davasında da tespit edilmiştir. Buna rağmen, Belçika'da 9 yıl boyunca ilgili hüküm değiştirilmemiştir. Bunun üzerine Belçika ilk derece mahkemesi ihlalin kaynağı olan kanun hükmü yerine, doğrudan bu konuya ilişkin AİHM içtihadına dayanarak hüküm kursa da kurduğu hüküm üst derece mahkemesince bozulmuştur. AİHM, bu olayı değerlendirirken devletlerin yıllarca mevzuat değişikliği yapmaktan kaçınsalar dahi AİHS m.53 kapsamında insan haklarını koruma yükümlülüklerini askıya alamayacaklarını ve hakimlerin böyle durumlarda Sözleşme ve içtihatlarla çelişen iç hukuk hükümlerini değil, doğrudan AİHS ve AİHM'in öngördüğü ilkeleri uygulayarak karar vermelerinin yerinde olduğunu belirtmiştir, **Doğru**, Osman, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri", Anayasa Yargısı Dergisi, No. 17, Ankara 2000, s. 195.

kavramı AİHS, AİHM ve Anayasa ışığında tespit edilmelidir. Bu tespite göre kanuna aykırı toplantıya katılma unsuru gerçekleştiği takdirde, direnme suçunun oluşması için 32. maddenin ilk fıkrasında aranan "ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme" hareketinin de gerçekleşmesi gerekmektedir.

3.2.5.1.2. İhtara ve Zor Kullanmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etme

2911 s. Kanun'un 32. maddesinin ilk fıkrasında aranan suçun oluşabilmesi için tek bir hareketin gerçekleştirilmesi yeterli görülmemiştir. Kişi ancak kanuna aykırı toplantıya katılmış olmanın yanı sıra ihtar ve zor kullanılmasına rağmen dağılmamakta ısrar ettiği takdirde suçun faili olacaktır.

Suçun oluşması için aranan ikinci hareket incelendiğinde bu hareketin saf ihmali bir hareket olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle saf ihmali hareket, hukuk düzeni çerçevesinde düzenlenmiş bir emrin yerine getirilmemesi ile ortaya çıkan bir harekettir[384].

Direnme suçu kapsamında, kanuna aykırı toplantıya katılan kişinin, hukuka uygun bir dağılma ihtarı yapıldıktan sonra ya da en geç kolluğun yetkisi çerçevesinde zor kullanmasının ardından, toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılan yerden uzaklaşması emredilmiştir. Buna rağmen dağılmamakta ısrar eden kişi suç işlemiş sayılacaktır. Burada kişinin dağılmamakta "ısrar" etmesi, ihtarın ardından dağılma için verilen makul süreye rağmen kişinin toplantı veya gösteri alanından uzaklaşmaması, bunun üzerine zor kullanılmaya başlanılmasının ardından dahi alanı terk etmemekte diretmesini vurgulamaktadır. Aşağıda ihtarda bulunulması hususunda ayrıntılarıyla tartışılacağı üzere kanuna aykırı bir toplantıda ihtarın ardından toplantı alanının boşaltılması için yeterli süre tanınmalıdır. İhtar yapılır yapılmaz, makul bir süre tanınmaksızın zor kullanma aşamasına geçilmemelidir. Aksi halde, süre verilmeksizin doğrudan yapılan müdahale sırasında hala toplantı alanında bulunan kişinin "ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etmesi"nden bahsedilemeyecektir.

---

[384] **Alacakaptan**, Suçun Unsurları, s.36,37.

Söz konusu ihmali hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek adına oldukça önemli olan ihtar ve zor kullanma detaylı bir şekilde ele alınmalıdır.

3.2.5.1.2.1. İhtarda Bulunulması

Kişinin direnme suçu sebebiyle sorumlu tutulabilmesi için öncelikle kanuna aykırı bir toplantıya katılması gerekmektedir. İhtar bir toplantının kanuna aykırı olduğunu topluluğa açıkça bildirmesi nedeniyle oldukça önemlidir, çünkü idare adına otoriteyi temsil eden güvenlik amirinin uyarısının ardından kişi kanuna aykırı bir toplantı içerisinde bulunduğunu açıkça idrak edecektir[385]. Direnme suçu ile cezalandırılanın sadece kişinin kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmış olması değil, dağılma yönünde yapılan ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamış olmasıdır[386].

İhtarda bulunma, hareket unsurunun bir parçası olup, yetkili kolluk görevlisi tarafından usulüne uygun şekilde gerçekleştirilmelidir. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu[387] ("PVSK") m. 16 f. 4 gereği kişilere zor kullanmadan önce ihtarda bulunulması gerekmektedir. İhtar yükümlülüğü 2911 s. Kanun'da toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması başlıklı 24. maddede, PVSK m.16'nın özel bir görünümü olarak düzenlenmiş, yetkili amirin kanuna aykırı nitelikte toplantı veya yürüyüşe katılanlara, dağılmadıkları takdirde zor kullanılacağını ihtar etmesi gerektiği bu hüküm ile tekrar vurgulanmıştır.

24. madde ilk fıkrasında, "Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra 23'üncü maddede belirtilen kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü hâline dönüşürse" toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğinin topluluğa ilan edilmesi gerektiği belirtilmektedir. İhtar yetkisinin doğup doğmadığı incelenirken Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle çelişen 23. madde

---

[385] **Güngör/Kavalalı**, s.267, **Gülhan**, s.111.
[386] Yarsuvat da suçla aslen dağılma emrinden sonra itaat etmemenin cezalandırıldığını söylemekle birlikte burada tartışılanın aksine dağılma ihtarını suçun hareket unsuru içerisinde değerlendirmemiş, suçun oluşumu için bir ön şart olarak ele almıştır, bkz. **Yarsuvat**, s.186.
[387] Kanun No: 2559, R.G T: 04.07.1934, RG, 14.07.1934, Sayı:2751.

değil yukarıda ayrıntılı şekilde tartışıldığı üzere[388] Anayasa, AİHS ve AİHM içtihatları dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla ancak bir toplantı ya da gösteri barışçıl niteliğini kaybedip, katılanların şiddete çağrı yaptığı ya da çoğunluğun şiddete başvurduğu durumlarda toplantı kanuna aykırı kabul edilmeli ve tüm toplantıyıa katılanları dağıtmaya yönelik ihtarda bulunma yetkisinin doğduğu kabul edilmelidir.

Kanuna uygun bir toplantı sonradan kanuna aykırı bir nitelik kazanırsa, 24.maddenin ilk fıkrası gereği öncelikle toplantıyı düzenleyen kurul kalabalığa ihtarda bulunmalıdır. Dolayısıyla bu aşamada henüz kolluk amirlerinin toplantının sona erdiğini ihtar etme yetkisi bulunmamaktadır. Düzenleme kurulunun veya kurul başkanının bu görevi yerine getirmemesi hâlinde, durum yetkili kolluk amiri tarafından mahallin en büyük mülki amirine bildirilir, toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine mahallin en büyük mülki amiri karar verir. Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek üzere sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir. Mülki amir tarafından yetkilendirilen amir, topluluğa kanuna uyularak dağılmasını, dağılınmadığı takdirde zor kullanılacağını ihtar eder.

Ancak bir toplantı daha en başından itibaren kanuna aykırıysa, 24. maddenin son fıkrası gereği artık düzenleme kurulunun uyarı yapması beklenilmeyecektir. İlk andan itibaren kanuna aykırı olan toplantılarda, güvenlik kuvvetleri mahallin en büyük amirini durumdan haberdar ederek, derhal toplantı alanında gerekli tedbirleri alma yetkisine sahiptir. Ancak bu tedbirlerin içeriği ve sınırları, ilgili hükümde açıkça çizilmemiştir. Bu fıkrada, ilk fıkradan farklı olarak, güvenlik görevlilerinin amiri de en büyük mülki amirin yetki vermesini beklemeksizin ihtarda bulunabilecektir.

Kural olarak zor kullanmadan önce ihtarda bulunulması zorunlu olmakla birlikte 24. maddenin 3. fıkrası gereği kolluk kuvvetlerine veya kişilere yönelik fiili

[388] Bu konuda daha önce yapılan tartışma için bkz. s.132-134.

bir saldırı varsa ihtarda bulunulmadan müdahale edilmesi mümkün kılınmıştır[389]. Ancak fiili saldırı belli bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştiriliyor ve tüm toplantıyı etkilemiyorsa, yalnızca saldırıda bulunan kişi ya da gruba yönelik ihtarda bulunmadan, doğrudan zor kullanımına başvurulabilir. Genel anlamıyla barışçıl bir toplantıda, saldırıyı gerçekleştiren kişileri aşacak şekilde, katılan herkese ihtarda bulunmaksızın zor kullanılması mümkün değildir.

Görüldüğü üzere tüm kolluk görevlileri kendiliğinden dağılma ihtarında bulunma yetkisini haiz değildir[390]. Bu yetki illerde vali, ilçelerde kaymakamı tarafından belirlenen kolluk amirine tanınmaktadır. İhtarda bulunmaya yetkili kişi 24. maddede gösterilmekle birlikte, ihtarın yapılma usulü gerek 2911 s. Kanun'da gerekse Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'te açık bir şekilde düzenlenmemiştir[391]. Ancak ihtarın yapılış şekline dair detaylı bir açıklamayı Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nin 25. maddesinde bulmak mümkündür. İlgili maddenin b fıkrası gereği kanuna aykırı toplantılar ve gösteri yürüyüşleri nedeniyle toplumsal olaylara müdahale gerektiğinde yetkilendirilmiş kişi, ses yükseltici veya yayıcı cihazlar aracılığı ile önce kendisini topluluğa tanıtmalı, ardından kalabalığa "kanuna uyarak dağılmaları ve dağılmamaları halinde zor kullanılacağı" şeklinde ihtarda bulunmalıdır. İlgili hükme göre bu ihtar olumlu, kitleyi yumuşatıcı, sade ve açık olmalıdır. Emir mutlaka iki veya üç defa tekrar edilmeli ve en uzak noktadan işitildiğine dair görevlilerce tutanak düzenlenmelidir. İhtarın amacı herkesin toplantının kanuna aykırı olduğunun ve alanın terk edilmesi gerektiğinin bilincine varmasını

---

[389] İlgili maddenin 3. fıkrasındaki düzenleme "güvenlik güçlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa" şeklindedir. Burada mukavemet kavramı aktif bir mukavemet şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim bir saldırı içermeyen, pasif bir direniş sırasında kişilere ihtarda bulunmaksızın müdahaleyi gerektirecek bir aciliyet söz konusu değildir. Böyle bir durumda kişileri uyarmadan ve dağılmaları için süre tanımadan zor kullanılması hukuka aykırı olacaktır.

[390] Kolluk görevlilerinin 24. madde gereği doğrudan ihtarda bulunma yetkileri bulunmamakla birlikte toplantı alanında silah, araç, alet veya maddeler bulunduran veya kanunun suç saydığı sloganları söyleyen kişiler bulunduğu takdirde herhangi bir talimat almayı beklemeksizin bu kişileri toplantı yerinden uzaklaştırma yetkileri bulunmaktadır.

[391] **Şeker**, Güven, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Çerçevesinde Polisin Müdahale Sorumluluğu ve Sınırları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir 2002, s.107.

sağlamaktır. Bu nedenle ihtar ses yükseltici cihazlar olmadan ve toplantının en uzak köşesindeki kişinin bile duyabileceği şekilde yapılmadan direnme suçunun oluştuğundan bahsedilemeyecektir. Nitekim Yargıtay da "Üniversitedeki bir kısım olayları protesto eden, basın bildirisi okuyup, kolluğun megafonla yapılmayan dağılma ihtarını duymadıkları için dağılmayan sanıkların eylemi atılı suçu oluşturmaz" diyerek suçun oluşması için ihtarın şeklen yapılmış olmasını yeterli bulmamış, mutlaka göstericiler tarafından duyulmuş olmasını aramıştır[392].

İhtarın ardından göstericilere dağılmaları için makul bir süre tanınması gereklidir. Aksi halde göstericilerin ihtara karşı direnmekte ısrar etmelerinden bahsedilemeyecektir. Örneğin, YÖK Yasa Tasarısı ve Kamu Reformu Yasa Tasarısına karşı basın açıklaması yapmak üzere Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü'nde toplanan yaklaşık 100 kişilik grubun, pankart ve flamalarla Kızılay istikametine yürüyüşe geçtiği sırada, güvenlik kuvvetlerinin gruba ihtarda bulunmakla birlikte, makul süre tanımadan ve grubun dağılmasına fırsat vermeden yakalama işlemi gerçekleştirdikleri, bu nedenle direnme suçunun unsurlarının oluşmadığı belirtilmiştir[393].

İhtar yapıldıktan sonra gereken makul süre, toplantı veya yürüyüşe katılan herkesin toplantı alanından uzaklaşması için beklenmesi gereken süredir. Bu süre kolluk güçleri tarafından toplantı yeri, katılımcı sayısı, olayın şartlarına uygun bir şekilde tayin edilmeli, söz konusu ihtara uyulması için kalabalığa fırsat tanınmalıdır[394].

Sonuç olarak direnme suçunun oluşması için hukuka uygun bir ihtarın yapılmış olması gereklidir. İhtarın hukuka uygun olması içinse öncelikle kanuna aykırı bir toplantı bulunmalı, yetkili merci tarafından toplantıyı dağıtma emri vermeli, toplantıyı dağıtmadan önce ihtar yapmakla yetkilendirilen kişi ise herkesin

---

[392] Yargıtay 8. CD, E. 2000/005246, K. 2000/010192, T.01.06.2000, **Şeker**, s.108.
[393] Yargıtay 8. CD., E. 2007/9352, K. 2010/1550, T. 9.2.2010, aktaran **Şentürk**, Fikriye; "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü Yargıtay Sunumu", 2010, http://www. anayasa.gov.tr/InsanHaklari /Sunumlar/ (Erişim Tarihi: 23.10.2016), s.7-8.
[394] **İşgören**, s. 147,148.

duyabileceği şekilde kalabalığı uyarmalı ve ihtarın ardından katılımcılara dağılmaları için makul süre tanınmalıdır. İhtara uyularak toplantı alanından uzaklaşılması halinde dağılma emrine karşı koyma söz konusu olmayacağından direnme suçu oluşmayacaktır[395]. Bu durumda zor kullanılmasına da gerek kalmamaktadır. İhtara uyulmadığı ihtimalde ise topluluğun zor kullanarak dağıtılması söz konusu olacaktır. 24. madde uyarınca güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek olmaksızın saldırıda bulunan kişilere karşı zor kullanılabilir. Ancak bu hüküm tüm göstericilere karşı ihtarda bulunulmadan zor kullanılabileceği şeklinde yorumlanmamalı, yalnızca şiddete başvuran kişilere ihtarda bulunulmaksızın doğrudan müdahale edilebilmelidir.

Son olarak 25. maddede topluluk içinde suç işleyenleri ve suçluları yakalamak için 24. maddede belirtilen emir ve ihtarların yapılmasına gerek olmadığı belirtilmektedir. Burada ihtar edilmesi gerekmeyen kişiler münferit olarak suç işleyenlerdir[396]. Bu madde kapsamında da topluluk içinde suç işleyenlerin bulunması, tüm topluluğa karşı ihtar yapılmadan müdahale edileceği anlamına gelmemekte, yalnızca suç işleyen ve işlemiş olan kişilerin bu şekilde yakalanarak uzaklaştırılabilmesi mümkün kılınmaktadır.

3.2.5.1.2.2. Zor Kullanılması

Direnme suçunun oluşabilmesi için kanuna aykırı bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmanın ardından "ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar edilmesi" gerekmektedir. Kanun hükmünden açıkça anlaşıldığı üzere direnme suçundan bahsedebilmek için ihtar yeterli değildir, zor kullanılmış olması da suçun esaslı bir unsurunu teşkil etmektedir.

Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerini dağıtma amacıyla zor kullanma yetkisi kolluk görevlilerine 2911 s. Kanun'un 24. maddesinde tanınmakla

---

[395] Bu yönde Yargıtay Ceza Kurulu, 1998/8-168/270, T. 13.06.1998, aktaran **Güngör/Kavalalı**, s.280-283.
[396] **Güngör/Kavalalı**, s.264.

birlikte zor kullanmanın usulüne ilişkin genel kurallar PVSK m. 16'da düzenlenmiştir. PVSK m. 16, polisin görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkili olduğunu düzenleyen genel bir hükümdür. Yine PVSK m. 25'te yer alan "polis teşkilatı bulunmayan yerlerde il, ilçe ve bucak jandarma komutanları ile jandarma karakol komutanları bu kanunda yazılı vazifeleri yapar ve yetkileri kullanırlar" hükmü gereğince polis teşkilatı bulunmaması sebebiyle jandarma teşkilatının kolluk olarak hareket ettiği durumlarda jandarma PVSK m. 16'daki yetkileri kullanabilecektir[397].

PVSK m. 16'nın ilk fıkrasında polis memurunun direnişi kırmak amacıyla hareket etmesi gerektiğinin, bu amacın dışında başka amaçlarla zor kullanımına başvuramayacağının altı çizilmiştir. Yapılan ihtarın ardından kanuna aykırı bir toplantıyı dağıtma sırasında, örneğin toplanma alanından kaçmaya çalışan bir kişiyi kovalamak ve ardından zor kullanmak "dağıtma" amacı dışına taşmak anlamına gelecektir.

Kolluk görevlileri cezalandırma amacıyla hareket edemez. Zor kullanma sadece direnmeyi önleyici ve caydırıcı amaçla, son çare olarak başvurulması gereken bir yetkidir[398]. Cezalandırma ise yürütmenin değil adil bir yargılanma ile kişi hakkında hükme varacak yargı erkinin tekelindedir. Dolayısıyla PVSK m. 16 ile direnişle karşılaşan polis memurlarına ve polis teşkilatının bulunmadığı yerlerde jandarmaya zor kullanma yetkisi tanınmakla birlikte, bu yetkinin kullanılma amacı ve kapsamı hukuk kuralları ile çizilmiştir. Bu yetkinin sınırları değerlendirilirken, kuşkusuz ki başta AİHS olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri, yine AİHS kapsamında bağlayıcı olan AİHM içtihatları dikkate alınmalıdır. AİHM'nin yerleşik içtihatlarında, barışçıl gösteriler zor kullanma yetkisini doğuran bir "direniş" olarak görülmemekte, ancak toplantıya katılanların genelinin şiddete başvurduğu veya şiddete çağrıda bulunduğu durumlarda

---

[397]2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu da 5. maddesinde "Sahil Güvenlik Komutanlığı mensupları kendilerine bu Kanun ile verilen görevlerin yapılmasında; silah kullanma yetkisi dahil kanunların diğer güvenlik kuvvetlerine tanıdığı bütün hak ve yetkilere sahiptirler." demektedir.

[398] **Şeker**, s.125.

katılanlara müdahale edilebileceği belirtilmektedir[399]. Her ne kadar 2911 s. Kanun 23.maddesinde üzerinde ayrıntılarıyla durulduğu üzere şiddet içermeyen pek çok toplantı; bildirim, toplantının süresi, yeri ve gösterinin düzenlendiği saat gibi usuli gerekçelerle kanuna aykırı kabul edilse de barışçıl gösterilerin salt şekli gerekçelerle dağıtılması ve katılanlara karşı zor kullanılması toplanma hakkının ihlali anlamına gelecektir[400].

Zor kullanma yetkisi ile karıştırılabilen ve aslında farklı bir anlam içeren güç gösterme üzerinde durulması gereken diğer bir kavramdır. "Güç teşhiri" olarak da nitelendirilen bu yöntem, gösteri yapılacak yerin çevresinde duran güvenlik görevlilerinin, toplanmak üzere yaklaşan kalabalığa, yakın çevrede bulunduklarına dair bir görüntü vermesidir. Ancak kimi zaman "meydan okumaya" dönüşen bir güç gösterimi toplantıya katılan kişileri tahrik edebilir. Güç teşhirinde, kitlenin tahrik edilmesi ya da kitle üzerinde yersiz aşırılıkta bir otorite uygulanmasından kaçınılarak toplantının düzenini ve katılanları korumak, düzeni sarsan hareketleri hızlıca kontrol altına alabilmek amaçlanmalıdır. Bu nedenle, güvenlik görevlilerinin toplantıya katılanların fazla yakınında bulunmaktan kaçınması ve göstericileri dar bir alana sıkıştırmaması gerekir. Nitekim Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği de olay yerinde alınacak önleyici tedbirleri düzenleyen 24. maddesinde "Polis araçlarının her türlü tecavüzlerden uzak tutulmasına azami dikkat gösterilir ve olay mahalline yakın bir yerde yeteri kadar ihtiyat kuvvet bulundurulur. Olay yerinde ve çevresinde makul bir mesafe esası gözetilmek suretiyle devriye görevlileri bulundurulur" demektedir. Yine aynı maddede

---

[399] Toplantıya katılan bir grup insanın münferit olarak şiddet içeren, suç teşkil eden hareketlerde bulunmasının barışçıl amaçlarla orada bulunan kişilere müdahaleyi haklı kılmayacağına ilişkin, bkz. Case Of Kudrevičius and Others /Lithuania, Başvuru no. 37553/05),T. 15.10.2015,§92,94, şiddete başvuran kişiler ile barışçıl göstericiler arasında ayrım yapılmaksızın tüm katılanların toplanma hakkına müdahale edilemeyeceğine dair, Gsell/ Suisse,Başvuru No: 12675/05, T.08.10.2009; dolaylı şekilde barışçıl gösterileri engelleyen düzenlemeler yapılmaması ve idari otoritelerin bu tür toplantılara tolerans göstermesi gerektiği yönünde Akgöl ve Göl/ Turkey,28495/06 28516/06, T. 17.05.2011, www.hudoc.echr.coe.int.

[400] Bu yönde Samüt Karabulut/Türkiye, Başvuru No:16999/01, T.27.1.2009, Aldemir/Türkiye, Başvuru No:32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 ve 32138/02, T.01.03.2007, **Tanyar**, s.627; Saya ve Diğerleri/ Türkiye, Başvuru no. 4327/02, K.7.09.2008, **Taşkaya**, Tuncay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla 2010, s.105.

"toplumsal olayların cereyan ettiği sahada topluluğun yayılmasını önlemek için belirli hudutlar tespit olunarak kritik sahaya giriş ve çıkış yolları kontrol altında ve topluluğa daima açık tutulur" şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenleme, göstericilerin belli bir alana hapsedilerek onlara karşı güç kullanılması yerine, olay yerini terk etmelerine imkân tanınması gerektiğinin altını çizmektedir.

İlgili hükümlerin ışığında, barışçıl niteliğini kaybetmiş toplantı veya gösteri yürüyüşünde ihtara rağmen dağılmayan kişilere karşı güç kullanımına ancak zorunlu hallerde ve direnişi kıracak ölçüde başvurulabilir. Zor kullanma yetkisi kademeli şekilde gerçekleştirilmelidir. Nitekim 16. maddenin 2. fıkrası, zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde, kademeli olarak artan oranda, bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiği takdirde silah kullanımını mümkün kılmaktadır. Bu kademelerin içeriği ilgili maddenin 3. fıkrasının a bendinde açıklanmıştır. Bu kademeler ve PVSK m. 16'nın ilgili diğer fıkraları zor kullanımının hukuka uygun olup olmadığını tartışabilmek adına ayrıntılarıyla ele alınmalıdır.

3.2.5.1.2.2.1. Bedeni Kuvvet Kullanımı

Bedeni kuvvet ile polis memurunun direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde doğrudan doğruya kullandığı bedeni güç kast edilmektedir. Bu kademede polis başka bir araç ya da silaha başvurmaksızın kendi vücut gücünden yararlanır. Bedeni kuvvet kullanırken aslolan yumuşak kontrol teknikleri olarak isimlendirilen, polisin bedeni kuvveti ile zedelenme ve yaralama oluşturmadan gerçekleştirdiği fiziksel müdahalelerdir[401]. Örneğin oturma eylemi yapan, bir yere sarılıp ayrılmayan, durdurulmak ya da tutulmak istenen ancak polise karşı herhangi bir cebir veya şiddet uygulamayan kişilere karşı yaralamaya neden olmayan basit bedensel müdahaleler uygulanmalıdır. Polise yönelik fiziksel bir saldırı söz

[401] **Önder,** Şeref Göksel, Ölümcül Kuvvet Kullanımı ve Silah Kullanan Polisler Üzerine Yapılan Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Bölümü, Ankara 2008, s.20.

konusuysa, polis memuru bunu etkisiz hale getirmek için saldırının niteliğine göre bedeni kuvvet derecesi orantılı bir şekilde arttırabilir.

3.2.5.1.2.2.2. Maddi Güç Kullanımı

Maddi güç PVSK m. 16/3(b) bendinde, polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde, kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fizikî engeller, polis köpekleri ve atları ile sair hizmet araçlarını kullanması şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla polis, kendi bedensel kuvveti yetersiz kaldığında, başka araç, madde ve hayvanlardan yararlanıyorsa, artık maddi güç kullanımı söz konusu olacaktır. Bu maddede sayılanlardan hangisinin öncelikle kullanılması gerektiği PVSK'da belirtilmemektedir. Ancak 25.08.2011 tarihli Toplumsal Olaylarda Görevlendirilen Personelin Hareket Usul ve Esaslarına Dair İçişleri Bakanlığı Yönergesi'nin "Takip edilecek zor kullanma aşamaları" başlıklı 12'nci maddesinde *önce su püskürtücü araçlara*, bunlar etkisiz olduğu takdirde göz yaşartıcı gaz veya gaz karıştırılmış su kullanımına; buna rağmen direniş devam ederse cop kullanımına başvurulacağı belirtilmiştir. En son aşamada "göstericilerin dağıtılması amacıyla cop kullanılmasına rağmen, güvenlik güçlerine ateşli silah dışında taş, sopa, molotof kokteyli, sapan ve misket vb. cisimlerle" direnmeleri ve fiziksel olarak hemen yakalanmalarının mümkün olmadığı durumlarda, göz yaşartıcı gaz veya boya içeren kapsül vb. türde mühimmat atan savunmaya yönelik diğer silahların kullanılabileceği belirtilmiştir[402]. Ancak her hâlükârda bunlardan biri kullanıldığında etkin olmuş ve toplantı dağıtılmışsa polis memurunun tekrar maddi güce başvurma yetkisi bulunmamaktadır. Örneğin kolluk kuvvetlerine karşı direnci kırılan göstericiye ikinci kere copla vurulması kanun hükmünü icra kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Maddi güç kapsamında sıkça kullanılması sebebiyle, biber gazı ve göz yaşartıcı gazlar üzerinde ayrıca durulmalıdır. Biber gazı "olaylarla ilgisi bulunmayan kişilere zarar vermeyecek" şekilde ve sadece hedeflenen amaca

[402]İlgili Genelge için, bkz. https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf, s.133-134, Erişim Tarihi:14.06.2016.

ulaşılamadığı durumda kullanılmalıdır[403]. Elbette gazın kullanım şekli de önemlidir. Gaz kapsüllerinin kişiler hedef alınarak, baş ve göz gibi önemli bölgelere isabet ettirilecek şekilde atılması, PVSK m. 16 ve 2911 s. Kanun m. 24 kapsamında kanun hükmünü icra olarak değil, doğrudan kötü muamele, vücut dokunulmazlığının ihlali veya yaşam hakkının ihlali şeklinde değerlendirilmelidir. Bu konuda en büyük biber gazı üreticilerinden Amerika Savunma Teknolojileri Birliği, biber gazının bir saniyeyi geçmeyecek şekilde bir kez ve uzak mesafeden kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır[404]. Bunun yanı sıra Türk Tabipleri Birliği'nin de belirttiği üzere bu gazlara özellikle yakından ve yoğun şekilde maruz kalınması, solunum sistemi üzerinde hayati tehlike arz edebilecek nitelikte etkilere yol açmaktadır. Alerjik bünyeli kişilerin, astım, KOAH ve benzeri solunum sistemi hastaları ile kalp hastalarının bulunduğu ortamlarda bu gazların kullanılması ölümle sonuçlanabilmektedir[405]. AİHM bazı durumlarda toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması sırasında biber gazı kullanımının, AİHS m. 3'te düzenlenen işkence veya aşağılayıcı muamele yasağının ihlalini teşkil ettiğine hükmetmektedir[406]. Özellikle de kişinin silahsız ve barışçıl bir şekilde hareket ettiği veya kolluğun denetimi altına girdiği durumlarda gaz kullanımı hukuki dayanaktan yoksun olup AİHS m. 3'ün ihlalini teşkil edecektir. Örneğin iki polis memuru tarafından yakalanmış ve kollarından tutulmaktayken bir başka memur tarafından yakın mesafeden burnuna ve ağzına gaz sıkılan Ali Güneş'e ilişkin davada AİHM bu şekilde gaz kullanımının hukuki dayanağının olmadığını, zaten denetim alınmış bir kişiye karşı gerçekleştirilen bu hareketin fiziksel ve ruhsal acıya yol açacak şekilde,

---

[403] **Ertan**, İzzet Mert, "Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gazı Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Uygunluğu", MHB, Yıl: 32, Sayı: 1, 2012, s.56-58.

[404] **Osmanoğlu**, Kerem M., "Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı: 1, Yıl: 2011, s.67.

[405] **Türk Tabipleri Birliği**, Kimyasal Silahlar, Gösteri Kontrol Ajanları, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2011, s.22. Nitekim Türk Tabipleri Birliği'nin belirttiği tehlikelerin vahimliği, 1 Mayıs 2007'de Taksim-Gülleci Sokak'ta atılan gaz bombasının ardından bir kahvehanenin önünde oturan 75 yaşındaki İbrahim Sevindik'in kalbinin durması, yine 31.05.2011 tarihinde Hopa'da eyleme biber gazıyla gerçekleştirilen müdahalenin ardından Metin Lokumcu'nun ölümü ile bir kez daha görülmüştür.

[406] Bu yönde bkz. AİHM, Oya Ataman/Türkiye kararı, Başvuru No: 74552/01, T.: 05/12/2006. Bu kararda AİHM gaz kullanımının m.3 kapsamında sayılabileceğini, ancak başvurucunun rahatsızlığının gaza maruz kalmasından kaynaklandığına ilişkin rapor sunması gerektiğini belirtmiştir, aktaran **Ertan**, s.63.

aşağılayıcı muamele olduğunu belirterek AİHS m. 3'ün ihlal edildiğine karar vermiştir[407].

Mevzuatımızda kolluğun biber gazı ve göz yaşartıcı gazları kullanıma dair genel kurallar 2008 yılında "Göz Yaşartıcı Gaz Silahları ve Mühimmatları Kullanım Talimatı" başlıklı belge ile düzenlenmiş, ardından bu belge, gaz kapsüllerinin kullanımı sırasında doğan ciddi yaralanma ve ölümcül darbe vakıalarındaki artış üzerine Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 26 Haziran 2013 ve 22 Temmuz 2013 tarihlerinde[408] iki ayrı genelgeyle daha ayrıntılı hale getirilmiştir. İlgili genelgelerle göz yaşartıcı gaz silahların ve mühimmatların, amacı dışında ve sağlık ekibinin bulundurulması gibi tedbirler alınmadan kullanılamayacağı, göz yaşartıcı gazlar kullanılmadan önce yalnızca dağılma ihtarının yeterli olmayacağı, dağılınmadığı takdirde *göz yaşartıcı gazın kullanılacağı yönünde* ihtarda bulunulması ve ayrılmak isteyenler ile üçüncü kişilerin uzaklaşmasına fırsat verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kullanılacak gaz miktarı ve kullanım şekli, sorumlu en rütbeli amir tarafından değerlendirilmelidir. İlgili genelgelerde ayrıca göz yaşartıcı gaz fişeklerinin doğrudan insan vücudunu hedef alacak şekilde atılmayacağı, direniş ve saldırısına son vermiş kişilere karşı asla kullanılmayacağı ve gazdan etkilenen şahısların kaçış yolları açık tutulması gerektiğinin altı çizilmiştir[409]. Yine İçişleri Bakanlığının 14 Haziran 2013 tarihli Genelgesi'nde kanuna aykırı olan veya kanuna uygun olarak başlayıp kanuna aykırı hale dönüşen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, topluluğun dağıtılmasına yetkili merciler tarafından karar verildikten sonra, şartlar uygunsa öncelikle su kullanılması, ancak; fiili saldırı ve mukavemette bulunmayan topluluk ve gruplara karşı ise mümkün olduğunda sabırlı ve sağduyulu hareket edilmesi gerektiği

---

[407] Aktaran **Aydın**, Devrim, "Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları", Ankara Barosu Dergisi 2015/1., s.254,255.

[408] İçişleri Bakanlığı'nın ilgili genelgeleri sırasıyla: 26/06/2013 tarih ve 2013/28 sayılı "Çevik Kuvvet Personeli" Genelgesi ve 22/07/2013 tarih ve 2013/33 sayılı "Toplumsal Olaylarda Hareket Tarzları" başlıklı Genelgesi, ilgili maddeler için bkz. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) Tavsiye Kararı, Şikayet No: 03.2013/310, Karar No :2013/90, s.129-131.

[409] **Aydın**, "Biber Gazı Kullanılması", s.256.

belirtilmiştir[410]. Dolayısıyla maddi güç kullanımında başvurulacak araçlardan hangisinin öncelikli olarak kullanılacağı PVSK m. 16'da yer almasa da ilgili genelge ve yönergeler ışığında biber gazı ve göz yaşartıcı gazların kullanımının "son çare" olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu tür gazların kullanım şekli ve miktarının sağlık açısından önemi düşünüldüğünde bu hususta ayrıntılı bir kanuni düzenlemenin acilen yapılması gerekmektedir.

3.2.5.1.2.2.3. Silah Kullanma

Silah kullanma yetkisi 2911 s. Kanun m. 24 kapsamında açıkça düzenlenmemiştir. Bu nedenle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde polisin silah kullanma yetkisinin kaynağı olarak yine PVSK m. 16 gösterilmelidir.

"Silah kullanma" denildiğinde doğrudan ateşli silah anlaşılmamalıdır. PVSK ve Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi'nde silah ile ne anlatılmak istendiği açıkça belirtilmemekle birlikte TCK'da m. 4'te f bendinde yer alan silah tanımı ateşli silahlardan patlayıcı maddelere "saldırı ve savunmaya elverişli her türlü şey"i içermektedir. Ancak polisin taş, molotof kokteyli gibi araçları kullanması düşünülemeyeceğinden, TCK'daki geniş tanım "polisin silah kullanma" yetkisinin içeriğini tam anlamıyla doldurmamaktadır. Bu konuda oldukça ayrıntılı bir düzenlemeyi Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin ("Jandarma Yönetmeliği")[411] 40. maddesinde bulmak mümkündür[412]. İlgili maddede, silah kullanmak deyiminden, mutlaka ateş etmenin anlaşılmayacağı ve ateşli silah kullanmanın en son çare olduğu belirtilmektedir. Maddenin c bendinde, silah kullanılırken, olayın ve durumun özellikleri göz önünde bulundurularak, savunmaya ilişkin aletler ile önleyici ve etkisiz duruma getirici aletlerin kullanılmasına öncelik verileceği düzenlenmiştir. Bunlarla tehlikeyi önlemek

---

[410] Kamu Denetçiliği Kurumu, Tavsiye Kararı, Şikayet No:2013/310, Karar No:2013/90, T. 03.12.2013, s.129, http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf.

[411] R.G Tarih: 17.12.1983, No: 18254.

[412] **Dursun**, Serdar Kurban, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Polisin Zor Kullanma Yetkisi ve Türkiye Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2006, s.49,50.

mümkün olmazsa kesici ve dürtücü silahlar ile ateşli silahların *hedefe yöneltilmesi* mümkündür.

Bu noktada silahı yöneltmek ile silahı kullanmanın farklı anlamlara geldiğinin altı çizilmelidir. Silahı yöneltmek caydırma ve korkutma amaçlı olup, kişinin vücut bütünlüğüne müdahale edilmeyeceği anlamına gelir. İlgili maddede eğer silahları hedefe yöneltmek yeterli olmazsa dipçik ve kabzaların kullanılacağı belirtilmiş, *buna rağmen amaca ulaşılamamışsa* kesici ve dürtücü silahlarla, ateşli silahların kullanılabileceği düzenlenmiştir. Ancak ateşli silahlar kullanılırken sırasıyla; önce havaya ihtar atışı yapılacağı, sonra ayağa doğru ateş edileceği, buna rağmen silah kullanmaya yol açan durum bastırılamamışsa hedef gözetilmeden ateş edileceği belirtilmiştir. Bu madde silah kullanma yetkisi denildiğinde ilk olarak ateşli silah kullanıma yetkisinin anlaşılmaması gerektiğini göstermektedir. İleride tartışılacak istisnai durumlar haricinde, silah kullanımı için tarif edilen aşamalara mutlaka sırasıyla uyulmalıdır.

PVSK m. 16'nın 7. fıkrasının a bendinde tüm vatandaşlara tanınan meşru savunma hakkının polise de tanındığı vurgulanarak, meşru savunma sırasında polis memurlarının silah kullanabileceği açıkça düzenlenmiştir. Bir olayda meşru savunma koşullarının oluşup oluşmadığı ise TCK m. 25 kapsamında değerlendirilecektir. İlgili madde gereği polisin kendisine veya üçüncü kişinin hukuk düzeni tarafından korunan bir hakkına yönelik saldırı olmalı ve saldırı gerçekleştiği veya tekrarı ya da gerçekleşmesi muhakkak olduğu sırada savunma yapılmalıdır. Meşru savunmaya başvurabilmek için saldırıdan başka türlü kaçınma olanağı olmamalı ve yapılacak savunma yalnızca saldıran kişiye yöneltilmelidir[413]. Kuşkusuz ki saldırıda bulunmayan bir göstericiye karşı silah veya herhangi bir şekilde güç kullanılması meşru savunma kapsamında değerlendirilemez[414].

---

[413] **Özbek ve diğerleri**, Genel Hükümler, s.309-318.

[414] Savunmanın amacı "öç alma" değil, saldırıda bulunan kişiyi en az zarara uğratacak şekilde defetmektir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 3.6.1985 günlü, 185-1331 sayılı kararında saldırı başlamadan önce müdafaaya geçmek nasıl meşru sayılamazsa, saldırı bittikten sonra müdafaada bulunmanın da meşru sayılmacağını, saldırı olup bittikten sonra yapılacak hareketlerin öç alma olacağını belirtmiştir, aktaran **Dursun**, s.52.

Koşulları oluştuğu takdirde yapılacak savunma, yalnızca saldırıyı bertaraf edecek oranda olmalıdır. Örneğin bir kişinin malvarlığına zarar veren göstericiye karşı, onun yaşam hakkını ihlal edecek nitelikte bir savunma hukuka uygun kabul edilemeyecektir[415]. Yine çok daha zayıf ve savunmasız bir kişinin saldırısını bedensel güç kullanarak defetmek mümkünken, bu kişiye karşı maddi güç veya silah kullanımı orantısız olacaktır.

Meşru savunmayı düzenleyen genel hükümlere tabi olmakla birlikte polis memurunun bu hakkı kullanırken orantılı davranıp davranmadığı sıradan bir vatandaştan daha farklı şekilde değerlendirilecektir. Polis memurundan bir vatandaşa kıyasla daha özenli davranması; silah görme konusunda aldığı eğitim dolayısıyla, ateşli silah kullanması gereken durumlarda dahi, olayın şartlarının izin verdiği ölçüde, hayati olmayan bölgeleri hedef alarak saldırıyı engellemesi beklenir. Silah kullanma ve suçla mücadelede uzman olan polisin ateşli silaha sahip bir saldırganı kolu ya da bacağından vurarak hareketsiz hale getirmesi mümkünken, saldırganın baş veya ölümcül diğer bir bölgesinin nişan alınması meşru savunma kuralları çerçevesinde korunmayacaktır.

Meşru savunmanın yanı sıra 16. maddenin 7. fıkrasının b bendinde polis memuruna kademeli olarak bedeni kuvvet ve maddi güç kullanma yetkisine başvurmasına rağmen direnişi etkisiz hale getiremediği durumlarda, orantılı silah kullanma yetkisi tanımaktadır. Dolayısıyla silah kullanma yetkisi güç kullanma piramidinde en son başvurulması gereken yetki olup, kural olarak diğer yöntemler hiçbir sonuç vermediğinde uygulanmalıdır.

7.fıkranın c bendi ise "hakkında tutuklama, gözaltına alma, zorla getirme kararı veya yakalama emri verilmiş olan kişilerin ya da suçüstü halinde şüphelinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde" polise silah kullanma yetkisi tanımaktadır. Bu düzenleme PVSK kapsamında yer alan eski düzenleme ile önemli farklar barındırmaktadır. Eski düzenleme suçüstü hallerinde veya şüphelilerin yakalanmasını sağlamak için silah kullanmayı, "suçun ağır cezalık bir

[415] **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s.401.

suç olmasına" bağlamıştır; yani suç Ağır Ceza Mahkemesinin görev alanına girecek nitelikte bir suç olmalı, aksi halde silah kullanımına başvurulmamalıdır. Bugünkü düzenleme ise yalnızca adli para cezasını gerektiren suçlar için dahi kişilere silah kullanılmasının önünü açmaktadır[416]. Elbette silah kullanma yetkisinin doğup doğmadığı salt suçun ağırlığına göre değil, ölçülülük ilkesine göre değerlendirilmelidir. Bir suçun Ağır Ceza Mahkemesi kapsamına girecek nitelikte olması da doğrudan silah kullanımını meşru kılmayacaktır[417]. Nitekim Polis Vazife ve Salahiyet Tüzüğü'nün 17. maddesi silah kullanma yetkisinin doğduğu hallerde silah kullanmak zorunluysa suçlunun öldürülmemesi, yaralı olarak yakalanmasına dikkat edilmesi ve kalabalık yerlerde silah kullanmaktan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Böyle durumlarda öncelikle eşyaya zor kullanılması gereklidir, ancak eşyaya zor kullanılması ile amaca ulaşılamazsa kişinin öldürücü bölgeleri hedeflenmeyecek şekilde nişan alınması gerekir[418]. Dur ihtarına uymayarak kaçmakta olan bir kişi, ancak ve ancak bir sivile veya memurun kendisine karşı açık bir ölüm veya ciddi bir yaralanma tehdidi oluşturuyorsa ateşli silah kullanılmalıdır. Örneğin, mont cebinden cüzdan çalmış silahsız bir hırsız, duvardan atlayıp kaçmak üzereyse, arkasından ateşli silah kullanılmamalıdır. Özellikle silahsız durumda ve uzaklaşmakta olan bir kişi söz konusu olduğunda kişilerin can güvenliğini derhal koruma ihtiyacı söz konusu olmadığından ateşli silah kullanılması ölçülü olmayacaktır[419]. Ancak PVSK m. 16 bu konuda "Polis, yedinci fıkranın (c) bendi

---

[416] **Eryılmaz**, Bedri/ **Bozlak**, Ayhan, "Hukukumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi", TBB Dergisi, Sayı 83, 2009, s.247.

[417] Bu konuda Yargıtay Ceza Genel Kurulu da polis ekiplerince takip edilen bir otomobil sürücüsünün dur ihtarına rağmen durmaması, sürücünün yarım saat kadar süren bir kovalamacadan sonra köprü girişinden geri geri giderek yan yola girdiği sırada, köprü üzerinde bulunan sanık polis memurunun doğrudan silah kullandığı ve sürücünün ölümüne yol açtığı olayda; havaya, otomobilin yastıklarına ve alt kısımlarına doğru ateş etme imkanı varken, polis memurunun doğrudan doğruya arabada bulunanlara ateş etmesini hukuka aykırı bulmuştur, YGCK, T. 23.03.1999 ,E. 1999/1-13, K. 1999/475, **Dursun**, s.60,61.

[418] **Yenisey**, Feridun, Kolluk Hukuku, Beta Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015, s.195.

[419] Verilen örneğin tartışıldığı ve polisin silah kullanma yetkisine dair temel ilkeleri belirleyen içtihat için bkz. Tenesse v. Garner, Supreme Court of United States, 471 US 1, 1985. Söz konusu içtihat ateşli silah kullanma yetkisinin doğabilmesi için öncelikle şüphelinin kolluk görevlisi ya da bir başkasına ciddi fiziksel bir zarar verme tehlikesinin söz konusu olmasını, böyle bir durumda şüpheliyi durdurmak ve ele geçirmek için başka bir yolun mümkün olmaması ve şüpheliye yeteri kadar ikazda bulunulmuş olmasına rağmen şüphelinin bu ikazlara uymamış olmasını aramaktadır, **Akyüz**, Kadir, "Araçlı Polis Takipleri:Türkiye ve Teksas Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, 2013, s.12, **Önder**, s.3.

kapsamında silah kullanmadan önce kişiye duyabileceği şekilde "dur" çağrısında bulunur. Kişinin bu çağrıya uymayarak kaçmaya devam etmesi halinde, önce uyarı amacıyla silahla ateş edilebilir. Buna rağmen kaçmakta ısrar etmesi dolayısıyla ele geçirilmesinin mümkün olmaması halinde ise kişinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde silahla ateş edilebilir." diyerek polise kişinin silahlı olup olmamasına ve ihlal edilen hukuksal değerin ne olduğuna bakmaksızın ateş etme yetkisi vermiştir. Her ne kadar bu yetkinin yakalamayı sağlayacak kadar ve orantılı bir şekilde kullanılacağını belirtilse de aslında silahsız bir kişiye karşı ateşli silah kullanımı yukarıda tartışılan nedenlerle ölçüsüz bir yetkidir. Özellikle bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde örneğin suç teşkil eden bir fiili gerçekleştirmekle birlikte olay yerinden kaçan göstericilere karşı ateşli silah kullanımı kuşkusuz ki hukuka aykırı olacaktır. Bu kişilerin kimliklerinin mobese ile tespitinin mümkün olduğu düşünüldüğünde, eğer şüpheliler ateşli silah kullanmıyor veya doğrudan başka kişilere yönelik hayati bir tehlike doğurmuyor ise kolluğun kalabalık içerisinde ateşli silah yetkisine başvurması hukuka uygun kabul edilmemelidir. İlgili madde hatalı uygulamalara açık olduğundan mutlaka yeni bir düzenleme ile yakalama amaçlı tanınan bu yetkinin kapsamı daraltılmalıdır.

7. fıkranın d fıkrasında polis memurlarına "kendisine veya başkalarına, işyerlerine, konutlara, kamu binalarına, okullara, yurtlara, ibadethanelere, araçlara ve kişilerin tek tek veya toplu halde bulunduğu açık veya kapalı alanlara molotof, patlayıcı, yanıcı, yakıcı, boğucu, yaralayıcı ve benzeri silahlarla saldıran veya saldırıya teşebbüs edenlere karşı" saldırıyı etkisiz kılmak amacıyla ve etkisiz kılacak ölçüde silah kullanma yetkisi getirilmiştir.

Son olarak 16. maddenin 8. fıkrasında polis, direnişi kırmak ya da yakalamak amacıyla zor veya silah kullanma yetkisini kullanırken, kendisine karşı silahla saldırıya teşebbüs edilmesi halinde, teşebbüste bulunan kişiye saldırı tehlikesini etkisiz kılacak ölçüde *duraksamadan silahla ateş edebilir* denilmektedir. Aslında daha önce tartışıldığı üzere polisin herkese tanınmış olan meşru savunma hakkından faydalanabileceği açıkken, bu fıkranın neden tekrar düzenlendiği tartışmalıdır. Daha önce Anayasa Mahkemesi Terörle Mücadele Kanunu'nda

benzer bir düzenlemeyi iptal etmiştir[420]. Buna rağmen iptal edilen hükmün esaslı bir değişiklik yapılmadan tekrar PVSK bünyesinde düzenlenilmesi hukukun etrafından dolanılması anlamına gelmektedir.

Saldırganın silahlı saldırıya teşebbüs etmesi halini düzenleyen ilgili fıkradaki ilk sorun TCK m. 4'teki geniş silah tanımı düşünüldüğünde taş, sopa veya herhangi basit kesici alet bulundurmanın vatandaşın silahlı sayılması için yeterli olmasıdır. Örneğin pankartın sopasıyla saldıracağı düşünülen kişiye doğrudan "silahla ateş etme" yetkisi tanınması kuşkusuz ki orantısızdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Terörle Mücadele Kanunu'nda yer alan benzer hükmüne ilişkin açılan iptal davasında "faillerin sadece "silah" kullanmaya teşebbüslerinden söz edilirken kolluk kuvveti görevlilerinin hedefe karşı "ateşli silah" kullanmalarından söz edilmiş; böylece faillerin kullanmaya teşebbüs ettikleri silahın ateşli silah olup olmadığına bakılmaksızın ve başka türlü etkisiz hale getirilmeleri olanağı gözetilmeksizin küçük bir müdahale ile önlenebilecek olaylarda dahi görevlilere ateşli silahlar kullanma yetkisi verilmiştir. " gerekçesiyle ilgili maddeyi[421] yaşam hakkı ve vücut bütünlüğünü koruyan Anayasa m. 17'ye aykırı bulmuştur.

Diğer tartışmalı nokta ise bu fıkra ile silahla saldırıda bulunması değil silahla saldırıya "teşebbüs " edilmesi halinde ateş etme yetkisi verilmesidir. Örneğin elinde sopa bulunduran ama bunu kullanmayan kişi veya elini cebine atıp cebindeki taşı tutan kişi icra hareketlerine başlamış sayılmaz. Kişinin dışardan görülür şekilde saldırının icra hareketlerine başlamış olması gerekir. Ancak gündelik hayatta her olay özelinde teşebbüsün gerçekleşip gerçekleşmediğinin soğukkanlılıkla takdir edilmesi oldukça güçtür. "Teşebbüs" kavramı ile icra hareketlerine başlanmamış olsa dahi "olası bir tehlike" olarak yorumlanan durumlarda kişiye ateş edilmesi

---

[420]Anayasa Mahkemesi, E. 1996/68, K. 1991/1, T:6.1.1999, http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/9f7b3df0-e060-4c61-9dc8-f9e43a52adf4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False.

[421] İptal edilen TMK ek madde 2'nin öngördüğü düzenleme şu şekildedir: "Terör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda teslim ol emrine itaat edilmeyerek silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk kuvveti görevlileri failleri etkisiz kılmak amacıyla doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanmaya yetkilidirler".

ihtimaline açık kapı bırakılmıştır[422]. Oysa PVSK m. 16'da polislerin orantılı güç kullanma ve meşru savunma hakları açıkça düzenlenmektedir. Kendilerine ve başkalarına yönelik saldırı sırasında orantılı karşılık verme yetkileri her hâlükârda bulunan polis memurlarının ayrıca saldırıya teşebbüs halinde duraksamadan ateş etme yetkileri bulunduğunun vurgulanması uygulama açısından hatalı bir yol gösterici olmaktadır.

Sonuç olarak direnme suçunun oluşabilmesi için bu suçun unsuru olan zor kullanma yetkisinin yukarıda ayrıntılarıyla tartışıldığı şekilde doğmuş olması ve hukuka uygun sınırlar içerisinde kullanılması gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, ancak barışçıl olmayan niteliktelerse, yetkili kişi tarafından kalabalığa dağılınmadığı takdirde zor kullanılacağı ihtarında bulunulabilir. İhtar yapılmasının ardından kişilerin dağılması için tanınan makul süre dolduğunda, toplantıyı dağıtmaya yetecek ölçüde zor kullanma yetkisi doğacaktır. PVSK m. 16 ve 2911 s. Kanun m. 24 böyle durumlarda polis memurlarına zor kullanma yetkisi vermekle birlikte, dağılmamakta direnen göstericilere karşı doğrudan ateşli silah kullanma yetkisi tanımamaktadır. Şüphelilerin hareketleri ile orantılı bir silah kullanma yetkisi, katlanılması beklenemeyecek kadar tehlikeli veya ağır bir silah kullanmayı içermemektedir. Diğer araçlar denenmeden doğrudan havaya ya da hedef gözetmeksizin kişilere ateş açma, ilgili toplantı ya da gösterilerde katılanların şiddete başvurması halinde dahi orantılı kabul edilmeyecektir[423]. Tüm bu bilgiler ışığında zor kullanma yetkisi, direnişin derecesine göre kademe kademe arttırılarak,

---

[422] Aynı yönde bkz. **Güner**, Selda, Kolluğun Zor ve Silah Kullanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2011, s.158.

[423] Bu durum olağan dönemlerde değil olağanüstü dönemler de geçerlidir. Örneğin olağanüstü hal ilan edilen bölgede, barışçıl olmayan bir gösteri sırasında, kalabalığa jandarma tarafından açılan ateş sonucu 15 yaşında bir çocuğun öldüğü olayda AİHM; barışçıl olmaktan uzak bir gösteride kuşkusuz zor kullanma yetkisinin bulunduğunu, ancak gerginlik bulunan bölgede kolluğun tazyikli su sıkma amacıyla toma veya biber gazı gibi araçları hiç hazır bulundurmamasının anlaşılamaz olduğunu belirtmiştir. Bu olayda yalnızca savaş silahı kabul edilen silahlarla alana gelinmiş olmasının ve doğrudan kalabalığa ateş açılmasının kabul edilemez olduğununun altı çizilerek yaşam hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir, Güleç/Türkiye, Başvuru No:21593/93, T.28.07.1998, aktaran **Kelep Pekmez**, Tuba, AİHM İçtihatları Bağlamında Türk ve Anglosakson Hukukunda Kolluğun Silah Kullanma Yetkisi, On iki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2015, s.71,72.

gereklilik ve ölçülülük ilkeleriyle sınırlanmış bir şekilde ve silah kullanmanın son çare olduğu gözetilerek kullanılmalıdır.

3.2.5.1.2.3. İhtara ve Zor Kullanılmaya Rağmen Dağılmamakta Israr Etme

Kanuna aykırı bir toplantıya katılan kişinin ihtar ve zor kullanılmasına rağmen dağılmamakta ısrar etmesi durumunda suçun maddi unsuru gerçekleştirilmiş olacaktır. Direnme suçunun ilk fıkrasındaki aranan bu hareket açısından temel olarak bir emre uyulmaması söz konusudur. Suç emre uymamayla tamamlanacak, göstericilerin ayrıca kolluk güçlerine veya çevreye zarar vermeleri aranmayacaktır[424]. Dolayısıyla bu fıkrada somut bir zarar veya tehlikenin varlığı aranmaksızın itaatsizlik cezalandırılmaktadır. Oysa özgürlükçü ve hümanist bir ceza hukuku, kural olarak bir fiilin suç ile korunan hukuki değer üzerinde somut bir zarar veya tehlike yaratması nedeniyle cezalandırılmasını öngörür[425]. Ancak pasif bir direnme ile nasıl bir zararın oluşacağı veya nasıl bir tehlikenin doğmasının arandığı somutlaştırılmamıştır. Dolayısıyla direnme fiilinin bu fıkrada soyut tehlike suçu olarak düzenlendiğini söylemek mümkündür. Ancak bu şekilde idarenin emrine itaatsizliğin bir suç olarak düzenlenmesi, emre itaatsizlik dışında kamu düzeninin açıkça tehlike ya da zarara uğramasına yol açacak nitelikte hareketler aranmaması, otoriter ceza sistemlerinde görülen bir durumdur. Aslolan faili değil toplum açısından ciddi bir ihlal doğuran fiili cezalandırmak olmalıdır[426]. Nitekim TCK'nın 265. maddesinde kamu görevlisine görevi yaptırmamak için direnmeyi düzenleyen suçta "cebir veya tehdit" hareketleri aranmış, mülga 765 sayılı TCK m. 260'ta düzenlenen pasif direnme suçu ise TCK bünyesinde suç olmaktan çıkarılmıştır. Dolayısıyla salt kamu görevlisinin emirlerini yerine getirmeme artık hapis cezası gerektiren bir suç değil Kabahatler Kanunu[427] kapsamında yalnızca

---

[424] **Yarsuvat**, s.191,192.

[425] **Keyman**, Selahattin, "Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket", AÜHFD, Cilt:40, Sayı:1-4, 1998, s.153.

[426] **Daragenli**, Vesile Sonay, Tehlike Suçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 1997, s.102.

[427] 5326 s. Kanun, R.G.: Tarih: 31.03.2005, Sayı: 25772

idari para yaptırımı öngören bir kabahat olarak düzenlenmiştir[428]. Türk Ceza Kanunu sistematiğinde emre itaatsizlik adı altında yaratılan genel bir kategoriyle "otoriteye karşı geldiği" düşünülen failin hapis cezası ile cezalandırıldığı baskıcı bir anlayıştan vazgeçilerek ancak ve ancak kamu görevlilerine karşı görevlerini ifa etmelerini engelleyebilecek nitelikte cebir veya tehdit fiilleri gerçekleştirilirse faillerin cezalandırılması öngörülmüştür. 2911 s. Kanun'un 32. maddesinin ilk fıkrasında ise TCK sistematiğinin tamamen aksine, kanuna aykırı bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılanların, yalnızca dağılmamakta ısrar etme şeklinde gerçekleşen "pasif bir direnme" hareketi cezalandırılmaktadır.

3.2.5.2. İhtar ve Zor Kullanmaya Rağmen Kolluk Görevlilerine Karşı Cebir veya Tehdit Kullanılarak Direnme (m.32/2)

Direnme suçunun ikinci fıkrasında, artık pasif direnmenin ötesine geçilerek "ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi" cezalandırılmaktadır. Her ne kadar bu fıkrada bir önceki fıkrada yer alan "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar" ifadesi açıkça tekrarlanmamış olsa da direnme hükmüne bütüncül olarak yaklaşıldığında, kişilere ikinci fıkra kapsamında düzenlenen suçtan ötürü ceza verilebilmesi için öncelikle bu kişilerin kanuna aykırı toplantıya katılmış olmaları gerekir. Toplantı ile ilgisi olmayan faillerin kamu görevlisine görevini yaptırmamak amacıyla cebir veya tehdit kullanılması TCK m. 265'te her hâlükârda suç olarak düzenlenmektedir. Direnme suçu ise 2911 s. Kanun kapsamında ayrıca düzenlenmiş olup, kanuna aykırı bir toplantıya katılanların ihtar ve zor kullanmaya rağmen direnmelerini yaptırıma tabi tutmaktadır. Bu nedenle bu fıkra açısından da suçun birden fazla hareketli suç olduğu kabul edilmeli, fail suçu tamamlamak için kanuna aykırı toplantıya katılma ile bu toplantı sırasında ihtar ve zor kullanan görevlilere karşı cebir veya tehdit kullanma hareketlerini birlikte gerçekleştirmiş olmalıdır. Pasif bir direniş içeren ilk fıkradan farklı olarak, bu fıkra tehdit veya cebir

[428] Kabahatler Kanunu, m.32 "Yetkili makamlar tarafından adlî işlemler nedeniyle ya da kamu güvenliği, kamu düzeni veya genel sağlığın korunması amacıyla, hukuka uygun olarak verilen emre aykırı hareket eden kişiye yüz Türk Lirası idarî para cezası verilir."

hareketlerinden herhangi birinin gerçekleştirilmesini içermekte, suçun oluşması için aktif bir direnişin varlığı aranmaktadır.

3.2.5.2.1. Cebir Kullanarak Direnme

Direnmenin cebir kullanılarak gerçekleşmesi için suçun maddi unsuru açısından öncelikle cebrin ne olduğu tartışılmalıdır. Cebir TCK m. 108'de "bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi için bir kişiye karşı cebir kullanılması" şeklinde tanımlanmıştır.

Cebir fiilini işleyen kişilere kasten yaralama suçundan verilecek cezanın üçte birinden yarısına kadar arttırılarak hükmedileceği öngörülmüştür. Cebir suçu için verilecek ceza düzenlenirken yapılan atıf, kasten yaralama suçu ile cebir suçu arasında bir bağlantı bulunduğunu göstermektedir. Ancak bu iki suçun farklı suçlar olarak düzenlendiklerinin altı çizilmelidir. Yaralama suçu vücut bütünlüğüne karşı suçlar altında düzenlenmişken cebir suçu kişinin hürriyetine karşı suçlar başlığı altında yer almaktadır. Cebir suçunun TCK'da düzenlendiği yer cebrin tek amacının vücut bütünlüğüne zarar verme olmadığını göstermektedir. Cebir hareketi vücut bütünlüğünü ihlal etmekle birlikte, kişinin kendi kendisine karar verme ve bu karar doğrultusunda özgürce hareket etme hürriyetini kaldırmaya veya sınırlamaya yönelik bir şiddet kullanımı içerir[429]. Nitekim TCK m. 108'in lafzı da cebrin kabul edilebilmesi için kişinin "bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi için" hareket ediyor olmasını aramaktadır. Doktrinde bir görüş bu hususları hareketin bir parçası olarak, suçun maddi unsurun içerisinde ele almış ve suçu genel kastla işlenebilen bir suç olarak tanımlamıştır[430]. Ancak ilgili hüküm uyarınca failin sayılan amaçlarla hareket etmesi, dolayısıyla özel kastının olması gerektiğini söylemek daha yerinde olacaktır[431].

---

[429] **Tezcan//Erdem/Önok**, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, s.471.

[430] **Tezcan//Erdem/Önok,** s.474.

[431] Bu yönde **Özbek**, Veli Ö./ **Kanbur**, Mehmet N./**Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara 2016, s.413, **Üzülmez**, İlhan, Tehdit, Şantaj ve Cebir Kullanma Suçları, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.183, **Soyaslan**, Özel Hükümler, s.283. Ancak mevcut TCK sistematiğinde özel amaçların da suçun unsuru sayılması ve kastın TCK m. 21'de "suçun kanuni tanımındaki unsurların

Cebir suçunun hareket unsuru ise TCK m. 108'de açıkça tanımlanmamıştır. Cebri kişinin irade serbestisi ve özgür hareket etmesini engelleyen tehdit, şantaj gibi diğer suç tiplerinden ayıran, kişinin vücut bütünlüğünün ihlal edilmesi yoluyla iradesi üzerinde bir etki yaratılmasıdır. Kişinin korkutulması, gerçekleşeceği belirtilen bir saldırı tehlikesi ile caydırılması tehdit suçunu teşkil edecekken, doğrudan vücut tamlığına yönelik bir zorlamanın gerçekleşmesi cebir suçu kapsamına girecektir[432]. Bu nedenle cebir suçuna verilecek ceza açısından kasten yaralama hükümlerine gönderme yapılmaktadır. Ancak TCK m. 86'da düzenlenen kastan yaralama suçunu oluşturan fiiller incelendiğinde yaralama suçunun vücuda acı veren hareketlerle gerçekleştirilebildiği gibi kişinin sağlığı ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan hareketlerin yapılmasıyla da oluşacağı belirtilmiştir. Bu durumda kasten yaralamaya yapılan gönderme sebebiyle cebir suçu açısından da söz konusu seçimlik hareketlerden herhangi birinin kişinin bir şeyi yapma, yapmama veya failin istediğini yaptırma amaçlarıyla uygulanması halinde suç oluşacaktır. Ancak doktrinde cebir suçunun yaralama hükmünde sayılan "algılama yeteneğini etkileme" hareketini içermediği, aksi halde suçun kapsamının çok genişleyeceği ileri sürülmektedir. Benzer şekilde cebri düzenleyen TCK m. 108'in gerekçesinde de cebir kasten yaralama suçunun seçimlik hareketlerinden sadece vücuda acı verme hareketinin gerçekleştirilmesine indirgenmiştir[433]. Oysa cebir ile özgürce karar alabilme ve bu karar doğrultusunda hareket edebilmenin korunduğu düşünülürse, iradeyi etkileyecek hipnoz, uyarıcı ve uyuşturucu maddeler kullanılması da suçun kapsamında sayılmalıdır[434]. Örneğin cebir veya tehdit kullanarak hırsızlık yapmayı içeren TCK m. 148'deki yağma suçunun son fıkrasında "mağdurun, herhangi bir vasıta ile kendisini bilmeyecek ve

---

bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi" şeklinde tanımlanması nedeniyle hangi unsur kapsamında kabul edilirse edilsin, her halukarda failin kastının sayılan amaçları kapsaması gerekmektedir, **Özgenç**, Genel Hükümler, s.284.

[432] **Yaşar**, Osman/**Gökcan**, Hasan Tahsin/**Artuç**, Mustafa, Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2010, s. 3605.

[433] Gerekçede "Cebir hâlinde kişi bir acı hissetmektedir ve bu acının etkisiyle belli bir davranışı gerçekleştirmeye zorlanmaktadır." demektedir, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/maddegerekce.doc, Erişim Tarihi:2.11.2016.

[434] **Tezcan/Erdem/ Önok**, s. 471, **Canpolat**, Can, Kusur İlkesi Işığında Mazeret Nedeni Olarak Cebir, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016, s.66.

savunamayacak hale getirilmesi de yağma suçunda cebir sayılır." denilmektedir. Bu fıkradan yola çıkılarak mağdurun karşı koymasını ve direncini güçleştirecek şekilde algılama gücünü etkilemenin de kanun koyucu tarafından cebir olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla cebir sadece döverek, iterek ya da başka türlü fiziksel yollarla iradenin etkilenmesiyle sınırlı tutulmamalı kişinin irade ve algılama yeteneğinin herhangi fiziksel bir maddeye maruz tutularak bozulmasını, mağdurun bilinçsiz hale sokulmasını da kapsamalıdır[435].

Cebir ile kasten yaralama arasında ilişki kurulurken ikinci tartışmalı nokta cebrin yaralamadan ağır cezalandırılmasının nedeni üzerinedir. Cebir suçu açısından yaralamadan daha ağır ceza verilmesi, cebir hareketinin nicelik olarak daha ağır bir yaralama teşkil etmesinden kaynaklanmamaktadır. Cebrin yaralamadan daha ağır cezalandırılması vücut bütünlüğüne verilen zararın ötesinde kişinin iradesinin baskı altına alınması ve istemediği şekilde davranmaya zorlanmasından kaynaklanır. Cebir hareketiyle kişinin yalnızca vücut bütünlüğü değil irade özgürlüğü de ihlale uğramaktadır. Bu nedenle kanun koyucu cebir hareketini kasten yaralamadan farklı olarak hürriyete karşı suçlar başlığı altında düzenlemiştir[436]. Suçun düzenlendiği yer, cebir hareketi ile kişinin vücut dokunulmazlığı ihlal edilse de suç ile korunan asıl hukuksal değerin irade özgürlüğü olduğunu göstermektedir.

Doktrinde cebir açısından öngörülen cezanın tayininde kasten yaralama suçuna yapılan göndermenin yaralama suçunun temel ve nitelikli hallerini de kapsayacak şekilde anlaşılması gerektiğini ileri süren görüşler bulunmaktadır[437]. Ancak TCK m. 2 gereği bir suç için öngörülen nitelikli haller kıyasen başka bir suça uygulanamaz. Hangi suç kapsamında nitelikli hal uygulanacağı kanunda açıkça

---

[435] **Meran**, Necati, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Kişilere Karşı Suçlar, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2008, s.430, **Erol**, Cihan, Cebir Kullanma Cürümü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s.70. Karşı yönde **Üzülmez**, İlhan, Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Hürriyete Karşı İşlenen Suçlar Sistemi Çerçevesinde Tehdit, Şantaj ve Cebir Kullanma Suçları, Turhan Kitabevi, 1. Baskı, Şubat 2007, s. 46,47.

[436] Cebir suçunun oluşması için aranan özel kast nedeniyle kasten yaralama suçundan farklı olduğu yönünde bkz. **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Özel Hükümler, s.413.

[437] **Meran**, s.431, **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Özel Hükümler, s.415, **Tezcan/Erdem/ Önok**, s.474.

düzenlenmiş olmalıdır. Cebir suçu açısından açıkça ağırlaştırıcı ya da hafifletici sebepleri belirleyen bir hüküm öngörülmemiştir. TCK m.86'nın 3. fıkrasında düzenlenen ağırlaştırıcı nedenler[438] kasten yaralama suçu açısından düzenlenmiş olup bunların cebir suçu açısından da uygulanacağına dair açık bir hüküm olmadığından cebre verilecek ceza hallere dayanılarak ağırlaştırılamaz. Dolayısıyla suç ve cezada kanunilik ilkesi gereğince açıkça cebir suçuna ilişkin nitelikli haller düzenlenmeli veya kasten yaralama suçunun nitelikli hallerinin cebir suçunda da uygulanacağına ilişkin açık bir gönderme bulunmalıdır. Mevcut düzenleme uyarınca, kişinin TCK m.108'deki cebir suçunun işlemesi durumunda, cezanın ayrıca nitelikli yaralama hallerini düzenleyen m.86 f.3'e göre arttırılması mümkün olmayacaktır.

Yaralamanın m.87'de belirtilen neticesi sebebiyle ağırlaşmış halleri ile cebir arasındaki ilişki de doktrinde tartışmalıdır. TCK m.87 mağdurun duyu veya organlarının işlevinin sürekli zayıflaması, bu organların işlevini tamamen yitirmesi, yaralama neticesinde ölüm meydana gelmesi ve benzeri durumları düzenlenmektedir. Doktrinde cebrin kasten yaralamanın neticesi sebebiyle ağırlaşmış hallerini kapsadığını ileri süren bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama hallerine yol açacak nitelikte fiiller, cebir suçunda aranan amaçlarla gerçekleştirildiği takdirde kişiye yalnızca cebir suçu kapsamında öngörülen arttırma oranları uygulanarak ceza verilmelidir[439]. Diğer bir görüş ise verilecek cezanın önce TCK m.87'ye göre arttırılıp ardından cebir suçu kapsamında belirtilen oranda tekrar arttırılması gerektiğini ileri sürmektedir[440]. Ancak cebir hareketi, kişinin vücut bütünlüğünü ve dokunulmazlığını ihlal etmekle birlikte, bu ihlal kişinin iradesini etkilemeye elverişli ölçüde olmalıdır; bu ölçü

---

[438]Bu haller suçun üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı, kişinin yerine getirdiği kamu görevi nedeniyle, kamu görevlisinin sahip bulunduğu nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle veya silahla işlenmesini içermektedir. Ağırlaştırıcı nedenler gerçekleştiği takdirde kasten yaralama suçundan verilecek cezanın yarı oranında arttırılmasını öngörülmüştür.

[439] Bu yönde **Hafızoğulları**, Zeki/ **Özen**, Muharrem, Kişilere Karşı Suçlar, Us-a Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2016, s.181, cebrin yaralamanın temel ve nitelikli hallerini kapsamakla birlikte neticesi sebebiyle ağırlaşmış hallerini kapsamadığı yönünde, bkz. **Üzülmez**, s.198.

[440] **Yaşar/Gökçen/Artuç**, Cilt III, s.3609.

aşılırsa artık cebir normunun kapsamı dışına çıkılmış olacaktır. Kişiyi belli bir davranışa zorlamanın ötesinde kullanılan, uzuv kaybı, yüzde kalıcı iz, hatta ölümle sonuçlanan yaralama hareketleri elbette ki cebir ile koruma altına alınan irade özgürlüğünün ötesinde, öncelikli olarak kişinin vücut bütünlüğü veya yaşam hakkını da gündeme getirmektedir. Böyle durumlarda kişiye sadece cebir suçundan ceza verilmesi ihlal edilen hukuksal değerleri koruma altına almamak anlamına gelecektir. Bu durumda kişinin hangi suçtan ne şekilde cezalandırılacağı ileride içtima başlığı altında ayrıntılı tartışılacaktır[441].

Son olarak cebir maddesi "bir kişiye karşı" cebir kullanılması lafzıyla düzenlenmiştir. Dolayısıyla cebrin konusu eşya olmamalıdır. Bir kişiyi belli şekilde davranmaya zorlamak için o kişiye ait eşyaya güç uygulanması durumunda tehdit ve mala zarar verme gibi suçlar gündeme gelebilir; cebir suçu ise ancak bir kişinin üzerinde etki bırakacak fiziksel bir hareket gerçekleştiğinde oluşur[442]. Söz konusu hareketin bir kişiyi istediğinden aksi yönde davranmaya zorlayacak nitelikte olması yeterlidir, mutlaka sonuç olarak failin amacına ulaşması ve istediği hareketi yaptırmayı başarması aranmaz[443]. İstenilen sonuca ulaşılmasa dahi zorlama hareketinin kendisi cezalandırmaya yetecek tehlikeyi barındırmaktadır.

2911 s. Kanun'daki direnme suçunun ikinci fıkrasında suçun seçimlik hareketlerinden biri cebir hareketi tüm bu açıklamalar ışığında değerlendirilmelidir. Direnme suçunun oluşması için ihtar ve zor kullanmanın ardından kanunun lafzı gereği bizzat kolluk görevlilerine karşı iradelerini ve bu yönde hareketlerini kırmaya elverişli şekilde güç kullanılmalıdır. Örneğin bir eylem esnasında duvara veya bir araca vurmak yukarıda unsurları tartışılan cebir suçunu oluşturmaz. Ancak polise tekme atmak, yumruk atmak, herhangi bir cisim fırlatmak veya polis memurunu sert bir şekilde itmek cebir hareketinin tamamlanması anlamına gelir. Polis kendisine yönelik kullanılan cebre rağmen toplantıyı dağıtır ve fail amacına

---

[441] Bkz. s.196,197.

[442] **Koca**, Mahmut/**Üzülmez** İlhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2015, s.389, **Meran**, s.439; karşı görüş açısından bkz **Tezcan/Erdem/Önok**, s.472, **Erol**, s.78-82.

[443] **Koca/Üzülmez**, Ceza Özel Hükümler, s.387, **Yaşar/Gökcan/Artuç**, Cilt III, s.3606.

ulaşamamış olursa, bu durum suçun oluşmasını engellemeyecektir. Cebir suçunda hareketin yapılması ile suç tamamlanır; failin amacına ulaşıp ulaşamaması suçun oluşması için bir unsur olarak aranmamıştır[444]. Ancak manevi unsurda tartışılacağı üzere failin, kanuna aykırı bir toplantıda kamu görevlisine, dağılma emrini uygulanmasını engellemeye yönelik cebir uyguluyor olması gerekir. Örneğin bir kişinin toplantıyı dağıtma emrinin ardından, toplantı alanından uzaklaşmak amacıyla koşarken bariyerleri devirmesi ve o sırada bariyerlere yakın duran polisin yaralanması cebir kullanarak direnme teşkil etmez.

3.2.5.2.2. Tehdit Kullanarak Direnme

Tehdit ikinci fıkra kapsamındaki suçun oluşması için aranan seçimlik hareketlerden biridir. Birden fazla hareketli suçun unsuru olan bu hareket, TCK m.108'de bir başkasını, kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden bahisle tehdit etme şeklinde tanımlanmıştır. Yine aynı maddede kişinin malvarlığı itibariyle büyük bir zarara uğratılacağı[445] veya sair kötülük edileceğinden bahisle tehdit edilmesi de düzenlenmiştir. Açıkça sayılan hukuksal değerler dışında "veya sair bir kötülük edileceğinden bahsedilmesi", TCK m.106'da tek tek sayılmayan ancak hukuk düzeni tarafından korunan diğer değerlere yönelik tehdit hareketini de suç kapsamına sokmaktadır[446].

Tehdit doğrudan maddi zorlama içeren cebirden farklı olarak, gelecekte bir saldırı gerçekleştirileceğinin söz, işaret veya diğer yollarla kişiye bildirilmesi yoluyla manevi bir zorlama teşkil eder[447]. Böylelikle kişinin güvenlik duygusu ve

---

[444] **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Özel Hükümler, s.414.

[445]Malvarlığı açısından zararın büyük olup olmadığı elbette her olayda zarara konu olan malvarlığının ne olduğu ve malvarlığı sahibinin maddi gücü dikkate alınarak değerlendirilecektir, **Yurtcan**, Erdener, Yargıtay Kararları Işığında Hürriyete Karşı Suçlar, Adalet Yayınevi, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Ankara 2012, s.4.

[446] Örneğin "senin yuvanı yıkacağım" (Yarg. 2. CD. 30.09.1987, 7115/7768), **Üzülmez**, s.87, "çıktığında seninle görüşeceğiz" (Yarg. 4. CD. 21.01.2009, E.2008/18606, K.2009/330) ifadeleri hukuken korunan diğer değerlere yönelik tehdit teşkil eder, **Yaşar/Gökcan/Artuç**, Cilt III, s.3525

[447] **Üzülmez,** s.50, **Tezcan/Erdem/Önok,** s.353, **Evik**, s. 209.

iç huzuru bozulmaya ve karar verme iradesi etkilenmeye çalışılır[448]. Ancak gerçekleştirileceği bildirilen kötülüğün objektif olarak ciddi bir korku yaratabilecek nitelikte olması gerekir. Objektif olarak hareketin buna elverişliliği tayin edilirken ortalama zekada bir insan ele alınarak, bu zekada bir kişinin yöneltilmiş zarar ya da tehlike iddiasından etkilenme ihtimali; ilgili fiilin böyle bir kişinin iç huzurunu bozmaya elverişli olup olmadığı tespit edilmelidir[449].

Tehdit suçu da cebir suçuna benzer bir şekilde sadece tehdit fiilinin gerçekleştirilmesi ile tamamlanır. Dolayısıyla failin gerçekleştireceğini ima ettiği hareketleri gerçekleştirmesi veya mağdurun gerçekten korkmuş olması gerekli değildir. Önemli olan fail tarafından gerçekleştirilen söz ve imaların ciddi bir korku yaratmaya elverişli, yeterli ve uygun olmasıdır[450]. Mağdur failin söylediklerini yapabilecek güç ve konuma sahip olduğunu düşünmesine rağmen korkmamış veya geri adım atmamış olabilir. Ancak bu ihtimalde dahi bir hakkın ihlale uğrayacağı endişesi yaratmaya elverişli tehdit hareketi tamamlandıysa suç oluşmuştur[451].

Eğer tehdit ile ima edilen saldırı veya zarar gerçekleştirilirse, gerçekleştirilen hareket bir suç olarak düzenlendiği takdirde faile ayrıca ilgili suçtan ötürü ceza verilecektir. Örneğin malvarlığına büyük bir zarar verileceği söylenilen kişiye yönelik tehdit gerçekleştirilirse faile tehdit suçunun yanı sıra mala zarar verme suçu; vücut bütünlüğüne zarar verileceği söylenen kişiye karşı fiili saldırıda bulunulursa, tehdit suçu ile birlikte kasten yaralama suçundan ceza verilecektir[452].

---

[448] **Artuk**, Emin/ **Gökçen**, Ahmet/ **Yenidünya**, Caner, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, 14. Baskı, Ankara 2014, s.269, 270.

[449] **Yeşiloğlu**, Yahya, Tehdit Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2010, s.31.

[450] **Çınar**, Ali Rıza, Tehdit Suçu, Turhan Kitabevi,1. Baskı, Ankara 2002, s.66,67.

[451] Örneğin cezaevinde bir tutuklunun cezaevi infaz koruma baş memuruna "beni bu cezaevinden göndermeyecekler, seni vuracağım" dediği olayda, ilk derece mahkemesi tehdidin korkutmaya objektif olarak elverişliliğini tartışmamış, infaz memurunun iç huzurunun bozulmamış olduğunu gerekçe göstererek tehdit suçunun oluşmadığına hükmetmiştir. Kararda fiilin objektif niteliği yerine hatalı olarak mağdurdan yola çıkılmıştır. Nitekim beraat hükmü daha sonra Yargıtay tarafından bozulmuş ve tutuklu failin objektif olarak bir kişinin iç huzurunu bozacak nitelikte sözler sarf ettiği kabul edilmiştir, Yarg. 4. CD., 12.03.2015, 3577/24511, aktaran **Kocatürk**, Fatih, Tehdit Suçu (TCK m. 106), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2015, s.37.

[452] **Koca/Üzülmez**, Ceza Özel Hükümler, s.367, 368.

Sonuç olarak kanuna aykırı bir gösteriye katılma fiili gerçekleştikten sonra, toplantının dağılması için ihtar yapılıp, zor kullanma yetkisi bulunan kişiler tarafından bu yetki hukuk sınırları içerisinde kullanıldıktan sonra yukarıda açıklanan cebir veya tehdit seçimlik hareketlerinden birine başvurularak direnildiği takdirde ikinci fıkra kapsamındaki suç oluşacaktır. Direnme, kamu görevlisi tarafından icra edilen görevin yerine getirilmesini engellemek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla icra edilen tehdit veya cebir kanuna aykırı bir toplantının dağıtılmasını engellemeye yönelik olmalıdır. İleride manevi unsurda da tartışılacağı üzere herhangi bir kişinin olay yerinde toplantı ve yürüyüşünün dağıtılmasını engelleme dışında, örneğin kişisel öfkesi nedeniyle polise yumruk atması, 2911 s. Kanun kapsamında direnme suçunu oluşturmayacaktır[453]. Bunun yanı sıra direnmeden bahsedebilmek için kolluğun zor kullanarak dağıtma hareketi halen devam ediyor olmalıdır. Yoksa bir "mukavemet"ten bahsedilemez. Zorla dağıtma, polisin ihtarın ardından PVSK m. 16'da sınırları çizilen güç kademelerini uygulamaya koymasıyla başlar, toplantının dağıtılması ile sona erer. Eğer toplantı dağıtılmışsa, bu noktadan sonra kolluğa karşı cebir veya tehdit uygulanması "toplantıyı dağıtma" görevini yaptırmamak için direnme anlamına gelmeyecek[454], bu durum TCK kapsamında başka suçların oluşmasını gündeme getirse de 2911 s. Kanun m.32 kapsamında değerlendirilemeyecektir. Son olarak görevini yaptırmamak amacıyla başvurulan cebir veya tehditin kime yönelik olduğu suçun oluşması açısından oldukça önemlidir. Maddede "ihtara ve zor kullanmaya rağmen *kolluk görevlilerine* karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi" denilerek açıkça tehdit veya cebrin kolluk görevlilerine yönelik olması gerektiği belirtilmiştir[455]. Dolayısıyla zor kullanma sırasında örneğin yoldan geçenlere ya da

---

[453] Kişisel bir tartışma nedeniyle kamu görevlisine yumruk atma, görevlinin görevini icrasını engellemek üzere gerçekleştirilmediği için TCK m. 265 kapsamındaki kamu görevlisine görevini yaptırmamak için direnme suçunu da oluşturmayacaktır, bu yönde bkz. Yarg 4.CD, T.02.07.2003, 23949/7082, **Yaşar**, Osman/**Gökcan**, Hasan Tahsin/**Artuç**, Mustafa, Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Cilt VI, Ankara 2010, s.7704.

[454] Bu yönde **Yarsuvat**, s.108.

[455] Mülga 171 s. Kanun'un bu hükme karşılık gelen 22. maddesinin 2. fıkrasında "dağıtılma sırasında, cebir ve şiddet veya tehdit veya taarruz veya mukavemette bulunanlar" demekteyken 2911 s. Kanunla "kolluk görevlilerine karşı" ifadesi eklenerek cebir veya tehdit fiilinin toplantı sırasında kime uygulanacağına ilişkin tartışmaya yer bırakılmamıştır.

toplantı alanını terk eden göstericilere karşı cebir uygulayanlar direnme suçu kapsamında cezalandırılmamaktadır.

3.2.6. Manevi Unsur

Failin suç tipinde belirtilen hareketi gerçekleştirmesi bir önceki unsurda tartışıldığı üzere suçun maddi boyutunu oluşturur. Suçun bu boyutuna "maddi" denilmesinin sebebi, dışardan görülebilmesi, objektif olarak değerlendirilebilmesidir. Ancak suçun bir de manevi boyutu vardır ki bu boyut olmadan suçun tamamlandığından bahsedilemez. Manevi unsur denilince kişinin suça yönelik bir iradesi olmasından ve iradesi doğrultusunda hareket etmesinden bahsedilir. Kişilerin öznel, içsel iradelerinin ne yönde olduğu eylemleri ile dış dünyada görünür hale gelir. Ancak kişilerin hareketleri, dış dünyada amaçladıklarının ötesinde pek çok neticeye vücut verebilir. Modern hukuk kural olarak kişinin sorumluluğunu bildiği ve istediği kadarıyla sınırlar[456].

Ceza hukukunda bir fiilin suç oluşturabilmesi için temel kural kişinin hareketini kasten gerçekleştirmesidir. Ancak kişinin aslında bilerek ve isteyerek değil, özensizlikle hareket ettiği durumların cezalandırılması istisnaidir. Bu nedenle TCK m. 22 f.1'de "taksirle işlenen fiiller, kanunun açıkça belirttiği hallerde cezalandırılır." denilerek bir suçun açıkça taksirle işlenebileceği belirtilmemişse, taksirli hareketin cezalandırılamayacağını söylenmiştir. Direnme suçu açısından suçun taksirle işlenebileceği açıkça düzenlenmediğinden suçun taksir veya bilinçli taksirle işlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle manevi unsur başlığı altında suçun kast veya olası kastla işlenmesi incelenecektir.

---

[456]**Ozansü**, Mehmet Cemil, Ceza Hukukunda Kasttan Doğan Subjektif Sorumluluk, Seçkin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara 2007, s.29,30.

3.2.6.1. İlk Fıkradaki Suç Kapsamında Manevi Unsur

Direnme suçunun kasten işlenildiği kabul edebilmek için kişi TCK m.21 uyarınca "suçun kanuni tanımındaki unsurları" bilerek ve isteyerek[457] hareket etmiş olmalıdır. Dolayısıyla direnme suçunun ilk fıkrasında tanımlanan suç açısından kişi kanuna aykırı bir toplantıya katıldığını , bu toplantıyı dağıtmakla yetkili bir kamu görevlisinin ihtarda bulunduğunu[458], kolluk görevlilerinin zor kullandığını, buna rağmen dağılmamakta ısrar ettiğini bilmeli ve istemelidir[459]. Dolayısıyla toplantının bir parçası olmayan, gözlem amaçlı kenarda duran veya örneğin daha önce tartıştığı kolluk görevlisini olay yerinde görüp toplantı alanına girerek ona yumruk atan kişinin kastı tüm unsurları kapsamadığından bu kişi direnme suçunu işlemiş olmayacaktır.

İlk fıkrada düzenlenen suçun işlenebilmesi için özel bir kast aranmamaktadır. İlgili suçun olası kastla işlenmesi de söz konusu olabilir. Bunun için fail, hareketinin doğurabileceği sonuçları istemese de kabullenmelidir[460]. Dolayısıyla TCK m.21 f.2'de belirtildiği üzere failin "suçun kanuni tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen, fiili işlemesi" durumunda

---

[457] **Önder**, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt:2, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1989, s.292, **İçel,** Kayıhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, Yenilenmiş Bası, İstanbul 2016, s.428, **Demirbaş,** s.368, **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.267,268, Bu konuda aksi görüşte olan Özgenç failin zaten suç tipindeki fiilleri bilerek hareket etmesi durumunda kastının olduğunu, ayrıca isteme unsurunun aranmasına gerek bulunmadığını ileri sürmektedir, bkz. **Özgenç**, Genel Hükümler, s.242,243.

[458] İhtarda bulunan kişinin, idare adına hareket ettiğinin ve toplantıyı dağıtma yetkisine sahip olduğunun bilinmesi gerekir, **Yarsuvat**, s.200, **Gülhan**, s.123. Dolayısıyla "kamu görevlisi" kavramının kanuni tanımını bilmek gerekmemektedir, o kişinin toplantı düzenini tesis etmek için idare tarafından görevlendirilmiş olduğunu bilmek yeterlidir.

[459] Kanuna aykırı toplantı, ihtarda bulunulması ve zor kullanılmasını ön şart başlığıyla değerlendiren görüş yerine tez kapsamında bu hususların suçun maddi unsuru kapsamında kabul edildiği daha önce "Maddi Unsur" başlığı altında ele alınmıştır. Bu konuda ayrıntılı tartışma için bkz. s.99, 100. Bu hususların suçun unsuru olarak değerlendirilmesinin sonucu olarak failin kastı kanuni tanımdaki diğer unsurlar gibi bunları da kapsamalıdır. Yargıtay da bu hususları direnme suçunun unsurları olarak değerlendirmektedir, bkz. Yargıtay 8. CD, T.30.06.1987, E.1987/4687, K.1987/6627, **Güngör/Kavalalı**, s.283; megafon kullanmayan polisin ihtarının duyulmaması üzerine ihtarın direnme suçunun unsuru olduğu ve bunu duymayan öğrencilerin direnme suçunu işlemiş kabul edilemeyeceği yönünde, bkz. Yargıtay 8. CD, E. 2000/5246,K. 2000/10192,T. 1.6.2000, www.kazanci.com.; zor kullanma gerçekleşmediği takdirde suçun unsurunun gerçekleşmemiş olduğuna dair, bkz. Yargıtay CGK, E. 1988/8-168, K. 1988/270, T. 13.6.1988, www.kazanci.com.

[460] Diğer bir deyişle fail risk alarak hareketinin sonucunda ihtimal dahilinde olan neticelere karşı umursamazlık göstermelidir, bkz. **Karakehya**, Hakan, İradilik Unsuru Bağlamında Ceza Hukukunda Kast, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012, s.127, 128.

suçu olası kastla işlemiş olacaktır.

3.2.6.2.İkinci Fıkradaki Suç Kapsamında Manevi Unsur

Direnme suçunun ikinci fıkrası ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halini düzenlemektedir. İhtarın yapılması ve zor kullanılması, buna rağmen cebir veya tehditin kullanılması suçun unsurlarıdır ve kast tüm bu unsurları kapsamalıdır. Doktrinde ilk fıkrada açıkça belirtilen "kanuna aykırı toplantıya katılanlar" ifadesine ikinci fıkrada yer verilmediği için bu fıkrada kanuna aykırı toplantıya katılma hareketinin aranmadığına dair bir görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşün sonucu olarak böyle bir toplantıya katılmayan, örneğin o sırada olay yerinden geçen herhangi bir kişinin ihtar ve zor kullanma yetkisini kullanan polise karşı cebir veya tehdit uygulaması halinde direnme suçunu işlediği kabul edilecektir[461]. Ancak direnme suçunun, Türk Ceza Kanunu m.265'te düzenlenen kamu görevlisinin görevini yaptırmamak için direnme başlıklı suçtan farklı bir suç olarak özellikle 2911 s. Kanun kapsamında düzenlendiği unutulmamalıdır. Bu suçu genel bir suç olarak düzenlenmiş kamu görevlisine görevi yaptırmamak için direnmeden farklı kılan nitelik, kanuna aykırı bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün varlığını bilen kişinin, buna rağmen dağılmamak için kamu görevlisine karşı direnmesidir. Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü ile ilgisi olmayan, dışarıdan bir kişinin polise karşı cebir veya tehdit kullanılması hali Türk Ceza Kanunu m.265 kapsamında cezalandırılmalıdır[462]. Dolayısıyla ikinci fıkrada "kanuna aykırı toplantıya katılma" unsuru açıkça yazılmamış olsa dahi birinci fıkra ile birlikte okunması gereken bu fıkrada da failin kastı kanuna aykırı bir toplantıya katılmış olmayı kapsamalıdır.

Olası kast açısından yapılacak değerlendirme için bu fıkra kapsamındaki suçun unsurları detaylı incelenmelidir. Bu fıkra kapsamında seçimlik hareket olarak aranan tehdit hareketinin olası kastla gerçekleştirilmesi mümkündür. Nitekim

---

[461] **Yarsuvat**, s.195.
[462] Bu yönde **Gülhan**, s.119,

tehdidin gerçekleşmesi için özel bir amaç aranmamaktadır[463]. Bu nedenle kişinin öngördüğü sonucu umursamayarak tehdit yoluyla direnmesi ve bu fıkra kapsamındaki suçu olası kastla işlemesi mümkündür. Ancak cebir hareketi açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Cebirden bahsedebilmek için fail, bir kişinin "bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi" amacıyla hareket ediyor olmalıdır. Niteliği gereği cebirden bahsedebilmek için, özel bir amaçla hareket edilmesi arandığından ikinci fıkrada direnme fiili cebir hareketi ile gerçekleştirilirse bu durumda suçun olası kastla işlenmesi mümkün değildir[464].

Dolayısıyla, ikinci fıkrada oluşan suç incelenirken seçimlik hareketlerden hangisine başvurulduğu manevi unsur açısından önem taşımaktadır. Kolluk görevlilerine karşı cebir kullanılımı halinde suç ancak kasten işlenebilirken, tehdit hareketinin olası kastla gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir.

Bunların yanı sıra, kişi direnme suçunun unsurlarında hataya düşmüş olabilir. Fail suç tipinde yer alan maddi unsurlara ilişkin esaslı bir hataya düşmüşse artık failin bilerek ve isteyerek suç işlediğinden söz edilemeyecektir. Bu nedenle TCK m.30 f.1'de düzenlenen hata halinin üzerinde durulmalıdır.

3.2.6.3. TCK m. 30 f. 1 Kapsamında Suçun Unsurlarına İlişkin Hata

Bir suç tipinde, suçu oluşturan maddi unsurlar hakkında hataya düşen kişinin hareketi kasıtlı bir hareket olmayacaktır[465]. TCK m. 30 f. 1 kapsamında düzenlenen hata, kişinin suçun unsurlarından en az birinin, olay sırasında gerçekleşmiş olduğu bilmemesi, yaptığı hareketin suç tipinde düzenlenmiş hareket olduğunu düşünmemesi halinde ortaya çıkar[466]. Ancak düşülen her hata kişinin

---

[463] **Üzülmez**, s.114, **Çınar**, s.88, **Özbek//Doğan/Bacaksız/Tepe**, Özel Hükümler, s.399 **Tezcan/Erdem/Önok**, s.454.

[464] **Üzülmez**, s.182, karşı görüş için **Tezcan/Erdem/Önok**, Özel Hükümler, s.474.

[465] TCK m.21 gereği kastın, suç tipinde yer alan tüm unsurları kapsaması aranmıştır. Unsurlar hakkında bir hataya düşülmesi halinde ise bu unsuların bilerek ve istenerek gerçekleştirildiğin ileri sürülmesi mümkün değildir.

[466] **Erman**, Ragıp Barış, Yanılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006, s.30.

kastını ortadan kaldırmamaktadır. Kanun koyucu bu hatanın esaslı bir hata olmasını aramıştır. Failin düşündüğü, zihninde canlandırdığı gerçekleşmiş olsa, zaten suç oluşacak ise söz konusu hata esaslı bir hata değildir[467].

2911 s. Kanun m.32'nin 1. ve 2. fıkralarında düzenelenen suçlar açısından kanuna aykırı bir toplantı veya gösteriye katılmak suçun maddi unsurlarından biridir. Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılması 2911 sayılı Kanun tarafından yasaklanmıştır ve böyle bir yerde toplantı yapılması 23.madde gereği toplantıyı kanuna aykırı hale getirmektedir. Bir kişi toplantı yapılan yerin meclise bir kilometreden uzak olduğunu düşünüyor ancak gerçekte sekiz yüz metre uzaklıkta bulunuyorsa, burada "kanuna aykırı bir toplantıya katılma" unsuru açısından[468] dış dünyaya dair fiili bir hataya düşmüştür. Düştüğü hata esaslı bir hatadır, çünkü düşündüğü gibi meclise 1 kilometreden daha uzakta olsa hareketi kanuna aykırı olmayacaktır. Böyle bir durumda kişinin kanuna aykırı toplantıya katılma kastı bulunmamakta, dolayısıyla direnme suçu oluşmamaktadır[469].

2911 s. Kanun m. 32'de düzenlenen suçların her ikisi açısından da yetkili kolluk amirinin kanuna aykırı toplantıyı dağıtmak üzere ihtarda bulunması aranmaktadır ve kişinin bu unsur açısından da hataya düşmesi söz konusu olabilir. Kanuna uygun başlayan bir toplantı aniden kanuna aykırı bir hale gelir ve ortamda bulunan sivil polis ihtar yapmakla görevlendirilirse, sivil polisin kamu görevlisi olduğunu anlamayan, idare adına yetkili bir görevli tarafından ihtarda bulunulmadığını düşünen bir kişi, yapılan ihtar konusunda hataya düşmüş olacaktır.

---

[467] **İçel**, s.473, **Centel/Zafer/Çakmut**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s.424, **Koca**, Mahmut/**Üzülmez** İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara 2014, s.242.

[468] Burada kanuna aykırı kavramı, maddi unsur çerçevesinde, katılınan toplantının niteliğini belirttiğinden maddi unsurun parçası olarak ele alınmış, hukuka aykırılık başlığı altında değerlendirilmemiştir. Suçun belirli bir unsuruna yönelik olan ve hukuksal değerlendirmeler içeren ifadelerin, normatif unsurlardan sayılacağı ve bunlar hakkında düşülen hatanın unsur hatası olarak görülerek kastı etkileyeceği yönünde, bkz. **Erman**, s.62.

[469] Elbette bu örnekte hata hükümlerine başvurmaya gerek kalmaksızın, 2911 sayılı Kanun'un yer bakımından kategorik yasaklar öngören ilgili hükümlerinin AİHS ve AİHM içtihatları ile çelişkili olduğunu söylemek ve Anayasa m. 90 atfıyla uluslararası sözleşmelerle çelişen bu hükmün uygulanmayacağını belirterek ilgili toplantıyı barışçıl nitelikte ve dolayısıyla müdahale edilmemesi gereken bir toplantı olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır.

Eğer gerçekten sıradan bir vatandaş dağılma uyarısı yapmış olsaydı, direnme suçu kapsamında hukuka uygun şekilde yapılmış bir ihtar söz konusu olmayacak ve suç oluşmayacaktır; dolayısıyla düşülen hata esaslı bir hatadır. Bu nedenle, böyle bir örnekte m.32 kapsamında bir suç işlendiğinden bahsedilemez.

Failin hatasının esaslı olmasının yanı sıra, bu hatanın özensizliğinden kaynaklanmaması gereklidir. Aksi halde kural olarak m. 30 f. 1 hatası kapsamında kişi kendisinden beklenen özeni göstermediği takdirde taksirli sorumlumluluğu söz konusu olabilir. Elbette bunun için taksirli hareketin de suç olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir[470]. Direnme suçunun taksirle işlenmesi hali düzenlenmemiş olduğundan bu suç tipi açısından hataya düşmede taksiri bulunan kişinin cezalandırılması söz konusu olmayacaktır.

3.2.7. Hukuka Aykırılık Unsuru

Bir fiilin hukuka aykırılığı değerlendirilirken fiilin yalnızca Ceza Hukuku ile değil diğer hukuk dallarının çizdiği düzenle de çatışıp çatışmadığı dikkate alınmalıdır[471]. Her hukuka aykırı hareket elbette Ceza Hukuku alanında bir yaptırım ile karşılanmamaktadır. Bu hareketlerden toplum düzenini ihlal etme derecesine göre daha ağır olanlar kanun koyucu tarafından seçilmekte ve bunlar cezai yaptırıma tabi tutulmaktadır[472].

Bir fiilin suç olarak düzenlenmesi ve cezalandırılması hukuk düzeni ile bağdaşmamasından kaynaklansa[473] da bazı suç tiplerinde "hukuka aykırı olarak", "haksız olarak", "hukuka aykırı yollarla" gibi terimlerle hukuka aykırılık özellikle

---

[470] **Erman**, s.28,29, **İçel**, s.472, **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.452.
[471] **Alacakaptan**, Suçun Unsurları, s.61, **Dönmezer/ Erman**, Cilt II, s.9, **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.255, **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.286.
[472] **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.257, **Demirbaş**, s.263.
[473] Ceza Hukuku alanında "biçimsel hukuka aykırılık" görüşü pozitivizmin yansıması olarak bir fiili açıkça bir ceza hükmünü ihlal ettiği takdirde hukuka aykırı kabul eder. Ancak bir ceza normunun düzenleme amacının (ratiosu), toplum ve toplumu oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla biçimsel hukuka aykırılıkla yetinilmeyerek, hareketin suç tipi ile korunan değeri ihlal edecek nitelikte olup olmadığı da değerlendirilmeli, aksi halde bu hareket hukuka aykırı kabul edilmemelidir, bkz. **Katoğlu**, Tuğrul, Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık, Seçkin Yayınevi, 1.Baskı, Ankara 2003, s.39,40,79, **Keyman**, s.133,134.

vurgulanmıştır[474]. Bu durumlarda ikili bir ayrıma gitmek daha yerindedir. Eğer hukuka aykırılığı vurgulayan ifade, suç tipinin tamamına ait bir nitelendirme getiriyorsa, başka bir deyişle özellikle maddi unsuru tanımlamak yerine bir bütün olarak suç tipini kapsıyorsa, bu ifadeleri hukuka aykırılık unsuru içerisinde değerlendirmek gerekir[475]. Doktrinde "özel hukuka aykırılık" olarak da ifade edilen bu durumda, hukuka aykırılık ayrıca belirtilmiş, artık suç tipindeki fiilin hukuka aykırı olmasını bir karine olarak ileri sürmek imkânsız hale gelmiştir[476]. "Tam olmayan suçlar" olarak da isimlendirilen bu suçlarda sadece suç olarak kabul edilen fiilin gerçekleştirilmesi yeterli görülmez, özellikle düzenlemiş olan hukuka aykırılık ifadesinin kapsamı ve içeriğinin de tartışılması gerekir[477].

Direnme suçu açısından ise hukuka aykırılığı vurgulayan ifadelerin bu şekilde suçun geneline yönelik olmadığının altı çizilmelidir. Nitekim bazı durumlarda bu ifadeler yalnızca belirli bir maddi unsuru tanımlamakta ve bizzat nitelendirdiği unsurun parçası olarak tipiklik içerisinde yer almaktadır[478]. Direnme suçunda "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse" denilerek, burada "kanuna aykırı" sıfatı, katılınan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin niteliğini, yani suçun

---

[474] Örneğin TCK m. 209/2'de "İmzalı ve kısmen veya tamamen boş bir kağıdı *hukuka aykırı olarak* ele geçirip veya elde bulundurup da hukuki sonuç doğuracak şekilde dolduran kişi,", TCK m. 91/5'te "*hukuka aykırı yollarla* elde edilmiş olan organ veya dokuyu saklayan, nakleden veya aşılayan" kişi cezalandırılmaktadır.

[475] **Önder**, s.39, **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.259, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s.302. Bu duruma örnek olarak TCK m. 135'teki kişisel verilerin kaydedilmesi suçu gösterilebilir. İlgili maddede "hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir" denilmektedir.

[476] **Dönmezer/Erman**, Cilt: II, s.20, **Önder**, Cilt: II, s.155.

[477] **Önder**, s.156, **Demirbaş**, s.268. Bu konuda doktrinde özel olarak hukuka aykırılığın düzenlendiği durumlarda kişinin hareketinin hukuka aykırı olduğunu bilmesi gerektiği, başka bir deyişle kastın hukuka aykırılığı kapsaması gerektiği ileri sürülmektedir bkz. **Özgenç**, s.294, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s.378. Diğer bir görüş ise hukuka aykırılık bilincini kast kapsamında değil kusurluluk ekseninde değerlendirmekte, özel hukuka aykırılık hallerinde hukuka aykırılık bilinci olmayan kişinin kastının ortadan kalkmayacağını belirtmektedir, bu yönde bkz. **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Genel Hükümler, s.289, **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler s.259,260. Tez kapsamında yer alan direnme başlıklı maddede düzenlenen suçlarda özel hukuka aykırılık haline yer verilmediğinden, bu konudaki doktrinel tartışmalar detaylı şekilde ele alınmamıştır. Konu ile ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. **Erman**, s.60-63.

[478] **Göktürk**, Neslihan, "Suçun Yasal Tanımında Yer Alan 'Hukuka Aykırılık' İfadesinin İcra Ettiği Fonksiyon", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2016, s.426,427; **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.259.

maddi unsurunu tanımlamaktadır. Dolayısıyla direnme suçu açısından "kanuna aykırı" kavramı suçun geneline ilişkin özel hukuka aykırılık düzenlemesi olmayıp; yalnızca maddi unsur kapsamındaki hareketlerden birini nitelemektedir. Bu nedenle hukuka aykırılık unsuru çerçevesinde değil, suçun maddi unsuru başlığı altında ele alınmıştır[479].

3.2.7.1. Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Meşru Savunma

Hiçbir hukuk düzeni koruma altına aldığı bir hakkın saldırıya uğramasına izin vermez. Bu nedenle hukuk sistemleri hukuk düzenini ihlal eden bir eylem karşısında meşru savunma yapılmasını koruma altına almaktadır[480]. Bu anlayışla, TCK m.25'te kişilerin kendileri veya başkasına ait bir hakka yönelmiş bir saldırı karşısında savunma yapmasına izin verilmiştir. Ancak meşru bir savunmadan bahsedebilmek için öncelikle saldırı haksız olmalı ve bu saldırı mutlaka bir insan tarafından gerçekleştirilmelidir[481]. Saldırının haksız olması, bir suç teşkil etmesi anlamına gelmemektedir. Saldırının hukuka aykırı olması ve hukuk düzeni tarafından korunan herhangi bir hakka yönelmiş olması yeterlidir.

Kanuna aykırı bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü dağıtma sırasında direnişle karşılan kolluk görevlilerinin, direnişin mahiyetine göre PVSK m.16 ve 2911 s. Kanun m.24 çerçevesinde ölçülü bir şekilde zor kullanmaları, kanun hükmünü icra ettiklerinden hukuka uygun olacaktır. Elbette zor kullanma yetkisi bakımından kanun hükmünü uygulayan kolluk görevlilerini bağlayan normlar sadece PVSK ve 2911 sayılı Kanun değil, bütüncül bir şekilde tüm hukuk kurallarıdır[482]. Kolluk görevlilerinin hukuk kurallarının izin vermediği ölçüde zor kullanmaları ise kimi durumda vücut bütünlüğüne, kimi durumda ise yaşam

---

[479] Bkz. s.101 vd.

[480] **Şahin**, Mehmet, "Yasal (Meşru) Savunma", TBB Dergisi, Sayı:75, 2008, s.286.

[481] **Demirbaş**, Genel Hükümler, s.286, **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.310-312, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s.392, **Zafer**, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2016, s.327.

[482] **Akyazan,** Ahmet Emrah, "5237 Sayılı TCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:2006-1, s.80. **Dönmezer/Erman**, s.83, **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe,** s.297.

hakkına yönelik haksız bir saldırı teşkil edebilir.

Örneğin barışçıl olmayan bir toplantıda, toplantıya katılanlara dağılmaları yönünde ihtarda bulunulmasının ardından kolluk görevlilerinin orantılı güç kullanma yetkisi bulunmaktadır. Ancak bir kolluk görevlisinin maddi güç kapsamında biber gazı kullanırken, gaz kapsüllerini göstericilerin vücuduna isabet edecek şekilde, hedef alarak fırlatması durumunda artık kanun hükmünü icra söz konusu olmayacaktır. Böyle bir durumda kişilerin yaşam hakkı veya vücut bütünlüğüne yönelik haksız bir saldırı bulunmaktadır[483]. Artık kendisine gaz kapsülü fırlatılan göstericinin, direnme suçu kapsamında kolluğa karşı cebir uygulaması değil vücut bütünlüğü veya yaşam hakkını korumak adına bir savunma yapması gündeme gelecektir.

Meşru savunmadan bahsedebilmek için saldırının halen devam ediyor olması ya da TCK m.25'te belirtildiği üzere gerçekleşmesi veya tekrarı muhtemel olması gereklidir[484]. Yukarıda verilen örnekte kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen vücut bütünlüğüne veya yaşam hakkına yönelik saldırı devam ediyorsa veya tekrar gerçekleştirilmesi muhtemel ise savunma yapılması mümkündür. Aksi halde bir saldırı söz konusu olmadan, savunmadan da bahsedilemeyecektir.

Meşru savunma hakkı ile kişiye kendi hakkını korumak veya üçüncü kişinin hakkına yönelmiş saldırıyı uzaklaştırmak için başka olanağı bulunmadığı hallerde, yalnızca bu saldırıyı defetmek amacıyla bir nevi devletin yetkili birimi gibi davranma olanağı tanınmaktadır[485]. Savunmada zorunluluk olarak ifade edilen bu şart gerçekleşmeden, meşru savunma koşullarının oluştuğundan bahsedilemez. Savunmada zorunluluk olup olmadığı belirlenirken her somut olayda, olayın şartları

---

[483] Gaz kapsüllerinin bu şekilde kullanımının ciddi yaralanmalara hatta ölümlere yol açabileceği, barışçıl olmayan gösterilerde biber gazı kullanımı mümkün olmakla birlikte, yaralama veya öldürmeye yol açacak nitelikte kullanımın AİHS'ın 3. maddesini ihlal ettiği yönünde bkz. Abdullah Yaşa ve Diğerleri/ Türkiye, Başvuru No:44827/08, T. 16.07.2013, § 49-51.

[484]Saldırının başlayıp başlamadığı saldırının yöneldiği hukuki değer göz önünde bulundurularak tespit edilecektir, **Önder**, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt: II-III, Beta Yayınevi, Yenilenmiş II. Baskı, İstanbul 1992, s.191.

[485] **Şahin**, s.293.

değerlendirilmelidir[486]. Dolayısıyla toplanılan yerin niteliği, hukuka aykırı zor kullanımının derecesi dikkate alınmalı, toplantıya katılanların kendilerini başka türlü koruması beklenemiyorsa, savunmada zorunluluk şartının oluştuğu kabul edilmelidir.

Savunmanın mutlaka saldıran kişiye karşı gerçekleştirilmesi gereklidir. Dolayısıyla yetki sınırını aşan nitelikte güç kullanan görevliye karşı savunma yapılıyorsa meşru savunmadan bahsedilebilir. Ancak saldırı defedilirken üçüncü bir kişiye zarar verilmesi durumunda artık TCK m.25 f. 2 kapsamında zorunluluk halinden bahsedilecektir.

Hukuka aykırı bir güç kullanımına karşı yapılan savunma, saldırıyı defedecek ölçüde yapılmalı, orantılı olmalıdır. Orantılılık değerlendirilirken, saldırıda bulunan ile savunmada bulunan kişilerin içinde bulunduğu durum, sahip oldukları güç ve kullandıkları araçlar dikkate alınacaktır[487]. Olayın tüm şartları değerlendirildiğinde saldırıya uğrayan kişinin verdiği zarar korumak istediği yarar ile orantılı ise meşru savunmadan bahsedilebilir. Aksi halde savunmada sınır aşılmış olur. Örneğin vücudu nişan alınarak hukuka aykırı şekilde fırlatılmış gaz kapsülünü, tekme atmak suretiyle nişan alan görevliye geri gönderen kişinin, orantılı bir savunmada bulunduğunu söylemek mümkündür[488].

3.2.7.2. TCK m.27 Kapsamında Meşru Savunmada Sınır Aşımının Değerlendirilmesi

Direnme suçunun oluşumu için ihtar veya zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar edilmesi gerekir. Ancak kolluğun zor kullanırken hukuki sınırı aştığı durumlarda kişilerin dağılarak olay yerinden uzaklaşması mümkün

---

[486] **Mahmutoğlu**, Fatih, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Hukuka Uygunluk Nedenleri", Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Sayı: 5, Nisan 2005, s.50.

[487] **Demirbaş**, s.291, **Hakeri**, s.334,335, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, s.404,405, **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe**, s.319,320.

[488] Bu örnekte gaz kapsülü yere düşmüş ve nefes alınmasını imkansız hale getirmiş de olabilir. Bu durumda da mevcut saldırı halen devam etmektedir. Elbette meşru savunma için diğer bir koşul olan gaz kapsülünden başka türlü kaçınmanın mümkün olmaması da aranacaktır. Gaz kapsülüne tekme örneği için, Habertürk Gazetesi, "Gaz Bombasına Gelişine Vole", http://www.haberturk.com/dunya/haber/853197-gaz-bombasina-gelisine-vole, Erişim T.20.12.2017.

olmayabilir. Kolluk memurlarının toplantıyı dağıtmaya yetecek ölçünün çok ötesinde güç kullanımı, toplantıya katılanları hareketsiz kılabileceği gibi katılımcıların vücut bütünlüğü, yaşam hakkı gibi temel haklarını koruma refleksiyle hareket etmelerine neden olabilecektir. Bu şartlar altında kolluğun görevini ifa etmesini engellemek üzere direnildiğini söylemek mümkün değildir, nitekim artık kamusal bir görevin ifasından da söz edilemeyecektir. Kamu görevi, ancak kamu yararı gözetilerek hukuk sınırları içerisinde gerçekleştirilebilir. Bu görevin gereklerini yerine getirmeyen, sınırlarının dışına çıkan kolluk görevlisinin ortak yarar ve ihtiyaçlar için hareket ettiği söylenemeyecektir[489].

Yetki sınırını aşan kolluk görevlisine karşı savunma hareketi yapan kişinin hareketi direnme suçunu teşkil etmeyeceği gibi burada hareketin cebir olarak nitelendirilmesi de güçtür. Nitekim cebir, niteliği gereği haksız bir şekilde kişiye istediğini yaptırma amacıyla güç kullanımını içerir. Oysa kolluk görevlisi tarafından yetki sınırını aşan nitelikte güç kullanımına maruz kalan bir gösterici, bu görevliyi hukuka aykırı bir şekilde, belli bir doğrultuda davranmaya itme amacı taşımamakta, kendisine yönelik saldırıyı durdurmak istemektedir[490]. Eğer bu tür bir saldırıyı defetmeye çalışan gösterici, karşı tarafın vücut bütünlüğünü ihlal ederse, bu durum cebir değil kasten yaralama fiili çerçevesinde değerlendirilmelidir. Meşru savunmanın diğer şartları gerçekleşmiş ve orantılı bir karşılık verilmişse artık

---

[489]Bu görüşü desteklemek adına "kişinin yerine getirdiği kamu görevi nedeniyle" öldürülmesini ağırlaştırıcı neden olarak düzenleyen TCK m. 82 ve benzer bir şekilde icra ettiği kamu görevi nedeniyle bir kişinin yaralanması durumunda daha ağır ceza öngören TCK m. 86 tartışılabilir. Bu hükümler açısından da benzer bir mantıkla görevini kötüye kullanan kamu görevlisinin artık kamu görevini icra ettiğinden bahsedilemeyeceği kabul edilmekte, bu nedenle de görevini kötüye kullanan kişilere karşı işlenen fiillerde ilgili ağırlaştırıcı nedenin uygulanmasına yer olmadığı, bu kişilere kasten öldürme veya yaralama suçlarının temel halinden ceza verilmesi gerektiği belirtilmektedir, bkz. **Önder**, Ayhan, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s.25, **Tezcan/Erdem/Önok**, Özel Hükümler, s.158, **Toker**, Gül, Kasten Yaralama Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2013, s.98, **Erem**, Faruk/**Toroslu**, Nevzat, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Savaş Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara 1994, s.368.

[490] Haklı bir talep için başvurulan kuvvetin başka suçlara vücut verebileceği ancak cebir suçunu oluşturmayacağı doktrinde vurgulamaktadır. Tezcan/Erdem/Önok tipikliğin hukuka aykırılık karinesi olduğu kuralının cebir suçu açısından uygulanamayacağı, cebir suçunda hukuka aykırılık unsurunun ayrıca araştırılması gerektiğini belirtmektedir, bkz **Tezcan/Erdem/Önok**, Özel Hükümler, s.389. Erem/Toroslu ise bu durumu "gayrimeşruluk" ifadesi ile açıklamakta, bir hakka tecavüzü defetmenin cebir suçu bağlamında değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir, bkz **Erem/Toroslu**, Özel Hükümler, s.108.

kişinin hareketi hukuka uygun kabul edilmeli ve hakkında kasten yaralama suçundan ceza verilmemelidir. Dolayısıyla aşırı güç kullanımı durumunda cebir kullanarak direnme veya TCK m.265'teki görevi yaptırmamak için direnme suçları oluşmayacak, kolluk görevlisinin görevi ifa etmesi değil hukuka aykırı bir saldırısı söz konusu olduğundan, buna karşı yapılan savunma orantılıysa herhangi diğer bir suçun oluştuğundan da bahsedilemeyecektir.

Ancak saldırıyı defedecek ölçünün aşılması durumunda toplantıya veya gösteriye katılan kişilerin hareketi artık hukuka aykırı hale gelir[491]. Sınır aşımının hangi hallerde ve nasıl gerçekleştiği verilecek ceza açısından önem taşımaktadır. Sınırın kast olmaksızın aşıldığı durumlarda TCK m.27 gündeme gelebilecektir. Bu maddeye göre saldırıda bulunan kişiye karşı kasten işlenmiş bir fiil söz konusu değilse ve sınır taksirle aşılmışsa, ilgili fiilin taksirle işlenmiş halinin bir suç olarak düzenlenip düzenlenmediğine bakılmalıdır. Eğer hareketin taksirli hali bir suç olarak düzenlenmişse, failin cezai sorumluluğu doğacak, TCK m.27 f.1 gereği taksirli suç için öngörülen cezanın altıda birinden üçte birine kadarı indirim yapılacaktır. Suçun taksirli hali düzenlenmemiş ise kişiye ceza verilmeyecektir[492]. Böyle bir durumda savunmada bulunan kişinin içinde bulunduğu psikolojik durum da esas alınmalıdır. Nitekim TCK m.27 f. 2 "meşru savunmada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez" demektedir. Aşırı korku veya heyecan etkisi altındaki kişinin davranışlarını yönlendirme, normlara uygun davranma yeteneğini kaybettiği, dolayısıyla kusurlu olduğundan bahsedilemeyeceği kabul edilmektedir[493].

---

[491] Hukuka uygunluk nedenlerinde sınırın aşılmış olmasından bahsedilebilmesi için, kuşkusuz ki öncelikle hukuka uygunluk nedeninin diğer tüm şartları oluşmuş olmalıdır, **Hakeri**, s.442, **Önder**, Cilt: II-III, s.222.

[492] **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.366, **Hakeri**, s.447.

[493] **Hakeri**, s.445, **Özgenç**, s..419. Doktrinde TCK m. 27 f. 2'nin bir mazeret sebebi olduğu da belirtilmekte, bu durumda kusuru ortadan kaldıran diğer nedenlerden farklı olarak kişi hakkında herhangi bir güvenlik tedbiri uygulanamayacağı üzerinde durulmaktadır, bkz **Dülger**, Murat Volkan, "Hukuka Uygunluk Nedenleri İle Mazeret Nedenleri Arasındaki Ayrımın Tarihçesi, Niteliği ve Gerekliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme", Ceza Hukuku Dergisi, Sayı:24, Nisan 2014, s.130.

Örneğin maaşlarını alamadığı için çalışanların iş yeri önünde oturma eylemi yapması halinde, barışçıl bir eylem söz konusu olduğundan kolluk görevlilerinin zor kullanmamaları gerekir. Ancak kişiler uzun saatler boyunca yolu kapatıyor ve arabaların geçişini engelliyorsa bu kişilerin yolu kapamayacak şekilde eylem yapmalarını sağlayacak kadar hareket etmeleri sağlanabilir. Böyle bir durumda oturan silahsız bir eylemcinin yerden kaldırılması yerine copla vücuduna vurulması veya saçından çekilerek sürüklenmesi kuşkusuz ki zor kullanma yetkisinin dışına çıkmak anlamına gelmektedir. Bu durumda hukuka aykırı bir saldırıya uğrayan eylemcinin bizzat kendisini savunma veya o sırada orada bulunan diğer bir eylemcinin de üçüncü kişi lehine meşru savunma yapma hakkı doğacaktır. Savunma, ancak saldırıyı defedecek oranda yapılabilir. Eğer saldırıyı defetmenin ötesine geçilerek sınır aşılırsa, artık eylemcinin savunma hareketi hukuka aykırı hale gelecektir. Yukarıda tartışıldığı üzere bu durum direnme kapsamında değil örneğin yaralama fiili kapsamında değerlendirilmeli, eğer şartları oluşmuş ve sınır taksirle aşılmışsa m. 27 f. 1 kapsamında taksirle yaralama hükmünden verilecek cezada indirim yapılmalı veya 2. fıkra kapsamında kişiye ceza verilmemelidir.

2911 s. Kanun'un 32. maddenin son fıkrasında "yetki sınırı aşılarak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması halinde, toplantıya katılanlara verilecek cezalar, dörttebire kadar indirilerek uygulanabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir" denilmiştir. Kanun koyucu bu fıkra ile kolluk görevlilerinin yetki sınırı dışına çıkarak hukuka aykırı davrandığı durumlarda, hakimlerin bu hukuka aykırılığı dikkate alması gerektiğini vurgulamış, bireysel hak ve hürriyetlerin kamu görevlilerince ihlal edilmesi durumunda kişilerin itaat etmesinin aranamayacağının altını çizmiştir. Bununla birlikte bu fıkra kapsamında öngörülen dörtte birden hiç ceza verilmemesine kadar uzanan indirim oranın özel bir haksız tahrik düzenlemesi mi olduğu yoksa TCK m. 27 f. 1 kapsamında meşru savunmada sınır aşımı hallerini de kapsayan özel bir indirim mi olduğu tartışmalıdır[494].

[494] Bkz Kusurluluğu Azaltan Neden Olarak Haksız Tahrik başlığı altında, s.179,180.

Meşru savunmada sınır aşılmadığı takdirde kişilerin hareketi hukuka aykırı olmayacağından CMK m. 273 f. 1 (d) bendi gereği bu kişiler hakkında beraat kararı verilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Böyle bir durumda hukuka uygun bir hareket bulunduğundan suç oluşmayacak, kişiye ceza verilmesi mümkün olmayacaktır. Yalnızca meşru savunma şartları oluşmakla birlikte sınır aşılırsa artık göstericilerin hareketi hukuka aykırı olacağından verilecek cezada indirim yapılabilecektir[495]. Meşru savunmada sınırın aşıldığı durumda dahi şartları oluştuğu takdirde TCK m. 27 f. 2'ye paralel bir şekilde "sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise" faile ceza verilmemesi mümkündür.

Bununla birlikte tez kapsamında yukarıda ayrıntılarıyla tartışıldığı üzere yetki kullanımında sınır aşıldığı hallerde, kamusal bir görevin icrası söz konusu olmadığından, hukuka uygun şekilde görevini ifa eden bir kolluk memuruna direnilmesinden de bahsedilemeyecektir. Böyle bir durumda kendini savunan bir gösterici, orantısız bir savunma yaptığında bu durum "direnme" kapsamında ele alınmamalıdır.

3.2.8. Kusurluluğu Etkileyen Haller

Direnme suçu açısından kusurluluğu etkileyen hallerden özellikle haksız tahrik ve hata halleri önem taşımaktadır.

3.2.8.1. Haksız Tahrik

Kusurluluğu azaltan nedenlerden haksız tahrik, haksız bir fiil sonucu doğan hiddet veya şiddetli elem etkisi ile failin, suç işlemekten kendini alıkoyma iradesinin zayıflamış olabileceği varsayımına dayanır[496]. TCK m.29 uyarınca haksız tahrikten bahsedebilmek için öncelikle bir kişi tarafından hukuk düzeni ile bağdaşmayan bir hareket gerçekleştirilmiş olmalıdır. İnsandan kaynaklanmayan dış etkenler veya başıboş hayvanlar tarafından gerçekleştirilen saldırılar[497] haksız

---

[495] **Yarsuvat**, s.204,205.

[496] **Kangal**, Zeynel, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı: 3–4,2010, s.28,29.

[497] Eğer başıboş olmayan, sahipli bir hayvan sahibinin özensizliği sonucu kaçarak veya bizzat sahibi tarafından aldığı komutla saldırıda bulunduysa artık dolaylı olarak bir insan tarafından

tahrik kapsamında ele alınamaz. Ancak örneğin kolluk kuvvetlerine ait köpekler başıboş köpek sayılamayacağından, bunlara verilmiş bir komut, yetki sınırlarını aşan nitelikte ise araç olarak kullanılan köpekten değil, insandan kaynaklı bir saldırının bulunduğu kabul edilecektir.

Haksız fiil, mutlaka kişinin kendisine yöneltilmek zorunda değildir, örneğin bir göstericinin toplantı alanında bulunan yakınına da yöneltilebilir; önemli olan bu fiilin failde hiddet veya şiddetli eleme yol açabilecek nitelikte olmasıdır[498]. Kişi bu hiddet ve elemin etkisi altındayken, kendisini etkileyen haksız davranış ile nedensellik bağı içerisinde suç işlemelidir. Kişinin hala öfke veya şiddetli elem etkisi altında hareket edip etmediği takdir edilirken haksız hareketin niteliği ve somut olayın özellikleri dikkate alınmalı, ilgili fiilin ortalama bir kişi üzerinde ne kadar süre etkisini sürdüreceğini hesaplanmalıdır[499]. Tüm bu şartlar bir arada bulunduğunda, haksız fiil işleyen kişiye karşı suç işlendiyse haksız tahrik hükmü uygulanacak[500], başka bir kişiye karşı suç işlendiyse haksız tahrikten söz edilemeyecektir.

Örneğin kolluk kuvvetleri kendilerine tanınan zor kullanma yetkisinde sınırı aşmış, haksız bir müdahale gerçekleştirmiş olabilir. Saldırı sona ermiş ve tekrarlanma ihtimali ortadan kalkmışsa, kolluk görevlisine yönelik bir hareket, meşru savunmanın şartları oluşmadığından artık haksız tahrik hükümleri

---

gerçekleştirilmiş saldırı varsayılır, bu yönde bkz. **Aydın**, Devrim, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Haksız Tahrik", AÜHFD, Cilt:54, Sayı:1,2005, s.233, **Dönmezer/Erman**, s.357, **Kangal**, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", s. 33.

[498] Fiilin hiddet veya şiddetli eleme yol açıp açmadığı objektif bir kıstasla değerlendirilir. Haksız fiil makul ve ortalama bir kişi bakımından hiddet ya da şiddetli elem doğurmaya elverişli ise, başka bir deyişle makul bir kişinin de somut olayın özellikleri değerlendirildiğinde buhrana sürüklenmesi mümkünse, artık haksız fiilin karşı tarafın iradesini etkilediği ve bu nedenle kusurluluğunu azalttığı ileri sürülebilir, **Demirbaş**, Timur, Haksız Tahrik, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016, s.84, **Aydın**, "Haksız Tahrik", s.236.

[499] Haksız hareketin ardından uzun yıllar geçmiş olmasını tek başına şiddet ve elemin etkisinin geçtiği anlamına gelmeyecektir, bkz. Yargıtay CGK T.20.10.1998, 1/250-325 sayılı kararı, Yargıtay 4. CD., T. 23.10.1997 ve 8526/8805 sayılı kararı, YCGK.'nun 10.06.2003-1-43/183 E.K. sayılı kararı, aktaran **Taşdemir**, Nezahat, Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2012, s. 42.

[500] **Özgenç**, Genel Hükümler, s.445, **Demirbaş**, s.444, **Taşdemir**, s.52, **Kangal**, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", s.50, **Hakeri**, s.440,441.

çerçevesinde değerlendirilmelidir[501]. Bu ayrım oldukça önemlidir, çünkü meşru savunma koşulları çerçevesinde orantılı bir savunma yapılması göstericinin hareketini hukuka uygun kılarken, haksız tahrik söz konusuysa gerçekleştirilen hareket hala hukuka aykırılığını korumakla birlikte, hiddet ve şiddetli elem altında işlendiği için verilecek cezada indirim yapılacaktır[502].

2911 s. Kanun m.32'nin son fıkrasında yer alan "yetki sınırı aşılarak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması halinde, yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri işleyenlere verilecek cezalar, dörttebire kadar indirilerek uygulanabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir" düzenlemesine çok benzer bir düzenlemeye mülga 171 s. Kanun'da[503] ve mülga 765 sayılı TCK döneminde de yer verilmiştir. 765 s. mülga Türk Ceza Kanun'un memura aktif mukavemeti düzenleyen 258. maddesinde "Eğer memur haiz olduğu salahiyet hududunu tecavüz ederek veya keyfi hareketlerle bu muameleye sebebiyet vermiş ise fail hakkında geçen maddelerdeki ceza dörtte bire kadar indirileceği gibi icabına göre ceza büsbütün de

---

[501] **Demirbaş**, Haksız Tahrik, s.98, **Kangal**, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", s.60, 61.

[502] "Sanıkların savunmaları ve sanık Ömer'e ilişkin hekim raporu karşısında, polis olan yakınanların görevlerini yaparlarken sanıklara karşı zor kullanma yetkilerinin sınırını aşıp aşmadıklarının değerlendirilmesi ve sınırın aşıldığının kabulü halinde, görevliye direnme eyleminde TCY'nin 29, görevliye hakaret eyleminde anılan Yasa'nın 129. maddelerinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışılarak sonucuna göre karar verilmesi gerekirken, eksik inceleme ve yetersiz gerekçe ile hüküm kurulması hukuka aykırıdır", (Yargıtay 4. CD., T.04.06.2008 E.2008/7117 , K.2008/12163), "Sanığın, polis memurlarının kendisine biber gazi sıkarak polis aracına bindirmek istemeleri nedeniyle ayaklarına vurmuş olabileceğine ilişkin savunması, olay tutanağında yer alan araca binmekte zorluk çıkaran sanığa biber gazı sıkılıp kelepçe takıldığı biçimindeki açıklama ile olaya müdahale eden polis memurlarında yaralanma bulgusu saptayan herhangi bir hekim raporu bulunmaması karşısında, polis memurlarının, sanığa biber gazı sıkma eylemlerinin, sanığın görevlilere direnmesinden önce gerçekleştirildiğinin belirlenmesi durumunda, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Yasasının 5681 sayılı Yasa ile değişik 16. maddesinde öngörülen zor kullanma yetkisinin sınırlarını aşar nitelikte olup olmadığı ve sanık hakkında görevi yaptırmamak için direnme suçu açısından, 5237 sayılı TCY.nın 29. maddesinin uygulanmasını gerektirip gerektirmediğinin tartışılmaması, yasaya aykırıdır, Yargıtay 4. CD, T. 24.09.2008, E.2008/8446 , K.2008/17394, **Eker Kazancı**, Behiye, "Mağdurun Davranışları ve Heyecan Halinin Ceza Sorumluluğuna Etkisi: Haksız Tahrik", Dokuz Eylül Üniversitesi, Prof. Dr. M. Polat Soyer'e Armağan, Cilt:15, 2013, s.1329. İlgili olayda yalnızca haksız tahriki düzenleyen TCK m. 29 değil, sanığın biber gazı müdahalesine uğradığı sırada karşı koyup koymadığı değerlendirilmelidir; nitekim haksız bir saldırı söz konusuysa ve saldırı anında orantılı savunma gerçekleştirilmişse sanığın hareketi meşru savunma kapsamında hukuka uygun hale gelecektir.

[503] 171 s. Kanun'un 22. maddesinin son fıkrasındaki hüküm "13. maddede yazılı hallerden biri tahakkuk etmeden veya 14. madde hükmü yerine getirilmeden, selâhiyet hududu tecavüz edilerek, toplantı veya yürüyüşlerin dağıtılması halinde, yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri işleyenlere verilecek cezalar dörtte bire kadar indirilebileceği gibi, icabına göre ceza, büsbütün de kaldırılabilir." şeklindeydi.

kaldırılabilir." hükmüne yer verilmiştir. Doktrinde bir görüş bu tür hükümlerin özel bir haksız tahrik düzenlemesi olduğunu, kanun koyucunun genel haksız tahrik hükümleriyle yetinmeyerek ayrıca cezayı daha fazla indirme yönünde hakimlere yetki tanımış olduğunu ileri sürmektedir[504]. Özellikle mülga 171 s. Kanun'da yer alan 22. maddeyi değerlendiren diğer bir görüş ise bu düzenlemenin özel bir meşru savunma düzenlemesi olduğunu kabul etmektedir. Bu görüşe göre ilgili hüküm savunma sırasında sınır aşılmadığı takdirde kişilere ceza verilmemesini, sınır aşılırsa indirim yapılmasını düzenleyen özel bir düzenlemedir[505]. Hukuki niteliği tartışmalara yol açan bu nitelikte düzenlemeler, mevcut Türk Ceza Kanunu'na alınmamışken, 2911 s. Kanun m.32 kapsamında bu tür bir hükmün yeniden düzenlenmesi yerinde olmamıştır.

Her halukarda kolluk görevlisinin yetkisini aşarak davrandığı durumda, kamu görevinin ifasından bahsedilemeyeceği için failin hukuka aykırı davranan kolluk görevlisine karşı işlediği suçun 2911 s. Kanun m. 32 kapsamında değerlendirilmemesi gerekir. Bu durumda kamusal bir görevin ifasını engellemek için gerçekleştirilmiş bir hareket söz konusu olmadığından, artık direnme değil kasten veya taksirle yaralama ya da ilgili diğer suçlar kapsamında bir değerlendirme yapılmalı, bu suçlar açısından şartları oluştuysa haksız tahrik indirimi uygulanmalıdır[506]. Üzerinde durulan tüm bu nedenlerle, 32. maddenin son fıkrası yeniden düzenlenmelidir.

---

[504] 765 s. mülga TCK'daki m. 258 hakkında detaylı tartışma için bkz. **Arslan**, Çetin, "Memura Aktif Mukavemet Suçunda Haksız Tahrik", Türk İdare Dergisi, Sayı: 436, 2002, s.172, 177, yine mülga TCK'da memura karşı işlenen suçların ardından düzenlenen benzer içerikli 272. maddenin özel haksız tahrik hükmü olduğuna ilişkin bkz. **Aydın**, Devrim, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Haksız Tahrik", s.248.

[505] 171 s. Kanun m.22'nin son fıkrasında yer alan düzenlemenin özel bir meşru savunma düzenlemesi olduğuna ilişkin bkz. **Yarsuvat**, s.204.

[506] Bu yöndeki tartışma için bkz. s. 174.

3.2.8.2. TCK m. 30 f. 3 ve f. 4 Kapsamında Kusurluluğu Etkileyen Hata Halleri

Kusurluluğu etkileyen hata hallerinden ilki kusurluluğu kaldıran veya azaltan nedenlerin maddi şartlarında hataya düşülmesidir. Böyle bir durumda TCK m. 30 f. 3 uygulama alanı bulacaktır. Örneğin kişinin haksız tahrikten yararlanabilmesi için aranan haksız bir saldırının varlığı konusunda hataya düşmüş olması veya haksız fiili gerçekleştiren kolluk görevlisi yerine hataya düşerek başka kolluk görevlisine karşı kasten yaralama fiilini gerçekleştirmiş olması mümkündür. Kişinin düştüğü hatadan yararlanabilmesi için ilgili fıkra gereği bu hatanın kaçınılmaz olması gerekir. Hatanın kaçınılmazlığı değerlendirilirken, failin içinde bulunduğu şartlar altında gerekli dikkat ve özeni gösterip göstermediği göz önüne alınacaktır[507]. Bu değerlendirme sonucu failin bir kaçınılmaz bir hataya düştüğü kabul ediliyorsa, fail haksız tahrik hükümlerinden yararlanacaktır. Örneğin kolluk görevlilerinin yüzünün bir kısmının kapalı olduğu bir toplantı veya yürüyüşte, kişinin kolluk görevlilerinden hangisinin kendisine orantısız kuvvet uyguladığını karıştırması ve bunun sonucu olarak başka bir kolluk görevlisini yaralaması halinde kaçınılmaz hataya düşüldüğü söylenebilir[508]. Buna karşın, dikkat ve özen gösterdiği takdirde failin bu tür bir hataya düşmemesi gerekiyorsa nasıl bir sonuç doğacağına ilişkin TCK'da açık bir hüküm bulunmamaktadır. Böyle bir durumda fail, kusurluluğu azaltan sebeplerde hataya düşmüş olup, failin suç işleme kastının ortadan kalkmadığını benimsemek daha yerinde olacaktır. Ancak temel ceza belirlenirken hakim TCK md. 61 çerçevesinde failin kaçınılabilir hatasını dikkate alabilir[509].

---

[507] TCK m.30 f. 3 aynı zamanda hukuka uygunluk sebeplerinde hataya düşülmesini de kapsamaktadır. Bu durumda düşülen hata, bir kişinin hukuka aykırılık bilinciyle hareket edip etmediğini göstermesi açısından önemlidir. Kişinin böyle bir hatasından yararlanabilmesi için yine hatanın kaçınılmaz olması aranacaktır. Kaçınılmazlığa ilişkin yapılan açıklamalar hukuka uygunluk nedenlerinde düşülen hata açısından da geçerlidir.

[508] Örneğin haksız harekette bulunan kişi zannıyla gece saatlerinde başkasına ateş edildiği olayda, Yargıtay haksız tahrik nedeniyle indirimin uygulanabileceği yönünde karar vermiştir, bkz. Yargıtay 1. CD, T.27.05.1998, 693/1767, aktaran, **Demirbaş**, Haksız Tahrik, s.104.

[509] **Kangal**, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", s.53, **Erman**, s.294.

Son olarak kusurluluk üzerindeki etkisi dolayısıyla TCK m. 30 f. 4 incelenmelidir. "Hukuki hata" olarak da nitelendirilen bu durumda kişi hukuk düzeninin tasvip etmediği bir hareketi gerçekleştirdiğinin bilincinde değildir, bu nedenle de "kınanamaz", başka bir deyişle kusurlu bulunamaz. Ancak bu fıkranın uygulanabilmesi için, düşülen hata kaçınılmaz olmalıdır. Düşülen hatanın kaçınılabilir olup olmadığı kişinin eğitim, kültür seviyesi, yaşadığı ortam ve bu ortam içerisinde gösterdiği özen ve dikkate göre belirlenecektir[510]. Direnme suçu açısından, hukuki bir hataya düşülmesi kolay değildir; çünkü suçun oluşabilmesi için polis memurunun toplantının kanuna aykırı olduğu ve kalabalığın dağılması gerektiğine ilişkin herkesin duyabileceği şekilde ihtarda bulunması aranmaktadır. Dolayısıyla dağılmama hareketinin hukuk düzeni ile bağdaşmadığı aslında olay sırasında kalabalığa açıklanmış olmaktadır. Böyle bir durumda kişinin dağılmama hareketinin hukuka aykırı olduğunu en geç yapılan ihtarın ardından idrak etmiş olması gerekir[511].

3.3. DİRENME SUÇUNUN NİTELİKLİ HALLERİ

2911 s. Kanunun 32. maddesi ilk fıkrasında "bu suçu, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işlemesi halinde, bu fıkra hükmüne göre verilecek ceza yarı oranında artırılarak hükmolunur." denilerek ağırlaştırıcı bir neden öngörülmüştür. Buna göre toplantıyı bizzat düzenleyen kişilerin toplantının hukuka aykırı olması veya sonradan hukuka aykırı hale gelmesi durumunda dağılma emrine itaat etmemeleri daha ağır bir yaptırımla karşılanmış, toplantıya katılan diğer kişilere oranla verilecek ceza yarı yarıya arttırılmıştır.

Direnme suçu açısından hafifletici bir neden düzenlenmemiştir.

---

[510] **Koca/Üzülmez**, s.344, **Hakeri**,s.470, **Zafer**, s.409.

[511] Eğer kişinin ihtarı duyması mümkün değilse suç oluşmayacaktır. Bunun yanı sıra, ihtarı duyan kişi hataya düşerek örneğin ihtarı yapanın yetkili olmadığını veya toplantının kanuna aykırı olmadığını düşünüp olay yerini terk etmediyse artık suçun maddi unsularında düşülen bir hata söz konusu olduğundan bu durum TCK m.30 f.1 kapsamında değerlendirilmelidir.

3.4. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ

3.4.1. Teşebbüs

Fail bir suçu tamamlama istemiyle, suçun koruduğu hukuksal değeri ihlal etmeye elverişli icra hareketlerine başlar, ancak kendisinden kaynaklı olmayan dışsal sebeplerle bu hareketleri tamamlayamazsa suça teşebbüs söz konusu olur. Teşebbüs ancak ilgili suç tipinde tarif edilen icrai hareketlere doğrudan doğruya başlanmasının ardından gündeme gelebilecektir. Ancak suç tipindeki hareketi gerçekleştirmekle anlatılmak istenen, görünüş itibariyle tarif edilen hareketi yapmak değil, korunan hukuksal değere zarar vermeye veya bu değeri tehlikeye sokmaya elverişli bir harekette bulunmaktır[512].

2911 s. Kanun'un amacı bir yandan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkını ve bu yolla iletilmek istenen kolektif mesajı, diğer yandan ise toplantıya katılan ve katılmayan herkesin dirlik ve esenliğini korumaktır. Direnme başlıklı madde, toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanların hareketleri ancak demokratik kamu düzenini ihlal eder bir nitelik kazandığı takdirde bunlara müdahale edilmesini mümkün kılmaktadır. Yalnızca kanuna aykırı bir toplantıya katılmak, bu suç açısından kamu düzenini ihlal etmeye elverişli değildir. 2911 s. Kanun m. 32'nin birinci ve ikinci fıkralarında düzenlenen suçların tamamlanması için birden fazla hareketin birlikte gerçekleşmesi gerekir. Suçun oluşabilmesi için aranan asıl hareket ilk fıkra açısından kanuna aykırı bir toplantıya katıldıktan sonra ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etme, ikinci fıkra açısından ise cebir veya tehdit kullanarak direnmedir. Bu nedenle kanuna aykırı bir toplantıya katılmış kişiler, dağılma ihtarına uyarsa direnme suçu oluşmayacaktır. Korunan hukuksal değeri ihlal etmeye elverişli harekete başlandığından bahsedilebilmesi ve teşebbüsün kabul edilebilmesi için ilk hareket tamamlanmış, asıl hareket olan ikinci hareketin ise icra hareketlerine başlanmış olmalıdır. İkinci hareketin icrasına henüz

---

[512]Korunan hukuksal değeri ihlale elverişli olmayan hareket, suç tipinde tarif edilen tipik hareket olarak kabul edilemez, dolayısıyla böyle bir durumda "suça teşebbüs" edilmiş olmayacaktır, **Alacakaptan**, Uğur, İşlenemez Suç, Ankara,1968, s.22,23, **Tozman**, Önder, Suça Teşebbüs, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s.168.

başlanmadıysa artık kişiye 2911 s. Kanun m.32 f. 1 veya f. 2'deki suça teşebbüsten dahi ceza verilemeyecektir[513].

İlk fıkra açısından suça teşebbüs incelenirken, ikinci hareket olan ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etmenin icrai değil saf ihmali bir hareket olması önem taşımaktadır. Nitekim saf ihmali suçlarda genellikle kişi ya verilen emre uyarak hukuka uygun davranmış olmakta, ya da emre uyması için beklenen makul süre içerisinde uymayarak suç işlemiş olmaktadır[514]. Dolayısıyla direnme suçu açısından da benzer bir şekilde, kişi ihtara uygun bir şekilde kendisine tanınan makul sürede toplantı veya yürüyüş alanından uzaklaştıysa hukuka uygun davranmış olacak, bu emre uymayarak ve emrin ardından geçen makul süre üzerine zor kullanmanın başlamasının ardından yine de dağılmamakta ısrar ettiyse suç oluşacaktır. Bu iki ihtimalin dışında teşebbüsten bahsetmek, ilk fıkradaki suç açısından mümkün değildir.

İkinci fıkrasında ise ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi suçu düzenlenmiştir. Bu fıkra açısından da teşebbüsten bahsedebilmek için "kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma" hareketinin gerçekleştirilmesinin ardından asıl hareket olan cebir veya tehdit kullanarak direnme hareketinin icrasına başlanılmış olması gerekir.

Cebir veya tehdit hareketleri icrai hareketlerdir. Bu fıkradaki suç, sırf hareket suçu olup tipik hareketin gerçekleşmesiyle birlikte tamamlanır. Sırf hareket suçlarında teşebbüs, ancak hareket bölünebilirse mümkündür[515]. Örneğin tehdidin mektupla yapılması, postaya verildikten sonra mektubun ilgili kişiye ulaşmaması

---

[513] Benzer bir şekilde çok hareketli bir suç olan TCK m.207'deki özel belgede sahtecilik suçu açısından, Yargıtay sahte imza ile belge düzenleme hareketinin ardından ikinci haraket olan kullanma hareketine başlanılmadıysa artık kişinin beraatine karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir, Yargıtay 6. CD, T.14.03.2006, 3462/2493, aktaran **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s.256,257.

[514] **Aksoy İpekçioğlu**, Pervin, Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Mart 2009, s.191, **Tozman**, Önder, "İhmal Suçlarında Teşebbüs ve Gönüllü Vazgeçme", TBB Dergisi, Sayı 84, Ankara 2009, s.175 **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s. 238.

[515] **Centel/Zafer/Çakmut**, s.466, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s.252.

durumunda olduğu gibi tehdit suçunun icra hareketlerine başlanmış ancak suç kişinin elinde olmayan nedenlerle tamamlanamamışsa teşebbüs mümkündür. Teorik olarak tehdit hareketinin bölünmesi mümkün olmakla birlikte, bir gösteri veya yürüyüş sırasında buna benzer bir durumun gerçekleşmesi çok olanaklı değildir.

Cebir hareketi kişinin iradesini etkilemeye elverişli davranışı gerçekleştirmesiyle tamamlanacaktır. Bir toplantı sırasında cebir hareketinin icrasına başlanılması ve kişiden kaynaklanmayan nedenlerle engellenmiş olması mümkündür. Örneğin kolluk memurunun toplantıyı dağıtmasına engel olmak amacıyla memura şişe fırlatmaya çalışan kişi, şişeyi fırlatma hareketi henüz tamamlanmadan kolu tutulmak suretiyle durdurulmuş olabilir. Böyle durumlarda verilecek ceza açısından TCK m. 35 hükmü dikkate alınmalıdır[516].

3.4.2. İştirak

İştirakten bahsedebilmek için birden fazla kişi suça katılma iradesiyle hareket etmeli ve suçun oluşumuna nedensel bir katkı sunmalıdır. Suça iştirak, ancak kanunda tanımlanan suçun icra hareketlerine başlanılması ile söz konusu olabilir[517].

Failin dışında suça iştirak eden diğer kişilerin cezalandırılması TCK m. 37 ve devamındaki hükümlerde öngörülmüştür. TCK m. 37 "suçun kanuni tanımında yer alan fiili birlikte gerçekleştiren kişilerden her biri, fail olarak sorumlu olur" demektedir. Suçu birlikte gerçekleştirme ifadesi, ilgili maddenin gerekçesinde "birlikte suç işleme kararının yanı sıra fiil üzerinde ortak hakimiyet kurulması"

---

[516] Bazı örneklerde cebir hareketi tamamlanamasa dahi tehdit hareketi tamamlanmış olabilir. Bu iki hareketin direnme suçu açısından seçimlik hareket olduğu ve bunlardan herhangi biri tamamlandığında suçun tamamlanmış olacağı göz ardı edilmemelidir. Örneğin bir kolluk görevlisine uzaktan molotof kokteylleri gösterilerek olay yerini terk etmesi istenmiş ve ardından failler molotof kokteylini fırlatmadan yakalanmış ise cebir hareketi oluşmamakla birlikte tehdit hareketi tamamlanmış olduğundan suç oluşmuş sayılacaktır, benzer yönde **Keklik**, Ramazan, "Görevi Yaptırmamak İçin Direnme Suçu", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 19, Sayı:4,2015, s.282.

[517] **Centel/Zafer/Çakmut**, Genel Hükümler, s.487-490, **Özen**, Mustafa, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İştirak Kurumuna Bakışı", TBB Dergisi, Sayı 70, 2007, s.240-243, **Hakeri**, Genel Hükümler, s.540,541,550.

şeklinde açıklanmıştır. Dolayısıyla birden fazla kişinin fiil üzerinde ortak hâkimiyetin kurup kurmadığı saptanırken suç ortaklarının suçun icrasındaki rolleri ve suçun işlenmesine sağladıkları katkı göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer fiilin icra edilebilmesi ya da başarısız olması doğrudan kişilerin elindeyse bu durumda suçun işlenmesine önemli katkıda bulunduklarından bahsedilebilir. Müşterek faillerin her birinin suçun maddi unsurlarını tek başına gerçekleştirmesi aranmamaktadır; iş bölümü çerçevesinde suç tipinde tarif edilen hareketin gerçekleştirilmesi için ortak ve önemli bir katkı sunmaları yeterlidir[518]. Buradan hareketle örneğin bir gösteri sırasında sürekli kaldırım taşlarını kırarak kolluk görevlilerine fırlatması için diğer bir göstericiye uzatan ve cebir uyguladığı süreçte destek olan kişinin, bizzat kendisi cebir fiilini gerçekleştirmese de artık yardım etmenin ötesinde bir katkı sunduğu, cebir kullanarak direnme hareketine ortak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla böyle bir örnekte müşterek faillik söz konusudur ve her iki kişinin de fail olarak sorumluluğu doğmuştur.

TCK m. 38 ise "başkasını suç işlemeye azmettiren kişi işlenen suçun cezası ile cezalandırılır" demektedir. Azmettiren, suçun icra hareketlerini gerçekleştirmediği halde failmiş gibi cezalandırılır, çünkü suç işleme niyeti olmayan kişide bu yönde bir istek uyandırmış ve onu suç yoluna itmiştir. Ancak azmettirenin sorumlu tutulabilmesi için asıl failin icra hareketlerine başlaması gerekir[519]. Örneğin kaçak eşya naklinde kullanılmakta olan traktörlere el koymak isteyen orman muhafaza memurlarına karşı hiçbir direniş göstermeyen köylülere "üç dört muhafaza memuruna traktörleri teslim mi edeceksiniz, bu traktörler burdan gitmemeli" diyen köy muhtarının yönlendirmesi sonucu barışçıl olmayan bir gösteri yapılır ve köylüler direnme hareketini gerçekleştirirse muhtarın azmettiren olarak sorumluluğu doğacaktır[520].

---

[518] **Özgenç**, İzzet, Suça İştirakın Hukuki Esası ve Faillik, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları,1.Baskı, **İstanbul**, 1996, s.199, 200, **Centel/Zafer/Çakmut**, s.474, **Özbek/ Doğan/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.560.

[519] **Erem**, Faruk, "Suça İştirak", AÜHFD, C.3, S.1, Ankara 1946, s. 83-85.

[520] Nitekim köylüleri memurlara karşı direnmeye ikna eden muhtar hakkında beraat kararı verilen olayda, Yargıtay iştirak hükümleri tartışılmaksızın verilen beraat kararını hukuka aykırı bulmuştur, Yargıtay 4.CD, T.05.10.1998,8188/8609, **Yaşar /Gökcan /Artuç**, VI. Cilt, s.7767.

Azmettirmeden bahsedebilmek için icra hareketlerini gerçekleştiren failler irade ve algılama yeteneğine sahip olmalı, özgür iradeleri ile suç teşkil eden hareketi gerçekleştirmelidir. Eğer bir kişinin iradesi cebir, tehdit gibi yollarla ortadan kaldırılmışsa veya en baştan itibaren kusur yeteneği yoksa, artık o kişinin özgür iradesi ile hareket etmesi değil araç olarak kullanılması söz konusudur[521]. Böyle bir durumda azmettirmeden bahsedilemeyecek, TCK m. 37 kapsamında dolaylı faillik gündeme gelecektir. Yukarıda verilen örnekte muhtar, örneğin on iki yaşın altındaki çocukları direnmeleri için ikna etseydi, belirtilen yaş aralığındaki çocuklar kusur yeteneğine sahip olmadıklarından cezalandırılamayacak, ancak muhtar dolaylı fail olarak suçtan sorumlu tutulacaktı.

Suça ortak olacak kadar büyük bir katkı sunmamakla birlikte, suçun işlenmesini muhtemel kılan, kolaylaştıran, yoğunlaştıran hareketler ise TCK m.39 kapsamında yardım etme olarak değerlendirilecektir[522]. Faile yardım etme; fiilin işlenmesindeki araçları sağlamak, suç işlenmeden önce ya da işlenirken icrasını kolaylaştıran her türlü katkıda bulunmak gibi maddi bir içerikte olabilir. Bunun yanı sıra, zaten suç işleme kararı bulunan birini cesaretlendirme, suç işledikten sonra yardım vaadinde bulunma ve suçun nasıl işleneceği hususunda yol gösterme gibi manevi şekillerde de gerçekleştirilebilir[523]. Örneğin kanuna aykırı bir toplantıda kolluk kuvvetleri zor kullanmaya başladığı sırada dağılıp dağılmamakta kararsız kalan göstericiyi kalması için teşvik eden, kimliğinin tespit edilememesi için alanda kamera bulunmayan yerleri göstererek ona yol gösteren kişi, kendisi olay yerini terk etse dahi orada kalarak dağılmamakta ısrar eden failin fiiline yardımcı olmuştur. Bu nedenle söz konusu kişinin yardım eden sıfatıyla TCK m. 39 kapsamında sorumluluğu doğacaktır. Ancak zor kullanma başladıktan sonra olay yerinden kaçan kişilere apartman kapısını açma, biber gazı etkisini geçiren solüsyon verme

---

[521] **Özgenç**, Suça İştirak, s.205, **Centel/Zafer/Çakmut**, s.495, 496, **Hakeri**, s.565,566.

[522] **Evik**, Vesile Sonay, Suça İştirakte Yardım Edenin Cezai Sorumluluğu, XII Levha Yayımevi, 2.Baskı, İstanbul 2011, s.150.

[523] Ancak suçun işlenişine sunulan katkı, suçun işlenebilmesi için zorunluysa; başka bir deyişle yapılan yardım ikincil nitelikte değilse, artık suç üzerinde fonsiyonel hakimiyeti olduğu kabul edilen kişi yardım eden değil müşterek fail olarak değerlendirilecektir, **Özgenç**, Genel Hükümler, s.510, **Evik**, Suça İştirakte Yardım Eden, s.196, **Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.477-479.

veya başka yollarda yardımda bulunma direnme suçuna iştirak kapsamında düşünülemez, çünkü toplantı alanından uzaklaşan kişi zaten ihtar ve zor kullanılmasına rağmen alanda kalmakta ısrar etmemiştir, dolayısıyla 2911 s. Kanun m. 32 f. 1 kapsamında tipik hareketin gerçekleşmesi söz konusu değildir. Böyle bir durumda asıl failin suç işlemesi söz konusu olmadığından, suça iştirak edilmesi de mümkün olmayacaktır. Eğer bu kişi daha önce toplantı veya yürüyüş alanında 32. maddede düzenlenen suçlardan birini işleyip ardından kaçtıysa, tamamlanmış bir suça sonradan iştirak edilemeyeceğinden, alandan kaçmış faile sonradan yardımcı olan kişinin direnme suçu kapsamında sorumluluğundan bahsedilemeyecektir.

3.4.3. İçtima

Ceza hukukunda "kaç tane fiil varsa o kadar suç, kaç tane suç varsa o kadar ceza vardır" şeklinde ifade edile ilke, işlenen her suçtan ötürü ayrı bir cezaya hükmedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kural olarak birden çok suç işlendiğinde her bir suç için öngörülen cezanın ayrı ayrı toplanması gerekirken, kanunda bu durumun aksi açıkça düzenlenebilir; örneğin kişi birden fazla suç işlese dahi tek bir suçtan dolayı cezalandırılabilir[524]. Suçların içtimaı denilen bu haller TCK'da m. 42-44 arasında düzenlenmiş olup direnme suçu bağlamında ne şekilde uygulanacakları aşağıda değerlendirilecektir.

3.4.3.1. Bileşik Suç

Kanunda bağımsız suç tipi olarak öngörülen fiiller birleşerek başka bir suçun unsurunu ya da o suçun ağırlaştırıcı halini oluşturabilir. Bu durumda farklı suç tipleri olarak düzenlenen suçlar bağımsızlıklarını kaybeder, yeni bir suç tipi içerisinde erir. Ortada birden çok suç bulunmasına rağmen kanun koyucu bu suçları tek bir çatı altında düzenlediyse TCK m. 42 gereği artık kişiye yalnızca tek bir suçtan ceza verilecektir[525].

---

[524]**Koca/Üzülmez**, Genel Hükümler, s.488, **Özgenç**, Genel Hükümler, s.563,567, **Artuk/Gökçen/Yenidünya**, Genel Hükümler, s.682.

[525] **Özen**, Mustafa, "Suçların İçtimaı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2008, s. 48,49.

2911 s. Kanun'un m. 32 f. 2'de "ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi" hali düzenlenmiş, TCK'da ayrı bir suç olarak düzenlenen cebir ve tehdit ilgili fıkrada direnme suçunun unsuru olarak kabul edilmiş ve böylelikle bileşik suç oluşturulmuştur. Dolayısıyla herhangi bir olayda kanuna aykırı bir toplantı sırasında kolluk görevlilerinin tehdit edilmesi halinde, faile TCK m. 106'da düzenlenen tehdit suçundan veya kolluk görevlilerine karşı cebir kullanılması halinde TCK m. 108'deki cebir suçundan ayrıca ceza verilmeyecek, yalnızca m. 32 f. 2 kapsamındaki suçun oluştuğu kabul edilecektir. Ancak kolluk görevlisine karşı tehdit veya cebir hareketini gerçekleştirmenin yanı sıra hakaret eden, şantajda bulunan veya suç olarak düzenlenmiş başka herhangi bir hareketi gerçekleştiren kişi, söz konusu hareketler direnme suçu kapsamında unsur olarak öngörülmediğinden ayrıca yeni bir suç işlemiş olacaktır[526].

3.4.3.2. Fikri İçtima

Kural olarak tek bir fiille işlenmiş birden fazla suç bulunmaktaysa, her bir suç için ayrıca ceza verilmesi gerekmektedir. Ancak kanun koyucunun TCK m. 44 ile tek bir fiille işlenen birden fazla suç söz konusuysa, yalnızca "bu suçlardan ağır olanı ile cezalandırma" kuralını öngörmüş olması nedeniyle kişiye sadece en ağır olan suçtan ceza verilecektir[527]. Örneğin ihtar ve dağıtma başladığı sırada araç içerisinde yer alan polislerin görevlerini ifasını engellemek amacıyla cama taş atan kişiler, tek bir taş atma hareketiyle hem mala zarar verme hem de cebir kullanarak

---

[526] Yalnızca tehdit ve cebir hareketleriyle işlenebilen TCK m. 265'teki görevi yaptırmamak için direnme suçu sırasında sövmenin ayrıca bir suç olarak değerlendirileceğine ilişkin bkz, Yarg 4. CD, T. 23.01.2007, 8312/544, Yarg 4. CD, E. 2011/190, K. 2012/19908, T. 8.10.2012, Yarg. 15. CD, T. 5.7.2012, E. 2012/8970, K. 2012/40774, www.kazanci.com. Ancak Yargıtay'ın sövme ve direnmeyi bütüncül bir şekilde ele alıp faili ayrıca hakaret suçundan cezalandırmadığı kararları da bulunmaktadır. Örneğin Yargıtay "işte buyurun bu aracı da buraya çekiyorum, ceza kesebiliyorsanız kesin, ceza kesecek adamın a... koyarım, bir keleş bulup hepinizin kafasına sıkmak lazım" diye tehdit içeren beyanlarda bulunan sanık hakkında *"bu eylemler bir bütün halinde tehdit suçunu oluşturmakta ve bu eylem kamu görevlisine görevini yapmasını engellemek amacı ile işlendiği için, direnme suçunun unsurlarını oluşturmaktadır. Sanığın hakaret suçunu oluşturan bir eylemi bulunmadığından ve bu eylemin TCK. 265/1. maddesi içinde değerlendirilmesi gerektiğinden, hakaret suçundan kurulan hükmün bozulması"* yönünde karar vermiştir, Yarg. 18 CD. T. 10.5.2016, E. 2015/21481 K. 2016/10001, www.kazanci.com.

[527] **İçel**, Kayıhan, "Fikri İçtima Üzerinde Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 30, Sayı: 1-2,1964, s.176.

direnme suçunu işlemiş olur. Böyle bir durumda her iki suçtan daha ağır olanı değerlendirilmelidir. Hangi suçun daha ağır olduğuna karar verilirken, bu suçlar için öngörülen soyut cezanın esas alınması, olayda varsa suçun nitelikli halleri, teşebbüs hali gibi hususların da değerlendirilerek somut olaya özgü ceza aralığının tespit edilmesi gereklidir[528].

Görevini ifa eden kolluk görevlisine karşı tehdit ve bunun yanı sıra hakaret teşkil eden sözlerin söylenmesi fikri içtima kapsamında değerlendirilebilir. Eğer fail tek bir ifade içerisinde hem hakaret hem tehdit teşkil eden sözler sarf ettiyse burada her iki suçtan ayrı ayrı ceza vermek yerine fikri içtima hükümleri uygulanarak daha ağır olan suçtan ötürü ceza verilmelidir.

3.4.3.3. Zincirleme Suç

Direnme suçu açısından önem arz eden diğer hal ise TCK m. 43'te düzenlenen zincirleme suç hükümleridir. Bu maddenin ilk fıkrası bir suç işleme kararının icrası kapsamında hareket eden kişinin ilgili suçu değişik zamanlarda, aynı kişiye karşı, birden fazla kere işlemesi halini düzenlemektedir. Fikri içtimadan farklı olarak bu fıkrada tek bir hareket değil, farklı zamanlarda aynı kişiye karşı gerçekleştirilen birden fazla hareket söz konusudur. 2911 s. Kanun m. 32'de düzenlenen suçlar açısından bu fıkra değerlendirildiğinde, failin amacı tek bir direnme kararının icrası olmalı, bu karar kapsamında gerçekleştirilen direniş değişik zamanlara bölünmelidir. Burada mağdurun belirli bir kişi olmaması önemli değildir. TCK m. 43 f. 1'de ilgili hükmün "mağduru belli bir kişi olmayan suçlarda da uygulanacağı" açıkça düzenlenmiştir. Direnme suçunun mağduru daha önce tartışıldığı üzere kamu düzeninin sahibi olan toplum olup[529] her ne kadar suçun mağduru belli bir kişi olmasa da TCK m. 43 f. 1'in lafzı gereği zincirleme suç hükümleri direnme

---

[528] **Özbek/Kanbur/Bacaksız/Tepe**, Genel Hükümler, s.606, **İçel**, Kayıhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, Yenilenmiş 6. Baskı, İstanbul 2014, s.523. Ancak kimi zaman soyut cezası daha yüksek olan suç, TCK m. 61 uygulamasıyla somutlaştırılırsa ortaya çıkan cezanın, diğer suçlara verilecek somut cezadan daha az olabileceği ileri sürülebilir. Örneğin olayda bir suç açısından cezada indirim yapılmasını ya da hiç ceza verilmemesini gerektiren şahsi sebepler bulunabilir. Bunun için her suç açısından ayrı ayrı cezaların somutlaştırılması ve daha ağır olan cezanın uygulanması daha yerinde olacağını ilişkin, **Göktürk**, Neslihan, Fikri İçtima, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2013, s.266.

[529] Suçun mağduruna ilişkin tartışma için bkz s.96-99.

suçu açısından da uygulanabilecektir. Örneğin bir mahalledeki evlerin kentsel dönüşüm kapsamında yıkılmasına karşı eylem yapan mahalleliler, sürece yayılan direnme hareketinin icrası kapsamında yıkım için gelen araçların önünü farklı günlerde kesmiş ve her seferinde ihtar ve zor kullanmaya rağmen cebir kullanarak direnmiş olabilirler. Böyle bir durumda her gün için ayrı bir direnme suçu söz konusu olmayacak, kişilere birden fazla kez m. 32 f. 2 kapsamında ceza verilmeyecektir. Hareketler arasında kesinti sayılacak bir süre söz konusu değilse, aynı direnme kararı kapsamında hareket edildiği takdirde, birden fazla kez eylem gerçekleştirilse dahi TCK m.43 gereği sadece bir direnme suçundan verilecek ceza, dörtte birinden dörtte üçüne kadar artırılacaktır[530].

Yine TCK m. 43'ün 2. fıkrasında "aynı suçun birden fazla kişiye karşı tek bir fiille işlenmesi durumunda" ilgili suçta öngörülen cezanın m. 43 f. 1'e uygun şekilde dörtte birinden dörtte üçüne kadar artırılacağı düzenlenmektedir. Direnme suçu açısından önemli olan, kanuna aykırı toplantıya katılanların dağılma ihtarı ve zor kullanmaya rağmen olay yerini terk etmeyerek, kimi zaman da cebir veya tehdide başvurarak görevin ifasına engel olmasıdır. Burada suç özellikle belli bir polis memurunun şahsına karşı işlenmemektedir, aksine kamu düzeninin ihlal edildiği direnme hareketinin sonucunda, suçun mağduru toplumdur. Kamu düzeninin tesisi için toplantıyı dağıtmaya ilişkin verilen görevin ifasının engellenmesi polis memurlarının sayısı ve kimliklerinden bağımsızdır. Bu nedenle bir eylem sırasında görev alan polis memuru sayısı ne kadar olursa olsun, eyleme ilişkin tek bir dağıtma görevinin ifası engellenmekte ve suç topluma karşı işlenmektedir. Bu nedenle TCK m. 43 f. 2 kapsamındaki zincirleme suç hükümleri m. 32'de düzenlenen suçlar açısından uygulanmamalıdır[531].

---

[530] 2911 s. Kanun m. 32/2'de gönderme yapılan TCK m. 265'teki görevi yaptırmamak için direnme suçu açısından Yargıtay'ın benzer yönde kararları bulunmaktadır, bkz Yarg CGK T.16.03.1987, 4-482/120, Yarg. 4. CD, T 30.06.1993, 4688/5529, **Tezcan/Erdem/Önok**, s.1096, **Yaşar/Gökcan/Artuç**, Cilt VI, s.7765-7766, **Artuk/Gökçen/Yenidünya, Özel Hükümler**, s.1027.

[531] Yargıtay, 765 s. Türk Ceza Kanunu döneminde aktif mukavemet suçuna ilişkin "aynı zamanda ve aynı nedenle birden fazla görevliye direnmenin tek suç oluşturacağı" yönünde kararlar vermekteydi, bkz. Yarg. 4.CD, T.12.04.2005, 13750/2774, Yarg 4. CD, 19.02.2002, 983/2588, **Yaşar/Gökcan/Artuç**, s.7764. Ancak 5237 s. TCK döneminde kamu görevlisine görevini yaptırmamak için direnme suçu açısından doktrin ve bu tezde ileri sürülen görüşler ile Yargıtay'ın

3.4.3.4. Özel Norm-Genel Norm İlişkisi

2911 s. Kanun'da düzenlenen direnme suçu açısından önem teşkil eden diğer bir tartışma, "ihtar ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnme" şeklinde düzenlenen ikinci fıkradaki suç ile TCK m. 265'te düzenlenen görevi yaptırmamak için direnme suçu arasında genel norm-özel norm ilişkisi bulunup bulunmadığıdır. Eğer bu iki norm arasında böyle bir ilişki bulunduğu kabul edilirse, özel normun önceliği ilkesi gereği özel norm üstün tutulacak ve her iki normu da ihlal eden bir fiil bulunduğu takdirde faile yalnızca özel norm olan 2911 s. Kanun kapsamındaki direnme suçundan ceza verilecektir.

Özel bir normdan bahsedebilmek için her iki norm da aynı hukuksal değeri korumalı, normlardan biri, diğerinin tüm unsur ve özelliklerini taşımalı, bunun yanı sıra bazı farklı özellikleri de içermelidir. "Özellik unsurları" da denilen bu unsurlar o norma özgü niteliklerdir. İcra edilen hareket bu özellik unsurlarının kapsama alanına girmiyorsa genel norm uygulanacakken, özel nitelikteki norm kapsamına giren hallerde sadece özel norm uygulanır[532].

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'ndaki direnme suçunun, Türk Ceza Kanunu kapsamında düzenlenen kamu görevlisine görevi yaptırmamak için direnme suçu ile benzer şekilde kamu görevlisinin görevinin ifasının engellenmemesi, kamu düzeninin bozulmaması için tesis edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. 2911 s. Kanun'da düzenlenen m.32 f. 2'de düzenlenen suç, TCK bünyesindeki ilgili suçtan farklı unsurlar da bulundurmaktadır. Bu norm, kanuna aykırı bir toplantıya katılmış olmayı, ihtar ve zor kullanılmasının ardından kolluk görevlilerine karşı tehdit veya cebre başvurulmasını aramaktadır. Dolayısıyla kanuna aykırı toplantı sırasında, tarif edilen şekilde bir direnme hareketi gerçekleştirilirse, faile yalnızca bu konuda özel olarak düzenlenmiş

---

eski içtihatlarına aksi yönde kararlar verildiği, olayda görevini ifa eden birden fazla kamu görevlisi olduğu durumda, genellikle TCK m. 43/2'nin uygulandığı görülmektedir. Bu yönde kararlar için bkz. Yargıtay 5. CD, T. 20.5.2013, E. 2012/7361, K. 2013/5395, Yargıtay 4. CD, T.08.10.2012, E.2011/190, K.20212/19908, Yarg CGK, T. 02.02.2010, E.2009/9-259, K.2010/47, www.kazanci.com.

[532] **İçel**, Kayıhan, "Görünüşte Birleşme (İçtima) İlkeleri ve Yeni Türk Ceza Kanunu", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 7, Sayı 14, Güz 2008 s. 39-41.

direnme suçundan ceza verilmelidir. Ancak 32. maddenin ikinci fıkrasında açıkça "ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halinde, ayrıca 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 265 inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolunur." denilmektedir. Bu fıkra ile kanun koyucu özel normun önceliği ilkesini çiğnemekte, bir fiili birden fazla kez cezalandırmaktadır. Aynı hukuksal değeri ihlal eden tek bir fiilin iki kere ve orantısız bir şekilde cezalandırılmasına yol açan söz konusu düzenlemenin bir an önce değiştirilmesi gereklidir[533].

3.4.3.5. Gerçek İçtima

İçtima açısından ne kadar suç varsa o kadar ceza verilmesi gerektiği kuralı TCK m.42, 43 ve 44 kapsamında yer almayan ve görünüşte içtima halleri (özel norm-genel norm ilişkisi, tüketen-tüketilen norm ilişkisi) söz konusu olmayan tüm durumlarda uygulanmalıdır.

Gerçek içtima açısından önem arz eden durumlardan ilki direnme suçu kapsamında başvurulan cebrin ağırlığına ilişkindir. Türk Ceza Kanunu'nun genel sistematiği içerisinde, cebir hareketi başka bir suçun unsuru olarak düzenlenmişse, ilgili suçu işlemeyi mümkün kılacak oranda kullanıldığı takdirde, işlenen suçun içerisinde eriyecektir. Suçun işlenmesi için gerekenin ötesinde güç kullanıldığı durumlarda, faile ayrıca kasten yaralama suçunun neticesi sebebiyle ağırlaşmış halini düzenleyen TCK m. 87 kapsamında ceza verilmesi gerektiği pek çok hükümde açıkça düzenlenmiştir[534]. Buradan yola çıkarak cebrin, neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralamayı kapsamadığını, bu türden bir yaralamanın artık cebir suçunun kapsamından çıkarak m.87'nin kapsamına girdiğini ileri sürmek mümkündür. Genel içtima kuralları ve cebir suçunun koruduğu hukuksal değer dikkate alındığında, örneğin bir kişinin kolluk memurunun organ veya uzuv

---

[533]Nitekim 2911 sayılı Kanun'un 32. maddesinin ilgili fıkrasında 2010 yılından önce TCK m. 265 hükmü ile m.32 f. 2 'deki suç arasında gerçek içtima kuralının uygulanmasını öngören herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. İçtima düzenlemesi 22.07.2010 tarihinde yürürlüğe giren 6008 sayılı Kanunla eklenmiş olup maddeyi hukuk sistematiğine tamamen aykırı hale getirmiştir.

[534]Örnek olarak cinsel saldırı suçu için TCK m. 102, f. 4; kişiyi hürriyetinden yoksun kullanma suçu için TCK m. 104, f. 6; yağma suçu açısından m. 149, f. 2 incelenebilir, benzer yönde bkz. **Özgenç**, Genel Hükümler, s.563.

kaybına yol açacak, hatta kasten yaralamanın taksirle aşılması sonucu ölümü ile sonuçlanacak şekilde şiddet kullanması durumunda, artık kolluk memurunun görevini ifasını engelleyecek nitelikte cebir kullanmanın ötesine geçilmiş, bizzat kolluk görevlisinin vücut bütünlüğü hatta yaşam hakkı ihlal edilmiş olacaktır[535]. Bu durumda ne yapılacağına ilişkin açık bir içtima kuralı 2911 s. Kanun kapsamında bulunmamaktadır. Ancak ilgili Kanun'un 32. maddesinde kişinin kolluk görevlisine tehdit veya cebir kullanarak direnmesi halinde ayrıca TCK m.265'teki görevi yaptırmamak için direnme suçundan cezalandırılacağı belirtilmiş ve TCK m.265'te de bu konuda açık bir düzenlemeye yer verilmiştir. TCK m.265 f. 5'te "Bu suçun işlenmesi sırasında kasten yaralama suçunun neticesi sebebiyle ağırlaşmış hallerinin gerçekleşmesi durumunda, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır" denilerek, TCK m. 87 kapsamına giren fiillerin gerçekleştirildiği durumlarda faile ayrıca bu suçtan ceza verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla kanuna aykırı bir gösteri sırasında kolluk görevlilerinin zor kullanma ve ihtarına rağmen, görevlilere karşı neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama gerçekleştirilirse mevcut düzenlemeler gereği faile hem 2911 s. Kanun'un 32. maddesinin 2. fıkrası, hem TCK m. 265 hem de TCK m. 87'den ceza verilecektir[536].

Bunun yanı sıra gerçek içtima açısından önem taşıyan diğer bir madde 2911 s. Kanun'un 33. maddesi olup, bu madde gereği toplantı ve yürüyüşe silahlı katılanlar ile kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek katılanlar iki yıl altı aydan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Yine ilgili maddenin b bendi "yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşıyarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyerek katılanlar ile kanunların suç saydığı nitelik

[535] Kuşkusuz ki eylemcinin kastı yaralama değil doğrudan öldürmeye yönelikse böyle bir durumda TCK m. 81 kapsamında kasten öldürme hükmü gündeme gelecektir.

[536] Ancak böyle bir durumda olması gereken genel bir hüküm olan TCK m. 265'in uygulanmaması, faile yalnızca özel hüküm olan 2911 s. Kanun m. 32 kapsamında direnme suçundan ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralamayı düzenleyen TCK m. 87 kapsamında ceza verilmesidir. Bunun için 32. maddenin son fıkrası değiştirilmeli, tereddüte yer bırakmamak adına, TCK m. 87 açısından ayrıca ceza verileceği hususu m. 32 bünyesinde açıkça düzenlenmelidir.

taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşıyarak veya bu nitelikte sloganlar söyleyerek veya ses cihazları ile yayınlayarak katılanlar altı aydan üç yıla kadar, hapis cezası ile cezalandırılır" şeklinde kaleme alınmıştır. Bu kişilerin sayılan hareketleri gerçekleştirmesi suç olarak düzenlenmiş, bunun yanı sıra dağılmamak için direnmeleri söz konusu olursa m. 33'ün son fıkrasında direnme suçundan da ayrıca ceza verileceği açıkça belirtilmiştir.

Bir suç örgütünün üyeleri, örgüt faaliyeti olarak düzenlenmiş bir eylem sırasında direnme suçunu işlerlerse, suç işlemek amacıyla örgüt kurma başlıklı TCK m. 220'nin 4 fıkrasında yer alan "örgütün faaliyeti çerçevesinde suç işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı da cezaya hükmolunur" hükmü gereğince TCK m. 220'nin ilgili fıkralarının yanı sıra direnme suçu uyarınca da cezalandırılabileceklerdir. Hatta silahlı bir örgüt söz konusu ise TCK m. 220 f. 6 gereği kişi örgüt üyesi olmasa dahi "örgüt adına suç işlediği" kabul edilebilecek, bu durumda direnme suçu ve örgüt üyesi olmamasına rağman m. 220 kapsamında cezalandırılması söz konusu olabilecektir.

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu da toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından önem arz eden hükümler içermektedir. Örneğin TMK m.7'de düzenlenen "terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" hükmü toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kullanılan pankart ve sloganlar değerlendirilirken sıklıkla incelenmektedir. İlgili maddede "toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması, slogan atılması, ses cihazları ile yayın yapılması, terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi" de TMK m.7 f. 2 kapsamında cezalandırılmaktadır. Bunun yanı sıra "terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar" hakkında üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. İlgili hüküm uyarınca toplantı veya

gösteri yürüyüşüne örgüt propagandası niteliği kazandıracak davranışlarda bulunmayan bir kişi de örgüt üyesi olup olmadığı incelenmeksizin sırf yüzünü kapaması nedeniyle cezai yaptırıma tabi tutulmaktadır[537]. Dolayısıyla 2911 s. Kanun'daki direnme suçunu işleyen failin ayrıca TMK m. 7'de tanımlanan hareketleri gerçekleştirdiği kabul edilirse, gerçek içtima hükümleri gereği fail hem TMK m.7 hem de direnme başlıklı 2911 s. Kanun m. 32 gereği cezalandırılacaktır[538].

Tüm bu hükümler ışığında, katıldığı kanuna aykırı bir eylem sırasında yüzünü kapatan kişi direnme suçunu işlediği takdirde 2911 sayılı Kanun'un 32. ve 33. maddeleri uyarınca cezalandırılacaktır. Eğer kanuna aykırı toplantının terör örgütü propagandasına dönüştürüldüğü kabul edilirse, bu kez de Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesi ile TCK m. 220 gündeme gelebilecektir. Örneğin terör örgütü propagandasına dönüştürülen bir eylemde kişi taş atarsa, TCK m. 265'te düzenlenen görevi yaptırmamak için direnme suçu da doğmuş olacak, failin TMK m.7, 2911 s. Kanun m.32, TCK m.265[539], TCK m.220 hükümlerinden ayrı ayrı cezalandırılması söz konusu olacaktır. Bahsedilen tüm bu suçların içtimaı kuşkusuz ki suç ve cezada orantılılık ilkesi ile çelişmektedir[540].

Son olarak kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerini düzenleyen veya yöneten kişiler açısından 2911 s. Kanun m. 32 hükmünün yanı sıra 2911 s. Kanun m. 28 hükmü de dikkate alınmalıdır. İlgili hüküm, kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşleri düzenleyen veya yönetenlerle, bu kişilerin düzenleme ve

---

[537] Bu düzenlemede hangi hareketlerin bir toplantıyı örgüt prop gandasına dönüştürecek nitelikte olduğu belirsizdir. Bu hüküm daha öncetartışıldığı için tekrar detaylı bir şekilde ele alınmamıştır, ilgili kısım için bkz.s.112,113.

[538] TMK m. 7 kapsamında sayılan hareketlerin büyük bir kısmı 2911 s. Kanun m. 33'te de yer almaktadır. Ancak bu hareketlerin terör örgütü faaliyeti kapsamında değerlendirildiği durumda, TMK hem özel hem sonra yürürlüğe giren kanun olduğundan artık 33. madde uygulanmayacaktır.

[539] Bu noktada Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren TCK m. 265'te düzenlenen görevi yaptırmamak için direnme suçunun ilgili Kanun'un 5. maddesi gereği ayrıca yarı oranında arttırılacağı da göz önüne alınmalıdır.

[540] Bu yönde bkz. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Hukuki Müzakere Toplantıları,13-16 Haziran 2013, s.2,3, http://hmt.hsyk.gov.tr/konular/adli-yargi/ceza-hukuku/4-teror-veorgutlu/5.pdf, Erişim Tarihi:30.12.2016. Verilen örneğe benzer içerikte bir karar için bkz. Yarg 4. CD., T.25.01.2013 ve 2011/5081-1412 E/K sayılı kararı, http://hmt.hsyk.gov.tr/konular/adli-yargi/ceza-hukuku/4-teror-veorgutlu/4.pdf, s.7-8.

yönetme eylemine katılanların, eylemleri daha ağır bir cezayı gerektiren ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde bir yıl altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir. Başka bir deyişle, söz konusu kişiler ayrıca kolluk görevlilerine direnmeleri veya herhangi bir zarara yol açmaları aranmaksızın, salt kanuna aykırı nitelikte bir toplantı düzenledikleri için cezalandırılmaktadır. Tezin konusunu oluşturan direnme suçu ise kanuna aykırı bir toplantıya katılma hareketini içermekle birlikte, böyle bir toplantıyı düzenleme veya yönetme hareketlerine yer vermemektedir. Bu nedenle sayılan hareketleri gerçekleştiren kişiler, ayrıca direnme suçunu işlerlerse hem m.28 hem de m.32 dolayısıyla cezalandırılacaktır[541].

3.4.4. Yaptırım

Direnme suçunun ilk fıkrasındaki suçu işleyen failin altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılması öngörülmüştür. Bu suçun, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenler tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılacaktır. İkinci fıkrada ise ihtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halinde, failin altı aydan üç yıla kadar cezalandırılmasının yanı sıra Türk Ceza Kanunu'nun 265. maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezalandırılması düzenlenmektedir.

İlk fıkra açısından somut bir zarar ya da tehlike doğurması dahi aranmayan pasif bir direnme hareketi için, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası öngörülmesi eylemin ağırlığı ile başvurulan önlemin ağırlığı arasında büyük bir orantısızlık yaratmaktadır. İkinci fıkradaki cebir veya tehdit kullanarak direnilmesi halinde faile aynı hukuksal yararı koruyan direnme suçu ve TCK m.265 kapsamında çifte

[541] Kanun koyucu direnme suçunu 32. maddede düzenlenmiş olmasına rağmen 28. maddenin son fıkrasında kanuna aykırı toplantı düzenleyen veya yöneten kişilerin ayrıca cebir veya tehdit kullanılarak direnmesi ayrı bir suç olarak yaptırıma bağlamıştır. Ancak ilgili fıkradaki suçun uygulanabilmesi için, aynı fiile daha ağır bir ceza öngören başka bir suç bulunmamalıdır. Kolluk görevlilerine cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi durumunda 32. maddenin son fıkrasında daha ağır bir yaptırım öngörüldüğünden, kanuna aykırı toplantı yöneten ve düzenleyenler, cebir veya tehdit kullanarak direnirse, m. 28'in son fıkrasındaki suç değil, m. 32 f. 2 uygulama alanı bulacaktır. Ancak bu durum 28. maddenin yalnızca son fıkrasına ilişkindir. 28. Maddenin ilk fıkrasındaki suç ile m. 32 arasında gerçek içtima kuralları her halukarda uygulanabilir.

yaptırım uygulanması ise aynı hukuksal değeri ihlal eden bir hareketin birden fazla kez cezalandırılması anlamına gelmektedir[542].

Son fıkrada "23 üncü maddede yazılı hallerden biri gerçekleşmeden veya 24 üncü madde hükmü yerine getirilmeden yetki sınırı aşılarak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması halinde, yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri işleyenlere verilecek cezalar, dörtte bire kadar indirilerek uygulanabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir" denilmiştir. Daha önce ayrıntıyla açıklandığı üzere, 23. madde şartları oluşmadığı takdirde bir toplantının kanuna aykırı olduğundan bahsedilemeyecek ve suçun unsuru oluşmayacaktır. Benzer bir şekilde 24. madde hükmü yerine getirilmeden, başka bir deyişle usulüne uygun bir ihtar ve zor kullanma yetkisi doğmadan veya şartları oluştuğu halde bu yetkiler kullanılmadan müdahalede bulunulması halinde de direnme suçunun unsurları oluşmamış olur. Böyle durumlarda faile ceza verilmesi zaten mümkün olmayacaktır. Beraat kararı verilmesi gereken bu hallerde "dörtte birine kadar indirim" veya ceza vermekten vazgeçme" şeklinde seçimlik yaptırımların öngörülmüş olması hukuka aykırıdır.

32. maddenin son fıkrasında öngörülen "dörtte bire kadar indirim veya ceza verilmekten vazgeçilmesi" hali yalnızca kolluk görevlisinin toplantıyı dağıtma ve müdahale etme yetkisinin doğduğu ancak bu yetki kullanımında sınırın aşıldığı durumlarda söz konusu olabilir. Kolluk görevlilerine tanınan yetkinin sınırı aşılmışsa, meşru savunma veya olayın gelişimine göre haksız tahrik hükümleri gündeme gelecektir. Meşru savunma halinde fiil hukuka uygun hale gelir, bu durumda kişi hakkında mutlaka beraat kararı verilmesi gerekir. Ancak savunma sırasında sınır aşılırsa verilecek cezadan indirim yapılması veya m. 27 f. 2'ye paralel olarak kişiye ceza verilmemesi mümkün olabilir. Yine olayda haksız tahrik söz konusuysa verilecek cezada indirim uygulanması mümkündür. Ancak 32. maddede yer alan özel indirim oranının bunlardan hangisi gerçekleştiği takdirde uygulanacağı doktrinde tartışmalıdır. Bu ihtimallerin her biri Türk Ceza Kanunu'ndaki genel hükümler uyarınca çözülebilecekken ayrıca hukuki niteliği

[542]Bu konuda Özel Norm-Genel Norm İlişkisi başlığı altında daha ayrıntılı bir tartışma yürütülmüştür, bkz. s.195-196.

belirsiz olan özel bir indirimin öngörülmesine ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu tür bir düzenlemeye yukarıda tartışıldığı üzere, daha önce 765 s. mülga Türk Ceza Kanunu'nda memura aktif mukavemeti düzenleyen 258. madde ve memura karşı işlenen suçlara ilişkin 272. maddede yer verilmiş[543], ancak ilgili maddeler, mevcut Türk Ceza Kanunu'na alınmamıştır.

Her ne kadar kamu görevlilerinin hukuka aykırı fiillerinin mutlaka değerlendirilmesi ve bu fiillere maruz kalan kişilerin işledikleri suçtan daha az ceza alabilmeleri amacıyla düzenlenmiş olsa da 32. maddenin 3. fıkrasında yer alan özel indirim oranının, hangi hallerde uygulanması gerektiğine ilişkin belirsizlik ve daha da önemlisi ilgili hüküm gereği toplantı veya yürüyüşe katılanlara beraat kararı verilmesini gerektiren durumlarda dahi hakimlere ceza verip vermeme veya indirim yapma yönünde seçimlik yetki tanınması hukuk düzeni ile bağdaşmamaktadır.

3.4.5. Yargılama

Direnme suçu açısından herhangi bir muhakeme şartı öngörülmemiştir. Dolayısıyla soruşturma ve kovuşturma re'sen gerçekleştirilecektir.

Yargılama açısından görevli mahkeme tayin edilirken 5235 s. Kanun[544] dikkate alınmaktadır. Direnme suçu, 5235 s. Kanun'un Ağır Ceza Mahkemesinin görevini düzenleyen 12. maddesinde sayılan suçlar arasında yer almadığı ve on yıldan fazla hapis cezası öngörmediği için yapılacak yargılamalarda görevli mahkeme Asliye Ceza Mahkemeleridir. Ancak fiilin 2911 s. Kanun'un yanı sıra Terörle Mücadele Kanunu kapsamına girdiği durumlarda görevli mahkeme Ağır Ceza Mahkemeleri olacaktır[545]. Bunun yanı sıra olayda fiili işleyenin çocuk olup

---

[543] İlgili madde ve konu ile ilgili ayrıntılı tartışma için bkz. s.181,182.

[544] Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun", R.G. Tarih: 07.10.2004, Sayı:25606.

[545] 5235 s. Kanun'un 12. maddesinde Terörle Mücadele Kanunu kapsamında giren tüm suçların Ağır Ceza Mahkemesi tarafından yargılanacağı belirtilmektedir. İlgili madde şu şekildedir: "Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m. 148), irtikâp (m. 250/1 ve 2), resmî belgede sahtecilik (m. 204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflâs (m. 161) suçları, Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısmının Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (318, 319, 324, 325 ve 332 nci maddeler hariç) ve 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun kapsamına giren suçlar dolayısıyla açılan davalar ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını

olmadığı değerlendirilmeli, 18 yaşını doldurmamış suça sürüklenen çocuklar açısından Çocuk Mahkemelerinin görevli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Böyle bir durumda yapılacak yargılamada Çocuk Koruma Kanunu'nda[546] belirtilen kurallar dikkate alınacaktır.

Yetkili Mahkeme ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 12. maddesi ve devamında öngörülen yetki kuralları uyarınca tayin edilecektir.

---

gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla ağır ceza mahkemeleri görevlidir. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtayın yargılayacağı kişilere ilişkin hükümler, askerî mahkemelerin görevlerine ilişkin hükümler ile çocuklara özgü kovuşturma hükümleri saklıdır."

[546] 5395 s. Kanun, R.G Tarih: 15.07.2005, Sayı: 25876.

SONUÇ

Bir ülkede direnme sözcüğünün yaptığı çağrışım, kuşkusuz demokrasiye ve bu kapsamda ifade özgürlüğü, toplanma hakkı ve diğer temel haklara yönelik yaklaşımla doğrudan ilişkilidir. Söz konusu yaklaşım yalnızca kanunlara nüfuz etmez, zaman içerisinde halkın ortak mirası olan dili de şekillendirir. Bu nedenle Türk Dil Kurumu'nun tanımına kısaca bakmakta fayda vardır. Kurum direnmek sözcüğünü "herhangi bir düşüncede, bir istekte veya bir durumda ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek, taannüt etmek" şeklinde açıklamış, örnek olarak "tek tük direnen çıktıysa da çürük yumurta gibi kısa zamanda eziliverdi." cümlesini vermiştir[547].

Direnmenin toplumumuzda çoğunlukla olumsuz bir içerikle anıldığını söylemek ayağı yere basan bir genelleme olacaktır. Ancak hukuka aykırı bir direnmeden bahsedildiğinde dahi, insan haklarına sadık bir hukuk devletinde, kişileri "çürük yumurta gibi ezme" eyleminin hayata geçirilmesi mümkün değildir. Nitekim tez kapsamında incelenen direnme suçunun düzenlendiği 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 32. maddesi, direnmenin hangi hallerde hukuk düzeniyle çatıştığını ve failinin nasıl bir cezai yaptırım ile karşılanacağını açıkça belirlemektedir.

Hukuki çalışmalarda seyrek bir şekilde yer alan direnme suçu, teoride unutulmuş olsa da uygulamada sıklıkla gündeme gelmektedir. Bu nedenle ilgili suç detaylı bir şekilde incelenmiş, bu inceleme sırasında normlar hiyerarşisi gözetilerek yalnızca 2911 s. Kanun'un lafzıyla bağlı kalınmamıştır. Anayasa'daki temel ilkeler ve toplanma hakkını düzenleyen 34. madde ile yine Anayasa'nın 90. maddesinden yola çıkılarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere, bağlayıcı uluslararası sözleşmeler ve bunları aydınlatan içtihatlar ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirme sonucu 1980 darbesinin ardından

---

[547]Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e16f6808e314.10978526, Erişim Tarihi: 02.02.2017.

düzenlenen 2911 sayılı Kanun'un, toplanma hakkını korumak bir yana hakkın kullanımına engel teşkil ettiği, bu engellerden biri olan direnme suçunun kapsamının ise demokratik bir toplumda gerekli ve ölçülü olma kriterlerine aykırı bir şekilde belirlendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Acilen değiştirilmeye muhtaç düzenlemelere kısaca değinmek gerekirse, bunlardan ilki hangi toplantıların kanuna aykırı olduğunu belirten ve neredeyse her toplantıyı hukuk düzeni dışına iten 2911 s. Kanun'un 23. maddesidir. Bu madde düzenlenirken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, katılanların geneli tarafından şiddete başvurulmadığı ve şiddet kullanmaya davet edilmediği takdirde tüm toplantıların korunması gerektiğine dair yaklaşımı dikkate alınmamıştır. Örneğin 23. madde gereği bildirim yükümlülüğüne uyulmaması nedeniyle barışçıl toplantılar doğrudan kanuna aykırı hale gelmekte, bunun yanı sıra bir kişi ya da küçük bir grubun "yüzünü gizlemesi", "kanunların suç saydığı nitelikte pankart taşıması veya slogan söylemesi" gibi oldukça tartışmalı olan hareketler "kanuna aykırı toplantı" başlığı altında düzenlendiğinden, bu durum tüm katılanları etkileyecek şekilde toplantının kanuna aykırı olarak yorumlanması ihtimaline yol açmaktadır.

Toplantıya ilişkin yer ve saat sınırlamaları ise günün koşullarından oldukça geridedir. Sıkıyönetim döneminin sokağa çıkma yasağı anlayışıyla, güneş batmadan açık yerlerdeki toplantıların bitirilmesini öngören 2911 s. Kanun'un 7. maddesine uyulmadığı takdirde, toplantı veya yürüyüş kanuna aykırı kabul edilmektedir. 22. maddede ise kategorik olarak toplantı yapılacak yerlere ilişkin yasaklar öngörülmüştür. Bunun yanı sıra 6. madde uyarınca toplantı ve yürüyüş güzergahının, mahallin en büyük amiri tarafından belirlenmesi; yine vali, kaymakam veya İçişleri Bakanlığı tarafından 16. madde ve devamında toplantıların ertelenmesi, hatta "millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk" gibi oldukça soyut gerekçelerle toplantıların tamamen yasaklanabilmesi mümkün kılınmıştır. Dolayısıyla, ilgili Kanun ile yürütme, toplantı hakkının öznesi haline getirilmiştir. Bu nedenle toplantı hakkını gerçek sahiplerine bırakan, sıkıyönetim anlayışıyla öngörülen yasakları terk eden, çağın

gereklerine uygun düzenlemeler yapılması bir zorunluluktur. Bunun için, sokakların özgürleşmesi kadar, artık internet ortamına taşan toplanma ve gösteri türlerinin de dikkate alınması ve koruma altına alınması gerekir.

2911 s. Kanun'un 3. maddesinde yalnızca silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin korunacağı belirtilmektedir. Aslında bu temel çerçeve, AİHM kriterleri ile uyumlu ve yeterlidir. Buna rağmen hemen hemen her toplantının kanuna aykırı kabul edilmesi tehlikesini doğuran 23. maddeye ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye'nin toplanma hakkını koruma pozitif yükümlülüğü kapsamında hakkın özüne dokunan 23. maddenin tamamen yürürlükten kaldırılması, yürürlükten kaldırılana dek "kanuna aykırı toplantı" kavramının, 23. madde dikkate alınmadan, doğrudan Anayasa ve Anayasa'nın 90. maddesi gereği ilgili uluslararası sözleşmeler, AİHS ile AİHS'yi yorumlayan ve bağlayıcı olan AİHM içtihatları doğrultusunda değerlendirilmesi gerekir. Nitekim usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerle kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası sözleşme hükümlerinin esas alınacağı Anayasa'nın 90. maddesinde açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle, 23. madde halen yürürlükte olsa dahi Anayasa ve uluslararası mevzuatla uyumsuz bir iç mevzuata dayanarak barışçıl toplantılara yönelik ihtar ve zor kullanımının kapısı kapatılmalıdır.

Bu çerçeve içerisinde yalnızca barışçıl olmayan bir toplantıya katılmış olma, direnme suçu açısından aranan "kanuna aykırı toplantıya katılma" hareketini teşkil edebilir. Ancak direnme suçunun oluşması için kanuna aykırı bir toplantıya katılmış olmak yeterli değildir. Ayrıca kişinin kanuna aykırı bir toplantıda *ihtar yapılması* ve *zor kullanılmasına* rağmen dağılmamakta ısrar etmesi, olay yerinden ayrılmaması aranmaktadır. Suçun unsurunu teşkil etmesi nedeniyle hangi amirin ihtarda bulunmaya yetkili olduğu ve ihtarın yapılış şekli üzerinde ayrıntılarıyla durulmuştur. Hukuka uygun bir şekilde yapılan ihtara rağmen kalabalık dağılmadığı takdirde, dağılmayan kişilere karşı zor kullanılabilecektir. Elbette zor kullanımı toplantıyı dağıtacak ölçüde olmalıdır. Bu ölçüyü netleştirmek adına

PVSK m. 16 ve 2911 s. Kanun m. 24 ele alınmış, bu maddelerin içeriği, ulusal ve uluslararası içtihatlar ile örneklendirilmeye çalışılmıştır. Direnme suçunun oluşması için hukuki sınırlar çerçevesinde kalan bir zor kullanımına rağmen dağılmamakta ısrar edilmelidir. Kişinin olay yerini terk etmesini mümkün kılmayacak yoğunlukta bir zor kullanımına maruz kalması veya orantısız müdahaleye karşı, meşru savunma kapsamında kendisini koruması durumunda ise artık direnme suçu oluşmayacaktır.

Buna rağmen direnme suçunu düzenleyen 32. maddenin son fıkrasında "23 üncü maddede yazılı hallerden biri gerçekleşmeden veya 24 üncü madde hükmü yerine getirilmeden yetki sınırı aşılarak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması halinde, yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri işleyenlere verilecek cezalar, dörttebire kadar indirilerek uygulanabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir" şeklinde bir düzenleme getirilmiştir. 23. ve 24. madde suçun kanuna aykırı toplantı unsuru ile toplantıyı dağıtmaya ilişkin ihtar ve zor kullanma unsurlarına ilişkindir. Bu unsurlar olayda var olmadığı takdirde zaten suç oluşmayacağından, kişilere ceza verilmemesi veya verilecek cezanın indirilmesi şeklinde seçimlik bir yaptırım öngörülmesi yerinde değildir; bu durumda doğrudan beraat kararı verilmesi gerekir. Eğer kanuna aykırı bir toplantıda hukuka uygun bir ihtarın ardından 24. maddedeki zor kullanma yetkisi doğmuş ancak yetki kullanılırken sınır aşılmışsa bu ihtimal ayrıca ele alınmalıdır. Zor kullanma yetkisinin doğduğu ancak orantısız güç kullanıldığı durumlarda, artık güç uygulanan kişiye karşı haksız bir saldırı olduğundan, olayda meşru savunma söz konusu olabilecektir. Eğer savunma orantılı bir şekilde yapıldıysa, fiil hukuka uygun kabul edilecek ve savunmada bulunan kişiye ceza verilmesi mümkün olmayacaktır. Cezanın indirilmesi ise yalnızca hukuka aykırı bir hareket varsa, bununla birlikte haksız tahrik gibi kusurluluğu azaltan nedenler veya meşru savunma sırasında sınır aşımı söz konusuysa gündeme gelebilir. Beraat kararı gerektiren haller ile ceza indirimi gerektiren durumları tek bir potada eriten ve bunlara dair ortak seçimlik yaptırımlar öngören bir hüküm kabul edilemez. Bu nedenle ilgili fıkranın acilen yürürlükten kaldırılması gerekir, nitekim bu fıkra

kapsamında yer alan hususların hepsi genel hükümlerle çözülebilir niteliktedir.

Kanun koyucu 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan pasif mukavemet suçuna bugün yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nda yer vermeyerek cebir veya tehdit boyutuna ulaşmamış bir direnmeyi suç olmaktan çıkarma iradesi göstermiştir. Buna rağmen 2911 sayılı Kanun'da ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar eden kişi, hiçbir aktif harekette bulunmasa dahi, salt pasif direnişi nedeniyle hapis cezası ile cezalandırılabilmektedir. Somut bir tehlikenin oluşmasını dahi aramayan bu suç tipinde, direnmekte ısrar etme fiili, kamu düzenini ciddi şekilde ihlale elverişli olmadığından, suç olarak düzenlenmemelidir. Nitekim kanun koyucu emre itaatsizliği Türk Ceza Kanunu kapsamında bir suç olarak değil, Kabahatler Kanunu m. 32'de "Emre Aykırı Davranış" başlığı ile kabahat olarak düzenlemiş, emre aykırı hareket eden kişilere idarî para cezası verilmesini öngörmüştür. Kanun koyucunun Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu'nda gösterdiği irade ile çelişen bir şekilde pasif direnme hareketini 2911 s. Kanun'da suç saymak, hukuk bütünlüğü ile bağdaşmamaktadır.

Direnme suçunun ikinci fıkrasında ise cebir veya tehdit kullanmak suretiyle direnmeye yer verilmiştir. Kanuna aykırı toplantıya katılan kişi, ihtar ve zor kullanımına karşı aktif bir şekilde karşılık vererek direnirse, bu fıkranın lafzı gereği hem 2911 s. Kanun m. 32 kapsamında hem de TCK m. 265'de yine cebir veya tehditle kamu görevlisine görevini yaptırmamak için direnmeyi içeren suç kapsamında sorumlu tutulacaktır. Aynı hukuksal değeri koruyan bu iki norm arasında aslında genel norm-özel norm ilişkisi bulunmaktadır ve kural olarak fail yalnızca daha özel olan norm ile cezalandırılmalıdır. Buna rağmen bu fıkra ile getirilen ve iki kere cezalandırılmaya yol açan durumu, hukuk mantığı ile açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle 2911 s. Kanun'un 32. maddesinin 2. fıkrasında yer alan "ayrıca 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 265 inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolunur" ifadesi bir an önce hükümden çıkartılmalıdır.

Her fıkrasında ayrı bir hukuki problem barındıran direnme hükmü köklü değişikliklerden geçirilmelidir. Ancak bu suçun yeniden düzenlenmesi dahi, kanuna aykırı bir toplantı sırasında direnen kişilere verilecek cezanın orantılı olması açısından yeterli değildir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin düzenlemeler içeren Terörle Mücadele Kanunu m. 7 ile Türk Ceza Kanunu'nda *örgüt üyesi olmayan* kişilerin de cezalandırılmasının önünü açan TCK m. 220 f. 6 gibi farklı kanunlarda bulunan hükümler nedeniyle, kişiler aynı anda pek çok suç kapsamında cezalandırılmaktadır. TMK m. 7 bünyesinde yer alan "Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu suçu işleyenlerin cebir ve şiddete başvurmaları ya da her türlü silah, molotof ve benzeri patlayıcı, yakıcı ya da yaralayıcı maddeler bulundurmaları veya kullanmaları hâlinde verilecek cezanın alt sınırı dört yıldan az olamaz." hükmü, toplantıların ne zaman ve nasıl propagandaya dönüştürüldüğünü belirsiz bırakmakta, bu tür bir toplantıda bulunan kişi, kendisi propaganda yapmasa dahi toplantı yerinde bulunması ve örneğin yüzünü kapamış olması nedeniyle sorumlu tutulmaktadır. Böyle bir durumda ayrıca TCK m. 220 f. 6 dolayısıyla örgüt üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işleme fıkrası gündeme geleceğinden, tek bir yüz kapama hareketi dahi suçların üst sınırları toplandığında 6 yıla kadar hapis ceza verilmesini mümkün kılmaktadır. Bu kişilerin direnme fiilini gerçekleştirmesi durumunda ayrıca 2911 s. Kanun m. 32'teki suç işlenmiş olacağı da dikkate alındığında söz konusu ceza miktarı 9 yıla kadar çıkabilmektedir. Bu suçlara bütüncül bir şekilde yaklaşıldığında, yalnızca 2911 s. Kanun kapsamında değişiklikler yapılmasının yeterli olmadığı görülmektedir; Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'ndaki ilgili hükümler de fiilin ağırlığı ile orantılı ceza verilmesi açısından yeniden gözden geçirilmelidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin bir kanun, kuşkusuz bu hakkın engellenmesini değil, aksine daha iyi kullanılmasını amaçlamalıdır. Ancak toplantı veya yürüyüşlerini, bireyin çevresinde ve ülkesinde alınan kararları sahiplenmesi ve bunlara ilişkin fikir üretmesi olarak görmeyen veya böyle görmekle birlikte

toplum adına karar alınırken sessiz kalınmasını bekleyen bir anlayış, bu hakkın özüne dokunan düzenlemeler ile gün ışığına çıkacaktır. Bu tutumun tersine çevrilmesi, yönetimde sağduyulu kararlar almanın ve birarada yaşamaya elverişli ortak bir zemin yaratmanın ön koşuludur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm temel hakları ayakta tutan bir dinamiğe sahiptir. Temel hakların yeterince korunamadığı noktada, toplantı ve yürüyüşlerle yönetimlere düzenin işleyişindeki aksaklıklar hatırlatılmakta, böylelikle siyasi, sosyal, ekonomik kararların keyfi bir şekilde alınmasına engel olunmaktadır. Tarihin şaşmayan bir gerçeği, her yönetimin, yönetilenlerin memnuniyetsiz olduğu yerde sonlanmasıdır[548]. Tam da bu nedenle vatandaşlar kadar yöneticiler de toplanma hakkının özüne uygun bir şekilde kullanılabilmesi kaygısını taşımalı; toplum adına hareket eden kanun koyucular ve uygulayıcılar, toplanma hakkının kapsamını olabildiğince geniş yorumlamaya çalışmalıdır. Direnme suçunun da bu anlayışla yeniden düzenlenmesi, toplanma hakkına yönelik orantısız müdahalelerin önüne geçmek adına acil bir ihtiyaçtır.

[548]Bu gerçekliği Brecht'in "Bütün düzen bir tahterevalli aslında/İki ucu birbirine bağımlı/ Yukardakiler durabiliyorlar orada/Sırf ötekiler durduğundan aşağıda" dizelerinden daha sade şekilde özetlemek mümkün değildir, Tahteravalli başlıklı şiir ve yorumu için bkz **Silier**, Yıldız, Özgürlük Yanılsaması, Yordam Kitap, 4. Baskı, İstanbul 2013, s.122-129.

KAYNAKÇA

Acar, Bülent, "Hukuk Düzenimizde Düşüncenin Açıklanmasının Cezalandırılması ve Cezalandırmanın Sınırı", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:3, 1995, s.14-45

Akbulut, Olgun, "Criteria Developed by the European Court of Human Rights on the Dissolution of Political Parties", Fordham Internatıonal Law Journal Cilt:34, Sayı:1, 2010, s.45-77

Akgül, Kamile, "Tiyatronun Toplum Bilinçlendirme ve Estetik Sanat Anlayışı Geliştirmede İşlevi ve Önemi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 2011, s.974-984

Akın, İlhan, "Toplanma Özgürlüğü", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:30, Sayı:3-4, 1964, s.545-567

Aksoy İpekçioğlu, Pervin, Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2009

Aktan, Hamdi Yaver, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması", Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, s.525-534

Akyazan, Ahmet Emrah, "5237 Sayılı TCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:2006-1, s.77-98

Akyüz, Kadir, "Araçlı Polis Takipleri: Türkiye ve Teksas Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, 2013, s.1-29

Alacakaptan, Suçun Unsurları, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1975

Alacakaptan, Uğur, İşlenemez Suç, Ankara 1968

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Direnme Hakkı", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE, 2002, s. 395-405

Alpkaya, Gökçen, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak", Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2001, s.1-18

Amar, Akhil Reed "The Bill of Rights as a Constitution", Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper: 1033, Yale Law Journal, Cilt:100, 1992, s. 1131-1210

Anayurt, Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1998

Anbarlı, Şeniz, Baskıya Karşı Direnme ve Sivil İtaatsizlik (Türkiye Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir 2006

Aras, Ümit Yaşar, Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları, Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2010

Arendt, Hannah/ **Dworkin**, Ronald / **Habermas**, Jürgen/**Galtung**, Johan / **King**, Martin Luther/ **Rawls**, John/ **Saner**, Hans/ **Thoreau**, Henry David, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013

Arıcan, Mehmet, "Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt:5, Sayı:19, s.39-69

Aristotle, Politics, (çev. Benjamin Jowett), Kitchener Yayınevi, 1999, https://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/aristotle/Politics.pdf, s.75

Armağan, Servet, Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972

Arslan, Çetin, "Memura Aktif Mukavemet Suçunda Haksız Tahrik", Türk İdare Dergisi, Sayı: 436,2002, s.35-78

Arslan, Zühtü, "Türkiye'de İstisna Hâli, Terör ve İfade Özgürlüğü", TBB Dergisi, Sayı:71, 2007, s.201-226

Artuk, Emin/ **Gökçen**, Ahmet/ **Yenidünya**, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 9. Baskı, Ankara 2015

Artuk, Emin/ **Gökçen**, Ahmet/ **Yenidünya**, Caner, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, 14. Baskı, Ankara 2014

Aslan, Orhan, Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Bölümü, İstanbul 2008

Atakan, Arda, "Kamu Düzeni Kavramı", MÜHF-HAD, C.13, S.1-2, 2007, s.59-136

Atalay, Esra, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir 1995

Aybay, Rona, Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006

Aydın, Devrim, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalenin Esasları", AÜHFD, C:65, S.4, 2016, s.3283-3308

Aydın, Devrim, "Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları", Ankara Barosu Dergisi 2015/1, s.241-261

Aydın, Devrim, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Haksız Tahrik", AÜHFD, Cilt:54, Sayı:1,2005, s.225-254

Aytekin İnceoğlu, Asuman, Bankacılık Kanunu'nda Yer Alan Suçlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006

Azrak, Ülkü, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu", Anayasa ve Uyum Yasaları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, s.237-248

Babineau, Gabriel, " La Manifestation: Une Forme d'expression Collective", Les Cahiers de Droit, Cilt: 53, Sayı: 4, 2012, s. 761-792

Becerik Sun, Arzu, "İHAM, DİSK/KESK c. Türkiye: 1 Mayıs Kararı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Emsal Bir Kararla Taksim Meydanı'nın 1 Mayıs Alanı Olduğuna Hükmetti", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt: 2, Sayı:3, Yıl:2013, s.165-181

Benli, Salih, "Türk Anayasa Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Sınırlandırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ünivetsitesi, Sosyal Bilimler Enstititüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Kırıkkale 2005

Bıçak, Vahit, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, Ütopya Basın Yayın Ltd. Şti., 1. Baskı, Ankara 2002

Biçerli, Kemal /**Şişman**, Yener/ **Uçkan**, Banu/ **Kaya**, Pir Ali/ **Koçak**, Hakan /**Kağnıcıoğlu**, Deniz, Çalışma İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir 2013, s.216

Bilge, Suat, "İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı:6, 1989, s.980-997

Blackwell, Christopher, "Athenian Democracy: A Brief Overview", Demos Electronic Publication, Special Collection, 2003, http://www.stoa.org/projects/ demos/ democracy_overview.pdf, s.1-57

Brod, Nicholas S., "Rethinking a Reinvigorated Right To Assemble", Duke Law Journal, Cilt:63, Sayı:1, 2013, s.159 s.155-197

Bulut, Nihat, "Türkiye'de Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi Açısından 1909 Anayasa Değişikliklerinin Önemi", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, S. 1–2, 2008, s.1-15

Candan, Kadir/ **Bilgin**, Murat, "Sivil İtaatsizlik", Yasama Dergisi, Sayı:19, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, 2011, s.57-93

Cannie, Hannes/ **Voorhoof**, Dirk, "The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection", Netherlands Quarterly of Human Rights Cilt: 29, Sayı:1, s.54-83

Canpolat, Can, Kusur İlkesi Işığında Mazeret Nedeni Olarak Cebir, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016

Centel, Nur/ **Zafer**, Hamide/ **Çakmut**, Özlem, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, İstanbul 2016

Centel, Nur/ **Zafer**, Hamide/ **Çakmut**, Özlem, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2007

Channing, Iain, The Police and The Expansion of Public Order In Britain:1829-2014, Routledge Yayınları, Londra 2015

Comittee to Protect Journalists, Special Report, 11.12.2012, https://www.cpj.org/reports/2012/12/imprisoned-journalists-world-record.php, Erişim Tarihi: 01.08.2016

Constitutional Rights Foundation, "World History: Wat Tylor's Rebellion", Bill of Rights in Action Newsletter, Cilt:5, Sayı:2, 1998, s.2-4

Cossart, Paula, From Deliberation to Demonstration: Political Rallies in France, 1868-1939, ECPR PRESS, Ağustos 2013

Çelenk, Halit, Hukuk, Süreç Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1986

Çelenk, Halit, Toplantılar ve Yürüyüşler, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Sayı:3, Ankara 1977

Çınar, Ali Rıza, Tehdit Suçu, Turhan Kitabevi,1. Baskı, Ankara 2002

Çözeli, Yusuf, "Karşılaştırmalı Olarak Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgelerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü", YBHD, Sayı:2, 2016, s.121-172

Daragenli, Vesile Sonay, Tehlike Suçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 1997

Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara 2016

Demirbaş, Timur, Haksız Tahrik, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016

Doğan, Koray, "Tehlike Suçu İle Zarar Suçu Arasındaki Suçların İçtimaı Sorunu", TAAD, Yıl:5, Sayı: 16, Ocak 2014, s.179-208

Doğru, Osman, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", TBB Dergisi, Sayı:64, 2006, s.39-69

Doğru, Osman, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri", Anayasa Yargısı Dergisi, No. 17, Ankara 2000, s. 194-225

Doğru, Osman/ **Nalbant**, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayınları, 2. Cilt, 1. Baskı, Ankara 2013

Dönmezer, Sulhi /**Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku: Genel Kısım, Cilt:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları Yeniden Gözden Geçirilmiş 6. Bası, İstanbul 1976

Dönmezer, Sulhi, **Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbıki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:2, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul 1997

Drescher, Seymour, "Civil Society and Paths to Abolition", História (São Paulo), Cilt:.34, Sayı:2, Haziran-Aralık Sayısı, 2015, s.29-57

Durelle-Marc, Yann A., "Nature et Origines du Droit de Pétition", Archives nationales (Paris), Revue Administrative, Özel Sayı, Ekim 2008, s.47-60

Dursun, İsmail, Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma Suçu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2009

Dursun, Serdar Kurban, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Polisin Zor Kullanma Yetkisi ve Türkiye Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2006

Duymaz, Erkan, "Gezi Parkı Çıkmazında Demokrasi ve İnsan Hakları", Anayasa Hukuku Dergisi, C.: 2, S.:4, 2013, s.265-288

Dülger, Murat Volkan, "Hukuka Uygunluk Nedenleri ile Mazeret Nedenleri Arasındaki Ayrımın Tarihçesi, Niteliği ve Gerekliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme", Ceza Hukuku Dergisi, Sayı:24, Nisan 2014, s.121-180

Dworkin, Ronald, Taking Rights Seriously, Bloomsbury Academic, Londra 2013

Eker Kazancı, Behiye, "Mağdurun Davranışları ve Heyecan Halinin Ceza Sorumluluğuna Etkisi: Haksız Tahrik", Dokuz Eylül Üniversitesi, Prof. Dr. M. Polat Soyer'e Armağan, Cilt:15, 2013, s.1309-1357

Enders, Christoph, "Das Verhältnis der Versammlungsfreiheit zur Meinungsfreiheit unter dem Grundgesetz", Seminar "Liberalität und Begrenzungsaufgabe des Versammlungsrechts", Universität Leipzig, 2015-2016, http://staatundverwaltung.jura.uni-leipzig.de/sites/uni-leipzig.de.enders/files/Seminararbeit_Charlotte_Korenke.pdf, Erişim Tarihi: 25.16.2016, s.1-22

Erdem, Fazıl Hüsnü, "TCK'nun 312. Maddesinin Koruduğu Hukuksal Değerin Kısa Bir Analizi: Türk Devlet Düzeni v. Demokratik Kamu Düzeni", AÜHFD, Cilt:52, Sayı:1, 2003, s. 37-62

Erem, Faruk, "Suça İştirak", AÜHFD, C.3, S.1, Ankara 1946, s. 83-85

Erem, Faruk, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 13. Baskı, Cilt:1, Ankara 1995

Erem, Faruk/ **Toroslu**, Nevzat, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Savaş Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara 1994

Erkeş, Hilal, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre İfade Hürriyeti", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Konya 2011

Erman, Ragıp Barış, Yanılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006

Erol, Cihan, Cebir Kullanma Cürümü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978

Ertan, İzzet Mert, "Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gazı Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Uygunluğu", MHB, Yıl: 32, Sayı: 1, 2012, s.51-69

Eryılmaz, Bedri/ **Bozlak**, Ayhan, "Hukukumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi", TBB Dergisi, Sayı 83, 2009, s.223-277

Esen, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk, Nebioğlu Yayınevi, Ankara 1957

Evik, Vesile Sonay, "Silahlı Örgüt Suçu", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:2006/1, s.101-133

Evik, Vesile Sonay, Suça İştirakte Yardım Edenin Cezai Sorumluluğu, XII Levha Yayımevi, 2.Baskı, İstanbul 2011

Farrington, Henry, Blueprint for Legal Practice: Establishing Cicero's Ideal Style, Honors Bachelor of Arts Thesis, Xavier University, Cincinnati 2015

Fırat, Engin, "Toplanma Özgürlüğü ve Sınırları Toplumsal Olaylara Müdahalenin AİHS'nin 3. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi", TAAD, Yıl:5, Sayı:19, Ekim 2014, s.745-795

Geray, Cevat, "Türkiye'de Toplanma Hürriyetinin Düzenlenmesi", SBFD, Cilt:16, Sayı:4, 1959, s.100-118

Gezi Hukuki İzleme Grubu, Gezi Raporu, (Demokrasi ve Totalitarizm Sarkacında Türkiye), TBB Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2015

Ginsburg, Tom/ **Lansberg**, Daniel /**Versteeg**, Rodriguez Mila,"When to Overthrow your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions", UCLA Law Review, Cilt:60, Sayı: 1184-1259

Global Legal Research Center, Right to Peaceful Assembly, The Law Library of Congress, s.15,

Goodhart, A.L., "Thomas v. Sawkins: A Constitutional Innovation", The Cambridge Law Journal, Cilt:6, Sayı:1,1936, s.22-30

Göktürk, Neslihan, "Suçun Yasal Tanımında Yer Alan 'Hukuka Aykırılık' İfadesinin İcra Ettiği Fonksiyon", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2016, s.407-450

Göktürk, Neslihan, Fikri İçtima, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2013

Gölcüklü, Feyyaz, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:243, Ankara, 1992

Göze, Ayferi, "Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XXXVI, S.1-4, 1971, s.28-43

Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul 1995

Gözler, Kemal, "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", Anayasa Dergisi, Cilt:19, 2002, s.326-356

Gözler, Kemal, İdare Hukuku, Ekin Kitabevi, Cilt:2, 1.Baskı, Bursa 2003

Gray, Kevin / **Gray**, Susan Francis, "Civil Rights, Civil Wrongs And Quasi-Public Space", European Human Rights Law Review, Sayı:46, 1999, s.46-102

Gülhan, Ozan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Kapsamındaki Suçlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2006

Güner, Selda, Kolluğun Zor ve Silah Kullanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2011

Güngör, Şener, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç Ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması", Yargıtay Dergisi, Cilt:13, Sayı:1-2, Ocak-Nisan 1987, s.60-71

Güngör, Şener/ **Kavalalı**, Mümin A., Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 1990

Güran, Sait, "Hak Arama Özgülrüğünün İki Boyutu", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:9, Sayı:65, s.23-41

Hafızoğulları, Zeki/ **Özen**, Muharrem, Kişilere Karşı Suçlar, Us-a Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2016

Hafızoğulları, Zeki/ **Özen**, Muharrem, Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler, US-A Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara 2012

Hafızoğulları, Zeki/**Kurşun**, Günal, "Türk Ceza Hukukunda Örgütlü Suçluluk", TBB Dergisi, Sayı 71, 2007, s.25-80

Hakeri, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi,19. Baskı, Ankara 2016

Haksar, Vinit, "The Right to Civil Disobedience", Osgoode Hall Law Journal, Cilt:41, Sayı:2/3, Osgoode Hall Law, 2003, s.407-426

Harris, David/ **O'boyle**, Michael/ **Bates**, Edward/ **Buckley**, Carla, Law of The European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 3. Baskı, Oxford, 2014

Helmholz, Richard H., "Natural Human Rights: The Perspective of the Ius Commune", Catholic University Law Review, Cilt:52, Sayı:2, 2003, s. 301-325
https://www.loc.gov/law/help/peaceful-assembly/right-to-peaceful-assembly.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2015

Inazu, John D., "The Forgotten Freedom of Assembly", Tulane Law Review, Cilt:84, Sayı:3, 2010, s.565-612

İçel, Kayıhan, "Fikri İçtima Üzerinde Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 30, Sayı: 1-2,1964, s.171-200

İçel, Kayıhan, "Görünüşte Birleşme (İçtima) İlkeleri ve Yeni Türk Ceza Kanunu", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 7, Sayı 14, Güz 2008 s. 35-49

İçel, Kayıhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, Yenilenmiş Bası, İstanbul 2016

İnceoğlu, Sibel, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk", Çoğulcu Demokrasi ve Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2010, s.83-129

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, "Temel Hak Ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme Raporu", İstanbul 2014, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/ 2015/03/02/ Temel%20Hak%20ve%20Hurriyetlere%20Dair%20Tasariya%20Iliskin%20Dege rlendirme_Bilgi%20Insan%20Haklari%20MRK.pdf, İstanbul 2014, Erişim Tarihi:5.11.2016

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğüne Dair Bilinmesi Gerekenler", http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/23/toplanti%20ve% 20gosteri%20yuruyusu%20ozgurlugu.pdf, Erişim Tarihi: 11.10.2016

İşgören, Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara 2016

Kaboğlu, İbrahim Ö., "Dernek ve Toplantı Özgürlükleri", İHY, 1992, s.110-129

Kaboğlu, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, Afa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1993

Kafes, Veli, "Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi", AÜHFD, Cilt: 60(1), 2011, s.83-156

Kangal, Zeynel, "Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı: 3–4,2010, s.19-68

Kapani, Münici, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları,7. Baskı, Ankara 1993

Karakaş Doğan, Fatma, "Suçtan Doğan Mağduriyetin Devlet Tarafından Giderilmesi ve Suç Mağdurlarına Yardım Hakkında Kanun Tasarısı", TBB Dergisi, Sayı:95, 2011, s. 197-234

Karakehya, Hakan, İradilik Unsuru Bağlamında Ceza Hukukunda Kast, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012

Katoğlu, Tuğrul, Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık, Seçkin Yayınevi, 1.Baskı, Ankara 2003

Katoğlu, Tuğrul,"Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları", AÜHFD, Cilt:61, Sayı:2, 2012, s.657-693

Katuoka, Saulius/ **Giedraitytė**, Rūta "Le Droit de Protester En Tant Que Form Spécifique de L'Exercice du Droit de Réunion", Jurisprudencija, Cilt: 21, Sayı:2, 2014, s.461-483

Kazancı, Metin, "Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim", AÜSBFD, Cilt:32, Sayı:1,1977, s.123-146

Keklik, Ramazan, "Görevi Yaptırmamak İçin Direnme Suçu", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 19, Sayı:4,2015, s.259-295

Kelep Pekmez, Tuba, AİHM İçtihatları Bağlamında Türk ve Anglosakson Hukukunda Kolluğun Silah Kullanma Yetkisi, On iki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2015

Keyman, Selahattin, "Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket", AÜHFD, Cilt:40, Sayı:1-4, 1998, s.121-171

Kılınç, Ümit, "Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı ve Devletin Yükümlülükleri", TBB Dergisi, Sayı:110, 2014, s.281-304

Kışlalı, Ahmet Taner, "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, 1984, s.63-77

Koca, Mahmut/ **Üzülmez** İlhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2015

Koca, Mahmut/**Üzülmez** İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara 2014

Kocatürk, Fatih, Tehdit Suçu (TCK m. 106), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2015

Lambert Abdelgawad, Elisabeth, L'exécution des Arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Éditions du Conseil de l'Europe, 1. Baskı, Strasbourg 2008

Liiri, Oja, Right To Freedom Of Assembly in Europe, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Oslo, Norveç 2011

Mahmutoğlu, Fatih, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Hukuka Uygunluk Nedenleri", Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Sayı: 5, Nisan 2005, 42-60

Mead, David, "Strasbourg Succumbs To The Temptation 'To Make A God of The Right of Property': Peaceful Protest On Private Land & The Ramifications of Appleby v. UK", Journal of Civil Liberties, Cilt:8, Sayı:2, 2003, s.98-112

Meran, Necati, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Kişilere Karşı Suçlar, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2008

Michael, Lothar/ **Morlok**, Martin, Grundrechte, Nomos Yayınevi, 3. Baskı, Baden 2012

Montgaillard, Guillaume Honore Rocques de, Histoire de France Depuis La Fin Du Règne de Louis XVI Jusqu'à L'année 1825, Moutardier Yayınevi, Cilt:2, 4. Baskı, Paris 1828

Morton, Adam David, Unraveling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy, Pluto Yayınevi, Londra 2007

Moyher, Thomas/ **Szyba**, Robert T.,"From The Rat To The Mouse: How Secondary Picketing Laws May Apply in the Computer Age", Hofstra Labor & Employment Law Journal, Cilt:26, Sayı:2, Mart 2009, s.271-300

Okay Tekinsoy, Özge, İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı, 12 Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2011

OSCE&ODIHR/ Venice Comission Panel of Experts, Guidelines of Freedom of Peaceful Assembly, Office for Democratic Institutions and Human Rights,2. Baskı, Varşova 2010

Osmanoğlu, Kerem M., "Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı: 1, Yıl: 2011, s.65-91

Otacı, Cengiz, "Hukuka Rağmen Kanun, Hâkimin Direnme Hakkı Ya Da Radbruch Formülünü Hatırlamak", TBB Dergisi, Sayı:120, 2015, 571-616

Ozansü, Mehmet Cemil, Ceza Hukukunda Kasttan Doğan Subjektif Sorumluluk, Seçkin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara 2007

Ömeroğlu, Ömer, "Direnme Hakkı, Meşruluğu ve Pratik Değeri", EÜHFD, Cilt: XIII, Sayı: 1–2, 2009, s.103-115

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt: II-III, Beta Yayınevi, Yenilenmiş II. Baskı, İstanbul 1992

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt:2, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1989

Önder, Ayhan, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994

Önder, Şeref Göksel, Ölümcül Kuvvet Kullanımı ve Silah Kullanan Polisler Üzerine Yapılan Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Bölümü, Ankara 2008

Özbek, Veli Ö./ **Kanbur**, Mehmet N./**Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, Ankara 2016

Özbek, Veli Ö./ **Kanbur**, Mehmet N./**Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara 2016

Özek, Çetin, Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, Cezaevi Matbaası, İstanbul 1967

Özen, Mustafa, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İştirak Kurumuna Bakışı", TBB Dergisi, Sayı 70, 2007, s.239-253

Özen, Mustafa, "Suçların İçtiması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2008

Özenç, Berke, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları", İÜHFM Cilt: LXXIII, Sayı:2, 2015, s.87-133

Özgenç, İzzet, Suç Örgütleri, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2012

Özgenç, İzzet, Suça İştirakın Hukuki Esası ve Faillik, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları,1.Baskı, İstanbul 1996

Özgenç, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı, Ankara 2016

Öztürk, Bahri/ **Tezcan**, Durmuş/ **Erdem**, Mustafa Ruhan /**Sırma Gezer**, Özge/ **Saygılar Kırıt**, Yasemin /**Özaydın**, Özdem/ **Alan Akcan**, Esra/ **Tütünce**, Efsar

Erden, Nazeri ve Uygulamalı Ceza Muhkamesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016

Peters, Anne /**Ley**, Isabelle, Comparative Study: Freedom of Peaceful Assembly in Europe, Democracy Through Law, Venice Commission, Mart 2015

Pfander, James E., "Sovereign Immunity And The Right To Petition: Toward A First Amendment Right to Pursue Judicial Claims Against The Government", Northwestern University Law Review, Cilt:91, Sayı: 3, 1997, s.899-1014

Posner, Eric, The Constitution Of The Roman Republic: A Political Economy Perspective, The Public Law and Legal Theory Working Papers Series, No:327, 2010

Pötters, Stephan/ **Werkmeister**, Christoph, "Neue Problemkreise des Versammlungsrechts: Konturierung des Schutzbereichs des Art. 8 Abs. 1 GG", Zeitschrift für das Juristische Studium, Sayı:3, 2011, s.222-228

Radbruch, Gustave, Five Minutes of Legal Philosophy, çev. Paulson, Bonnie Litschewski/ Paulson, Stanley L., Oxford Journal of Legal Studies, Cilt:26, Sayı:1, 2006, s.13-15

Sağlam, Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982

Salát, Orsolya, From The Mass Mind To Content Neutrality: Freedom of Assembly in Comparative Perspective, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Central European University, Budapest 2012

Sevdiren, Öznur, Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı, Hafıza Hakikat Adalet Merkezi, İstanbul 2015

Shotwell, Thomson J., Governments of Continental Europe, The Macmillan Company, New York 1940

Silier, Yıldız, Özgürlük Yanılsaması, Yordam Kitap, 4. Baskı, İstanbul 2013

Smartt, Ursula, Optimize Public Law, Routledge Yayınları, Londra 2014

Smith, George P., "The Development of the Right of Assembly- A Current Socio-Legal Investigation", William & Mary Law Review, Cilt:9, Sayı:2, 1967, s.359-382

Soyaslan, Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Yetkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara 2012

Spitzmiller, Rebecca, "Reliance On Freedom Of Assembly: Comparative Perspectives", Peace Processes Online Review, Cilt:2, Sayı:1, 2016, s.1-17

Sunay, Reyhan, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları,1. Baskı, Ankara 2001

Sur, Melda, "6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun Uluslararası Normlar Açısından Değerlendirilmesi", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2013/4, sayı:39, s.323-362

Şahin, Mehmet, "Yasal (Meşru) Savunma", TBB Dergisi, Sayı:75, 2008, s.284-332

Şahin, Yahya, "Danıştay Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Sınırlamaları", Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi 5. Yuvarlak Masa Toplantısında Sunulan Metin, 2010, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/sunumlar/SahinDanistayIfadeOzgurlugu.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2016

Şeker, Güven, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Çerçevesinde Polisin Müdahale Sorumluluğu ve Sınırları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir 2002

Şentürk, Fikriye, "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü Yargıtay Sunumu", 2010, http://www.anayasa.gov.tr/InsanHaklari/Sunumlar/ (Erişim Tarihi: 23.10.2016), s.1-8

Şirin, Tolga, "Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenlenmesine İlişkin Sorunlar", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s.289-316

Şirin, Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2013

Tanör, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008

Tanyar, Ziya Çınar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", AÜHFD, Cilt:60, Sayı: 3, 2011, s.593-633

Taşdemir, Nezahat, Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2012

Taşkaya, Tuncay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla 2010

Taşkın, Ahmet, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", TBB Dergisi, Sayı 52, s.37-65

Tezcan, Durmuş/**Erdem**, Mustafa R. /**Önok**, Murat Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Seçkin Yayınevi, Güncellenmiş 13. Baskı, Ankara 2016

Thoreau, Henry David, Doğal Yaşam ve Başkaldırı, Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007

Toker, Gül, Kasten Yaralama Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara 2013

Toroslu, Nevzat, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1970

Tozman, Önder, "İhmal Suçlarında Teşebbüs ve Gönüllü Vazgeçme", TBB Dergisi, Sayı 84, Ankara 2009, s.160-187

Tozman, Önder, Suça Teşebbüs, Adalet Yayınevi, Ankara 2015

Tuğluoğlu, Fatih, "Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)", Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:15, 2016, s.155-183

Türay, Aras, Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Seçkin Yayınevi, Ankara 2016

Türk Ceza Hukuku Derneği, 6638 Sayılı Kanuna İlişkin Genel Değerlendirme, 25 Mayıs 2015, İstanbul, http://www.tchd.org.tr/Uploads/dosyalar/RAPOR.pdf

Türk Tabipleri Birliği, Kimyasal Silahlar, Gösteri Kotrol Ajanları, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2011

Türkiye Barolar Birliği Kamu Hukukçuları Platformu, Hukuk Güvenliği, Şen Matbaa, Ankara 2015

Uslan Ural, Yurdanur/ **Güner**, Tuğba, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, 2014, s.309-322

Ülgen, Özen, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2004

Ünver, Yener, Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Seçkin Yayınevi,1. Baskı, Ankara 2003

Üzülmez, İlhan, Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Hürriyete Karşı İşlenen Suçlar Sistemi Çerçevesinde Tehdit, Şantaj ve Cebir Kullanma Suçları, Turhan Kitabevi, 1 Baskı, Ankara 2007

Vizard, Polly, Antecedents of the Idea of Human Rights: A Survey of Perspectives Human Rights and Human Development Background Paper, UN Development Programme, 2000, http://hdr.undp.org/sites/default/files/polly_ vizard.pdf, Erişim Tarihi:11.12.2015

Wächtler, Hartmut/ **Heinhold**, Hubert ve Rolf **Merk**, Bayerisches Versammlungsgesetz, Richard-Boorberg Yayınevi,1. Baskı, Münih 2011

Yarsuvat, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul 1968

Yaşar, Osman/ **Gökcan**, Hasan T. / **Artuç**, Mustafa, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, 3.Cilt, 1. Baskı, Ankara 2010

Yaşar, Osman/**Gökcan**, Hasan Tahsin/**Artuç**, Mustafa, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, 6. Cilt, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2010

Yayla, Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2009

Yenidünya, Caner/ **İçer**, Zafer, "Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma Suçu", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi C. 19, S. 2, 2013, s.797-828

Yenisey, Feridun, Kolluk Hukuku, Beta Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015

Yeşiloğlu, Yahya, Tehdit Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul 2010

Yılmaz, Mustafa, Polisin Zor Kullanma Yetkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Diyarbakır 2007

Yurtcan, Erdener, Yargıtay Kararları Işığında Hürriyete Karşı Suçlar, Adalet Yayınevi, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Ankara 2012

Yüzbaşıoğlu, Necmi, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme", Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları, No:1, Ankara 2003, s.37-44

Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2016

DİĞER KAYNAKLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Rapor ve Tutanakları

TBMM Meclis Tutanakları, B:31, 13.11.1989, s.424, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c033/b031/tbmm180330310424.pdf

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt:34, Toplantı:8, 23.07.1953, ttps://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c024/tbmm09024115.pdf

Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun Lâyihası ve Muvakkat, Encümen Mazbatası, Devre: X, İçtima:2, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082ss0232.pdf

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Mağdur Hakları İnceleme Raporu 24. Dönem 4. Yasama Yılı, 12.06.2014, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/magdur_haklari_incelemeraporu.pdf

Gazete Haberleri

"Belarus: Silent Protests Frighten the Regime", 30.06,2011, http://www.bbc.com/news/world-europe-13975788, Erişim Tarihi: 10.06.2016

"Cenazesine Katılanlara Hapis Cezası", 4. 12.2015, http://www.hurriyet.com.tr/cenazesine-katilanlara-hapis-cezasi-40023025, Erişim Tarihi:16.09.2016

"Dayaklı Gözaltı, Tutuklama ve 48 Yıl Hapis", 19.02.2004, https://bianet.org/bianet/print/29902-dayakli-gozalti-tutuklama-ve-48-yil-hapis, Erişim Tarihi: 16.09.2016

"Denizli'de Hakimden Manifesto Gibi Beraat Kararı", Hürriyet Gazetesi, http://www.hurriyet.com.tr/denizlide-hakimden-manifesto-gibi-beraat-karari-25993323, 12 Mart 2014

"Freedom of Assembly from the Cyclist's Perspective", Helsinki Foundation for Human Rights, 18 September 2009, http://humanrightshouse.org/ Articles/11797.html

"Gaz Bombasına Gelişine Vole", http://www.haberturk.com/dunya/haber/853197-gaz-bombasina-gelisine-vole, Erişim T.20.12.2017

"İşçi Çocuklarının 23 Nisan İsyanı", http://www.kayseriolay.com/isci-cocuklarinin-nisan-isyani-h1885.htm, 04.24.2014, Erişim Tarihi: 10.04.2016

"Lise Öğrencilerinden Kadın Cinayetlerine Tepki Yürüyüşü", http://www.memurlar.net/haber/567703/, 27.02.2016, Erişim Tarihi: 01.04.2016

"Liseliler Katliama Karşı Sokağa Çıktı", Evrensel Gazetesi, 19.10.2015, https://www.evrensel.net/haber/263084/liseliler-katliama-karsi-sokaga-cikti, Erişim Tarihi:01.04.2016

"Minikler Okullarının Kapanmaması İçin Yaptı", http://www.haberler.com/minikler-okullarinin-kapanmamasi-icin-eylem-yapti-4666232-haberi/, 24.05.2013, Erişim Tarihi:10.04.2016

"Miniklerden Çevre Eylemi", http://www.hurriyet.com.tr/miniklerden-cevre-eylemi-40106635, 20.05.2016, Erişim Tarihi: 30.05.2016

"Öğrenciler Soma İçin Fidan Dikti", http://www.sabah.com.tr/akdeniz /2014/12/25/ogrenciler-soma-icin-fidan-dikti, 25.12.2014, Erişim Tarihi: 01.04.2016

"Protesters in Mass Stroll to Test Putin's Police", Reuters, 13. 05.2012, http://www.reuters.com/article/us-russia-protest-idUSBRE84C09C20120513

"Siyah Giyen Hemşireler Meydanlara İndi", Ege Postası, 6 Mayıs 2015, http://www.egepostasi.com/haber/siyah-giyen-hemsireler-meydanlara-indi/105960, Erişim Tarihi:11.06.2016

"Slogana Özgürlük", Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/16179/Slogana_ozgurluk.html, Erişim Tarihi:10.09.2016

"Tekel İşçilerinin Direnişi, 'Proletarya'nın Geri Dönüşü", Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 2010, Erişim Tarihi:21.06.2016

"Villains or... Villeins?", Unusual Historicals, http://unusualhistoricals.blogspot.com.tr/2011/10/villains-or-villeins.html, Erişim Tarihi:05.08.2016

Amerikan Yüksek Mahkemesi Kararları

DeJonge v. Oregon, 299 U.S. 353 (1937)

Hague v. Committee for Industrial Organization, 307 U.S. 496 (1939)

Tenesse v. Garner, Supreme Court of United States, 471 US 1 (1985)

Whitney v. California, 274 U.S. 357 (1927)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Abdullah Yaşa ve Diğerleri v. Turkey, Başvuru No:44827/08, Karar T. 16.07.2013,

Achouguian v. Ermenistan, Başvuru No: 33268/03, Karar T.7.7.2008

Akgöl ve Göl/ Turkey,28495/06 28516/06, Karar T. 17.05.2011

Appleby and the Others v. the United Kingdom, Başvuru No. 44306/98, Karar T. 06.05. 2003

Barraco c. France, Başvuru No: 31684, Karar T: 05, 05.06.2009

Berladir ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No: 34202/06, Karar T.10.7.2012

Bukta and Others v. Hungary, Başvuru No: 25691/04, Karar T.:17.07. 2007

Demir and Baykara v. Turkey, Büyük Daire, Başvuru No: 34503/97, Karar T.:12.11.2008

Cisse v. France, Başvuru No: 51346/99, Karar T.9 Nisan 2002.

Disk ve Kesk v. Turkey, Başvuru No: 38676/08, Karar T.:27/11/2012

Djavit An/Türkiye Kararı, Başvuru No:20652/92, Karar T.:20.02.2003

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri-Türkiye, Başvuru No: 20347/07, Karar T.5.10.2016

Éva Molnár v. Hungary Başvuru No: 10346/05, Karar T.:7.01.2009

Ezelin/Fransa, Başvuru No:11800/85, Karar T. 26.04.1991

Galstyan/Armenia, Başvuru no: 26986/03, Karar T. 15.11.2017

German Communist Party v. Germany, Başvuru No. 250/57, Karar T.20.07.1957

Gsell/ Suisse, Başvuru No: 12675/05, T.08.10.2009

Gül and Others v. Turkey, Başvuru No:4870/02, Karar T.: 08.06.2010.

Gün ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 8029/07, T.18.6.2013

Güneri ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 42853/98, 43609/98 ve 44291/98, T.12.07.2005

Karademirci and Others v. Turkey, Başvuru No: 37096/97 ve 37101/97, Karar T.:25.01.2005

Kudrevičius and Others /Lithuania, Başvuru no. 37553/05, Karar T. 15.10. 2015

Makhmudov/Russia, Başvuru no: 35082/04, Karar T. 26.07.2007

Müslüm Gündüz-Türkiye, Başvuru No:35071/97, Karar T.: 04.12.2003

Nurettin Aldemir and Others v. Turkey, Başvuru no. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 ve 32138/02, Karar T.18.12.2007

Osmani and Others v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia", Başvuru No. 50841/99, Karar T.11.10.2001

Öllinger v. Avusturya, Başvuru No:76900/01, Karar T.29.06. 2006

Özbent and Others v. Turkey, Başvuru No: 56395 ve 58241/08, Karar T. 9.06.2015

Racism and Fascism- Birleşik Krallık kararı, Başvuru No: 8440/78, K.: 16.07.1980

Refah Partisi ve Diğerleri/Türkiye Davası, Başvuru no: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, Karar T.:13.02.2003

Schwabe and M.G v. Germany, Başvuru No:8080/08 ve 8577/08, Karar T:01.03.2013.

Süleyman Çelebi and Others, Başvuru No: 37273/10, 38958/10, 38963/10, 38968/10, 38973/10, 38980/10, 38991/10, 38997/10, 39004/10, 39030/10, 39032/10, 39034/10, 39037/10, 39038/10, 39042/10, 39049/10, 39052/10 ve 45052/10, Karar T. 24.05.2016

Taranenko v. Russia, Başvuru No:19554/05, Karar T.15.5.2014

Urcan and Others v. Turkey, Başvuru No: 23018/04, 23034/04, 23042/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 and 23676/04, Karar T.17.07.2008

Vogt v. Germany, Başvuru No:17851/91, Karar T.: 02.09.1996

İnsan Hakları Komitesi ile Birleşmiş Milletler Genel Meclisi Yorum ve Tavsiye Kararları

CCPR General Comment No.15: The Position of Aliens Under The Covenant, 11 Nisan 1986, http://www.refworld.org/docid/45139acfc.html, para. 1,7, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2016

United Nations General Assembly Resolution: 68/167, 18. 12.2013

Human Rights Council Resolution A/HRC/RES/24/5, A/HRC/RES/21/16

Avrupa Konseyi ve Bakanlar Komitesi Rapor ve Tavsiye Kararları

Council of Europe, "Draft Report On Freedom Of Assembly And Association On The Internet", https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680496a0b, 30.09.2015

Comittee of Ministers, Appendix to Recommendation CM/Rec (2014)6, Guide to Human Rights for Internet Users, http://medialaw.org.ua/en/library/recommendation-cm-rec-2014-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-a-guide-to-human-rights-for-internet-users/, 16.04.2014